

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ROLÜ VE BAKIŞ AÇILARI:
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Erol BULUT

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU

SİVAS
EYLÜL 2014

KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ROLÜ VE BAKIŞ AÇILARI:
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Erol BULUT

T.C.
Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Sosyoloji Anabilim Dalı/Genel
Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı İçin Öngördüğü

DOKTORA TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU

SİVAS
EYLÜL 2014

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren danıőmanım Prof. Dr. Zafer CİRİNLIOğLU'na yine tez izleme komitesi boyunca düşüncelerini ve eleştirilerini eksik etmeyen hocalarım Prof. Dr. Ali ERKUL ve Prof. Dr. Rüstem ERKAN'a ayrıca kıymetli tecrübelerinden yararlandığım Prof. Dr. Meral SAğIR ÖZTOPRAK, Prof. Dr. Cemal YALÇIN ve Doç. Dr. Sezer AYAN'a, araştırmanın uygulanmasında desteklerini sunan Arő. Gör. Yunus Emre AYNA'ya, çalışmanın her aőamasında desteklerini esirgemeyen dostlarım Yılmaz DAŐLI, Mehmet KOCA, Ayhan DEVER, Deniz AYDIN, Mustafa SALTI ve Taőkın ÇULCU'ya, aileme ve değerli vakitlerini esirgemedен bizimle görüőmeyi kabul eden Diyarbakır Sivil Toplum Kuruluşları'nın tüm üyelerine teőekkürleri bir borç bilirim.

ÖZET

BULUT, Erol, Kürt Sorununun Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Bakış Açıları: Diyarbakır Örneği, Doktora Tezi, Sivas, 2014.

Bu tezin amacı, Türkiye'de 30 yıldan fazla süregelen Kürt sorunu ve terörün toplumsal nedenlerini ve çözüm önerilerini ortaya koyabilmektir. Bu amaçla Diyarbakır'daki 22 STK'nın 200 yönetim kurulu üyesine anket uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre STK'lar, siyasi temsiliyetin engellenmesini, zorunlu göç ve OHAL uygulamaları nedeniyle bölgedeki baskı ve şiddetin artmasını ve anadilde eğitim başta olmak üzere kültürel hakların engellenmesini Kürt sorunu ve terörün en önemli nedenleri olarak görmektedirler. Araştırma bulguları terör algısı ile Kürtlerin baskı ve ötekileştirilmiş oldukları düşüncesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Kürtlerin baskı altında olduğunu düşünenlerin büyük çoğunluğu PKK'yı Kürt halkının temsilcisi olarak görme eğilimindedirler. Bu durum sosyal ve kültürel yoksunluğa maruz kalan grupların siyasal şiddeti geçerli yol olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, PKK'nın eylemlerinin nedenlerine yönelik 13 soruluk bir ölçek uygulanarak bireylerin PKK'nın ortaya çıkış nedenlerine ilişkin algılarını hangi değişkenlerin etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Devletin uyguladığı baskı ve şiddetin PKK'nın ortaya çıkış nedenlerine yönelik algıyı etkilediği görülmüştür. Sorunun çözümü konusunda ise ankete katılan STK üyelerinin büyük bir çoğunluğu anayasada Kürt kimliğinin tanınmasına, anadilde eğitimin serbest hale getirilmesine, köy koruculuğu gibi uygulamaların son bulması gerektiğine inanmaktadırlar. Ankete katılanların yaklaşık yarısı özerklik hakkının verilmesinin ve Abdullah Öcalan'ın affının çözüm için gerekli olduğunu düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Terör, Kürt, STK, Türkiye, PKK

ABSTRACT

BULUT, Erol, The Role And Perspectives of Non-Governmental Organizations in The Solutions of The Kurdish Issue. The Example of Diyarbakır, Doctoral Thesis, Sivas, 2014.

The purpose of this study is to describe the social causes and solutions to the Kurdish issue and terrorism in Turkey which has been going on for more than 30 years. For this purpose, 200 surveys were applied to the administrative board members of 22 NGOs in Diyarbakır. According to results, NGOs have a view that suppression of political representation, increased repression and violence in the region due to forced migration, state of emergency and disregard of cultural rights especially education in native language are the main reasons of the Kurdish issue and terrorism. Chi-square analysis shows there is a significant relationship between the perception of terror and the idea that Kurds are under repression and marginalized. The majority of people who think that Kurds are oppressed believe that PKK is a representative of Kurds. This finding can be interpreted as that political violence is considered a proper strategy by groups who are exposed to social and cultural deprivation. Furthermore, a scale with 13 variables is used to determine variables which affect the perceptions of people about underlying causes of the emergence of PKK. It is found that state repression and violence have an effect on the perception of underlying causes of the emergence of PKK. In addition, majority of the NGO members who participated in the survey believe that the Kurdish identity should be recognized in the constitution, education in native language should be allowed and practices like village guard system must be removed as necessary steps for the solution of the problem. Nearly half of the responders see autonomy rights and release of Abdullah Öcalan as the necessary steps to be taken for the solution of the problem.

Keywords:

Terror, Kurd, NGO, Turkey, PKK

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
 BÖLÜM I: KAVRAMSAL, TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	
1. ETNİSİTE, KİMLİK, MİLLİYETÇİLİK VE ÇOK KÜLTÜRCÜLÜK.....	5
2.TERÖRİZM	12
2.1.Bir Kavram Olarak Terörizm	12
2.2.Tarihsel Boyutlarıyla Terör	14
2.3. Terörizmin Nedelerine İlişkin Yaklaşımlar	16
2.3.1. Yapısal/Siyasal Yaklaşım	16
2.3.2. Örgütsel Yaklaşım (Rasyonel Seçim Teorisi)	18
2.3.3. Psikolojik Yaklaşım.....	20
2.3.4.Çok Nedenli Yaklaşım.....	21
2.4. Sosyojik Olarak Terörizm	22
3.SİVİL TOPLUM	30
3.1.Sivil Toplum Kavramı.....	30
3.2. Kürt Sorunu Çerçevesinde STK'lar	41

4.KÜRTLER.....	45
5.TARİHSEL SÜREÇ İÇERSİNDE KÜRT SORUNU.....	55
5.1.Osmanlı Dönemi.....	55
5.2.Cumhuriyet Dönemi	78
5.2.1.İlk Dönem	78
5.2.2. 1950-60 Arası Kürt Sorunu	87
5.2.3.1960-80 Arası Kürt Sorunu	90
5.2.4.Kürdistan İşçi Partisi (PKK).....	94
5.2.5.1980 Sonrası Kürt Sorunu	100
5.3. Türkiye’de Terörün Nedenleri.....	108
6.ÇÖZÜM SÜRECİ	119
6.1.Kürt Sorunu Raporları	119
6.1.2.İlk Dönem Raporları	120
6.1.2.Siyasi Parti Raporları.....	122
6.1.3.Yabancı Raporlar	130
6.1.4.Sivil Toplum Kuruluşlarının Raporları.....	132
6.2.Çözüm Tartışmaları	147
BÖLÜM II: UYGULAMALI ARAŞTIRMA	
1.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	173
1.1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	173
1.2.Yaklaşım.....	173
1.3.Yöntem	174
1.4.Temel ve Altvarsayımlar	176
1.5.Değişkenler.....	177

1.6.Sınırlılıklar.....	177
1.7.Evren ve Örneklem.....	178
1.8. Diyarbakır Hakkında Sosyo-demografik Bilgiler	181
2. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	183
2.1. Genel Bilgiler	183
2.1.1. STK ve Üyelerine Ait Genel Bilgiler	183
2.1.2. STK Üyelerinin Kürt Sorunu ve Terör Sorunu Hakkındaki Düşünceleri	188
2.1.3. STK Üyelerinin Çözüme Yönelik Düşünceleri	205
2.2. Araştırmayla İlgili Hipotezlere Ait Çapraz Tablolar.....	223
2.3. Lojistik Regresyon Analizi.....	236
2.4. PKK'nın Nedenlerine İlişkin Algı Ölçeği	238
SONUÇ.....	246
ANKET ÖRNEĞİ	253

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AHKO: Anadolu Halk Kurtuluş Ordusu

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

AYÖD: Ankara Yüksek Öğrenim Derneği

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DDKD: Devrimci Demokratik Kültür Derneği

DDKO: Devrimci Doğu Kültür Ocakları

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DEP: Demokrasi Partisi

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

DTP: Demokratik Toplum Partisi

DYP: Doğru Yol Partisi

ETA: Bask Vatanı ve Özgürlük (Euskadi ta Askatasuna)

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

HEP: Halkın Emek Partisi

IRA: İrlanda Cumhuriyet Ordusu (Irish Republican Army)

İTKC: İttihat ve Terakki Cemiyeti

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

OHAL: Olağan Üstü Hal

PKK: Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)

PSKT: Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi

RP: Refah Partisi

SHP: Sosyaldemokrat Halk Partisi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKDP: Türkiye Demokratik Kürdistan Partisi

TKDP-KUK: Türkiye Demokratik Kürdistan Partisi-Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Türlerine Göre Dağılımı.....	178
Tablo 2: Diyarbakır’da Sivil Toplum Kuruluşları	179
Tablo 3: Diyarbakır’da Sivil Toplum Kuruluşlarının Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı	180
Tablo 4: Diyarbakır Merkez İlçe Nüfusları	182
Tablo 5: STK Üyelerinin, Üye Oldukları STK’ların Hukuki Statülerine Göre Dağılımı	184
Tablo 6: STK Üyelerinin, Üye Oldukları STK’ların Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı	184
Tablo 7: Cinsiyet Dağılımı	185
Tablo 8: Yaş Dağılımı.....	185
Tablo 9: Eğitim Durumu	186
Tablo 10: Aylık Gelir Dağılımı	187
Tablo 11: Medeni Durum	187
Tablo 12: Diyarbakır İl Merkezinde Yaşadıkları Süre	187
Tablo 13: Anadil Dağılımı.....	188
Tablo 14: Anadilin Günlük Yaşamda Engellenmesi.....	188
Tablo 15: Kültürel Kimliği Özgür Yaşayabilme Durumu	189
Tablo 16: Kürtlerin Toplum Tarafından Ötekileştirildiği Düşüncesi	190
Tablo 17: Bireylerin Kendisinin ve Çevresinin Zorunlu Göç Durumu.....	192
Tablo 18: Zorunlu Göç Nedeniyle Devlet Tarafından Mağdur Edilme Düşüncesi..	192
Tablo 19: Türklerin Yoğunlukta Olduğu Şehirlerde Bulunma Durumu.....	194
Tablo 20: Türklerin Yoğunlukta Olduğu Şehirlerde Dışlanmışlık ve Baskı Hissi .	194
Tablo 21: Geçmişte Yaşanmış Olaylar Nedeniyle Kürtlerin Ezilmiş Olduğu Düşüncesi	195
Tablo 22: Günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin Baskı Altında Olduğu Düşüncesi.....	196
Tablo 23: Birey Olarak Kendini Tanımlama Durumu.....	197
Tablo 24: Türkiye Halkını Bütünleştirici Değer	198
Tablo 25: Türkiye’nin En Önemli Sorunu.....	199
Tablo 26: Kürt Sorunun Nedeni	200
Tablo 27: PKK'yı Tanımlama Durumu.....	202
Tablo 28: Türkiye’de 30 Yıldır Süregelen Çatışmadan Zarar Görme Durumu	204
Tablo 29: 30 Yıldır Süregelen Çatışma Sonucunda Hangi Türden Zararlar Gördüğü	204
Tablo 30: Çözüm Süreci Kapsamında PKK Eylemlerinin Son Bulacağına Yönelik Düşünce.....	206
Tablo 31: PKK'nın Eylemlerinin Son Bulacağına Yönelik Düşüncenin Nedenleri .	206
Tablo 32: PKK'nın Eylemlerinin Son Bulmayacağına Yönelik Düşüncenin Nedenleri	206
Tablo 33: Siyasal Parti Destekleme Durumu	208
Tablo 34: Kürt Sorunun Çözümü İçin Genel Affın Çıkarılmasına Yönelik Düşünce	209
Tablo 35: Kürt Sorunun Çözümü İçin Abdullah Öcalan'ın Affına Yönelik Düşünce	209

Tablo 36: Abdullah Öcalan'ın Çözüme İlişkin Düşüncelerine Olan Güven.....	210
Tablo 37: Anayasa'da Kesinlikle Yer Alması Gereken Unsurlara Yönelik Düşünce	210
Tablo 38: Kürt Sorunun Çözümü İçin Resmi Dil Hakkındaki Düşünce	211
Tablo 39: Kürt Sorunun Çözümü İçin Eğitim Dili Konusundaki Düşünce	212
Tablo 40: Kürt Sorunun Çözümü İçin Anayasada Kimlik Vurgusu.....	213
Tablo 41: Kürt Sorunun Çözümü İçin Siyasi Partiler Yasası Kapsamında Seçim Barajı Konusundaki Düşünce.....	215
Tablo 42: Siyasi Partilerin Kapatılmasına İlişkin Düşünce.....	216
Tablo 43: Devlet Yapısına İlişkin Düşünce	217
Tablo 44: Bölge Ekonomisine Yönelik Düşünce	219
Tablo 45: Kürt Halkının Mutlu Olması İçin Öncelikli Yapılması Gerekenlere Yönelik Düşünce.....	221
Tablo 46: Çözüm Sürecinde STK'ların Rolü.....	222
Tablo 47: Bireylerin Anadilini Günlük Yaşamında Kullanırken Engelle Karşılaşma Durumları ile PKK'yı Tanımlama Durumları	223
Tablo 48: Bireylerin Kültürel Kimliklerini Özgür Bir Biçimde Yaşama Durumları ile PKK'yı Tanımlama Durumları.....	225
Tablo 49: Kürtlerin Toplum Tarafından Ötekileştirildiği Algısı ile PKK'yı Tanımlama Durumları	226
Tablo 50: Bireylerin Zorunlu Göç Durumu ile PKK'yı Tanımlama Durumu	228
Tablo 51: Geçmişte Yaşanan Olaylar Nedeniyle Kürtlerin Ezilmiş Olduğu Düşüncesi ile PKK'yı Tanımlama Durumları.....	230
Tablo 52: Bireylerin Günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin Baskı Altında Olduğu Düşüncesi ile PKK'yı Tanımlama Durumları	232
Tablo 53: Bireylerin Türkiye'de 30 Yıldır Süregelen Çatışmadan Zarar Görme Durumları ile PKK'yı Tanımlama Durumları	233
Tablo 54: PKK'yı Tanımlama Durumu Lojistik Regresyon Analizi.....	237
Tablo 55: PKK'nın Nedenleri	239
Tablo 56: Faktör Analizi.....	240
Tablo 57: PKK'nın Nedenlerine İlişkin T Testi.....	241

GİRİŞ

Kürt sorunu ve terör sorunu Türkiye'nin en önemli problemlerinin başında gelmektedir. Uzun yıllardır devam eden bu sorunun bölgede birçok sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik etkileri ve sonuçları olmuştur. Binlerce kişi hayatını kaybetmiş, yaralanmış ya da yaşadıkları bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Bölgede devlete olan güven azalmış, çok çeşitli askeri tedbirlere rağmen terör eylemlerinin sonu getirilememiştir. Dolayısıyla sorunu askeri önlemlerle çözüme girişimleri ciddi şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle 2000'li yıllarda terörü önlemek için alınması gereken sosyal, ekonomik ve siyasi önlemlerin neler olabileceği yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Bu bağlamda iki farklı anlayış dile getirilebilir: birincisi sorunu sadece güvenlik sorunu olarak ele almış, diğeri ise genel bir Kürt sorunundan bahsetmeyi tercih etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren birinci anlayış baskın bir düşünce olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte patlak veren Şeyh Sait İsyanı (1925), Ağrı İsyanı (1926-30) ve Dersim Olayları (1937-38) gibi bölgede ortaya çıkan toplumsal ve siyasal hareketler bir güvenlik sorunu olarak görülmüş ve bunlara yönelik tedbirler bu çerçevede gerçekleştirilmiştir. Şark Islahat Planı (1925) ve Takrir-i Sükûn Kanunu (1925) gibi yasaların içeriklerinde bu tür önlemler açıkça zikredilmiştir. İsyân eden Doğu aşiretleri alınan sert önlemlerle Batı'ya göç etmeye zorlanmış, yerlerine Türk göçmenler yerleştirilmiş, böylece bölgenin Türkleştirilmesi amaçlanmıştır. Gerek tek partili gerekse çok partili dönemde bu anlayışın değişmediği, Dersim Olayları öncesi ve sonrasında hazırlanan raporlardan açıkça anlaşılmaktadır. Bu tür politikalar Kürtler arasında illegal örgütlenmeleri beraberinde getirmiş ve 1974 yılında Kürdistan İşçi Partisi (PKK) kurulmuştur. PKK'nın ileriki yıllarda etkinliğini attırmasıyla birlikte güvenlikçi anlayışın daha da sertleştiği söylenebilir. Neredeyse 90'lara kadar sorun "Kürt sorunu" şeklinde bile ifade edilememiştir. Egemen düşünce (resmi ideoloji) sorunu daha çok Doğu sorunu ya da az gelişmişlik sorunu olarak görme eğiliminde olmuştur.

İkinci anlayış ise 1990 sonrasında şekillenmeye başlamış ve sorunun sosyal

ve siyasal yönü tartışmaya açılmıştır. Bu kapsamda birçok siyasi parti ve sivil toplum kuruluşu raporlar hazırlamış ve bu raporlarda Kürt sorunu kavramı dile getirilmiştir. Bu dönemde resmi ideolojinin değişime uğradığı söylenebilir. Bu değişimin yaşanmasında Türkiye’de sivil toplumun gelişmeye başlaması önemli bir etken olmuştur. Gelişen sivil toplum ile birlikte birçok STK Kürt sorununa yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir.

Böylece Kürt sorunu tartışmaya açılmış ve sorunun çözümüne yönelik adımlar atılmıştır. Örneğin Kürtçe yayın yapan TRT Şeş açılmış ve Kürt Enstitüleri kurulmuştur. 2009 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin tasarladığı açılım süreci Kürt sorunu tartışmalarını yoğunlaştırmıştır. Böylece hükümet tarafından demokratikleşme yönünde atılacak adımlar sorunun çözümünde öncelikli bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca AKP hükümeti tarafından Ocak 2010'da “Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” kitapçığı yayınlanmış bu yönde yapılması planlanan çalışmalar sıralanmıştır.

21 Mart 2013'de Diyarbakır Nevruz kutlamalarında Abdullah Öcalan’ın barışa yönelik beklentilerinden oluşan ve bu yönde PKK'nın silahlı güçlerini sınır dışına taşımamasını talep eden mektubu okunmuştur. Bunun yanı sıra hükümetin barışa yönelik çalışmaları ülkede barışa dair beklentinin artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan özellikle PKK ile anlaşma masasına oturulmasına yönelik milliyetçi ya da ulusalcı cephenin yaptığı eleştiriler artarak devam etmektedir. Aynı zamanda PKK'nın çözüm sürecine ilişkin çekinceleri olduğu Hasan Cemal'in Karayılan ile yaptığı görüşme metninde¹ açıkça görülmektedir. Bu nedenle Kürt sorununun çözülmesine yönelik yeni politikaların geliştirilmesi ve tarafların karşılıklı olarak bu duruma hazırlanması için söz konusu zihniyet kalıpları ve karşılıklı algılar üzerinde çalışma zorunluluğu bulunmaktadır. STK’ların halklar arasındaki algı kalıplarının değişmesinde önemli bir etkisi olacaktır. Devletin ideolojisinin değişmesinde önemli olan STK’lar toplumsal algıların da değişmesine katkı sağlayabilecek yegâne

1 <http://t24.com.tr/yazi/karayilan-geri-cekilme-sonbahara-sarkar-kalici-baris-aponun-ozgurlugunden-gecer/6390> (erişim tarihi: 25.03.2013)

kuruluşlardır.

Bu nedenle Kürt sorununun çözümünde kamuoyu oluşturmak, farklı kamusalılıkların görüşlerinin birbiri ile etkileşime girmesini sağlamak için STK'ların sürece dâhil edilmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü STK, devletle toplum arasında köprü işlevini üstlenen ve kamunun talepleri/çıkarları doğrultusunda hareket eden, siyasal alanın dışında kurulup faaliyetlerini yürüten kuruluşlardır.

Bu açıdan STK'ların Kürtler ve Kürt algısı, anayasal ve yasal reformlar, anayasal yurttaşlık statüsü, anadilde eğitim, bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının rolü ve etkileri ile Kürt sorunun çözümünde siyasi partilerin rolüne ilişkin görüşleri bu araştırmanın sorun alanını oluşturmaktadır. Böylece günlük yaşamlarını paylaşan, birbirine dokunan değişik toplumsal kesimlerin soruna bakışları, sorunun çözümüne ilişkin görüşleri, uzlaştıkları ve ayrıldıkları noktalar açığa çıkarılarak, STK'ların siyasal kurumlara etkileri ortaya konabilecektir.

Çalışmanın ilk bölümü araştırmanın kavramsal, kuramsal ve tarihsel yönden ele alındığı beş başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak araştırmanın kuramsal çerçevesine yönelik anahtar kavramlar ve konular ele alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle etnisite, kimlik, milliyetçilik, çok kültürlülük, terör ve sivil toplum kavramları incelenmiştir. Aynı zamanda kuramsal yaklaşımların terörün nedenlerine yönelik tartışmaları ele alınmıştır. Daha sonra Kürt sorunu çerçevesinde STK'ların durumu tartışılmıştır.

İkinci kısımda Kürtlerin sosyal yapısı incelenmiştir. Bu kapsamda Kürtlerde özellikle aşiret yapısının ve buna bağlı olarak aidiyet duygusunun son derece geliştiği söylenebilir. Din kurumunun yine Kürtlerin toplumsal yapısında önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

Üçüncü kısımda Kürt sorunu tarihsel süreç içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Kürt sorunu konusunda değişen politikalar ele alınmıştır. Açıkça görülmektedir ki Osmanlı döneminde din ve halifelik kurumları Kürtleri devlete bağlı bir unsur haline getirmiştir. Ancak 19. yüzyılın başlarında devletin uygulamaya koyduğu modernleşme ve merkezileşme

çalışmaları bir ölçüde sosyal bütünlüğü bozmuştur. Ancak 19. y.y. da birçok Kürt isyanının milliyetçi bir temele dayanmadığı, var olan imtiyazların merkezileşme sonucunda kaybedilme korkusu ile gerçekleştiği görülmektedir. Milliyetçi akımların ancak Jön Türk hareketi ve II. Meşrutiyet sonucu ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Kürt dernekleri ve yayınları buna bir işarettir. Türk milliyetçiliğinin Kürt milliyetçiliğini beslediği sıklıkla dile getirilmektedir. Yine de milliyetçi akımlar halk tabanında karşılık bulamamış, daha çok İstanbul aydınları arasında yaygınlaşmıştır. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca zaman zaman bazı bölgelerde isyanlar oluşsada genel olarak Kürt halkı devletin yanında yer almıştır. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte milliyetçilik anlayışının giderek halk tabanına indiği görülmektedir.

Dördüncü kısımda Kürt sorununun çözümüne ilişkin raporların ele alındığı görüşlere yer verilmiştir. Kürt sorunu içerisinde oluşan özerklik tartışmaları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü araştırmanın uygulamalı alanından oluşmaktadır. Bu bölümde uygulamalı araştırmanın sonuçları sunulmuş, Türkiye kamuoyunca tanınan, belli toplumsal, siyasal ve kültürel kimlikleriyle öne çıkan Diyarbakır ilindeki sivil toplum kuruluşlarının terör, Kürt sorunu ve çözüme yönelik görüşleri tartışılmıştır. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları faaliyet alanları açısından sınırlandırılmıştır. Diyarbakır ilini ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda temsil edebileceği varsayılan sivil toplum kuruluşları anket çalışmasına dâhil edilmiştir. Anket uygulanan sivil toplum örgütleri söz konusu illerin sanayi ve ticaret odalarını, sendikalarını, barolarını, insan hakları ve kadın örgütlerini kapsamaktadır.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL, TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ETNİSİTE, KİMLİK, MİLLİYETÇİLİK VE ÇOK KÜLTÜRCÜLÜK

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa’da feodal yapının çözülmesi ile birlikte çok etnili siyasal ve toplumsal yapılar olan imparatorluklar yıkılarak yerlerini ulus-devletlere bırakmışlardır. İmparatorluklardan farklı olarak ulus-devletler ortak kültür, ortak dil ve ortak değerler üzerinden inşa edilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrası “kendi kaderini tayin (self-determination)” anlayışının gelişmesi ile birlikte ulus-devletin tekçi anlayışı etnik çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun batıda ortaya çıkan milliyetçi akımdan etkilendiği görülmektedir. Jön Türklerle birlikte başlayan milliyetçilik anlayışı İmparatorluğun yerini alan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda temel yaklaşım olmuştur. Tek dil, tek millet etrafında oluşturulan Cumhuriyet aynı zamanda etnik çatışmaları doğurmuştur. Böylece Cumhuriyet tarihinin en önemli sorunlarından biri olan Kürt Sorunu ve terör sorunu gün yüzüne çıkmıştır.

Bu açıdan etnisite, kimlik ve milliyetçilik kavramlarının anlaşılmasının Kürt Sorunun anlaşılmasında önem taşıdığı görülmektedir. Ayrıca PKK’nın Kürt kimliği vurgusu ve Kürt milliyetçiliği söylemleri bu kavramların anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır.

Etnisite sözcüğü, Yunanca “ethnos” sözcüğünden gelmektedir. Ethnos kelime anlamı olarak topluluk, halk ya da kabile anlamlarını taşımaktadır (Volkan, 2005: 21). Etnisite günümüzde kabaca bir topluluğu diğer topluluklardan ayıran özelliklerin bir bütünü olarak adlandırılabilir. Ancak bir topluluğu diğer topluluktan ayıran özelliklerin neler olduğu sorunsal etnisiteyi tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Doğuştan gelen ırksal özellikler mi yoksa bireyin kendisini bir topluluğa ait hissetmesi mi etnisiteyi meydana getirmektedir sorusu tartışmaları ortaya çıkarmaktadır.

Bu açıdan etnisite tanımlamalarında iki farklı yaklaşımın mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar ilkçi/kanbağı yaklaşımı ile araçsal yaklaşımdır.

İlkçi/kanbağı yaklaşımı etnisiteyi biyolojik özelliklerden hareketle açıklamaktadır. Kanbağı ve ırksal özellikler etnisiteyi oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu yaklaşıma göre, etnisiteyi oluşturan özellikler bireyin doğumuyla birlikte kendisini hazır beklemektedir (Yalçın, 2002: 324-326).

Ancak bu yaklaşımın ırk ile etnisite arasındaki ayrımı yeterince ortaya koyamadığı anlaşılmaktadır. Halbu ki ırk kavramı tamamen ten rengi, yüz yapısı, saç tipi ve vücut şekli gibi biyolojik özelliklere dayanmaktadır (Yalçın, 2002: 319-320). Etnisite ise daha çok kültürel özelliklere dayalı bir kavram niteliğindedir. Etnisite ile ırk arasındaki bu ayrım araçsal yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.

Araçsal yaklaşıma göre etnisite kanbağına dayalı değildir. Etnisite insanların kendilerini belirli bir topluluğa ait hissetmesinin ürünüdür. Dolayısıyla etnisite zamanla değişebilir (Baumann, 1999: 59-71). Bir anlamda araçsal yaklaşımda sosyalizasyon süreci ile birlikte etnisitenin değişebilirliği söz konusuysen, kanbağı yaklaşımında etnisitenin bileşenlerini oluşturan özellikler doğuştan kazanılan biyolojik özellikler olması sebebiyle daha sonra değişmesi söz konusu değildir (Yalçın, 2002: 326).

Kısaca etniste bireylerin bir topluluğa aidiyet hissetmesini sağlayan kültürel ve tarihsel öğelerle ilişkili olması bakımından ırktan tamamen ayrılmaktadır. Ancak bu etnisitenin ırksal özellikleri tamamen dışladığı anlamını taşımamaktadır. Kültürel ve tarihsel öğelerle birlikte zaman zaman ırksal özellikler etnik grupları tanımlamada kullanılabilir. En azından aynı soydan geldiği inancı etnik grupların ayırt edici özellikleri arasında yer alabilmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında etnik kimliğin altı ana özelliğinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar (Smith, 2007: 42);

1. Kolektif özel bir isim
2. Ortak bir soy miti

3. Paylaşılan ortak tarihi geçmiş
4. Ortak kültürü farklılaştıran birden fazla unsur
5. Özel bir toprak parçası veya özel bir yurtla bağ
6. Nüfusun kendi içerisinde dayanışma duygusu

Etnik grubu ayırt edici bu özellikler etnik grubun aynı kandan gelmesinin zorunlu olmadığını, fakat aynı zamanda aynı soydan geldiği mitinin grup içinde yaygın olarak kabul edildiği anlamı taşımaktadır. Aynı şekilde Giddens (2000: 224) etnik grupların birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayan farklı özellikler bulunmasına rağmen temel olarak bu özelliklerin dil, tarih ya da atalar (gerçek ya da düşsel), din ve giyim gibi özellikler olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda etnik grupları aralarında kan bağı olmasa bile tarihsel ve kültürel olarak kendisini aynı hisseden bireylerin oluşturduğu topluluklar olarak tanımlamaktadır.

Diğer bir ifadeyle kan bağı olmasada aynı atalardan geldiğine yönelik inanç etnik kimliğin oluşmasında yeterli bir unsur olabilmektedir. Böylece etnik grupların belirli bir davranış kalıbını taşıdığı söylenebilir. Bu davranış kalıbı grup üyelerinde belirli bir kimliğin oluşmasını sağlayan temel unsurlardan biridir. Etnik grubu ayırt edici özellikler grup üyelerinin belirli bir kimliğe sahip olduğu anlamı taşımaktadır. Bu nedenle etnisite tartışmalarında kimlik kavramı önemli bir unsur olmaktadır.

Kimlik sözlük anlamıyla “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998: 1324).

Psikolojide kimlik, karakter ve kişilikten farklı olarak, bireyin iç dünyasına işleyen özbenlik modelini ve kendi geçmişi, şimdisi ve geleceğini anımsanan, duyumsanan ve beklenen bir varoluşun pürüzsüz sürekliliği içinde bütünleşmesini belirtmektedir (Volkan, 2005: 43). Bu kimliğin bireysel yönünü kapsamaktadır. Ayrıca kimliğin sosyal yönü de bulunmaktadır.

Sosyal kimlik, bireyin kendisini bir toplumun ya da çeşitli sosyal grupların bir üyesi olarak tanımlaması, toplumda yer edinmesi ve kendisini başkalarına ifade edebilmesi olarak tanımlanabilir (Kızılcılık ve Erjem, 1996: 498). Dolayısıyla

kavram bir gruba ya da topluma ait bireylerin aynı etnik, dini, ulusal/milli ya da ideolojik gruba ait olmaya dayalı yoğun bir aynılık duygusuyla birbirlerine nasıl bağlandıklarını tanımlamaktadır (Volkan, 2005: 14). Çalışmanın konusu açısından bakıldığında özellikle sosyal kimliği oluşturan etnik ve ulusal/milli yapı ayrı bir önem arz etmektedir. Daha önce değinildiği gibi etnik grupların ayırıcı özellikleri olan ortak kültür ve değerler aynı zamanda etnik kimliği oluşturan öğelerdir.

Bu kapsamda “etnik kimlik bireyin veya bir grubun içinde yaşadığı toplumdaki genel kültür unsurlarından farklı olarak, özgün bir alt sistemin yapısal özelliklerini taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür” (Usta, 2009: 90). Diğer bir ifadeyle etnik kimlik, etnik grupların paylaştığı ortak kültür ve değerlerin oluşturduğu kimlik türüdür. Bu nedenle etnik kimlik aynı zamanda aynı atadan geldiği inancının paylaşılması anlamını taşımaktadır. Bu özelliği ile etnisite kavramında olduğu gibi etnik kimlik kavramının da ırksal bir yönü bulunmaktadır. Aynı ırktan geldiği inancı (en azından mitsel olarak) etnik kimliği oluşturan öğeler arasında bulunmaktadır. Bu durum etnik kimlik dışında ulusal/milli kimlik kavramında da görülmektedir. Millet olmaya dayalı oluşan milli kimlik bireyin kendisini bir millete ait hissetmesinin ürünüdür.

Tarihî bir toprak/ülke ya da yurt, ortak mitler ve tarihî bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, topluluk fertlerinin ülke üzerindeki serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi milli kimliğin temel özellikleri olarak sıralanabilir (Smith, 2007: 31–32). Dolayısıyla ortak tarihi mit ve tarihi bellek gibi değerler milli kimliğin etnik yönünü oluşturmaktadır. Milliyetçilik kavramı bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Kelime anlamı olarak milliyetçilik “maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını herşeyin üstünde tutma anlayışı” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998: 1526).

Smith (2007: 121) ise milliyetçiliği ulusların meydana gelmesini sağlayan, bir halk adına birlik ve kimlik edinmek adına oluşturulan ideolojik bir hareket olarak

tanımlamaktadır.

Ancak milliyetçiliğin tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir. Milliyetçilik kavramı kimi zaman bir ırkın üstünlüğünü ifade etme şeklinde kullanılırken, kimi zaman bir devleti oluşturan tüm vatandaşları birleştirici bir unsur olarak da kullanılabilir. Bu noktada milliyetçilik vatandaşların ortak bir gelecek etrafında toplanması ve bu gelecek için birlik oluşturması anlamını taşımaktadır.

Örneğin, Smith (2007: 133-134) milliyetçilik kategorilerini toprağa bağlı ve etnik olarak iki gruba ayırmaktadır. Toprağa bağlı milliyetçilikler coğrafi bölge ile sınırlanmakta, etnik milliyetçilik ise etnisiteyi referans almaktadır. Toprağa bağlı milliyetçilikler bağımsızlık öncesi sömürge karşıtı, bağımsızlık sonrası bütünleştirici bir görüntü vermektedirler. Etnik milliyetçilikler ise bağımsızlık öncesi ayrılıkçı, bağımsızlık sonrası yayılmacı politikalar izlemektedirler.

Milliyetçiliğin bu iki anlamlılığı kendisini devlet yapılanmalarında da göstermiştir. Milliyetçiliğin etnik ya da liberal yanı devletlerin millet tanımlamalarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin tek etnili rejimler milleti tek bir etni üzerinden tanımlamaktadırlar. Çok etnili rejimler ise milleti birçok etnik kategoriden oluşan bir kitle olarak tanımlamaktadır (Aktürk, 2006: 37).

Tek etnili rejim olarak Hitler Almanyası örnek gösterilebilir. Bu dönemde Almanya'da etnik temelli tanımlanan Alman milleti, milliyetçiliğinde etnik temelli olarak oluşmasına neden olmuştur. Diğer taraftan günümüz Avrupa devletlerinde milletlerin etnik temelden uzak demokrasi odaklı tanımlandıkları görülmektedir. Dolayısıyla milliyetçilik de etnik temelden daha çok toplumu oluşturan tüm etnik grupların demokrasi etrafında birleşerek geleceğin inşasına yönelik fikir birliğini kapsamaktadır.

Kısaca etnik kimlik gibi milli kimlik de kimi zaman etnik bir anlam ifade edebilmektedir. Ancak bu milli kimliğin kesin bir biçimde etnik temellere dayandığı anlamı taşımamaktadır. Etnik özellikler dışında toplumun genel iyiliğini gözetin

milli kimlik anlayışı liberal milliyetçi akımı ortaya çıkartırken, etnik temele dayalı milli kimlik anlayışı ise etnik milliyetçiliği ortaya çıkarmaktadır.

Bu açıdan Türkiye gibi çok etnili toplumlarda etnik milliyetçiliğin ayırıcı bir nitelik taşıdığı, buna karşın demokrasi odaklı milletin refahını hedefleyen düşünce birliği anlamını taşıyan milliyetçiliğin ise birleştirici bir unsur olacağı söylenebilir. Her etnik kimliğin özgürce yaşanabildiği ancak toplumun genel çıkarlarının gözetildiği bir yapının oluşturulması aynı zamanda etnik kimlik çatışmalarının önüne geçebilir. Demokrasi odaklı bu milliyetçilik anlayışının geliştirilmesinde çok kültürcülük bir çıkış noktası olabilir.

Çok kültürcülük, “toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünü ifade etmektedir” (Yürüşen, 1998: 107). Çok kültürcülük “farklı kültürlerin eşit değerde olduğunu hepimizin kabul etmesidir” (Taylor, 2000: 72). Çok kültürcülük yalnızca azınlık haklarıyla değil farklı kültürlerin bir arada olduğu her toplumla ilgilidir. Toplumlardaki farklı kültürlerin ve etnik yapıların bir arada yaşayabilmesinin tanımıdır.

Günümüzde iki farklı çok kültürcülük yaklaşımının bulunduğu görülmektedir. Birincisi J. Rawls, J Raz, Kymlicka gibi düşünürler tarafından savunulan liberal sözleşmecî yaklaşım, ikincisi ise C. Taylor, M. Walzer ve A. MacIntyre gibi kuramcılar tarafından savunulan cemaatçi yaklaşımdır (Şan, 2006: 222).

Liberal yaklaşıma göre, çok kültürcülük siyaseti içerisinde iki temel ayırım ortaya konmakta ve ulusal azınlıklarla etnik azınlıklar birbirinden ayırt edilmektedir. Buna göre, çok kültürcülüğün kaynakları da belirtilmiş olan bu iki ayırma dayanır. Bir devlet eğer üyeleri farklı uluslara dayanıyorsa ve bu farklılık bireysel kimliğin ve siyasal hayatın önemli bir yanını temsil ediyorsa, o devlet çok kültürlüdür (Kymlicka, 1998: 49).

Cemaatçi yaklaşım ise çok kültürcülüğü bireysel haklar temelli bir azınlık hakları anlamında değil topluluk temelli bir grup hakları olarak yorumlamaktadır. Bu

yaklaşımın en önemli temsilcilerinden C. Taylor'dur. Taylor'un çoğulculuk anlayışı, farklı yaşam pratikleri içerisinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Taylor, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yani çok kültürcülük kültürel kimliklerin tanınmasıdır (akt. Köker, 2000: 12).

Yaklaşımlar arasındaki farklılığa rağmen temelde iki yaklaşımda çoğulcu bir toplum ve siyaseti savunmaktadır. Ancak çok kültürcülükle birlikte ulus devlet yapısı eleştirilmeye başlanmıştır. Böylece çok kültürcülük yeni bir yurttaşlık tanımının gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle çok kültürcülük ulus devleti tahrip ettiği eleştirilerini almaya başlamıştır.

Çok kültürcülüğü eleştirenler çok kültürcülüğün toplumdaki eşitsizlikleri pekiştirme olasılığı taşıdığını, yok etmeye çalıştığı kültürel farkları, ayrımcılıkları yeniden ürettiğini iddia etmektedirler (Somersan, 2004: 137). Diğer bir ifadeyle çok kültürcülüğe yönelik eleştirilerin temelinde, çok kültürcülüğün etnisiteyi siyasallaştırarak güçlendireceği ve bunun sonucunda bölücü etkileri olacağı kaygısı bulunmaktadır.

J. Habermas (Habermas, 2000: 130)'a göre ise "farklı etnik grupların ve onların kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla birlikte yaşamasının tek tek kişilere göre biçilmiş bir haklar kuramına ağırlık verecek türden kolektif haklar yoluyla korunmasına gerek yoktur. Bu tür grup hakları demokratik anayasal devlette verilebilse bile bunlar lüzumsuzdurlar". Çünkü demokratik anayasal devlet zaten bu hakları koruyacak şartlara sahiptir. Bu noktada Habermas (2000: 130) kültürlerle, bitki türleri gibi yaklaşarak korumanın yanlış olduğunu söylemektedir.

Çok kültürcülük, bir toplumun kendisini dış dünyaya kapatarak kendi özel alanında kendi başına yaşaması anlamına gelen bir siyasal sistem olmamalıdır. Çok kültürlü toplumlarda farklı yaşam biçimleri eşit haklarla birlikte yaşayabilmelidir. Böylece her yurttaşın bir kültürel miras dünyası içerisinde büyüme imkanı sağlanmış

olur (Habermas, 2000: 131). Kısaca Habermas'ın çok kültürcülüğe bakış açısı farklılıkların birbirini dışlamasına dayanmamakta, aksine anayasal bir hukuk devletinde farklılığa duyarlı bir dâhil edişeye yaslanmaktadır.

Bir anlamda Habermas'ın çok kültürcülük anlayışı toplum içerisinde sivil toplumun geliştirilmesine bağlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında toplum içerisindeki farklılıkların temsileyitini sağlayabilecek en önemli kuruluşlar STK'lardır. Sivil toplumun aktif şekilde dâhil olduğu bir demokrasi anlayışı birçok etnik yapıyı içinde barındıran toplumların çıkış noktası olabilecektir. Böylece ulus devletin yok olacağı endişesi de ortadan kalkacaktır.

Milletin toplumu oluşturan tüm vatandaşları kapsayan demokratik tanımlar toplum içerisindeki etnik çatışmaların önüne geçebilecektir. Dolayısıyla milletin tüm etnik unsurları kapsayan bir tanımının yapıldığı devlet yapılanmasında sivil toplum ayrıcalıklı bir yere sahip olacak ve farklılıkların bir arada yaşayabildiği bir ulus yaratılabilecektir.

2.TERÖRİZM

2.1.Bir Kavram Olarak Terörizm

Suikastlar, intihar saldırıları ve kitlesel ölümlere yol açan terör eylemleri kullanılan araçlar ve uygulama biçimleri değişse bile tarihsel süreç içerisinde birçok toplumun karşılaştığı önemli bir sorun olmuştur.

Terör kelimesi Türkçeye Fransızca “terreur” kelimesinden girmiştir. Kelime anlamı olarak “yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş” anlamlarına gelmektedir. Terörizm kavramı ise “siyasi bir amaca ulaşmak için yıldırma hareketlerini düzenli bir biçimde kullanma, tedhişçilik” anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 1998: 2200).

Terörizmin tanımı ile ilgili Schmid ve Jongman (1988: 5-6) tarafından yapılan çalışmada 1936-1981 yılları arasında farklı yazarlara ait 109 tanıma yer verilmiştir. Hiç kuşkusuz bu tanımlara 1981 yılından bu yana yenileri eklenmiştir. Ancak bu

tanımlamalar belirli ortak noktaları da taşımaktadırlar. Terörizm tanımlarında ortak noktalar olarak özellikle siyasal amaç, korku, tehdit ve şiddet öğeleri ön plana çıkmaktadır (Schmid, 2004: 382).

Terörizmin birincil özelliği siyasal amaçları içinde barındırmasıdır. Bu kapsamda terörizm siyasal amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılan bir yöntem olarak ele alınabilir. Legal siyasal alanda sonuçlara ulaşmanın mümkün olamayacağı düşüncesi grupları terörizm yoluyla amaçlara ulaşmaya sevk edebilmektedir (Gunter, 1984: 107). Bu kapsamda terörizm legal alanda elde edilemeyen sonuçların elde edilmesi için yapılan eylemler olarak tanımlanabilir (Jerkins, 1975: 20). Ancak burada eylemlerin asıl gücü psikolojik yönünden gelmektedir.

Örneğin, Thomas Thornton (1964: 73) terörizmin sembolik bir anlam taşıdığını ifade etmekte ve bu yönüyle asıl amacın toplum üzerinde psikolojik bir etki yaratmak olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan terörizm “politik amaçlar için kullanılan savaşın psikolojik silahı” (Wardlaw, 1989: 9) olarak tanımlanmaktadır. Terörizmin psikolojik silahı ise korku öğesidir (Freeman, 1986: 253).

Terörizm gerçekleştirdiği eylemlerle birlikte yeni eylemleri gerçekleştirebileceği tehdidiyle toplum üzerinde korku hissini yaratmaktadır. Dolayısıyla terörizm doğrudan yok etme ya da şiddet uygulama hedefinden fazlasını içermektedir. Alex Schmid (2004: 381)’in ifadesiyle “terörizm herkesçe tanınma mücadelesinin önemli bir rol oynadığı şiddet veya kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidini içeren siyasal olarak motive edilmiş taktiktir”. Dolayısıyla terörizm sadece şiddet uygulama dışında, bu şiddeti uygulama tehdidini de içermektedir. Çünkü tanınma ve bilinir hale gelme terörizmin temel hedefleri arasında sayılmaktadır. Terörizm bir kişiyi öldürüp milyonları korkutarak siyasal tercihleri etkilemektedir (Başeren, 2003: 53). Jenkins (1975: 15)’in ifade ettiği gibi, “terörist birçok insanın ölmesini değil, seyretmesi ve dinlemesini ister, terörizm bir tiyatrodur”.

Kısaca, terörizmde en sık vurgulanan yönler, terörün siyasal amaçlara

ulaşmak amacıyla planlı şekilde kullanılan bir dil ve yöntemle başvuran ve doğasında korku uyandırma özelliği barındıran şiddet eylemi olduğudur (Tilly, 2004: 9).

Diğer bir ifade ile terör kavramının zihinlerde oluşturduğu ortak noktalar şöyle özetlenebilir (Cirhinlioğlu, 2004: 32);

- a) Siyasi amaçları vardır.
- b) Şiddet içerir, korkuyu yaymak ister.
- c) Genellikle, masum insanları ve toplumun stratejik öneme sahip noktalarını hedef alır.
- d) Tarihseldir. Tarih dışlandığında terör anlaşılabilir.
- e) Ulusal ve uluslararası boyutu vardır.
- f) Planlı, sistemli ve örgütlüdür.
- g) Karmaşık bir yapı içerdiğinden, interdisipliner bir yaklaşımı zorunlu kılar.

Cirhinlioğlu'nun ortaya koyduğu bu maddeler ışığında, terörizm, siyasi amaçlara ulaşmak için sivil halka veya ülkenin stratejik noktalarına yönelik, korkutma amaçlı yapılan şiddet eylemleri olarak tanımlanabilir.

Terörizm biçimleri ise genel olarak ideolojik terör ve devlet terörü olarak iki biçimde incelenebilir. Devlet terörü, devlet veya devletin uzantıları tarafından, siyasi amaçlar uğruna sivil halk üzerinde korku yaratmak için işlenen şiddet eylemleri olarak tanımlanabilir. Devlet terörü bir anlamda devletin kendini koruma içgüdüğü ile başvurduğu siyasi şiddet eylemleridir. İdeolojik terör ise, devlet dışı grupların siyasi ve dini amaçları için sivil halk ve stratejik noktalar üzerinde korkutmaya yönelik uyguladığı şiddet eylemleridir (Cirhinlioğlu, 2004). Marksist terör, etnik temelli terör ve din temelli terör ideolojik terörün bir biçimi olarak gösterilebilir.

2.2.Tarihsel Boyutlarıyla Terör

Tarihte terör olaylarının ilk örneği olarak, M.S. 66–73 arasında ortaya çıkmış olan Musevi dinine mensup “Zealot”lar gösterilmektedir. Bunlar, Roma İmparatorluğu'nun Filistin'i işgalini sonlandırmak üzere genellikle hançerle ve gündüz gözüyle kalabalık içinde suikast düzenleyen bir grup olarak bilinmektedir. Hatta bu sebeple bu gruba İngilizce hançerden türemiş “sicarii” adı verilmiştir (Laqueur, 2002a: 7–8; Hoffman, 2006: 83).

Yine bazı kaynaklarda tarihte terör olaylarının ilk örneği olarak Roma döneminde Marcus Junius Brutus tarafından Julius Sezar'ın öldürülmesi olayı gösterilmektedir. Ayrıca, dört halife döneminde yaşanan Harici terörü tarihteki terör olayları arasında ilk örnekler arasında yer almaktadır (Kongar, 2005: 77-78).

Selçuklu Devleti'ne karşı düzenlenen Haşhaşiler terörü tarihi örnekler arasında gösterilebilir. Hasan Sabbah tarafından oluşturulan bu terör örgütü 1090 yılında Alamut kalesine yerleşmiş ve Selçuklu veziri Nizam'ül Mülk katli olmak üzere pek çok terör olayını gerçekleştirmiştir (Anıl, 2003).

Bununla birlikte terörün başlangıç tarihi olarak sıklıkla Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan olaylar gösterilmektedir. Bu dönemde yaşanan “terör, devleti ve gücü ele geçiren grupların kendi varlıklarını sürekli kılmak için aşağıda kalanlara uyguladıkları şiddet olaylarını temsil etmektedir” (Cirhinlioğlu, 2004: 37).

Araştırmacılar modern terörizmin başlangıç tarihi konusunda farklı yaklaşımlara sahiptir. Örneğin, Post (2006) terörizmin modern çağının 1972 Münih Olimpiyatları sırasında İsrail Olimpiyat Köyü'nün “Kara Eylül” üyesi teröristler tarafından basılmasıyla başladığını belirtmektedir. Hoffman (2006: 63) ise, “Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi” örgütü tarafından 22 Temmuz 1968'de, İsrail El-Al havayollarına ait uçağın kaçırılmasını modern terörizmin başlangıcı olarak görmektedir. Wilkinson (2006) modern terörizmin ortaya çıkışını 20'nci yüzyıldan itibaren incelemektedir. Yine, Rusya'da 1870 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadarki halk hareketleri olarak ortaya çıkan eylemli hareketler de modern terörizmin başlangıcı olarak gösterilmektedir (Aydın, 2006: 28). Laqueur (1999: 12) ise farklı bir sınıflandırma yaparak, modern terörizmi “geleneksel” olarak adlandırmakta ve 19'uncu yüzyıldan başlayarak incelemektedir.

Ayrıca küreselleşme sonucu yaşanan gelişmeler neticesinde değişim gösteren terörizmi açıklayabilmek için küresel terörizm, uluslararası terörizm ya da post-modern terörizm kavramları da sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Laqueur, 1996; Kegley, 2003).

2.3. Terörizmin Nedenlerine İlişkin Yaklaşımlar

Terörizmin nedenleri konusunda yapılan çalışmaların karşılaştığı olduğu iki temel problemin olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi terörizmin birçok faktörün etkisiyle ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tekil nedenlerle açıklama çalışmaları sonuçsuz kalabilmektedir. Diğer bir ifadeyle terörizmin nedenleri disiplinler arası bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. İkinci temel problem ise terör örgütlerinin kendilerine özgü tarihsel bir süreç izlemelerinden kaynaklanmaktadır. Her bir terör örgütünün kendine özgü tarihsel süreci ve yapısı bir genellemeye ulaşma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Ancak terörizmin nedenlerini açıklama çabasında olan çalışmaların ve bu kapsamda oluşturulan yaklaşımların terörizmi açıklamada hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde terörizmin nedenlerine ilişkin yapılmış kuramsal açıklamalara yer verilmiştir.

Terörün nedenlerinin yapısal/siyasal, örgütsel (rasyonel seçim), psikolojik ve çok nedenli yaklaşımlarla açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir (<http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%205.pdf>).

2.3.1. Yapısal/Siyasal Yaklaşım

Yapısal ya da siyasal yaklaşım, terörizme sebep olacak olan koşulların çevresel olduğunu savunmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, sosyal ve kültürel problemler terörizmin en önemli sebepleri olarak görülmektedir. Örneğin, Gurr (2006), yoksulluk, baskı ve eşitsizliğin terörizmin sebepleri olduğunu savunmaktadır. Toplum içerisinde grupların ya da azınlıkların bazı hak talepleri olmasına rağmen bu haklara sahip olamamasının, düş kırıklığı yarattığını ve bunun siyasal şiddeti tetiklediğini belirtmektedir.

“Görelî yoksunluk teorisi” olarak da bilinen bu yaklaşım saldırgan davranışın sosyo-politik eşitsizliğin sonucunda meydana geldiğini söylemektedir (Lia ve Skjølberg, 2004: 11). Diğer bir ifadeyle bireylerin siyasal ve ekonomik beklentilerinin yükselmesi, buna karşın bu taleplerin karşılanamaması terörizme

neden olabilmektedir.

Crenshaw (1981: 383-385) ise terörizmin nedenleri arasında ilk ve öncelikli olarak azınlıkların, mağdur edilmesini göstermektedir. Toplumun geneli ile aynı haklara sahip olmak isteyen azınlıklar terörizme kolaylıkla başvurabilmektedir. Terörizmi doğuran ikinci unsur ise azınlıkların ya da alt-grupların legal siyasi alanda temsil edilmelerinin engellenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Legal siyasi alanda iktidara erişim olanakları tıkanan gruplar terörizme başvurabilmektedirler. Bu mağduriyet durumu bir önceki mağduriyetten farklı olarak sosyal ve ekonomik yoksunluk dışında sadece siyasi alandaki yoksunluğu kapsamaktadır. Terörizmi meydana getirdiği düşünülen diğer bir unsur ise terörizmi tetikleyen bir önceki politik, sosyal ve siyasi yoksunluklar karşısında tepki ve protesto gösteren gruba karşı güvenlik güçleri tarafından kullanılan şiddet ve baskı yöntemi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Güvenlik güçleri tarafından uygulanan şiddet ve baskı söz konusu azınlık ya da alt-grubu toplumdaki tamamen koparmakta ve terörizme başvurmalarını tetikleyebilmektedir.

Kısaca sosyal, siyasal ve ekonomik yoksunluklar terörizmin ortaya çıkmasına neden olan toplumsal şartları sağlamaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki toplum içerisinde var olan yoksunlukların her zaman terörizme yol açması beklenemez. Bu durum bir anlamda devletin istikrarı ile de orantılı bir yapı göstermektedir. Daha istikrarsız toplumlarda bu türden yoksunluklar daha kolay terörizmi ortaya çıkarabilmektedir.

Çünkü demokratik toplumlarda siyasal ve sosyal alanlarda insanların hoşnutsuzluklarını ve sistemden taleplerini yöneltebilecekleri legal kanalların açık olması sebebiyle şiddete yönelme durumu azalmaktadır (Ross, 1993; Eyerman, 1998; Li, 2005). Siyasal hakların kısıtlı olduğu toplumlarda ise, bireylerin normal yollardan haklarını elde etme olanakları sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu durumda hakların elde edilmesinde terörizm bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır (Gurr, 2006: 88).

Buna rağmen demokratik toplumlarda da terör olaylarına rastlanmaktadır. Bu

noktada demokratik toplumların terörizmin ortaya çıkmasına neden olabilecek uygun bir ortam yarattığı iddia edilmektedir. Bunun nedeni olarak özgür ortamlarda şiddet yanlısı grupların daha iyi örgütlenebilmesi gösterilmektedir (Eubank ve Weinberg, 1998).

Kısaca hem demokratik toplumlarda hem de baskıcı toplumlarda zaman zaman terör olaylarına rastlanabilmektedir (Laqueur, 2002b: 140). Çünkü terör siyasal değişim ya da toprak talebi olmak üzere iki amaç etrafında odaklanabilmektedir. Siyasal değişim hükûmetin düşürülmesi ve yerine terör örgütünün istediği bir hükûmetin iş başına gelmesi ya da siyasî isteklerin kabul edilmesi gibi taleplerden oluşmaktadır. Toprak talepleri, bir devletten ayrılma ya da başka bir ülke ile birleşme anlamına gelmektedir (Kydd ve Walter, 2006: 52). Dolayısıyla ekonomik gelişmenin ya da modernleşmenin en yüksek olduğu toplumlarda bile terörizmin ortaya çıkma olasılığı bulunmaktadır. Ancak daha demokratik toplumlarda taleplerin siyasal alanda daha rahat dile getirilmesi terörizmin ortaya çıkmasına neden olacak ortamı ortadan kaldıracaktır.

2.3.2. Örgütsel Yaklaşım (Rasyonel Seçim Teorisi)

Rasyonel seçim teorisi bireylerin siyasi amaçlarına ulaşmak için kendileri adına en uygun yol olarak terörizmi seçtikleri varsayımından hareket etmektedir. Diğer bir ifadeyle rasyonel seçim teorisinin temelinde bireysel ve grup çıkarları bulunmaktadır. Kişiler/gruplar siyasal amaca giden tüm yolları analiz ederek, kendileri için en az maliyetli ve en rasyonel yolu seçmektedirler (Klosko, Muller ve Opp, 1987: 557). Eylem neticesinde sağlanan fayda, maliyetten daha fazla ise birey şiddet eylemine başvurmakta, aksi durumda eylemden kaçınmaktadır (Eager, 2008: 5). Daha açık bir ifade ile bireyler siyasal amaçlarına ulaşmada kendileri için en az maliyetli ve en çok fayda getirecek yolu seçmektedirler. Eğer eylemden sağlanacak fayda düşük, buna karşın maliyet yüksek ise kişiler eyleme katılmamaktadırlar.

Bireylerin eyleme katılmama durumuna karşılık örgütler özendirme çabalarına yönelmektedir (Finkel, Muller ve Opp, 1989: 887). Özendirme çabaları

eylemleri de temellendiren çeşitli sayılılarla gerçekleştirilir. Bu temellendirmeler; “(i) sözde aşkın bir hedefi gerçekleştirmek için her yol meşrudur; (ii) aşırı şiddet, başka sonuçlar göz önünde bulundurulmaksızın, özü itibariyle faydalı ve yüceltici bir harekettir; (iii) terörizmin geçmişte işe yaradığı gösterilebilir ve terörizm başarıya ulaşmada ya elde kalan tek ya da en uygun yöntem olduğu için benimsenir; (iv) adalet yerini bulsun diye intikam ahlakidir ve (v) terörü düşmanlara karşı kullanmayı benimsemezsek, bizim ya da milletimizin başına daha büyük kötülükler musallat olacaktır” (Wilkinson, 2002a: 150).

Crenshaw da terörizmin rasyonel seçim sonucunda ortaya çıkan eylemler olduğunu düşüncesindedir. Ancak Crenshaw (1981: 385-389) terörizmin kişisel olmaktan çok, bir grup süreci olduğunu savunmaktadır. Terörizm, devletlerin tutumlarını değiştirmesi için gruplar tarafından çekici bir unsur olarak görülmektedir. Terörizm sayesinde kamuoyunun dikkati çekilmek istenmektedir. Bu açıdan, terör örgütlerine göre terörizm, harekete geçirilmesi basit ve rasyonel bir strateji olarak kabul edilmektedir.

Rasyonel seçim teorisi dışında terörizmi örgüt yapısı ve psikolojisi bağlamında açıklama çabalarının bulunduğu görülmektedir. Bu türden örgütsel yaklaşımların rasyonel seçim teorisinden farkı terörizmin devamlılığının nedenlerini açıklamaya yönelik olduğu görülmektedir.

Bu konuyu araştıranlardan biri olan Crenshaw (2001: 21), her örgüt gibi terör örgütlerinin de varlıklarını sürdürmeye çalıştıklarını söylemektedir. Terör örgütlerinin var olma gayretlerinin başarılı olması örgüt içi ve dışındaki değişkenlere etkin cevap vermeyi gerektirmektedir.

Bu açıdan bir terör örgütünün temel amacı varlığını korumaktır. “Terör eylemleri terör grupları içerisinde oluşturulan grup psikolojisi bakımından, siyasi hedeflerine erişmeden bitmesi çok zor olmaktadır. Hatta siyasi hedefler gerçekleşse bile grup üyeleri daha başka hedefler yaratarak eylemlerine devam edebilmektedirler” (Cirinlioğlu, 2004: 296).

2.3.3. Psikolojik Yaklaşım

Terörizmi kişilik bozukluklarına bağlama gayretinde olan çalışmalar olsa da, birçok akademik çalışmada teröristlerin belirgin kişilik sorunlarının olmadığı görülmüştür. Aksine, bu çalışmaların bulunduğu ortak nokta “teröristlerin herkes kadar normal” olduğudur (Crenshaw, 1981: 390; Victorof, 2005: 12). Ancak, teröristlerin belirgin kişilik bozuklukları olmamasına rağmen eylemlerini meşrulaştırmalarında psikolojik öğelerin büyük etkisi olduğu söylenebilir (Post, 1998: 25). Diğer bir ifadeyle teröristler psikolojik olarak normal bireyler olarak kabul edilmesine rağmen, onları motive eden ve şiddete yönelten psikolojik öğelerin varlığı yadsınamaz.

Örneğin, Volkan (2005) terörün psikolojik unsurlarını incelediği eserinde, geniş gruptaki kimlik arayışını terörün psikolojik kaynağı olarak göstermektedir. Ona göre, geniş gruplarda tarihin belirli dönemlerinde “biz kimiz” sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu soru özellikle geniş gruplarda güvensizlik hissini arttırdığı dönemlere rast gelmektedir. Bu tür dönemlerde geniş gruplarda *gerileme* baş göstermektedir. Gerileme *temel güven duygusu*'nu bozmaktadır. Ancak Volkan (2005)'a göre, geniş gruplarda *gerileme* politik liderin yönlendirmesine açıktır. Şöyle ki, gerileme döneminde lider *seçilmiş zafer* veya *seçilmiş örselenme*'ye başvurur. Yazarın ortaya koyduğu bu iki kavram grubun tarihteki zafer veya yenilgilerine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla iki kavramda gruptaki bağlılık ve güven duygusunu canlandırmaktadır. Bu yolla lider, güven hissini kaybetmiş ve bu nedenle kimlik arayışına girmiş gruba arzulan kimliği aşlamaya çalışır. Volkan'a göre bu noktada *seçilmiş örselenme*, *seçilmiş zafere* göre daha kötü sonuçlara yol açabilir. *Seçilmiş zaferler* her toplum ve grupta bakıcı-çocuk ilişkisi içerisinde geçmiş zaferleri anımsatan törenlerin kutlanması biçiminde kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu yolla gruba bağlılık sağlanmaktadır. Ancak *seçilmiş örselenme*de geçmişteki bir yenilginin sadece kuşaktan kuşağa aktarımı söz konusu değildir. Tarihteki belli bir olayın aktarımında bireyler geçmişteki yaşadıkları utanma ya da alçalma duygularını *onarım görevlerini* de yüklemektedir. Böyle bir aktarım kuşaktan kuşağa bir intikam arzusunu hareketlendirmektedir. Volkan (2005)'in ortaya koyduğu *seçilmiş örselenme* bir

anlamda bir düşman kimliğini de yaratmaktadır. Bu yolla grup diğerinden kendini ayırt ederek kendi kimliğini oluşturmuş olur.

Bunlara ek olarak öykünmeyi kolaylaştırıcı terörist başarılar, terörizm geleneğinin var oluşu, nefretin pekiştirilmesi ve siyasal şiddetin ayırıcı özelliği olan öç alma isteği de terörizmin psikolojik öğeleri arasında sıralanmaktadır (Wilkinson 2002b: 180).

Kısaca, tek tip bir terörist psikolojisinden bahsedilemeyeceği gibi, psikopatlığın terörizmin önemli bir nedeni olduğu düşüncesi araştırmalarda reddedilmektedir (Smelser ve Mitchel, 2002: 30-31). Ancak terörist davranış masumları öldüren, sosyal travmalara neden olan, kişilerin mallarına zarar veren aşırı bir davranış türüdür (Smelser, 2007: 92). Aynı zamanda psikolojik olarak terörizmin psikolojik öğelerle bezenmeden varlığını devam ettirme olasılığı çok azdır (Çitlioğlu, 2005: 22-23). Kuçuradi (2002: 343)'nin ifadesiyle terörizmin çözümünü zorlaştıran en önemli unsurlardan biri siyasi bir amaçla öldürmeye ve ölmeye giden, bir davaya inanmış/inandırılmış gençlerin bulunuyor olmasıdır. Dolayısıyla teröristlerin normal insanlar olduğu kabul edilse dahi bir dava için ölmeye gidebilecek bir inanç ve psikoloji içerisinde buldukları gözden kaçırılmamalıdır.

2.3.4.Çok Nedenli Yaklaşım

Çok nedenli yaklaşım terörizmi birçok sebepten oluşan bir olgu olarak kabul etmektedir. Terörizmin psikolojik, ekonomik, politik ve sosyolojik birçok yönü bulunmaktadır. Terörizm tanımlama sorunlarında dile getirildiği gibi terörizm disiplinler arası bir incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla terörizmi yalnız psikolojik, sosyal ve politik yönüyle ele almak konunun tüm yönünü açıklamaktan uzak görünmektedir. Bu nedenle çok nedenli yaklaşım terörizmin yukarıda sayılan tüm yönleriyle birlikte ele alınması gereken bir konu olduğunu vurgulamaktadır.

Newman (2006: 769)'a göre terörizmin sebeplerinin incelenmesinde ön yapısal, psikolojik veya örgütsel koşulların tek başlarına araştırılması terörizmin sebepleri hakkında bir genellemeye ulaşmayı mümkün kılmamaktadır. Dolayısıyla

terörizmin sebepleri ile ilgili çalışmalar belli tip örgütler üzerinde bütün bu koşulların etkisini bulma amaçlı olmalıdır.

Diğer bir ifadeyle terörizmin özellikleri sebebiyle terörizm çalışmaları da ancak “çok çeşitlilik/çok nedenlilik üzerine oturtulduğunda” (Cirhinlioğlu, 2004: 88) sağlıklı bir analiz yapma imkânı verecektir.

Bu amaçla 1977-1983 yılları arasında terörizmin nedenlerinin bir tek nedene bağlanarak açıklanamayacağı sayılına dayanan ve bu kapsamda siyasal bilimciler, sosyologları, felsefecileri, psikologları, kriminologları ve hukukçuları bir araya getiren kapsamlı bir araştırma yürütülmüştür. Almanya, Fransa, İtalya ve Hollanda arasında karşılaştırma yapılan bu çalışmada, terörizmin ideolojik yapısı, stratejisi, grup yapıları ve terörizmin filizlendiği toplumsal koşulların yanı sıra sağ ve sol teröristlerin biyografileri de ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Son olarak, terörizm ile toplum ve devlet yapısı arasındaki ilişki ele alınmış ve toplumsal yapıdaki olumsuzlukların terörizmin doğmasına katkıda bulunabileceği sonucuna varılmıştır (akt. Laqueur, 2002b: 127-128). Ancak böylesi birçok alanı içinde barındıran bir çalışma yapılması her zaman için mümkün olmamaktadır. Bu nedenle tek tek alanların terörizm üzerine yaptığı çalışmalar genellemelere ulaşmaya imkân vermese de terörizmin bir yönünü açıklaması açısından önem arz etmektedir.

2.4. Sosyojik Olarak Terörizm

Bu bölümde klasik sosyoloji teorilerinden fonksiyonalist yaklaşım, çatışmacı yaklaşım ve sembolik etkileşimin suç ve sapma hakkındaki görüşlerinden hareketle terörizme sosyolojik bir yaklaşım getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ulrich Beck’in risk toplumu üzerinden kendi üzerine düşünen, kuşku duyan toplum anlayışı ile Jürgen Habermas’ın kamusal alan anlayışı tartışılarak Kürt sorunu ve terör sorunun çözümünde sivil toplumun önemine ilişkin bir yaklaşım geliştirilmek amaçlanmıştır.

Klasik sosyoloji kurmaları terörizm üzerine kapsamlı bir bilgi verme niteliğinde olmamasına rağmen suç, sapma gibi kavramlar üzerine eğilerek terörizm hakkında çıkarsamalarda bulunmamıza yardımcı olmaktadırlar (Cinoğlu ve Özeren,

2010).

Bu kapsamda ilk olarak fonksiyonalist yaklaşım ele alınmıştır. Fonksiyonalist yaklaşım sosyal yaşamın temel durağanlığını, dengede ve normal bir durum olarak varsaymaktadır. Ancak, Durkheim ve diğer işlevselciler için sosyal değişme toplumun sağlığı için gereklidir. Sağlıklı ve dengeli bir sosyal değişme, evrimsel bir yönde ilerleme olmasına rağmen bununla sınırlı değildir. Çoğu zaman değişim sosyal bir devrim tarafından tetiklenen hızlı bir değişim ihtiyacından doğmaktadır (Cinoğlu ve Özeren, 2010: 51). Diğer bir ifadeyle denge durumundan sapma toplumun evrimi olarak görülebilir. Bu yüzden fonksiyonalizm toplumun normal yapısında meydana gelen sapmanın bir suç olduğu kadar toplum için işlevsel olduğu düşüncesindedir.

Bu duruma en iyi örnek Durkheim'ın suça ilişkin görüşlerinde görülmektedir. Öncelikle Durkheim (2004: 165) suçun patolojik bir olgu olamayacağını savunmaktadır. Çünkü fenomenlerin yaygınlığı onların normalliğinin bir ölçütüdür. Bu nedenle “suç olgusu normaldir; çünkü suçtan arınmış bir toplumun var olması olanaksızdır” (Durkheim, 2004: 154). Suçun normal olarak sınıflandırılması ise onun bir işlevi olduğu düşüncesini beraberinde getirmektedir. Çünkü “Suçu normal sosyolojik fenomenlerin arasında sınıflandırmak, onun sadece, insanın ıslah olmaz kötülüğünden kaynaklanan, istenmeyen, ama bir yandan da kaçınılmaz bir olgu olduğunu değil, onun kamu sağlığının bir unsuru olduğunu, toplumun bir bileşeni olduğunu kabul etmektir” (Durkheim, 2004: 153). Hatta Durkheim'a göre “Suç zorunlu bir olgudur. Suç toplumsal hayatın temel koşullarına bağlıdır ve bu bağlamda da aslında yararlı bir olgudur; çünkü suçun bağlı olduğu koşulların kendisi ahlakın ve hukukun olağan evriminin gerçekleşmesinde vazgeçilmez bir öneme sahiptir” (Durkheim, 2004: 158). Anlaşıldığı üzere, suçun en önemli işlevlerinden biri varolan norm ve değerlerin evrimine yaptığı katkıda ortaya çıkmaktadır. Ancak, “Suç, bu dolaylı yararlılığının yanında evrim süreci için bir de doğrudan bir faydaya sahiptir. Suç sadece zorunlu değişimlerin gerçekleşebileceği kanalların var olabildiğini göstermekle kalmaz, bazen de doğrudan bu değişimlerin zeminini hazırlar. Bir suç yalnızca kollektif duyguların esnek ve böylelikle de yeni bir şekil alabileceğini

göstermez, aynı zamanda bazen bu yeni şeklin nasıl olabileceğinin önceden belirlenmesine de katkıda bulunur” (Durkheim, 2004: 160).

Buradan hareketle fonksiyonalizmin terörizmi sadece geçici bir olay ve hali hazırda olan durumdan bir sapma olarak görmediğini aynı zamanda onun bazı gizli fonsiyonlarının da bulunduğunu varsayan bir teori olduğu söylenebilir. Bir sapma biçimi olarak terörizm toplumsal değişme adına böyle bir devrimin işlevini görür ve yeni bir toplumsal yapıyı oluşturur. Ayrıca, terörist eylemler uyum ve sosyal yapının korunmasına yönelik dayanışmayı arttırıcı bir işlev görmüş olur. Diğer bir ifade ile terörizm güvenlik hissini oluşturma, toplumsal dayanışma ve uyumu sağlama yönünden işlevsel görülmektedir.

Merton'un fonksiyonalizminde öne çıkan *anomi* kavramı ise suç ve sapma için yeni bir bakış açısı getirmektedir. Merton'a göre “anomi, kültürel amaçlar ile bunlara varmanın meşru yolları arasında bir kopukluktur” (Wallace ve Wolf, 2004: 66).

Terörizm bir anomi biçimi olarak işte bu toplumsal amaçlarla kullanılan araçlar arasındaki uyumsuzluktan doğmaktadır denilebilir. Toplum içerisinde birey ve grupların amaçlarını gerçekleştirmek için norm ve değerlerin dışında farklı yollar araması anomi durumunu doğurmaktadır. Bu açıdan terörizim siyasal amaçlar için toplumsal norm ve değerlerin yok sayılarak şiddet yoluna başvurulmasıdır. Bunun en önemli nedenlerinden biri legal yolların tıkalı olmasıdır. Dolayısıyla amaçlarla bu amaçlara ulaşmadaki legal yolların tıkalı olması illegal yolların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Klasik sosyoloji kurmları içerisinde ele alınması gereken diğer yaklaşım ise çatışmacı yaklaşımdır. Çatışmacı yaklaşım fonksiyonalizme karşı oluşmuş bir yaklaşım olarak görülebilir. “Toplumun ahenkli ve bütünleşmiş bir varlık olduğu görüşünün antitezi çatışma modelleridir. Çatışma modellerine göre toplum, birbirleriyle çatışan birimlerden ve öğelerden kuruludur. Toplumun değişmesi bu öğelerin itici gücü ile meydana gelir. Toplumsal bütünlük ise, toplumsal öğeler ve

birimler arasındaki ahenk ve çatışmanın sonucu değil, toplumsal birim ve ögeler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt kuvvetlerin dengelenmesi sonucu ortaya çıkar” (Kongar, 2002a: 185).

Çatışmacı yaklaşımın temel kabulleri şu şekilde sıralanabilir; Bunlardan birincisi, insanların istedikleri, elde etmeye çalıştıkları, ancak toplumlar tarafından belirlenmemiş olan, ama insanların hepsinde ortak bazı temel çıkara sahip olduklarıdır. İkincisi, toplumsal ilişkilerin çekirdeği olarak güç unsurunun ön plana çıkmasıdır. Çatışma kuramcıları her zaman “güç”ü, yalnız az bulunur ve eşitsizce bölünmüş olarak değil, fakat aynı zamanda zorlayıcı olarak da görürler. Bu çözümleme, insanlara az çok güç veren kaynakların dağılımı ile ilgilenmelerine sebep olmuştur. Çatışma kuramının üçüncü temel kabulü ise, değerlerin ve düşüncelerin bütün toplumun hüviyeti ve hedeflerini belirleyen araçlar olmaktan çok, farklı toplulukların kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere kullandıkları silahlar olarak görülmesidir (Wallace ve Wolf, 2004: 82).

Çatışmanın kaynağı sorunsal çatışma kuramının terör gibi sosyal problemlere nasıl yaklaştığına dair ipuçları vermektedir. Çatışmanın temeli toplumsal eşitsizliğe dayanmaktadır. Bu açıdan kurama göre dezavantajlı gruplar sisteme yönelik saldırıda bulunmaktan başka bir alternatifine sahip değillerdir. Bu nedenle birçok terörist grup Marksçı bir terminolojiyi kullanmaktadır (Cinoğlu ve Özeren, 2010: 55).

Fonksiyonalist ve çatışmacı yaklaşımın makro düzey açıklamalarına karşı gelişen mikro düzeydeki yaklaşımların başında Sembolik Etkileşim gelmektedir. Sembolik Etkileşimin önemli isimlerinden biri olan Howard S. Becker’in *Etkileşim Teorisi* suç ve sapmaya yönelik farklı bir bakış açısı sunmaktadır. “Becker, farklı grupların, farklı davranışları sapma olarak gördüğünü belirtir ve sapmanın motivasyondan çok algı ile ilişkili olması gerektiği sonucuna ulaşır. Sapmanın önemli gerçeği, bireysel davranışlar tarafından değil toplum tarafından yaratılmasıdır. Sapma kuralları yıkmayı içeriyorsa, öyleyse toplumsal gruplar da bu kuralları yaparak sapmayı yaratmaktadırlar; bu bakış açısından, sapma kişinin yaptığı davranışların bir niteliği değil, daha çok kuralların diğerleri tarafından

uygulanmasının bir sonucudur ve bir suçluyu cezalandırmasıdır. Ancak, kuralları ve yaptırımların uygulanması bir tür sembolik etkileşimciliktir, yani, dilin kullanımını içermektedir. Bu tür eylem grupları, suçu işleyenlere kural bozma anlamında bir etiket yapıştırırlar. Sadece bazı kural-bozma ve sapma arasında bir farkı ortaya koymaya çalışır. Sapma, bir etiketin başarılı bir şekilde yapıştırılabileceği bir kural-bozmadır” (Waters, 2008: 56-57).

Etiketleme teorisi açısından terör eyleminin toplum tarafından yaratıldığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü Becker'in yaklaşımına göre bir eylemi suç kategorisine sokan şey onun etiketlenmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile suçlu ile suçsuz bireyi ayıran tek şey suçlunun etiketlenmiş olmasında yatmaktadır. Bu kuram suçun nedenlerinden çok hangi eylemlerin suç hangilerinin normal sayıldığı sorusuna odaklanmaktadır. Bu durum hiç kuşkusuz terör konusunda da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bir grup ve o grubun bir eylemi zamana ve bireylere göre terör olarak algılanabildiği gibi terör kapsamı dışında da değerlendirilebilmektedir. Bir devlet aynı türden iki eylemin birini terör olarak görürken diğerini gerilla savaşı, isyan vb. şekilde adlandırabilmektedir.

Ayrıca sembolik etkileşimcilikte grup etkinlikleri bireyin öğrenme sürecinde oldukça etkili olmaktadır. Bu nedenle terör bir yöntem olarak grup etkinliklerinin bir sonucu olarak bireyin öğrenme süreci olarak görülebilir (Cinoğlu ve Özeren, 2010: 56).

Klasik sosyoloji kurmaları dışında modern toplumu anlama çabasında olan modern sosyoloji kuramları da bulunmaktadır. Bunlardan en ilgi çekici olanlarından biri Ulrich Beck'in risk toplumdur. Ayrıca Beck'in risk toplumunun çözümünde ortaya koyduğu kendi üzerine düşünen ve kuşkucu toplum anlayışı Kürt sorunu ve terör sorunun çözümünde bir bakış açısı getirmektedir.

Beck sanayi toplumunda alınan kararları, uygulanan siyasetleri, sanayi toplumunun gösterdiği ilerleme ve gelişmeleri risk toplumunu hazırlayıcı süreç olarak görmektedir. Böylece sanayi toplumunun gelmiş olduğu aşama risk toplumuna

işaret etmektedir. Beck içinde bulunulan toplumu ne sanayi toplumu ne de post modern toplumu olarak görmektedir. Bu toplum içinde kuşkuyu barındıran, kendinden kuşkulanan ve bu şekilde bir değişimin temellerini atan, kuşkular sayesinde özgürleşebilecek bir toplumdur. Beck risk toplumunu sanayi toplumunun bir devamı ve modernlik sürecinde oluşan yeni bir toplum olarak tanımlamaktadır. Ona göre risk toplumu 19. Yüzyılda modernliğin feodal yapıyı dağıtarak sanayi toplumunu oluşturmaya benzer nitelikte olup bugün de modernleşme sanayi toplumunu dağıtarak yeni bir modernliği ortaya çıkartmaktadır (akt. Çuhacı, 2007: 136). Beck riski, halen gelişmekte ve onun habercisi olan endüstriyel ya da sınıf toplumunun yerini alacak olan toplumun belirleyici özelliği olarak görür (akt. Wallace ve Wolf, 2004: 218).

Beck (2002: 40) modern öncesi dönemde tehlikelerin tanrılara, şeytani güçlere ve doğaya atfedildiğini belirtmektedir. Risk kavramı ise doğal olarak kontrol kavramını içermektedir. Bu nedenle risk modern çağın bir ürünüdür ve karar vermeyi varsaymaktadır. Beck risk kavramıyla hesaplanamayan geleceğin hesaplanmasının kastedildiğini vurgulamaktadır.

Hesaplanabilir risk ilk modernitenin ana anlatısının bir parçasıdır. Ancak risk toplumuyla birlikte ortaya çıkan şey kontrol edilemeyen risk olmuştur. Kontrol edilemeyen risk doğal olmayan, insan eliyle üretilmiş ve sınırları aşan özellikleriyle hesaplanabilir riskin ötesine geçmektedir. Risk toplumunda ise üç farklı çatışma biçimi ortaya çıkmaktadır. Bunlar ekolojik çatışmalar, küresel finans krizleri ve küresel terördür (Beck, 2002: 41).

Risklerin sonuçları ve ortaya çıkaracağı tehlikeler karşısında ise kültürel değerlendirme ve algı farklılıkları görülmektedir. Kimilerinin gıdadaki zehiri, kimilerinin de zehri gündeme getirenleri düşman olarak görmesi gibi. Ayrıca tehlikeler toplumca karara bağlanıp meşrulaştırılarak, güvence altına alınabilirlik sınırını aşmaktadır (akt. Çuhacı, 2007: 138-139).

Beck toplumun gereklerine göre yapılandırılmış siyasetin günümüzde

görevlerini yerine getiremediğini savunmaktadır. Bu nedenle de siyasette yeni oluşumların ve yapılanmaların gerektiğini söylemektedir. Siyasetin kurallarının değişmesi ve toplumun siyaseti olarak biçimlendirici bir siyaset haline getirilmesi gerekmektedir (akt. Çuhacı, 2007: 150). Bu açıdan Beck (2002: 46) risk toplumunu tarihin sonu olarak görmekten çok yeni bir döneme dair umut olarak algılamaktadır.

Bu noktada kendi üzerine düşünen modernleşme risk toplumunun meydana getireceği tehlikelerle yüzleşmek anlamına gelmektedir. Kendi üzerine modernleşme bilgiyi doğru kullanma, kuşku duyma ve çok sesliliği içermektedir. (Çuhacı, 2007: 152-156).

Beck'in risk toplumunun belirsizliklerine karşı çözüm için kendisi üzerine düşünen, kuşku duyan toplum görüşü sivil toplumun aktif bir şekilde sorunların çözümüne katkı sağlaması anlamını taşımaktadır. Kendi üzerine düşünen ve kuşku duyan demokratik bir toplumun varlığı sivil toplumun güçlendirilmesi ile mümkün olabilecektir. Sivil toplum kuruluşları sorunların çözümünde bir rol üstlenerek, yalnızca sorunları tespit etmekle kalmayıp etkin bir şekilde uygulanacak politikalarda belirleyici olabilecektir. Böylece çözüm noktasında belirsizlik taşıyan riskler ve tehlikeler sivil toplum ile birlikte belirginleştirilebilecektir.

Kürt sorunu perspektifinden bakıldığında, kimi görüşlerin sorunu terör sorunu olarak adlandırdığı kimilerinin ise sorunu Kürt sorunu olarak adlandırdığı görülmektedir. Bu bakış açılarındaki farklılık aynı zamanda sorunun çözümüne yönelik politikaları belirlemektedir. Günümüze kadar sorunun terör sorunu olarak görülmesi ve Kürt sorunun görmezden gelinmesi PKK'nın giderek güçlenmesine ve bölgede PKK'ya olan desteğin artmasına yol açmıştır. Ancak STK'ların soruna daha fazla eğilmeye başlaması ile birlikte Kürt sorunu kavramı gündeme getirilmiştir. Sonuçta sivil toplum farklı görüşlerin düşünce ve görüşlerini sunmakla birlikte mevcut devlet paradigmasını değiştirebilecek bir özellik taşımaktadır. 1990'larda sorunu terör sorunu olmaktan çıkartarak Kürt sorunu çerçevesinde ele alınmasının en önemli nedeni sivil toplumun elini taşın altına koyarak soruna yönelik etkin bir politika izlemiş olmasıdır.

Bu açıdan sivil toplumun Kürt sorunu ve terör sorunun çözümünde etkin bir şekilde rol üstlenmesi için mutlaka sivil toplum alanının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Habermas'ın kamusal alan görüşü sivil toplumun güçlendirilmesinde önemli bir açılım sağlayabilir.

Habermas var olan modern toplumun içinde bulunduğu durumu bir sistem krizi olarak değerlendirmektedir. Bir anlamda ekonomik alanda yaşanan krizin siyasal ve kültürel sistemlere kayması söz konusudur (Vergin, 2008: 51). Bu sistem krizinin aşılmasında ise kamusal alanın geliştirilmesi yatmaktadır.

Kamu kavramı, esasen hukuki bir kavram olup “herkese açık” anlamını içerir. Nitekim Habermas kavramın bu anlamına vurgu yapmaktadır. “Kamu, kendisini, özel alandan ayrı bir alan olarak ortaya koyar. Bazen de kendisini çok basit düzeyde kamu gücünün karşıtı bir alan olarak, kamuoyu alanı görünümünde sunar. Duruma göre, kimi kez devlet organları, kimi kez de halkın iletişimine hizmet eden basın gibi medya unsurları kamusal organlar sayılır” (Habermas, 2002: 59).

“Habermasçı anlamıyla 'kamusal alan' fikri, Modern toplumlarda, politik katılımın konuşma ortamı aracılığıyla icra edildiği bir sahneye işaret etmektedir. Bu, yurttaşların ortak meseleleri hakkında müzakerede buldukları bir alan; yani, kurumsallaşmış bir söylemsel etkileşim alanıdır. Bu alan, kavramsal olarak devletten ayrı olan; ilke olarak da devlete karşı eleştirel söylemlerin üretildiği ve dolaştığı bir alandır” (Frazer, 2010: 104).

Kısaca kamusal alanın üç özelliğinden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi kamusal alanın açıklık özelliğidir. Kamusal alanın ikinci özelliği farklılıkların dile getirildiği kolektif bir alan olmasıdır. Kamusal alanın son özelliği ise devletin dışında kalan toplumsal bir alan olmasıdır (Habermas, 2002: 59; Arendt, 2003: 92-121).

Dolayısıyla sistemin krize girdiği bu yapıdan kurtuluşun anahtarı kamusal alanın oluşturulmasında görülebilir. Günümüz toplumlarında Kamusal alanın oluşturulmasında ki en önemli araçlar ise sivil toplum kuruluşlarıdır. Çünkü “Sivil

toplumun kurumsal çekirdeğini, kiliselerden, kültür derneklerinden ve akademilerden bağımsız medyaya, spor ve hobi derneklerine, tartışma kulüplerine, vatandaş forumlarına ve yurttaş inisiyatiflerinden meslek birliklerine, siyasi partiler, sendikalara ve alternatif kurumlara dek uzanan devlet-dışı ve ekonomi-dışı birliktelikleri oluşturmaktadır” (Habermas, 2002: 52).

Türkiye'deki terör sorununun ve Kürt sorununun temelinde bulunan siyasi sistemin tıkanıklığını açacak kurumsal yapıyı sivil toplum kuruluşları oluşturacaktır. Sistemin devamlığını sağlayacak olan talep ve destekleri iktidara iletcek ve bu talepler doğrultusunda gerekli kararların alınabilmesinde STK'lar yer alacaktır. Çünkü STK'lar yalnız taleplerin iletilmesi yönünde değil aynı zamanda kamusal alanın oluşturulduğu bir toplum yapısı içerisinde gerekli kararların ne olduğu noktasında da etkin olmakla görevlidir.

3.SİVİL TOPLUM

3.1.Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum, toplumun “sivil” niteliğini vurgulamaktadır. Kavram, hem toplumun sivilliğini hem de sivil olmayan unsurları ayıklayarak sunmaktadır. Latince’de civilis sözcüğünden türeyen sivil, ilk anlamıyla yurttaşa, hayatına, haklarına ilişkin bütünü belirlemek için kullanılır. Sivilden türeyen sivilize ya da sivilleştirmek, topluluğu daha gelişkin bir sosyal hale geçirmektir (Akal, 1995: 34). Bu anlamda sivil toplum ile medeniyet arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Sivil toplumun uygar toplumun bir sonucu olduğu kadar toplumların uygarlaşmasını sağlayan bir itici güç rolünü de üstlendiği görülmektedir.

Günümüzde sivil toplum gönüllü, kendi kendini yaratan, özel alan ile devlet arasında aracı, devletten özerk ve hukuksal kurullarla sınırlı toplumsal yaşam alanı olarak tanımlanabilir.

Bu kapsamda devlet, toplumdaki birey ve grupları birleştiren siyasi bir üst örgütlenme biçimi olarak düşünüldüğünde sivil toplum devletten bağımsız olmakla

birlikte varlığını devlet içerisinde bulan bir alt örgütlenme biçimidir. Genel olarak sivil toplum tanımlamalarında devletten ayrı özerk bir alana işaret edildiği görülmektedir. Ancak bu sivil toplumun devletten kopuk tamamen bağımsız ve devlet ile ilişkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Sivil toplum devlet ile organik bir bağa sahiptir. Çünkü devlete karşı kitlelerin haklarını savunarak devlete etki etmeyi amaçlayan bir alanı kapsamakta ve bunu yaparken devletin hukuki sınırlarına tabii olmaktadır. Diğer bir ifadeyle sivil toplum ve devlet faaliyetleri bakımından birbirinden ayrı ama birbirlerine bağlı olan terazinin iki kefesini oluşturmaktadır.

Tam da bu nedenle sivil toplum kavramının zaman içinde birçok şekilde tanımlandığı görülmektedir. Çünkü sivil toplum zamanla biçim değiştiren devlete bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Devletle aynı olan sivil toplum, devletin zıttı olan sivil toplum, devlet tarafından sarılan sivil toplum şeklindeki tanımlamalar devletin uğradığı değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.

Sivil toplum kavramının tarihsel evrimine bakıldığında kavramın kökeninin antik çağa kadar uzandığı görülmektedir. Antik çağdan yeni çağa kadar devlet ile toplum arasında henüz açık bir ayrım yapılmamaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, böyle bir farklılık henüz açıkça ortaya çıkmış değildir. Bu nedenle devletle sivil toplumun aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Örneğin sivil toplum kavramına ilk anlam kazandıran filozof Aristoteles (2000)'in, *Politika* adlı metninde, sivil toplum ile devletin tam anlamıyla ayrışmadığı görülmektedir. Aristoteles sivil toplum kavramını, “koinonis politike” şeklinde kullanmakta ve bu kavramla (1) bir devlet çatısı altında, site devleti sayesinde ulaşılan en yüksek iyilik veya amacı (2) polis sınırları içerisinde yaşayan bütün diğer insan topluluklarını anlatmaktadır (akt. Doğan, 2002: 9). Aristoteles (2000)'e göre sivil toplum bireysel çıkarlardan bağımsız ve kamusal iyiliği hedefleyen kurallara uygun olarak yönetilen toplumdur. Dolayısıyla bu anlamıyla sivil toplum yurttaş ve yurttaş haklarına ilişkin bütünü kapsamaktadır denilebilir. Böylece sivil toplumu, uygar ilişkilerin geliştiği şehir devletindeki yurttaşların oluşturduğu toplum düzeni olarak ele alan Aristoteles, bu yaklaşımıyla sivil toplumu devlet ile özdeş sayan

geleneğin başlatıcısı olmuştur.

Aristo'nun görüşlerine göre temellenen sivil toplum kavramı, Batı Avrupa'da 18. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve sözleşmecî teorisyenlerin kuramlarına da yansımıştır. Böylece sivil toplum iyi bir toplumsal düzene kavuşmak için bireylerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen siyasal kurumlar anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımın uzun yıllar sürmesinin temelinde ise toplumsal gelişimi durağanlaştıran feodalizm bulunmaktadır (Kocacık, 2003: 185). 12. yüzyıldan başlayarak şehirlerin ve ticaretin önem kazanmaya başlamasıyla feodal sistem ağır bir darbe yemiştir. 16. yüzyıldan itibaren orta çağ feodalizmi artık ciddi olarak değişikliğe uğramıştır (Doğan, 2002: 30-31). Toplumsal yapıdaki hızlı değişmelerin sonucu olarak, sivil toplum anlayışının yeniden ele alınmasını sağlayan sosyo politik olgular şekillenmiştir.

Bütün bu gelişmeler sonucunda 17. yüzyıldan itibaren sivil toplum olgusu, uygarlık düzeyindeki ilerlemelere bağlı olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkarak, sivil toplumu sözleşme temelinde açıklamaya girişen, teorisyenler sivil toplum düşüncesine önemli katkılar sağlamışlardır. Sözleşmecî teorisyenler de (T. Hobbes, J.J. Rousseau, J. Locke) siyasal toplum (devlet) ile özdeş kabul edilen sivil toplum, insanın aklına ve doğasına uygun bir yaşam süreci olarak, ortak ve kolektif yaşamın en yüksek aşamasıdır.

Sözleşmecî teorisyenlerden ilki Thomas Hobbes'tur. Aristo'yu izleyen doğal hukuk (toplumsal sözleşme) geleneği düşünürlerinden Hobbes'un modelinde devlet, doğal devletin anti tezi olarak özgür ve eşit bireylerin kurduğu "societas naturalis"tir. Bu modelde sivil toplum, sonradan kurulmuş, kurumlaşmış bir toplum olup, insanlar arasındaki sosyal sözleşme bir toplum değil bir devlet yaratır (Tosun, 2001: 32). Hobbes'da sözleşmenin gerçekleştiği sivil toplum, aslında bir nevi doğal haklar karşıtı olan sivil halin bir anlatımından ibarettir. Hobbes, dini kurumlarda dâhil olmak üzere tüm sivil toplum unsurlarını devletin çatısı altında toplamaktadır (Akal, 1995: 120-121). Hobbes, devletin oluşumunu sözleşme ile açıklarken yönetilenlerin rızasının önemini vurgulamaktadır. Ona göre, doğal halin karşıtı sivil haldir. Yani

devletin bulunmadığı toplumsal durum ile devletin var olduğu toplumsal durum arasında bir karşıtlık söz konusudur ve Hobbes, devletin bulunduğu toplumsal durumu sivil hal olarak adlandırır (Doğan, 2002: 55). Bununla beraber Hobbes'ta "Siyasi Corpus, Sivil Toplum, Site, Res Publica ya da Devlet" (Akal, 1995: 109) kavramları arasında açık bir fark gözetilemez. Eş deyişle Hobbes bu kavramları birbiriyle özdeş olarak kullanmıştır. Dolayısıyla, bir toplum-devlet birlikteliği anlayışından söz edilebilir. Hobbes'a göre, sivil toplum ile devlet eş anlamlıdır.

Devlet-toplum ilişkisine ait kuramını sivil toplumun kendi kendini düzenleyen bir toplum olarak kurulmasının gündeme geldiği burjuvazinin yükselme çağında geliştiren John Locke ise, Hobbes'dan farklı olarak siyasal alanın statüsünde bir değişikliğin söz konusu olduğunu, devlet iktidarının mümkün olduğunca sınırlanması gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan Locke'da da devlet sivil toplum ayrımının olmadığı birbirini kapsadığı görülmektedir (Doğan, 2002: 61).

Sivil toplum kavramını siyasal toplum ile eş anlamlı kullanan Rousseau da Locke'a benzer biçimde devlet ve sivil toplumu eş görmekte ve savaş durumunun ancak özel mülkiyetin yasalaşması yani toplumsal sözleşmenin yapılması ile son bulacağını savunmaktadır (Savran, 2003: 42). Rousseau (1997: 19), Toplum Sözleşmesini "içimizden her biri, varlığını bütün kuvvetini, müştereken, genel iradenin emrine verir ve biz, her ortağı bütünün bölünmez parçası kabul ederiz" şeklinde ifade etmektedir. Sözleşmeyle sivil topluma geçen insanların kamusal bütünlüğünün ve mutluluğunun sağlanması ise toplum üyelerinin genel bir irade oluşturmalarına bağlıdır. Rousseau'da genel irade özel iradelerin bir toplamı olmayıp toplum üyelerinin ortak yararını temsil eder. İnsanların görevi ise genel iradeye uymaktır. Aksi halde toplum anlaşması boş bir vesika olmamak için bütün diğer taahhütlere kuvvet sağlayan şu taahhüdü zımnen ihtiva eder. Her kim ki genel iradeyi saymamaya kalkarsa bütün topluluk onu saygıya zorlayacaktır. Bu da, o kimse sadece hür olmaya zorlanacak demektir. Çünkü bu şart her vatandaşı vatana mal etmekle onu her türlü şahıs tabiliğinden korur, siyaset mekanizmasının işlemesini sağlar, toplum içindeki taahhütlere imkân verir (Rousseau, 1997: 24). Genel iradeyi

uygulayacak olan egemenliğin kaynağı ise sivil toplumun yurttaşlarıdır.

Kısaca sözleşmecî teorisyenler Aristoteles'in getirmiş olduğu geleneği devam ettirerek sivil toplumu devlet ile özdeş saymışlardır. Keane'nin de belirttiği gibi, "Sivil Toplumun üyesi olmak demek, bir yurttaş (Citizen) -devletin bir üyesi- olmak ve dolayısıyla da onun yasalarına uygun ve diğer yurttaşlara zarar vermeyecek biçimde davranma yükümlülüğü altında olmak demek"tir (Keane, 2004: 48).

18. yüzyıla gelindiğinde değişen ekonomik, toplumsal ve siyasal yapıya paralel olarak sivil toplum kavramının anlamında değişikliklerin olduğu görülmektedir. Gerek Aydınlanma Hareketi'ne, gerekse Fransız ve İngiliz Devrimine bağlı olarak 18. yüzyılda burjuvazinin önlenemeyen yükselişi devlet-toplum ilişkisinin ve bu ilişkiye dayalı olarak devletin sınırlarının yeniden çizilmesini gündeme getirmiştir. Daha önceki dönemlerde kavram siyasal toplum (Devlet) ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Oysa 18. Yüzyılda sivil toplum ile devlet birbirinden ayrı olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu geleneğin ilk başlatıcısı olarak Hegel gösterilmektedir.

Hegel, sivil toplum-devlet ayrımını siyasal bir etiğin yansıması olarak kabul etmektedir. Etik yaşamı aile, sivil toplum ve devlet olmak üzere üç ayrı alana ayıran Hegel, her alanın farklı etik değerlere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Aile yaşamı içinde hâkim olan temel normlar karşılıklı sevgi, saygı, fedakârlık, itaat, birliktelik, ortak duygu ve düşünce etrafında oluşmaktadır. Oysa sivil toplumun etiği çatışma, rekabet, hırs gibi bireylerin tamamen kendi çıkarlarını vurgulayan normlar etrafında gelişir. Sivil toplum aile bireylerini aile bağlarından kopararak aralarındaki uyumu bozar ve bireyleri birbirinin hasmı haline getirir (akt. Çaha, 2000: 29-30). Başlangıçta, özel yanıyla bireyin ihtiyaçlarını karşılamak, bir bütün olan aileye düşen bir görevdir. Aile bu görevini, bireye, kolektif servetten payını alabilmesi için gerekli bilgi ve becerileri edinerek ya da yeteneksiz çıkması durumunda onun bakımını ve geçimini sağlayarak yerine getirir. Fakat sivil toplum bu bağı koparıp atar, aile üyelerini birbirine yabancılaştırır ve onları bağımsız şahıslar olarak görür (Hegel, 2004: 190). Diğer bir ifadeyle Hegel'e göre, sivil toplum "bütün bireysel

menfaatlerin birbiriyle çatıştığı savaş alanıdır” (Hegel, 2004: 237).

Sivil toplumu “Burjuva Toplumu” kavramı ile ifade eden düşünürü göre, sivil toplum bir yandan bireysel, özel çıkarların, bencil araçların ve ihtiyaçların savaş alanı konumunu sürdürürken, diğer yandan ekonominin gelişmesinin koşulu olan çelişkileri de içinde barındırır. Hegel, tam bu noktada devlete dengeleyici rol vererek, bireysel ve ailevi ilişkileri düzenleyen sivil toplum yanında, eylem düzeyinde rasyonalite olarak sivil toplumu düzenleyecek bir devlete ihtiyaç olduğunu öne sürer (Tosun, 2001: 39-40).

Hegel’in sivil toplum görüşünde, devlet kilit öneme sahiptir. Hegel’e göre, sivil toplum devletin taşıyıcısı ve aracısı olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. Bu nedenle Hegel, sivil toplumu, devlete geçişte aileden sonra gelen bir aşama olarak belirler, ama asıl devlet aşamasını önemser.

Hegel’den sonra modern sivil toplum kavramını ve sivil toplum-devlet ilişkisini ele alarak bu alana önemli katkılar sağlayan düşünür Karl Marx’dır. Marx, sivil toplumu, Hegel gibi üst yapıdan hareketle değil, aksine alt yapıdan hareketle açıklamaya çalışır. Kavramı kendinden önceki tarihsel felsefi kullanımından çıkaran Marx, eleştirel-bilimsel kullanımı içerisinde 17. ve 18.yüzyılın toplumsal-ekonomik dönüşümünü (sermaye toplumunun doğuşunu) açıklamaya çalışırken kavrama ayrı bir önem atfeder ve onu siyasal önlemlerle sınırlandırılmayan ekonomik faaliyet alanı olarak ayırır. Marx, sivil toplumu, “ bir burjuva toplumu, yani sınıf karşıtlıkları üzerinde kurulmuş, burjuvazinin başka toplumsal sınıflar üzerinde ekonomik, dolayısıyla da siyasal ve kültürel bir hâkimiyetini sürdürdüğü bir toplum olarak” (akt. Korsch, 2000: 34) tanımlar. Marx’a göre, sivil toplum orta çağ sonu burjuvazilerinin toplumsal hareketi olup, burjuva sınıfı ile sermayenin doğuşuna yol açmıştır. Marx’ın, sivil toplumu burjuva toplumu ile denk tuttuğu söylenebilir. Marx için, sivil toplum, uygar toplum olmaktan ziyade üretim araçlarının sahipleri tarafından zorla boyun eğdirilen mülkiyetsiz kitlenin bulunduğu bir toplumdur. Üretim ilişkileri ve toplumun mülkiyet sahibi sınıflar ve mülkiyetsiz sınıflar olarak bölünmesi sivil toplumun tanımlayıcı özelliğidir. Marx’ın, devlet ve sivil toplum

kavramsallaştırması, kullandığı alt yapı-üst yapı şemasına paraleldir. Bu şemada devlet üst yapının (siyasal düzenin) aktörü iken, sivil toplum alt yapının aktörüdür. Bir başka deyişle Marx, devletin sivil toplum üzerine oturduğunu savunarak, sivil toplumun sadece ekonomik alanı değil, doğrudan doğruya devlet iktidarı dışında kalan her şeyi kapsadığını ileri sürer (akt. Tosun, 2001: 42-43).

Marxist kuramın izleyicilerinden olan Antonio Gramsci, sivil toplum kavramının yeniden canlanmasında etkili olan düşünürlerdendir. Gramsci, sivil toplumu “halk dilinde özel denilen ve egemen grubun bütün toplumda uyguladığı hegemonya işlevine karşılık düşen kurumlar bütünlüğü” (akt. Portelli, 1982: 14) olarak tanımlamaktadır. Gramsci’ye göre, sivil toplum ekonomi ve üretim içinde değil, devlet içinde bulunur. Gramsci’nin sıkça kullandığı “Devlet=siyasal toplum+sivil toplum” formülünde bu vurgu açıktır. Gramsci’nin sivil toplumu belirsiz bir şekilde ayrılmış iki ögeyi içermektedir. Hegelci korparasyon (dar anlamda sivil toplum) kavramına karşılık gelen bağımsız toplumsal örgütlenmeler ve hükümet dışı kurumlar alanı ve bir dereceye kadar toplumsal özerkliğin varlığıyla mümkün kılınan devletin dışında ve devlete karşılık içinde olan siyasal toplum alanı. Dar anlamda sivil toplum, bencil, özel, çoğunlukla maddi çıkarlarla ilgiliyken, siyasal toplum ise, sınıf-bağımlı devlet sisteminin kamusal gündeminden uzak tutulan her türden genel sorun üzerindeki eleştirel bir ilgiyi yansıtmaktadır (akt. Pelczynski, 2004: 401) Kısaca, Gramsci sivil toplumu, toplumsal bir grubun toplumun bütünü üzerindeki kültürel ve siyasal hegemonyası olarak tanımlarken, sivil toplumun söz konusu hegemonyanın işleyişini sağlayan özel ilişkiler bütünü olduğunu ileri sürer (akt. Bumin, 1981: 40-45).

Hegel, Marks ve Gramsci’nin sivil toplum görüşlerine bakıldığında devletten ayrı bir alanı işaret etmektedirler. Böylece geçmişteki devletle sivil toplumun bir olduğu görüşünden ayrılmaktadırlar. Ancak sivil topluma olumsuz bir anlam yüklediği de görülmektedir. Sivil toplum burjuvazinin hegemonya kurduğu bir alanı oluşturmakta ve bu nedenle devlet tarafından sınırlandırılması gerekmektedir. Bu düşüncede mutlak gücün devlet olduğu bir dönemin etkisinin olduğu söylenebilir.

Ancak zaman içerisinde kapitalizmin ilk dönem mutlakiyetçi anlayışı yıkılarak modern devlete doğru bir evrim geçirdiği görülmektedir. Artık devlet demokrasiyi gözeten bir anlayış içerisine girmiştir. Bu nedenle sivil toplum üzerindeki olumsuz anlayışında yıkıldığı görülmektedir. Artık devletin sivil topluma bazı alanları terk ederek sınırlandırması gerektiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır.

Sivil toplum-devlet ayrımını benimseyerek ve devlet iktidarının sınırlandırılması gerektiğini düşünen düşünürlerden biri de İskoç aydınlanmacı Adam Ferguson'dur. Ferguson'un kavramı iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, Hegel ve Marx'ın kastettiği manada sanayi toplumundaki herkesin rekabet içinde buldukları toplumsal ortamdır. Sivil toplum kavramının diğer anlamı ise, sadece üçüncü sınıfın özgürleşme sürecini değil uygarlık düzeyi gelişmiş örgütlü, eğitim düzeyi yüksek medeni toplum karşılığında kullanmıştır (akt. Doğan, 2002: 72). Ferguson için toplumsal yapı çıkarların, ekonomik hareketlerin oluştuğu ve ekonomik akımların doğup geliştiği sınıflar ve sınıfsal örgütlenmelerin gözlemlendiği ama sadece sınıfların değil diğer toplumsal kesimlerin de davranışlarının gözlenebildiği bir alandır. İşte bu çok ögeli yapıya Ferguson sivil toplum adını vermektedir (akt. Doğan, 2002: 76).

Devlet iktidarını sivil toplum lehine sınırlandırmanın belirleyici en önemli adımını Thomas Paine atmıştır. Paine'e göre, devlet zorunlu bir kötü, sivil toplum ise koşulsuz iyi sayılır. Buna göre devlet sadece toplumun genel yararı için verilen toplumsal iktidar vekâletinden öte bir şey değildir (akt. Keane, 1994: 72). Düşünürün göre, toplum ve devletin kökenleri birbirinden çok farklıdır. Toplum ihtiyaçlarımızdan, devlet kötülüklerimizden çıkmıştır; birincisi, yani toplum duygularımızı birleştirerek mutluluğumuzu olumlu yönde geliştirir, ikincisi, kötülüklerimizi sınırlayarak mutluluğumuza olumsuz yönden katkıda bulunur. Biri ilişkileri destekler, diğeri ayrılıkları yaratır (akt. Tunçay, 2002: 628). İnsanların topluma katılma nedenleri doğal haklarını güvenceye almaktır. Paine'in de amacı, sosyal sözleşmecî düşünürlerde olduğu gibi, kişi özgürlüklerini, devlet iktidarı karşısında korumaktır.

Sivil toplumun devlet karşısında korunması düşüncesi Alexis de Tocqueville’de de net bir biçimde görülmektedir. Tocqueville demokrasinin egemen olduğu yönetimlerde devlet otoritesini sınırlamak ve toplum çoğunluğunun neden olabileceği olumsuzluklar ve baskıların önüne geçmek için alabildiğine yaygın bir şekilde örgütlenmiş bir toplumu anlatır. Toplumdaki bu örgütlenme devlet otoritesini kullananlar dışında ve sivil niteliklidir (akt. Doğan, 2002: 96).

Tocqueville, çağdaş sivil toplum ile devlet arasındaki sınırı çizmiştir. Bunu yaparken de teknolojinin ve bilimin de etkisiyle devletin, giderek toplumu nüfuzu altına alma eğiliminde olduğunu ve bu durumun oluşmasından toplumdaki farklılıkların ortadan kalkmasının büyük bir etken olduğunu öne sürmüştür. Tocqueville’ye göre “devlet büyüdükçe, birey küçülür” (Göze, 2000: 253) birey küçüldükçe formaliteler daha gerekli olur derken düşünürün devleti ve toplumu birbirinden ayrı düşündüğü kolayca söylenebilir.

Kısaca sivil toplum kavramının zaman içindeki değişimini, şu üç bölüme ayırarak incelemek olanaklıdır:

1. Sivil toplumla devletin henüz ayrışmadığı ve her ikisinin de aynı anlamda kullanıldığı birinci aşamadır. Avrupa’da, bu anlayışın 18. yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir. Bu aşamada, sözleşmecî teorisyenlere (J. Locke, T. Hobbes ve JJ. Rausseau) yer verilmiştir. Bu düşünürlerin devlet ile sivil toplumu özdeş kullandıkları görülmektedir.
2. Sivil toplumu devletten ayrı bir alan olarak tanımlayan Hegel, Marx ve Gramsci’dir. Bu üç düşünür bir önceki aşamadaki liberal düşünürler gibi sivil toplumu özgürlükler alanı olarak düşünmemişler, aksine sivil toplumu aşılması gereken bir engel olarak düşünmüşlerdir. Bu düşünürlerden Marx ve Hegel kavrama olumsuz bir anlam yüklerlerken, Gramsci bu iki düşünürle oranla daha iyimser bir anlam yüklemiştir.
3. Üçüncü aşamada ise devletin sivil toplum lehine sınırlandırıldığı

ve 18.yüzyılla birlikte toplumun devlete karşı özerk bir alan olarak yeniden tanımlandığı görülmektedir. Bu aşamada, Paine, Ferguson, Tocqueville gibi liberal düşünürler devletin toplum lehine sınırlanması gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Böylece günümüzde sivil toplum kavramı modernliğin bir taşıyıcısı olarak görülmeye başlanmıştır. Hiç kuşkusuz bunda demokrasinin günümüzün en önemli yönetim biçimi olarak ortaya çıkması etkili olmuştur. Artık devletlerin tartışılmaz mutlak güç olmadığı modern toplum anlayışı çağımızın egemen düşüncesidir. Demokrasi ise bu çağın en önemli ideolojisi konumundadır. Dolayısıyla sivil toplum demokratik bir yapının inşasında büyük önem taşımaktadır. Çünkü sivil toplum olmadan demokrasinin gelişmesi mümkün olamayacağı gibi demokrasi olmadan da sivil toplumun gelişmesi mümkün değildir.

Demokrasi farklılıkların toplumsal ve siyasal olarak dile getirilebildiği bir alanı zorunlu kılmaktadır. Bu noktada sivil toplum ortaya çıkmakta ve farklılıkların ifadesini sağlamaktadır. Bu nedenle güçlü demokrasilerde sivil toplumların son derece geliştiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle sivil toplumun geliştiği toplumlarda demokrasilerin güçlü olduğu gözlemlenmektedir.

Bir anlamda demokrasi sivil toplumu kapsayan bir ihtiva içermektedir. Ayrıca demokrasi, devlet-sivil toplum ilişkisinde her iki yapılanmanın birbiri üzerine baskı kurmasını önleyecek aracı rolündedir. Demokrasi kavramı bir anlamda devlet-toplum ilişkisini dengeleyici bir işlev üstlenmektedir (Touraine, 2002: 65-66). Sivil toplum farklılıkların dile getirilmesini sağlayarak demokrasinin güçlenmesi yönünde işlev görmektedir.

Dolayısıyla bir toplumda demokrasinin güçlü bir şekilde var olabilmesinin koşulu sivil toplumun devlete baskı unsuru olabilecek bir alana sahip olmasına bağlıdır. Devletle birey arasında aracı bir birliktelik alanı olan (Beckman, 1999: 1-2) sivil toplumun alanın geliştirilmesi devletin sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Keane (1994: 21-37) sivil toplumun, özerk toplumsal yaşam alanını genişletici bir bakış açısıyla yeniden düşünmek gerektiğini ifade etmekte ve bu kapsamda devletin

eylemlerinin sınırlarının daha katı bir biçimde çizilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle Keane'e göre sivil toplum ile devlet ilişkisi konusunda sivil toplumun, devletin başından hiç eksilmeyen bir bela olması gerekmektedir.

Keane sivil toplumun devletin başının belası olması gerekliliğini ifade etmesi sivil toplumların baskı özelliğine işaret etmektedir. Sivil toplumlar grupların talepleri doğrultusunda devletin karar alma mekanizmalarını etkileme amacı gütmektedirler. Böylece doğrudan siyasal alana etki edemeyen bireyler sivil toplum yoluyla örgütlenerek siyasal alanı etkileme nüfuzuna sahip olabilmektedirler. Baskı aracı olma sivil toplumun günümüzde en önemli özelliklerinden biri olarak gösterilebilir. Çünkü taleplerin baskı mekanizmasına dönüşmemesi, devletin bu talepleri dikkate almaması ile sonuçlanabilir ki bu da sivil toplumun varlığını anlamsız kılmaktadır.

Sonuç olarak sivil toplum farklılaşmış grupların taleplerini devlete ileterek çok sesliliği toplumsal hayatın her alanına taşımakta ve baskı mekanizmasıyla politik kararlarda etkin olarak rol alarak bireylerin illegal alanlara kaymasının önüne geçmektedir. Dolayısıyla toplumsal sorunların çözümünde devlet birey arasında legal bir yapı olarak demokratikleşmenin gelişmesine büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu nedenle modern bir toplum olmanın ön koşullarından birinin sivil toplumun gelişmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak sivil toplumun devletten özerk bir faaliyet alanına sahip olmasının gerekliliği devlete karşı bir yapı olması gerektiği anlamı taşımamaktadır. Sivil toplum ile devlet birbirine organik bağlarla bağlı iki ögedir ve bu nedenle de sivil toplum ile devletin iletişim içerisinde olması büyük önem taşımaktadır. Devlet sivil toplumun faaliyet alanlarını hukuki güvence altına almakla yükümlü olmalıdır. Buna karşın sivil toplumda devletin varlığının kendisinin varlığı için önemli olduğunu gözden kaçırmadan hukuki sınırlar dâhilinde faaliyetlerini yürütmelidir. Böylece demokrasinin arabulucuğu eşliğinde toplumsal sorunların çözümünde toplumun farklı kesimlerinin söz sahibi olabileceği bir toplum oluşturulabilecektir.

3.2. Kürt Sorunu Çerçevesinde STK'lar

Anket çalışması için STK'larla yapılan bir görüşme esnasında üyelere biri üye olduğu STK'nın kapatılması için hukuki sürecin başlatıldığını dile getirmiş ve kendilerinin şiddet yanlısı olmadıklarını belirterek, barış için legal yollardan talepleri gerçekleştirme arzusunda olduklarını ısrarla ifade etmiştir. Kişi açıkça üye olduğu STK'nın hiçbir şekilde şiddete karışmamasına karşın kapatılması istemine anlam verememiştir. Bu ve benzer uygulamaların Kürt halkını illegal yollara sevk ettiğini söylemiştir.

Türkiye tarihi süresince bu türden örneklerle sıklıkla karşılaşılacaktır. Legal örgütlenmelerin önünün çeşitli korku ve mazaretlerle defalarca tıkandığı görülmektedir. Devlet ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören STK'lar legal örgütlenmelerin başında gelmektedir. STK'lar bir yandan sivil toplumun siyasi taleplerinin ifade edilmesine ve devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine hizmet etmekte, öte yandan topluma devlet karşısında bir koruma sağlamaktadır. STK'lar toplumsal girişimci örgütler olarak, bir soruna çözüm bulmak, bir eksiği gidermek ya da mevcut koşulların iyileştirilmesi için çalışmaktadırlar. STK'nın özgün çözümler üretebilmesi ve bu bilgilerin paylaşılması, yinelenmesi başka sorunların çözümünde kullanılabilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Ancak Türkiye'de STK'ların faaliyet yürütebilecekleri alanların yıllarca devlet tarafından son derece sınırlı tutulduğu görülmektedir. Bu duruma en iyi örnek Kürt derneklerin durumudur. Kürt sorunun bugünkü halinin bir nedeni de Türkiye'de sivil toplumun gelişmemesidir.

Osmanlı döneminde 20. yüzyıla kadar bir sivil toplum geleneğinin olduğundan bahsetmek oldukça güçtür. Osmanlı'da sivil toplumu oluşturacak unsurlar merkeze bağımlı kalmışlardır. Batı Avrupa'da sivil toplumların göstermiş olduğu özerk yapı Osmanlı devlet anlayışı içerisinde gelişmemiştir. 20. yüzyıla kadar lonca, vakıf ve tarikatlar gibi dini oluşumların sivil toplumun ilk ve öncül

örnekleri olduğu iddia edilse bile bunlar devletten bağımsız yapılar değildir ve merkezi yapının içinde faaliyet alanları son derece sınırlıdır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile gerçekleştirilmek istenen modernleşme çabaları da devlet ve bürokrasinin uyguladığı üstten batılılaşma çabalarından öteye gidememiştir. Dolayısıyla modernleşmenin bir unsuru olan sivil toplum bu dönemde zayıf kalmıştır. 1889'da kurulan Osmanlı İttihat Terakki Cemiyeti bu dönemin ilk sivil toplum kuruluşu hüviyetindedir.

20. yüzyılda sivil toplum açısından önceki dönemlere oranla daha uygun bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Jön Türklerle başlayan bu süreç Kürt sorunu açısından da önemli bir dönem olmuştur. 1902'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılan Prens Sabahattin'in kurmuş olduğu Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Derneği ile birlikte başlayan dernekleşme faaliyetleri 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte artarak hız kazanmıştır (Kongar, 2002b: 67-68). Jön Türk cephesinde yaşanan bu gelişmelerden etkilenen Kürtlerin bu dönemde örgütlenme faaliyetlerine giriştikleri görülmektedir.

Bu kapsamda Kürdistan Azm-i Kavi Cemiyeti, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (1908), Kürd Talebe Hevi Cemiyeti (1912), Kürdistan Teali Cemiyeti (1918), Kürt Milliyet Fırkası, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti (1919 yılları başları), İstanbul Kürt Kadınlar Cemiyeti, Kürt Milli Fırkası (Çay, 2010: 417-440; Malmisanij, 2010: 15; Tan, 2011: 139-158) 1918 sonrası legal Kürt örgütlenmelerine örnek gösterilebilir. Ancak bu örgütlenmelerin çoğunluğu faaliyetleri sakıncalı bulunarak kısa sürede kapatılmış veya faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışlardır.

Kürtçenin gelişmesini sağlamak başta olmak üzere Kürtlerin haklarını korumak üzere kurulmuş olan bu örgütlerin faaliyet yapmalarının önün tıkanması Kürt sorunun büyüyerek artmasının sebeplerinden biri olmuştur. Çünkü legal alanda farklılıkların dile getirilmesini sağlayan STK'ların önünün tıkanması, grupların illegal alanlara kaymasını kolaylaştırmaktadır.

Örneğin bu cemiyetlerde bulunan isimlerin birçoğu ileri ki dönemlerde yaşanacak olan isyanlarda yer almıştır. Kurtuluş Savaşı döneminin en önemli isyanlarından biri olan Koçgiri İsyanı'nda Kürt Teali Cemiyeti'nin birçok üyesi aktif rol üstlenmiştir (Tan, 2011: 165-166). Dolayısıyla sivil topluma yaşam alanı bırakmamak Kürtlerin illegal faaliyetlere kaymasını kolaylaştıran bir unsur olmuştur.

Bu durumun Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde devam ettiği görülmektedir. Neredeyse 1950'lere kadar sivil toplumun gelişmesine imkân verecek bir ortam bulunmamaktadır. Hiç kuşkusuz bunda Osmanlıdan miras kalan bürokratik devlet anlayışı ile birlikte ulus devlet yaratma anlayışı da etkili olmuştur. Ayrıca Cumhuriyet tarihinin ilk geniş kapsamlı isyanı olan Şeyh Said İsyanı'nda Azadi Cemiyeti'nin ve sonrasında Ağrı İsyanı'nda Hoybun Cemiyeti'nin etkin olarak yer alması devletin örgütlenmelere daha kuşku ile bakmasına yol açmıştır. Böylece 1950'lere kadar legal örgütlenmelerin son derece sınırlı kaldığı görülmektedir. Ancak bu durum yalnızca Kürt örgütlenmelerini kapsamamakta, toplumun tüm kesimleri açısından sivil toplumun gelişmediği görülmektedir.

1950'ler ise sivil toplumun doğuşuna kayanklık eden gelişmelere sahne olmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte Kürtler arasında örgütlenme faaliyetleri hız kazanmıştır. Ayrıca dönemin toprak reformu ile birlikte köylerde artan makinalaşma kentlere göçü hızlandırmış ve göç eden bu kesim gelecekteki Kürt örgütlenmelerinin temelini oluşturmuştur.

Kürt örgütlenmelerindeki en büyük artış ise 1960 sonrası yaşanmıştır. Dünyada yaşanan sol ideolojinin de etkisiyle 1980'lere kadar birçok Kürt derneği faaliyet yürütmüştür.

Bu çerçevede Kürt İstiklal Partisi, Türkiye Kürt Öğrenci Örgütü, Dicle Talebe Yurdu, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Devrimci Doğu Kültür Ocakları gibi Kürt milliyetçi örgütler ortaya çıkmıştır (Dündar, 2009: 170). Ancak 1971 muhtırası ile birlikte bu legal örgütlenmelerin birçoğu kapatılmıştır. 1974 affi sonrası tekrar örgütlenmeler görülmeye başlanmıştır. Türkiye

Kürdistan Demokrat Partisi-Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular (TKDP-KUK) olarak değiştirilmiştir. Bu yıllarda Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri (DDKD), Rızgari, Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi (PSKT) ve Kawa adında birçok örgüt kurulmuştur (Tan, 2011: 355).

Bir anlamda 1975-78 yılları resmen olmasada fiilen Türk tarihinin en liberal sayılabilecek dönemidir. Kürt örgütlerine örgütlenmeleri ve propaganda yapabilmeleri açısından hatırı sayılır özgürlükler tanınmıştır. Bu dönemde en küçük kasabalara varıncaya dek örgütlenilmiş, politik yazılar yazılmış ve tartışılmıştır (Bruinessen, 2003: 59).

Kısaca sivil toplum kuruluşları olarak sayılabilecek legal Kürt örgütlenmeleri 1960-1978 arası hız kazanmıştır. Diğer taraftan 1978 sonrası toplumda artan şiddet olayları sonucu bu örgütlenmelerin birçoğuna son verilmiştir. Ancak bu yalnızca legal çalışan sendikalar ve kültür derneklerini devre dışı kılmakta etkin olmuştur. Tüm baskılara rağmen yer altı eylemleri azalmaksızın sürmüştür.

1980 sonrası sivil toplumun 1990'lara kadar baskı ile karşılanması illegal örgütlerin giderek ivme kazanmasına yol açmıştır. 1974'de kurulan PKK bu illegal örgütlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla devletle birey arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenen sivil toplumun kısıtlanması bireylerin taleplerini gerçekleştirebileceği umidini yeşerten illegal örgütlere kaymasına yol açmıştır. Bu nedenle Kürt sorunun bugünkü halini almasında sivil topluma yeterince faaliyet alanının bırakılmaması önemli derece etki etmiştir. Sivil toplumun eksikliği Kürt sorununda özellikle hissedilmiştir. 1990'lara kadar devletin genel paradigması olan Kürt sorununu terör sorununa indirgeyici anlayış bunun bir sonucudur. Böylece 1990'lara kadar devlet Kürt sorununa güvenlik odaklı yaklaşarak sorunu terör sorununa indirgemiş ve çözümü de burda aramıştır.

Ancak 1990'larla birlikte Türkiye'de sivil toplumun geliştiği görülmektedir. Bu gelişme Kürt sorununda kendisini hızla hissettirmiştir. Artık STK'lar Kürt sorununa etki edebilecek alana sahip olmaya başlamışlardır. 1990 sonrası Kürt

sorununda STK'ların etkin bir şekilde soruna odaklanması bu dönemde STK raporlarının artışında gözlemlenmektedir. Bunun bir sonucu olarak Kürt sorunu PKK'ya indirgenmekten kurtularak toplumsal temelleri olan bir sorun olarak ele alınmaya başlamış ve devletin paradigmasını bir ölçüde değiştirmiştir. Böylece silahların sustuğu, çözüme odaklanılan bir dönem başlamıştır.

4.KÜRTLER

Bir toplumun yapısını belirleyen en önemli üç unsur o toplumun dili, dini ve sosyal örgütlenme biçimidir. Bu üç öge bireylerin günlük yaşamına kadar sirayet etmektedir. Dolayısıyla bir toplumsal olgunun açıklanmasında o toplumun dili, dini ve sosyal örgütlenmesi ayrı bir önem içermektedir. Kürt sorunu gibi Türkiye'nin önemli bir sorunun anlaşılabilmesi Kürt toplumunun dilinin, dini yapısının ve sosyal örgütlenme biçiminin açıklanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle bu bölümde kısaca Kürtçe ve Kürtlerin sosyal yapısı hakkında genel bilgilere yer verilmektedir.

Günümüzde, Kürtçe üç ana gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi, Kurmanci olarak adlandırılan kuzey Kürtçesidir. Bu lehçe Türkiye'de Suriye'de, Kuzey Irak, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'daki Kürtler arasında da değişik lehçelerle konuşulmaktadır. İkincisi ise, Sorani olarak adlandırılan lehçedir. Irak'ın Güney Kürdistan bölgesinde ve Zagros Dağı'nın İran Kürdistanı'na ait olan kısmında konuşulmaktadır. Son olarak Dimli ya da Zazaca olarak adlandırılan lehçe Kürtçenin ana gruplarından birini oluşturmaktadır. Zazaca, Diyarbakır, Sivas, Erzurum arasındaki üçgende yaşayan Zaza Kürtlerince konuşulmaktadır (Karlsson, 2008: 11). Ayrıca birçok kaynakta Kürtçenin bir diğer lehçesi olarak Lorani/Gorani de gösterilmektedir (Izady, 2004; Özcan, 2009).

Kürtçenin kökenine ilişkin tartışmalar ise iki farklı görüş etrafında sürmektedir. Bunlardan birincisi Kürtçenin Farsçayla, Beluci ve Tacikin de dâhil olduğu Batı İran (Ari) dillerine ait olduğudur (Nikitin, 1994: 31; Tori, 2000: 9; Minorsky, 2008: 14). Ancak Kürtçenin İrani/Ari bir dil olduğu iddiası Kürtçenin lehçelerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla Kürtçenin lehçeleri

arasındaki farklılıkları açıklama çabasındaki ikinci görüş ortaya çıkmaktadır. Marr ve Jafetik Okulu Kürtçenin başlangıçta Gürcülerin diline daha yakın olduğunu ancak daha sonra Hint-Avrupa kökenli İrani (Ari) dillere doğru bir değişim gösterdiğini belirtmektedirler. Lehçeler arasındaki farklılıkların da bu geçiş süreciyle ortaya çıktığını iddia etmektedirler (Hassanpour, 2005: 147; Bulut, 2006: 229-236). Ancak, bu tez de kendi içinde bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu çelişki günümüzde Kürtçenin Ari/İrani bir yapı arz etmesidir. Bu nedenle Marr bu teziyle Kürtlerin Jafetik dili tamamen terk ederek Ari dile geçtiklerini ileri sürmüş olmaktadır (Nikitin, 1994: 39).

Diğer taraftan günümüzde Kürtçenin İrani/Ari bir dil olduğu ve Kürtlerin kökenin de Ari/İrani olduğu ilk Kürt tarihçilerinden biri olarak bilinen Şerafeddin Han (2006: 39-43)'la birlikte birçok tarihçi ve yazar (Sassuni, 1992: 15; Hirschler, 2001: 152; Tori, 2001: 11-16; Chirguh, 2009: 25) tarafından kabul görmektedir.

Bir toplumun sosyal yapısına etki eden unsurlardan birisi dil ise diğeri de dindir. Her toplum gibi Kürtler'de tarih içerisinde birçok dinle tanışmıştır.

Kürt toplumu tarihinde ilk bilinen inanç Zerdüştlük inancıdır. Zerdüştlük dini aydınlık ve iyiliğin temsilcisi Hürmüz ile karanlık ve kötülüğün temsilcisi Ehrimen'in savaştığı inancına dayanan ikili bir öğretilerdir. Bu iki güç birbiriyle sürekli savaş halindedir. Müslümanlığın kabul edilmesinden sonra Zerdüştlük gittikçe zayıflamış Kürtler arasında silinmiştir. Yine MS. 3. Yüzyılda Kürtler arasında Mani dini (Maniheizm) bir süre sonra tarihteki yerini almıştır (Tan, 2011: 39-40).

Kürtler arasında, Müslümanlık öncesi Hıristiyanlık ve Yahudilik inancı da yayılmıştır. Hıristiyan Kürtlerin bir kısmı tarih içerisinde Ermeni, Asuri, Süryani ve Nesturiler içerisine dâhil olmakla birlikte bu gün hala bazı bölgelerde Kürtçe konuşan Hıristiyanlara rastlanmaktadır. Midyat ve Dargeçit yöresinin bazı köyleri buna örnek gösterilebilir. Ancak, Kürtçe konuşmalarına rağmen bu köylüler Kürt olmadıklarını, Süryani olduklarını söylemektedirler. Yine genellikle Hakkâri ve Urmiye bölgelerinde yaşayan Nesturilerin gelenek ve aşiret yapılarının Kürtlerle

büyük benzerlikler göstermesi sebebiyle, bazı araştırmacılar tarafından Nesturilerin Hıristiyan Kürtler olabilecekleri öne sürülmektedir (Tan, 2011: 42).

Günümüz Kürtlerinin büyük bir kısmının inanç sistemini oluşturan İslam ile tanışmaları ise 637 yılında bölgenin Araplar tarafından işgaline rastlamaktadır. “Kürtlerin büyük çoğunluğu İslam'ın ana damarı olan Sünni mezhebine bağlıdır ama dört Sünni okulunun en büyüğü olan Hanefiliğe bağlı Türk ve Arap din kardeşlerinin tersine Şafidirler” (Karlsson, 2008: 13).

Ayrıca Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelerde İran Şiiliği ve Alevilik görülmektedir. Aynı zamanda, tıpkı Alevilik de olduğu gibi heterodoks bir inanış olan ve Irak'ta Kakai adı verilen, Ehl-i Hakçılar inanışı vardır. Ehl-i Hakçılara genellikle Güney ve Güneydoğu Kürdistanında rastlanmaktadır. Bu inanış daha önceki dönemlere ait büyük bir dinin kalıntıları olarak görülmektedir (Bruinessen, 2003: 44).

Kürtler arasında görülen diğer bir inanış ise Yezidiliktir. Yezidi inancı geçmişte Kürtler arasında oldukça yaygınken günümüzde azalmıştır. “Bir dönem Halep, Urfa, Viranşehir, Mardin, Diyarbakır, Bismil, Batman, Beşiri, Midyat, Nusaybin, Cizre, Şırnak, Van ve Ağrı yörelerinde yoğun olan büyük Yezidi nüfusu bugün çok büyük oranda azalmıştır” (Tan, 2011: 41). Bu dinin en büyük özelliği ise yalnızca Kürtler arasında mevcut olmasıdır. Yezidiler genellikle Kırmancı konuşmaktadırlar (Bruinessen, 2003: 45).

Kürtler arasında İslam dininin kabulüyle sufi tarikatlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal yaşamın her aşamasına nüfuz etmiş tarikatların en çok bilinenleri Bektaşî, Kadiri ve Nakşibendilerdir. Bu tarikatlar farklılıklarının yanı sıra ortak özelliklere de sahiptirler. Örneğin, güçlü bir grup anlayışı bu tarikatların en önemli özelliklerinden biridir (Karlsson, 2008, 15).

Kürtlerin yine çok büyük bir çoğunluğu Nakşibendi ve Kadiri Tarikatı'na mensuptur. “Bugün Kürtler arasında güçlü bir tarikat olan Kadirilik, Bağdat'ta ölen ve bir Kürt olan Abdülkadir el-Geylani tarafından kurulmuştur. Yine İslam

dünyasında baş sırayı alan, özellikle Hindistan'da ve Çin'de yaygın olan Nakşibendilik de Buharalı Bahaeddin tarafından kurulmuştur” (Bois, 2008: 162). Nakşibendiğin bir kolu olarak Türkiye'de Kürt Sait Nursi tarafından kurulan Nurculuk da önemli tarikatlar arasında yer almaktadır.

Kürtler de tarikatların önemi özellikle aidiyet bilincini oluşturması bakımından büyük önem taşımaktadır. Nikitin (1994: 363), bu tarikatların önemine vurgu yapmaktadır; “Kürt dervişçiliği aşiret planında örgütlenmiştir. Gerçek öğretiyi elinin altında tutan ve çevresi çömezlerle (müritler) sarılmış olan şeyh, o öğretiyi kendi evinde (Haneka) öğretmekte, yorumlamaktadır. Müritlerin en iyileri ilerde aşiretler nezdinde temsilci (halife) olacaklardır. Böylece Kürdistan, bir uçtan bir uca, aşiretlerin coğrafya durumuna uygun bir biçimde, bir mistik hücreler ağıyla kaplanmıştır”.

Bu tarikatlar Nikitin'in işaret ettiği gibi Kürtler arasında bir birlik ruhunu yarattığı gibi aynı zamanda çatışmaları da doğurmuştur. “Aynı tarikat ağından olan Kürtler aşiretlerine bakmaksızın aynı bağa sahip olduklarını hissetmişlerdir. Diğer yandan, rakip bir tarikata karşı genellikle gergin bir anlayışla yaklaşmışlardır” (McDowall, 2004: 35).

Kısaca Kürtlerin yaşadığı topraklar tarih içerisinde birçok dine ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla Kürtler arasında bu dini inanışların yayıldığı görülmektedir. Ancak Kürtler üzerinde İslam dinin büyük bir etkisinin olduğu da bir gerçektir. Özellikle İslam dini içerisinde ortaya çıkan tarikatların Kürt toplumunun sosyal yapısında büyük etkileri olmuştur. Örneğin aşiret örgütlenmelerinde Şeyhler'in önemi dikkat çekicidir. Kürt toplumsal yapısında din adamları önemli bir mevkiye sahiptirler.

Kürtlerin sosyal yapısına din ve dil kadar etki eden diğer bir unsur ise aşiretlerdir. Özellikle aşiret yapısı Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde en etkili unsurdur. Öncelikle Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında aşiretler arasındaki çekişmeler milliyetçilik algısını yavaşlatmıştır. Diğer taraftan

merkezileşme politikalarına tepki olarak ortaya çıkan ayaklanmalarda ise birliği sağlamıştır. Aşiretlerin etkisi benzer şekilde 1950 sonrası Cumhuriyet tarihinde de devam etmiştir.

Örneğin çok partili yaşama geçişle birlikte, bölgedeki oyları kontrol eden aşiret reislerinin önemi artmıştır. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ayaklanmalar nedeni ile baskı altında tutulan aşiretler, 1950'lerle birlikte sistemle bütünleşmeye, Kürt aşiret reisleri kentleşmeye, ticaretle uğraşmaya ve siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. Çok partili yaşama geçilmesinden itibaren iktidar partileri, destekçisi olan aşiretlere kaynak akışı sağlamaya başlamış, böylece bazı aşiret reisleri, diğer aşiretlere ve Kürt topluluğuna karşı güçlenmiş ve bu durum Kürt toplumunun ekonomik ve toplumsal kutuplaşmasını arttırmıştır (Altuntaş, 2004: 8). Aynı etki koruculuk sisteminde de kendini göstermiştir. Koruyucu köylerin artan nüfuzları ile birlikte diğer aşiretler üzerindeki baskısı artmış buna bir tepki olarak devlet tarafından dışlandığını hisseden aşiretler PKK'ya doğru kayma eğilimi göstermişlerdir.

Kısaca aşiretlerin eğilimleri kimi zaman Kürt milliyetçiliğini geliştirme yönünde ilerlerken kimi zaman devletle bütünleşme yönünde gelişmiştir. Bu nedenle Kürt aşiret yapısının kısaca irdelenmesi gerekmektedir.

Aşiret

Kürt aşiret sistemi Kürt toplumunun ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal yapısının tümüne nüfuz etmiştir. Günümüzde aşiretler Kürt toplumu için hala büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Kürt sorunun oluşumunda aşiretlerin etkisi göz ardı edilemez.

Ancak Kürt aşiret kültürünü tartışmak aşiret yapılarındaki farklılıklardan dolayı zaman zaman güç olabilmektedir. Özellikle aşiret tanımlamaları, aşiretlerin büyüklükleri, yapıları ve iç örgütlenmelerinin mekâna ve döneme bağlı olarak değişmesi nedeniyle oldukça güçleşmektedir (McDowall, 2004: 37).

Bu farklılıklara rağmen “birbirinden çok farklı sistemlerde de belirli kalıpların varlığı gözlemlenebilir” (Bruinessen, 2003: 81). Dolayısıyla bazı genel özelliklerden yola çıkılarak aşiret tanımlamaları ve aşiretler içerisindeki örgütlenmeler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Örneğin, Bruinessen, (2003: 82)'e göre “Kürt aşireti gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birimdir. Doğal olarak aşiretler de kendi içlerinde alt aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplar da bir kez daha klan, sülale ve benzeri gibi daha küçük birimlere ayrılırlar”.

Ziya Gökalp (2007: 26) ise, aşireti şöyle tanımlamaktadır; “Aşiretler birbiri içinde bulunan gruplar gibidir. Fakat bu gruplar, bir yandan aileye, diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için siyasal aile toplulukları adını alırlar. Bu gruplar genellikle hakiki yahut hayali bir akrabalığa dayanırlar. Aralarında kandavası dayanışması ve savaş dayanışması mevcuttur”.

Görüldüğü üzere Aşiret içerisindeki bağlılık kan bağına dayalı akrabalık ilişkilerine dayanmaktadır. Ancak ağalık ve feodal sisteminin aşiret ile karıştırılmaması gerekir. Ağalık ve feodal sistem daha çok ekonomik zenginliğe göre biçimlenirken buna karşın aşiret sistemi kan bağına bağlı olarak oluşmaktadır.

Akrabalık ilişkilerinden türeyen aşiretlerin sınıflandırılması da bazı zorluklar içermektedir. Çünkü farklı bölgelerde aşiret sınıflandırmaları birçok farklı şekilde adlandırılabilir.

Örneğin “Revandiz bölgesindeki Balık (Belki) aşiretinde, alışılmış antropolojik sınıflandırma olan aşiret, klan ve sülale için sırasıyla *aşiret*, *taifa* (*taife*) ve *tira* sözcükleri kullanılmaktadır. Aynı sınıflandırma için İran Kürdistanındaki Senjabi aşiretinde kullanılan sözcükler ise *il*, *tira* ve *taifa*'dır. Irak-Türk sınırında yaşayan Oramar ve Rikan aşiretlerinin kullandığı sözcükler *aşiret*, *ocak* ve *mala* iken, Irak Kürdistanının güneyindeki Caf aşireti sınıflandırmayı *aşiret*, *tira* ve *hoz*

terimleriyle yapmaktadır” (Jwaideh, 2008: 66).

Gökalp (2007: 28)'in yaptığı sınıflamaya göre ise cemiyetlerin hücreleri yukarıdan aşağıya doğru şu kısımlardan oluşur; Kavm (uruk), Şuub, Kabile (kol), Amare (aşiret), Batn (soy), Semiye (sop), Tali (ikincil) Semiye, Asabe, Ehil, Ayal.

Kısaca, terminolojideki farklılığa rağmen örgütlenme bakımından benzer bir yapı sergilendiği görülebilir. Dolayısıyla, “birimin çekirdek yapısını anne baba ve (evlenmiş ya da evlenmemiş) çocuklardan oluşan *Hane* oluşturur. Birden fazla haneden de *Büyük Hane-Malbat (male)* oluşur. Birden fazla Malbat'dan, *Ber* oluşur. Birden fazla Ber'den *Ebte* oluşur. Birden fazla Ebte'den ise *Kabile* yani klan oluşur. Birden fazla kabileden de *Aşiret* meydana gelir” (Evren, 2008: 23).

Aşiret içerisinde reislik durumu da aşiretten aşirete farklılık gösterebildiği gibi, zaman içerisinde de değişimlere uğramıştır. Ancak genellikle, “Aşiret reisliğine geliş, yaş büyüklüğü esasına göre olur. Reisin ölümünde yerine, en yakın akrabaları arasından en yaşlısı geçirilir ve herkes onun otoritesine boyun eğer. İktidarı zorla ele geçirme ya da devretme, genel oyla tayin, olağandışı bir takım durumlardır ki, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi burada da, olayların normal gidişini değiştirir” (Nikitin, 1994: 212).

Dolayısıyla, Kürt aşireti içerisinde statü farklılıkları büyük önem taşımaktadır. Aşiret içerisindeki kararların alınmasında statü önemli bir unsur gibi görünmektedir. Bu açıdan soylu zümreler aşiretin karar alma noktasında en önde gelen isimlerdir. Statü Kürtlerin günlük yaşamlarında dahi etkisini göstermektedir. “Kişilerin kendileriyle aynı veya farklı statülerdeki kişilere davranışlarında, mesela selamlama biçimi, konuşma adabı ve reislerin konuk evlerinde ve diğer toplantı yerlerinde inceden inceye düzenlenmiş oturma şekli gibi pratiklerle bu etki hissedilir” (Jwaideh, 2008: 80).

Kürt aşiretlerinin içyapısı ise kısaca şunlardan oluşur; Mirler (Beyler), Ağalar, Eşraf, Şehler, Melalar (Mollalar), Köylüler ve Göçebeler.

Mirler (Beyler)

Mirler Kürt sosyal yapısında en üst mertebeyi oluşturur. Tarihin belli döneminde siyasi bir hâkimiyet sağlamış olan Mirler birçok aşiret ve onları yöneten ağalardan oluşan büyük bir bölgeyi yönetmişlerdir. Ancak Bey aileleri de kendi aralarında farklılıklar göstermektedirler. Bunların birincisi Bedirhaniler gibi Osmanlı öncesi ve sonrasında uzun bir süre hüküm sürmüş ailelerdir. İkincisi ise geçmişte belli bir dönem hüküm sürmüş fakat değişen siyasi ve ekonomik koşullar nedeniyle güçlerini kaybetmiş ve ağa, eşraf seviyesine inmiş ailelerdir. Günümüzde de ikinci ailelerden oluşan bir kesim bulunmaktadır (Tan, 2011: 50).

Kürt beylerinin durumu Kürt sorunun oluşum sürecinde önemli bir süreç olarak görülmektedir. Başlangıçta feodal düzenin devamını sağlamakta ve Kürt milliyetçiliğini de bu noktada geciktiren bir olgu olmuştur. Ancak feodal düzenin yıkılmasıyla beylerin gücü kaybolmuş ve Şeyhlerin ortaya çıktığı görülmüştür. “Vilçevsky'e göre Kürdistan'da feodal rejimin çökmesi, Kürt beylerinin, uyruklarını fazla sömürmekle sonunda bizzat kendi askeri güçlerinin temellerini kundaklamış olmalarından ileri gelmiştir. Aynı zamanda bu beyler, Kürt çevresindeki ekonomik dönüşümlere uymasını bilememişler, bu dönüşümlerden Obabaş'lar yararlanmışlardır. Bu toprak kapitalistleri, feodalitenin çözülmesine yol açmışlardır; feodalitenin de vaktiyle Kürt gens'e özgü yapısının kaybolmasına sebep olması gibi. Son olarak buna, gerek padişahların, gerekse şahların merkezîyetçi politikasını da eklemek gerekir” (akt. Nikitin, 1994: 322-323).

Ağalar

Aşiretin reisi genellikle ağa olarak adlandırılır. Bu Sultan Murat'ın 1637'de Bağdat'ı fethetmesinden bu yana kullanılmaktadır. Ağalık genellikle babadan oğula geçer. Baba ölünce büyük oğlu onun yerini alır (Bois, 2008: 150). Ancak ailenin bir diğer ferdi de zaman zaman ağalığı alabilir. Aşiret ağalarının güçleri genellikle kendi aşiretleri ile sınırlıdır. Aşiret ağaları, sahip olduğu aşiret eğer bir beyliğe bağlı ise kendisi de Mir'e bağlı olmak durumundadır (Tan, 2011: 51).

Eşraf

Eşraf şehir ve ilçe merkezlerindeki büyük ailelerdir. Bunlar çoğunlukla köy-aşiret kökenli olmakla beraber en az üç beş kuşak önce herhangi bir nedenle şehre yerleşmiş ve aile fertleri içinde çok sayıda memur, tüccar, alim ve asker olan ailelerdir. Çoğunlukla memuriyet ve ellerinde bulundurdukları köylerin geliri ile geçinirler. En önemli özellikleri eğitilmiş olmaları, zenginlikleri ve devlet yönetimindeki etkinlikleridir. Şehir etrafındaki aşiretlerle beylerin devlet ve şehir hayatı ile ilişkilerini bu eşraf aileleri düzenler. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin merkezileştirme politikaları sonucu yerel beylerin etkilerinin kırılması, merkezi devlet yönetimiyle uyumlu bu şehirli eşraf ailelerinin gücünü arttırmıştır (Tan, 2011: 51-52).

Şeyhler

Tarikatların ve onların dini liderleri olan şeyhlerin Kürtler içerisindeki etkinlikleri öteden beri mevcuttur. Ancak şeyhlerin dini otorite olmalarının ötesinde siyasi etkinlik sağlamaları ve Kürt toplum hayatında siyasi önderler haline gelmeleri daha yakın zamanlarda olmuştur. Feodal düzenin yıkılması ve Beylerin etkinliğini yitirmesi ile Şeyhler Kürt toplumu üzerinde siyasi bir etkinliği de arttırmıştır. Birçok isyanın yayılıp gelişmesinde Şeyhlerin rolü büyük olmuştur. Bu açıdan Kürt milliyetçiliğinin doğuşunda ve Kürt sorunun oluşumunda şeyhlerin rolü önemli görülmektedir (Jwaideh, 2008: 100; Olson, 1992: 13).

Melalar (Mollalar)

Melalar Kürtlerin aydınlarıdır. Modern dönemden önce, bugünkü şekliyle okulların olmadığı dönemlerde, tüm eğitim ve öğrenim İslami medreselerde yapılmaktaydı. Medreselerden başarıyla mezun olmak, aynı zamanda sınıf atlamak ve toplum içinde sıradan köylülüğü geride bırakarak saygınlık kazanmak ve yeni bir statü elde etmek demektir. Bu anlamıyla medrese tahsili, yoksul Kürt köylü çocukları için sınıf atlayabilmenin en önemli yoluydu. Sürekli topluluklar halinde yaşayan ve örgütlenen, sosyal yapısı bu şekilde oluşmuş Kürt halkı içinde Mela tek başına bir

bireydi ve ilmi temsil ederdi. Dolayısıyla gücünü bir aşiretten, aileden, bey ve ağadan değil, bizatihi kendinden ve temsilcisi olduğu kabul edilen dinden alırdı. Saygınlığına zarar verecek hareketlerden kaçındığı müddetçe çoğu kez adeta dokunulmazdı. Saygın bir din adamının, yani Mela'nın önünde Hiçbir ağa, bey ve eşraf yürümezdi (Tan, 2011: 56). Ancak Medreselerin kapatılmasıyla birlikte Mela'ların etkinliği de yok olmuştur.

Köylüler

Kürt köylülerinin yerleşik olanları toprak sahibi ve toprak sahibi olmayanlar olarak ikiye ayırabilir. Toprak sahibi köylüller aşiret içinde daha saygın ve görece statü sahibi olanlardır. Aşiret aidiyetleri, söz hakları vardır. Toprak sahibi olmayan köylüler çoğunlukla aşiretin içine sonradan ve genellikle dışarıdan katılmış, toprak sahibi köylüler veya ağaların yanında işçi-ırgat durumunda olanlardır. Sosyal olaylarda söz hakları yoktur (Tan, 2011: 56).

Koçerler (Göçebeler)

Göçebe Kürt aşiret yapısının orjinal özelliklerini bünyesinde barındırır. Tüm ilişkiler yüzyıllar boyu devam eden gelenekler ve töreler çerçevesinde işler. Yazın suyu bol, yüksek ve serin yaylalara, kışın ise ılıman ovalara göç edilir (Tan, 2011: 56). Özellikle aşiret örgütü tarafından düzenlenmiş olan göçebeler sığır yetiştirmekle uğraşırlar ve kapalı bir ekonomiye sahiptirler (Bois, 2008: 151).

Son olarak, Kürt aşiret yapısı da zaman içerisinde değişimlere uğramıştır. “Kürt aşiretleri, bağımsızca evrimlerinde izin verecek serbest bir ortamda değildir. Bir aşiretin işleyiş ve örgütlenişi, büyük ölçüde dış etmenlerden etkilenmektedir. Söz konusu etmenleri, diğer aşiretler, bölgedeki aşiret-dışı nüfus ve en önemlisi devletler oluşturmaktadır. Devletin aşiretleri etkisi altına alışı, şimdiye değin sanıldığından çok daha çeşitli ve nüfuz edici biçimlere sahiptir. Emirliklerin daha önce sözü geçen yıkılışı, boyun eğmeyen aşiretlere karşı cezalandırma seferleri, zorunlu yerleşim ve zorla toplanan vergiler, geniş kapsamlı uygulamaların sadece birkaç örneği olarak sayılabilir” (Bruinessen, 2003: 200). Ayrıca son 10 yıl içerisinde aşiretlerin gücü

azalmasına rağmen hala Kürt toplumu içerisindeki önemini koruyor görünmektedir (Saatçi, 2002: 549-564).

5.TARİHSEL SÜREÇ İÇERSİNDE KÜRT SORUNU

Bu bölümde Kürt sorunun tarihsel süreç içerisindeki gelişim süreci ele alınmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin gelişimi Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

5.1.Osmanlı Dönemi

Günümüzde Kürtler, Bağdat'ın doğusundaki Mendeli kasabasından başlayarak İran-İrak sınırının iki yakasında olmak üzere, güneyden kuzeye geniş bir kanat halinde uzanan ve kuzeyde Ermenistan ve Azerbaycan'a kadar yayılan bölgede yaşamaktadırlar. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Irak, İran, Suriye ve Türkiye arasında kalan bölgeye ise Kürdistan adı verilmektedir. Kürdistan adı ilk defa 12. yüzyılda, son büyük Selçuklu sultanı Sancar zamanında ortaya çıkmıştır. Kürdistan'dan ilk kez Nüzhetül Kutub (Hicri 740) adlı eserinde yazar Hamdullah Mustavfi Kazvini (14. yüzyıl) söz etmiştir (Nikitin: 1994: 58-79). Geçmişten günümüze Kürdistan olarak anılan bu bölgede birçok devlet yaşamış ve yok olmuştur. Dolayısıyla Kürtler birçok devletin içerisinde kalan ulus olma özelliği taşımaktadırlar.

İslam orduları Kürtlerle karşılaşmadan Doğu'da İran Sasani Devleti, Batı'da ise Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşamışlardır. Kürtlerin Araplarla ilk teması Mezopotamya'nın 637'de Araplar tarafından işgali sırasında olmuştur. Kürt topluluklar bu süreçte bölgenin hâkimi olan Sassani'lerin yanında durmuşlar ve bölgeyi savunmalarına yardım etmişlerdir. İleriki dönemlerde de Emeviler, Abbasiler gibi Müslüman Arap toplumlarının etkisi altına girmişlerdir. Bölgeye 1071 Malazgirt zaferi ile sonuçlanan Türk göçü başlamıştır (Karlsson, 2008: 30-32). Türklerin bölgeye yerleşmesi ile birlikte, Kürt bölgeler Akkoyunlu ve Karakoyunlu beyliklerin egemenliği altına girmiştir (Burinessen, 2003: 205).

Bu dönemin Kürtlerin daha özerk bir yönetim içerisinde yaşadıkları söylenebilir. Hatta Kürtler için 10. ve 12. yüzyıllar refah çağı olarak adlandırılabilir. 13. yüzyılda Moğolların istilasını ile bir gerileme dönemi başlamıştır. Hatta Moğol istilasını Kürt milletinin göçebeliğinin asıl nedeni olmuştur. Tarımsal alanda üretimin düşmesi sonucu Kürtler konar-göçer bir hayat sürmeye başlamışlardır (Akyol, 2007: 39; Tan, 2011: 62).

Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğuna bağlanması ise Yavuz Sultan Süleyman döneminde gerçekleşen Çaldıran Savaşı'na (1514) dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu İsmail Şah'ın yönetimindeki Safevîleri yenilgiye uğratarak Kürt bölgeleri eline geçirmiştir. Daha önce Safavi tehlikesinden rahatsız olan Sünni Kürtler Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Kürtlerin Osmanlı tarafında yer almalarında Bitlisli İdris'in büyük rolü vardır. Diğer taraftan bir kısım alevi Kürtler savaş sonrası İran'a göçmüştür (Akyol, 2007: 40; Heper, 2008: 69; Karlsson, 2008: 34).

Çaldıran Savaşında bölge Kürtlerinin Osmanlıyı desteklemesi elde edilen zaferde büyük rol oynamıştır. Kürtlerin Osmanlıyı desteklemesinin en büyük nedeni de Şah İsmail'in Kürtlere yönelik yürüttüğü sert politikalarıdır. Geçmiş dönemlerde, Moğullar, Akkoyunların sert politikalarına maruz kalan Kürtler kendilerine daha adil davranan Osmanlı tarafında durmayı yeğlemişlerdir (Minorsky, 2008: 48). Ayrıca, Kürtlerin Pers'ler yerine Osmanlı tarafında yer almasının nedenleri arasında din unsuru da önemli olmuştur. Osmanlı'nın Sünni olması bu durumu desteklemiştir (Eppel, 2008: 239; Madih, 2007: 13).

Kürtlerin yaşadığı bölgelerin Osmanlıya dâhil olmasının ardından 19. yüzyıla kadar Kürtlerin devletin diğer unsurları ile çatışmasız bir ortamda bulunduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni Kürtlere verilen özerkliliktir.

Çaldıran Savaşı sonrası 1515 yılında Amasya'da Kürt-Osmanlı Özerklik Antlaşması karara bağlanarak Osmanlı sınırları içerisinde kalan Kürt bölgelere, belli ölçüde özerklik verilmiştir. Kürt beyleri ile Osmanlı merkez yönetimi arasında Amasya'da imzalanan özerklik anlaşması şunları içermektedir (Tan, 2011: 79-80);

1. Kürt emirleri atalarından kendilerine intikal eden topraklarda, bağımsız olarak, geleneksel düzenlerini koruyacaklardır. Bu emirlikler eskiden olduğu gibi, babadan oğula intikal edecektir.
2. Osmanlılar bir yabancı devletle savaştığında Kürt beyleri kuşanmış silahlı süvarileriyle Osmanlı ordusuna katılarak savaşıacaklar ve dışarıdan bir saldırı olursa ortak düşmana karşı koyacaklar, aynı şekilde Osmanlılar da Kürtleri düşmanlarına karşı koruyacaklardır.
3. Kürt emirleri Osmanlı devletine her yıl, tespit edilecek bir vergi vereceklerdir.

Bu dönemde Kürt bölgesinin idari yönetimi ise üç ayrı statüye ayrılmıştır. Bunlar; Klasik Osmanlı Sancakları, Ekrad (Kürt/Doğu) Sancakları ve Kürt Hükümet Sancakları'dır. Klasik Osmanlı Sancakları tamamen merkeze karşı sorumlu sancaklardır. Ekrad Sancakları ise bazı yöneticilerin merkezden atanması ve tahirir defterlerinin tutulması gibi özellikler sebebiyle merkeze bağlı ancak yönetimin babadan oğula geçtiği ve yöneticilerin bölge yönetimleri tarafından seçildiği bir özerkliğe sahiptir. Kürt Hükümet Sancakları ise sadece güvenlik ve vergi konularında merkeze bağlı bulunmaktadır. Ayrıca iç meselelerinde tam bağımsız bir yapı göstermektedirler (Tan, 2011: 80-81).

Kürtlere tanınan bu özerklik iki amaç etrafında toplanmaktadır. Birincisi Kürt beylere özerklikleri geri verilerek İmparatorluğa bağlılıklarını amaçlamaktadır. İkincisi ise sınırların korunması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle sınır bölgelerine sınır güvenliğini sağladıkları ölçüde tımar verilmiştir. Bu açıdan, Kürt emirliklerine verilen özerklik derecesi tamamen olmasada esas olarak bölgenin ulaşılabilirliğine, jeopolitik öneminin derecesine ve Kürt aşiretinin iç gücüne dayanmaktadır.

Aslında bu özerliklerin verilmesinde Kürtlerin Osmanlı'ya bağlılığını sağlamaktan daha çok İran tehlikesine karşı sınır güvenliğini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her ne kadar Yavuz Sultan Selim sonrası bir süre bu özerklikler devam etmiş olsada, İran tehlikesinin ortadan kalkmasıyla özerkliklerinin

kısmi ölçüde ortadan kaldırıldığı görülmektedir².

Yine de bu idari yapı -en azından teoride- 19. yüzyıl ortalarına dek korunmuştur. Osmanlı devletinin kaza ve sancaklar şeklinde örgütlenmiş Kürt emirliklerinin işlevini denetlemesine rağmen Kürt yöneticileri bilhassa 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında de facto bir özerkliğe sahip olmuşlardır (Eppel, 2008: 237; Özoğlu, 2009: 79). Bu yüzden 19. yüzyıla kadar Kürtlerle devlet arasında ciddi bir itilaf yaşanmamıştır.

Ancak, 19. Yüzyılla birlikte Osmanlı sistemli bir merkezileştirme çalışmasına gitmiştir (Minorsky, 2008: 63). “Osmanlılarla Kürtler arasında Sultan I. Selim zamanında kurulmuş olan dostane ilişkiler, daha sonra bozulmaya başlamıştır. Artık Perslerin gücünden çekinmeyen Osmanlı Devleti, Kürtlerin kaderlerini Osmanlılara bağlamalarını ve kendileriyle işbirliğine gitmeyi kabul etmelerini önemsemez olmuştur” (Jwaideh, 2008: 44).

Böylece kısmende olsa devam eden özerklikler 19. yüzyılla birlikte tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bunun sonucunda bölgede isyanlar başgöstermiştir. Özerkliklerin kaldırılmasının yanı sıra 1683 sonrası Osmanlı'nın gücünün giderek azalması bölgede huzursuzlukların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

1683 Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında Osmanlı gerileme sürecine girmiştir. İmparatorluğun içinde bulunduğu gerilemenin çözümü için devleti yöneten asker ve sivil bürokratlarla aydınlar arasında büyük tartışmalar sonucu çözüm arayışları ortaya çıkmıştır. III. Selim 1794'de Nizami Cedid Ordusu'nu kurarak bu yolda ilk adımı atmıştır. Ancak III. Selim'in başlatmış olduğu bu reformlar imparatorluk içerisinde huzursuluğu da beraberinde getirmiştir. 1807 yılında Yeniçerilerin Nizami Cedid'in kaldırılması talebi ile ayaklanması sonucu III. Selim tahtan indirilmiş ve IV. Mustafa tarafından öldürülmüştür. III. Selim'in öldürülmesi

² 1520 yılında Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman da bir ferman yayınlayarak aynı siyaseti devam ettirmiştir (Barth, 2001; Yalçın-Heckmann, 2002; Karlsson, 2008; Uşak, 2005; Yeğen, 2009).

sonucu tahta geçen IV Mustafa bir yıl sonra II. Mahmud (1808-1839) tarafından öldürtülmüştür. II. Mahmud tahta geçer geçmez, Anadolu ve Rumeli ayanlarıyla Sened-i İttifak imzalayarak padişah ile ayan arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemiştir. 1826'da Yeniçeri Ocaklarını tasfiye etmiştir. Yeniçeri Ocaklarını tasfiye etmesi sonucu İmparatorluğun içerisinde bulunduğu gerileme hız kazanmıştır (Berkes, 2004).

II. Mahmud'un uyguladığı bu politikalar imparatorluğu gerileme döneminden kurtarma yönündedir. Bu amaçla, merkezi denetimi yeniden tüm imparatorlukta kurmak için büyük çaba göstermiştir. Denilebilir ki, aynı anda hem merkezkaç, hemde merkezileştirici eğilimler etkindir (Bruinessen, 2003: 269).

Dolayısıyla, 1683 Viyana bozgunu devletin gerilemesinin yanı sıra, özerk Kürt beyliklerinin merkez tarafından daha sıkı yönetilmesine de neden olmuştur (Nikitin, 1994:321).

Merkezileşme yönünde atılan ilk adımlardan biri de 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından okunarak ilan edilen Tanzimat Fermanıdır. Ferman batılılaşma yolunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi, mali, hukuki ve idari yeni düzenlemelere gidilmiştir (Berkes, 2004: 213). Tanzimat Fermanı bir anlamda Osmanlı Devleti'nin Kürt Emirlikleri üzerinde merkezi yönetimi hâkim kılma politikalarında ilk etkili olan düzenlemedir denilebilir. Bu açıdan Kürt beylerinin fermana karşı oluşlarının altındaki nedenleri şöyle sıralamak mümkündür (Tan, 2011: 87):

1. İdari örgütlemeye yenilikler yapılması, eyalet, sancak ve kaza sınırlarının yeniden düzenlenmesi,
2. Her valinin yanına bölge kuvvetlerine komuta edecek bir muhafız ve maliye işleri için bir defterdar verilmesi,
3. Eyalet ve sancaklarda yerel meclisler kurulması, Hıristiyan ve Müslümanların nüfus oranlarına göre bu meclislerde temsil edilmeleri,
4. Aşar vergisinin maliye memurları tarafından, cizyenin ise patrikhaneler vasıtasıyla toplanması.

Özetle, geçmiş dönemlerde cizye vergisi dâhil tüm vergilerin Kürt mirleri

tarafından toplanıyor olması ve bu durumun Tanzimat ile değişmesi Kürt beylerinin ayaklanmalarına neden olmuştur.

Merkezileşme yönünde yürütölen politkalardan bir diğeri de 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'dır. Osmanlı İmparatorluğu bilindiği gibi bu dönemden önce çok etnisiteli ve çok dinli tebaası arasında bir Osmanlı kimliği yaratmaya çalışmıştır. 1856 fermanıyla Müslömanlar ve gayrimüslimler eşit ilan edilmiş ve bu fermanın Müslömanlar arasında infial yarattığı görölmüştür (Berkes, 2004: 216-218). Dolayısıyla, o güne kadar diğeri dini tebaalardan ayrı olarak görölen Kürtlerin, Hristiyan tebaa ile bir tutulması ortaya çıkan isyanların bir başka sebebi olmuştur.

Tanzimat ve Islahat Fermanı'nı takip eden süreç içerisinde toprak reformu dâhil birçok alanda reform çalışmaları yürütölmüştür. Bu gibi tedbirler sonunda Doğu'daki mahalli beylerin hâkimiyeti ve nüfuzları azalmıştır. Neticede imtiyazlı statüler ortadan kaldırılmış ve beylik düzenine son verilmiştir (Berkes, 2004: 213-248).

Kısaca 19. yüzyılda ayaklanmalar milliyetçilikten daha çok merkezileşmeye yönelik politikalara karşı bir tepki şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Hristiyan tebaya verilen ayrıcalıklar İslamiyet'in yok olacağı korkusunu doğurmuş ve bu da bölgedeki huzursuzlukları arttırmıştır.

Bu dönemde bölgede toplam 11 olay gerçekleşmiştir. Bunlar;

1. Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı
2. Babanzade Ahmet Paşa İsyanı
3. Yezidi İsyanı
4. Mir Muhammed Paşa İsyanı
5. Garzan ve Sincar İsyancıları
6. Amidiyeli İsmail Paşa ve Müküs Miri Han Mahmud İsyancıları
7. Bedirhan Bey İsyanı
8. Nurullah Bey İsyanı
9. Ezdin (Yezdan) Şer İsyanı
10. Bedirhan Oğulları Osman ve Hüseyin Bey İsyancıları
11. Şeyh Ubeydullah İsyanı

Bedirhan Bey İsyanı ve Şeyh Ubeydullah İsyanı dışında kalan dokuz isyanın

Kürt milliyetçiliği temelli olmadığı yönünde fikir birliği vardır (Çay, 2010; Tan, 2011; Bruinessen, 2003). Bu dokuz isyan merkezileşme politikaları sonucu bölgede güç sahibi beylerin var olan ayrıcalıklarını kaybetmeleri ve kendilerine yeni güç alanları oluşturma çabasıyla açıklanabilir.

Bu isyanların milliyetçi bir kimlik taşımamalarının en önemli delili ise isyanların bastırılmasında diğer Kürt beylerinin Osmanlı'ya yardımlarıdır. Örneğin Babanzade Abdurrahman Paşa İsyan'ının bastırılmasında aynı aşiretten olan Babanzade Halit Paşa ve oğulları Osmanlı'nın yanında yer almışlardır (Nikitin, 1994: 320). Aynı şekilde Mir Muhammed İsyanının ve Garzan ve Sincar İsyanlarının bastırılmasında Bedirhan Bey önemli yardımlarda bulunmuştur. Amidiyeli İsmail Paşa ve Müküs Miri Han Mahmud Paşa İsyanlarının bastırılmasında ise Mir Sevdin ile Hakkâri Miri Nurullah Bey'in büyük katkıları olmuştur. Ezdin (Yezdan) Şer İsyanında yine Kürt aşiretlerinin yardımıyla son bulmuştur (Tan, 2011: 88-94).

Kısaca diğer birçok Kürt aşiretinin isyanlarda yer almaması ve aksine Osmanlı'nın yanında yer alarak isyanların bastırılmasında aktif rol üstlenmeleri bu isyanların milliyetçilikten oldukça uzak olduğunu göstermektedir. İsyanlar beylerin kişisel çıkarları temelinde şekillenmesi nedeniyle diğer Kürt aşiretleri tarafından destek görmemiştir.

Milliyetçi bir şuurla hareket edildiği iddia edilen isyanların ilki ise Bedirhan Bey İsyanıdır. Bazı yazarlar (Zeki, 1977; Sasuni, 1992; Tori: 2002; Chirguh, 2009) Bedirhan Bey'i "Kürt Kralı" olarak ifade etmekte ve isyanı milliyetçi bir nitelikte değerlendirmektedirler.

Ancak, Bedirhan Bey İsyanı Kürt milliyetçiliğinin ilk işaretleri olarak ifade eden bu görüşlerin aksine farklı amaçlar taşımaktadır. Aslında nedenlerine bakıldığında kendinden önceki isyanlarla benzer nedenlere dayanmaktadır. Bruinessen (2003: 275)'e göre, Kürt milliyetçilerinin yorumlarında görülen bağımsız bir Kürdistan kurma amacı ötesinde isyan daha sınırlı bir amaç taşımaktadır. "Bedirhan Bey'in arzuladığı, Osmanlı idaresi altında daha geniş bir muhtariyettir"

(Olson, 1992: 18). Özoğlu (2009: 94)'nin ifadesiyle Osmanlı arşivleri Bedirhan isyanının, kelimenin gerçek anlamıyla milliyetçilikten değil, Osmanlı merkezi hükümetinin uyguladığı yeni idari sistemden kaynaklandığını göstermektedir. Bu idari değişimlerin ilki Cizre'nin yönetiminin Diyarbakır'dan alınarak Musul'a bağlanmasıdır.

Botan Bölgesi ve bu bölgenin idari merkezi olan Cizre şehri öteden beri Diyarbakır Paşası'na bağlı olarak yönetilmektedir. Bedirhan Bey Cizre'nin birçok defa Diyarbakır'a bağlanmasını istemiş, ancak bu isteği kabul edilmemiştir. Bu durum Musul yöneticisi Mehmed Paşa ile Bedirhan Bey'in arasında bir çatışmanın başlangıcı olmuştur (Tan, 2011: 91).

İsyanın diğer bir sebebi ise Tanzimat Fermanı sonrası Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşit bir hüviyet kazanmış olmalarıdır. Bunun sonucunda bölgedeki Hristiyanların Kürt yöneticilere karşı bağımlılıkları azalmıştır.

Nasturilerin en büyük aşireti olan Tiyariler, özellikle Tanzimat sonrasında bölge Kürt mirlerine ve Osmanlı'ya vergi vermekten kaçınmıştır. Tanzimatın Müslüman ve gayrimüslimleri eşit tutar bir hüviyette olması Nasturilerin yıllardır tabiiyeti altında oldukları Kürt mirlerine başkaldırıp yönetimlerini tanınamalarına, neden olmuştur. Bu durum başta Bedirhan Bey olmak üzere bu hadiseye karışan Kürt mirlerinin Nasturilere yaklaşımında çok belirleyici bir rol oynamıştır (Tan, 2011: 91).

Hatta isyan sonrası, Bedirhan Bey, Osmanlı Devletinin ve Hakkâri Miri Nurullah Bey'in itaat altına alamadığı Tiyarilere karşı mecburen ve devlete hizmet adına savaştığını ifade ederek kendini savunmuştur (Hakan, 2011: 161). Bu da açıkça isyanın milliyetçilik amacıyla yürütülmediğini göstermektedir. İsyanın asıl sebebi gayrimüslimlerin Kürt beyliklerine olan bağımlılıklarının azalarak vergi vermede isteksiz olmalarıdır.

Aynı zamanda Bedirhan Bey'in daha önce Mir Muhammed Paşa İsyanında Osmanlının yanında yer almış olması kendisinin milliyetçi hassasiyetle hareket etmediğini göstermektedir.

Diğer taraftan Bedirhan Beyi İsyanı her ne kadar milliyetçi izler taşımamış olsa da, isyanın sonuçları Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Bunun nedeni isyan sonrası bölgenin idari yapısının tamamen değişmesinden kaynaklanmaktadır.

Bedirhan Bey İsyanı'nı bastıran Osmanlı Devleti, bölgede bugüne kadar izlediği politikaları değiştirme amacıyla olduğundan, bölgenin statüsünü tamamen değiştirmiştir. Bölgeyi Kürdistan Eyaleti adı altında bir yönetim altında toplayan Osmanlı Devleti, bunun ardından ittifak kurduğu beylere yönelmiş ve hepsine boyun eğdirmiştir (Ramiz, 2007: 17). Ancak, Bedirhan Bey isyanının bastırılmasından sonra bölgede ortaya çıkan otorite boşluğundan ve başıbozuk aşiretler nedeniyle düzenin sağlanamamasından dolayı, sahneye beylerin yerine şeyhler çıkmıştır. Hatta Jwaideh (2008: 100-111) bu değişim ile birlikte şeyhlerin bölgede karizmatik lider rolünü üstlendiklerini belirtmektedir.

Emirlerin ortadan kalkmış olması, artan bir kanunsuzluk ve eşkıyalık haliyle sonuçlanmıştır. Emirlerin kendilerine dayattığı hudutlardan kurtulan mahalli ve küçük reisler, kendi kan davaları ve husumetlerini gütmekte serbest kalmışlar ve Osmanlı hükümeti de merkezi denetimi tesis edememiştir (Olson, 1992: 21-22; Jwaideh, 2008: 154; McDowal, 2004: 84). Bir anlamda Kürt emirliklerinin, daha küçük aşiretsel birimlere indirgenmesi şeyhlerin hâkimiyetine zemin hazırlamıştır.

Kürt milliyetçiliği temelli olduğu iddia edilen ikinci isyan da beylerin yerine şeyhlerin iktidara yükselişinin yaşandığı bu döneme rastlamaktadır. 1870'lerin sonlarına doğru Şeyh Ubeydullah bu iktidar boşluğundan yararlanarak yükselişe geçen şeyhler arasında yer almaktadır.

Şeyh Ubeydullah isyanın en tartışmalı yanı ise milliyetçi unsurlar içerip içermediği konusudur. Bu noktada özellikle milliyetçi bir isyan olduğunu öne süren tezler bulunmaktadır (Jwaideh, 2008; Olson, 1992; Uşak, 2005), genel itibari ile Şeyhin, Amerikan misyoneri Mr. Cochran'a ve İngiliz Baş Konsolosu William Abbott'a yazdığı mesajları delil olarak gösterilmektedir. Bu mesajların Kürt

milliyetçilğinden izler taşıdığını ve dinin de bu milliyetçiliğın yanında destek toplama amacı güttüğünü belirtmektedirler.

Bu mesajlar genel olarak, Kürtlerin ayrı bir millet olduğunu ortaya koyan ırk, kültür ve dil benzerliğini, Türk ve İranlıların Kürdistan'da kanunsuz bir ortam yaratmakla sonuçlanan kötü yönetimlerini ve Kürdistan'da Ermeni hâkimiyeti korkusunu içermektedir (Jwaideh, 2008: 163).

Bu açıdan Olson (1992: 17-18)'a göre Şeyh Ubeydullah İsyanı milliyetçi unsurlarla bezenmiş ve bu çerçevede Kürtleri birleştirici bir isyan olma özelliği taşımaktadır. Ubeydullah İsyanı'nın diğer isyanlardan ayıran en önemli özellik de bu birleştirici oluşundan almaktadır.

Ancak McDowal (2004: 78) Şeyh Ubeydullah İsyanı'nın dini özellikleri nedeniyle daha geniş bir isyan özelliği taşıdığını ve bu kapsamda Kürtleri birleştirici bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle İsyanı'nın milliyetçi olduğunun kanıtlanamayacağını ifade etmektedir. Ona göre isyan açıkça dinsel kaygılarla ortaya çıkmıştır. Asıl sebep Berlin Antlaşması sonrası gayrimüslimlerin daha güçlenmesidir.

Ayrıca McDowal (2004: 89-93) Şeyhin, Amerikan misyoneri Mr. Cochran'a ve İngiliz Baş Konsolosu William Abott'a yazdığı mesajların yeterli kanıtlar sunmamakla birlikte, kendisinin 1877-78'deki Rus-Türk savaşında Kürt aşiretlerinden oluşan kuvvetlerin komutanlığına atanmış olduğunu ve böylece beylere verilmeyen bir gücün Osmanlı tarafından kendisine verildiğini belirtmektedir. Bu nedenle Ubeydullah'ın milliyetçilikten çok dinsel kaygılar taşıdığını söylemektedir.

Aynı şekilde Akyol (2007: 49) da bu dönemde ne Osmanlı içerisinde ne de Kürtler arasında Kürt milliyetçiliğinin gelişmediğini belirtmektedir. Çünkü milliyetçilik ancak Osmanlı'nın son birkaç on yılında gelişen bir ideoloji konumundadır.

Şeyh Ubeydullah İsyanı öncelikle şeyhlerin sahneye çıkışının ve isyanların

dar bir kalıptan kurtuluşunun miladı konumundadır. Bu açıdan isyanın dar kalıplarından kurtulması din olgusunun daha ön plana çıkmasıyla açıklanabilmektedir. Dolayısıyla isyanın milliyetçi unsurlardan daha çok dini kaygılara dayandığı görülmektedir.

Kısaca 19. yüzyılda isyanlar beylerin kişisel çıkarları, nüfuz alanlarını genişletme isteği ve merkezileşme çabalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca dini kaygılar bu isyanların ortaya çıkışında önemli unsurlardan biri olmuştur. Çünkü geçmiş dönemde kendilerine bağlı olan gayrimüslimler artık vergi vermeyi bile reddetmektedirler. Bu da dini kaygıları beraberinde getirmiştir.

Ancak bu dini kaygıları Osmanlı da taşımaktadır. Bu nedenle Abdülhamid döneminde devletin Kürtlerle ilişkilerini düzelttiği görülmektedir.

Hatta bu ilişkilerin düzelmesinin sonucunda Sultan Abdülhamid'in Kürtler arasındaki adı 'Bave Kurdan' 'Kürtlerin Babası' olmuştur (Tan, 2011: 104).

Kürtlerle ilişkilerin düzelmesinde Kürtlere görece statü ve etkinlik alanı sağlanması önemli ölçüde etkilidir. Aşiretlerin devletin vermiş olduğu statü nedeniyle devlete olan bağlılıklarının arttığı görülmektedir.

Kürt aşiretlerine verilen statünün temelinde yatan neden ise gayrimüslimlerin, dış güçlerin de etkisiyle, Müslümanlar üzerindeki etkinliğinin artmasının önüne geçmektir.

Çünkü Sultan Abdülhamid'in iktidarda olduğu 1876-1909 yılları arasındaki 33 yıl, Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte tüm dünyanın da büyük çalkantılar içinde olduğu bir dönemdir (Berkes, 2004: 309). Ülke içerisindeki gayri müslimler de bu çalkantılı dönemden faydalanarak etkinlik alanını kuvvetlendirme düşüncesindedirler.

Örneğin, Ermenilerin, Berlin Antlaşması'nın hükümlerine dayanarak kurdukları ihtilal komiteleriyle teşkilatlanmaya başlamaları, bölgedeki dengelerin yavaş yavaş müslüman unsurlar aleyhine bozulmasına yol açmıştır. Ermeni tedhiş

örgütlerinin, dışarıdan aldıkları destek ve teşvikle Doğu Anadolu'da meydana getirdikleri karışılıktan iyice tedirgin olmaya başlayan Sultan Abdülhamid, birtakım acil tedbirler almak mecburiyetinde kalmış ve bu maksatla, Ermenilerin okulları, gazeteleri ve diğer faaliyetlerini sıkı bir kontrol altına almıştır. Bu durum aynı zamanda Doğu'daki Müslüman Kürt aşiretlerine daha müsait davranmaya ve işbirliğine gitmeye sevk etmiştir (Çolak, 2009: 42). Kürt aşiretleri ile iş birliği kapsamında yapılan en önemli hamle ise Hamidiye alayları olmuştur.

Hamidiye alayları oluşturularak hem Ermeni oluşumlarının önüne geçmek hem de Ruslar'a karşı bölgeyi savunacak bir ordu oluşturmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda Kürtlerin Ermeniler gibi ayrılıkçı fikirlere kapılmalarının önüne geçilerek Kürt beylerinin önderlik ettiği isyanlar durdurulmak istenmiştir (Tan, 2011: 100-101). Bu kapsamda Abdülhamid, Rusya'daki Kazak alaylarından esinlenerek Kürt aşiretlerinden oluşan Hamidiye Alaylarını kurmuştur.

Hamidiye Alayları aşiretin büyüklüğüne göre üç ila altı bölükten oluşturulmuştur. Bölüklerdeki askerler at ve atlarının koşumunu kendileri temin etmektedirler. Silah ve askeri mühimmatları ise devlet tarafından karşılanırken, savaş ve görev dışında köy ve tarlalarında günlük işlerini yapabilmektedirler. Her alayın başında kendi aşiret reisi olmak üzere Kaymakam rütbesinde bir 'Paşa' bulunmaktadır. Bu aşiretlere ayrıca boş miri arazilerden verilmiştir. Kendilerinden öşür ve ağam dışında başka bir vergi de alınmamıştır. Her alay duruma göre beş yüz ile bin kişiden oluşturulmuştur. 1891 yılından 1908 yılına kadar geçen dönemde toplam 65 adet Hamidiye Alayı kurulmuştur (Tan, 2011: 99).

Hamidiye alaylarının kurulması bir ölçüde başarılı olmakla beraber, aynı zamanda devlet için kontrol etmesi güç, Müslüman ve gayrimüslim halka zulmedebilen, etnik ilişkileri geren, bölgedeki sınıfsal eşitsizlikleri daha da arttıran bir unsur haline gelmiştir (Konda, 2011: 44; Minorsky, 2008: 72; Yıldız, 2006: 51). Diğer bir ifadeyle Hamidiye alayları yararlı sonuçlar doğurduğu gibi özellikle bölge halkında Hamidiye alaylarına dâhil olan aşiretlerle, dâhil olmayanlar arasında büyük ayırım ve güç farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu açıdan Hamidiye alayları Kürt hareketlerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Hamidiye alaylarının Kürt toplumu üzerindeki olumsuzlukları bazı yazarlar tarafından Kürt milliyetçiliğinin gelişmesini engelleyen bir unsur olarak görülmektedir. Örneğin Yıldız (2006: 51), Abdülhamid'in uygulamaya koyduğu Hamidiye alaylarının Kürtler arasındaki farklılıkları arttırarak bölme amacıyla olduğunu belirtmektedir. Bu haliyle Hamidiye alayları Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinin önüne geçmiştir. Ancak Olson (1992: 36-37), bu görüşe karşı çıkmaktadır. “Hamidiye dönemi, yükselmekte olan Kürt milliyetçiliğinin evriminde gerekli bir fasıla olarak, bu evrimin üçüncü evresini belirlemiştir. Bu dönem, Sünni Kürtler arasında dayanışma duygularına katkıda bulunmuş ve pek çok Kürt gencine önderlik sunmuştur. Dahası, Hamidiye Alayları, pek çok Kürde askeri teknoloji ile donanım bilgisi ve bunları kullanabilmek kabiliyeti sağlamıştır” (Olson, 1992: 36-37). Olson'un iddiaları Hamidiye alaylarından yetişen birçok kişinin daha sonra Kürt milliyetçiliğinin önderleri arasında yer alacak olması nedeniyle tutarlı gözükmemektedir. Öyleki Hamidiye alayları Şeyh Said isyanına destek veren Azadi örgütüne kadar etkili bir Kürt milliyetçiliğini doğurmuştur. Ancak geçmişte Kürt milliyetçiliğini geliştiren bir unsur olmasına rağmen Hamidiye alayları, o dönemde Kürtleri devlete bağlayabilmiştir.

Sultan Abdülhamid döneminde Kürtlerle ilişkilerin düzelmesinde yardımcı olan bir diğer unsur ise İslamcılık siyaseti olmuştur. “Sultan Abdülhamid, doğrudan doğruya yöredeki Kürt aşiretleriyle arasında bir bağ kurmak ve aşiretleri Bab-ı Ali'nin aracılığı olmadan kendisine bağlamak istemiş, bunun yürütülmesinde en çok da Halifelik sıfatına ve makamına güvenmiştir” (Çolak, 2009: 43). Böylece Abdülhamid devlet içerisindeki müslüman halkları birleştirme adına 'İslamcılık' siyasetini uygulamıştır.

İslamcılık fikri bir ölçüde Kürtleri birleştirici bir unsur görevi görmesine rağmen Jön Türklerin ortaya çıkışıyla birlikte Kürtlerle devlet arasındaki ilişkilerin tekrar bozulmaya başladığı görülmektedir. Çünkü İslamcılık ve Osmanlıcılık fikirleri yerini Türkçülüğe bırakmaya başlamıştır.

Jön Türk hareketinin ilk yıllarında cemiyet üyelerinin önde gelenleri arasında Kürtlere rastlanmamaktadır. 1860'lı yıllarda Kürt aileler çocuklarını henüz yeni yeni İstanbul'a tahsile göndermeye başlamışlardır. Yalnızca Bedirhan Paşa ve Han Mahmud gibi İstanbul'da sürgünde bulunan Kürt beylerinin çocukları eğitim görmektedirler. İlerleyen yıllarda İstanbul'da eğitim gören bu kişiler Osmanlı kültür ve siyaset hayatının hemen hemen tüm renklerinde yerlerini almışlardır (Tan, 2011: 105).

Abdülhamit 1878'de anayasayı iptal edince, yüksek eğitilmiş Kürtler de onun giderek artan otoriter yönetimine karşı muhalefete katılmıştır. Bunların birçoğu yurt dışına çıkmış ve oradaki Türk aydınlarıyla birleşmiştir. Ne var ki bunların mücadelesi başlangıçta milliyetçi ya da ayrılıkçı görüşler içermemektedir (Karlsson, 2008: 42). Kürtlerin Jön Türk hareketinde katılmalarında da bu önemli derecede etkili olmuştur.

Jön Türk hareketi Kürt milliyetçiliği açısından öncelikle, Kürt aydınlarına örgütlenme imkânı sağlamıştır. “Jön Türklerin yoğun gayretleri sonucunda II. Abdülhamid, 1892’de Kanun-i Esasi’yi kabul ederek meşrutiyeti ikinci kez ilan etmek zorunda kalmış; bu durum bazı etnik ve dini grupların örgüt ve dernek kurma faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmuş, akabinde, Kürtçülük hareketleri hız kazanmıştır” (Dündar, 2009: 100). Bu ortam içerisinde, İttihat ve Terakki döneminde, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Hevi (Umut) Cemiyeti, Gehandeni Cemiyeti gibi Kürt milliyetçiliğini savunan çeşitli cemiyetler kurulmuştur.

Jön Türk hareketi örgütlenme açısından Kürt milliyetçiliğini etkilemenin yanı sıra, II. Meşrutiyetle birlikte hareketin Türkçülük akımına kapılması, bir tepki niteliğinde Kürt milliyetçiliğinin doğuşuna kaynaklık etmesi yönünden önemli bir unsur olmuştur.

Başlangıçta Osmanlılık fikri ile ortaya çıkan Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi ele geçirdiği dönemden sonra Osmanlılık fikrinden uzaklaşarak Türkçülük fikrine yönelmiştir. Hiç kuşkusuz Osmanlı içerisinde yaşayan gerek Müslüman olan halklar gerekse farklı dine mensup halklar tarafından tepkilere

yol açmıştır.

Kısaca, Osmanlı bünyesindeki etnik, dini, mezhebi ve ekonomik sorunların kangren hale gelerek bir türlü çözülememesi imparatorluğun diğer aydınları gibi Kürt aydınlarını da farklı arayışlara yöneltmiştir. Onlar da Osmanlıcılık, İslamcılık ve Ulusalılık (milliyetçilik) fikirlerinden etkilenmişlerdir.

Bunun sonucu olarak Abdulhamid'in uygulamaya çalıştığı İslamcılık fikri Kürt toplumunu develete bağlı kılarken, Türkçülük fikri ile artan Türk milliyetçiliği, Kürtler arasında da miliyetçi fikirlerin artmasına neden olmuştur.

Bu açıdan, II. Meşrutiyet'in ilanı Kürt milliyetçiliği açısından da bir dönüm noktası niteliğindedir. I. Meşrutiyet'i destekleyen Kürt aydınları aynı zamanda II. Meşrutiyet içinde de aktif rol almışlardır. Ancak I. Meşrutiyetle birlikte başlayan Türk ve Kürt aydınların İttihat ve Terakki çerçevesindeki birliktelikleri 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra bozulmuş ve bu iki grup farklı amaçlar etrafında örgütlenmeye başlamışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTKC) 1908 yılında Rumeli'de isyan çıkartmıştır. Sultan Abdülhamid, 17 Aralık 1908'de Kanun-u Esasi'yi yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. İttihatçılar bu dönemde yönetime tam anlamıyla el koymaya çalışmıştır. İttihat ve Terakki 13 Nisan 1909'da (31 Mart Vakası) düzenledikleri darbe ile Sultan Abdülhamid'i tahtan indirerek iktidarı ele geçirmiştir (Kongar, 2002b: 68).

İttihat ve Terakki iktidarı ele geçirdiği ilk yıllarda farklı unsurların birliği fikrini benimsemektedir.

Örneğin, 1909 yılında kabul edilen programda resmi dilin Türkçe olduğunu, ancak Osmanlıyı oluşturan diğer unsurların kendi dillerinde eğitim yapma haklarının bulunduğu dair ibareler bulunmaktadır (Tan, 2011: 107). Bu nedenle önde gelen birçok Kürt liderleri tarafından da desteklenmiştir. Özellikle özgürlük, eşitlik, adalet gibi söylemler bunda oldukça etkili olmuştur.

Ancak başlangıçta Osmanlıcılık ve farklı unsurların birliği fikriyle yola çıkan

İttihatçılar, çok kısa bir müddet sonra tam tersi bir çizgiye yönelmişlerdir. İttihatçılar giderek Türkçülük akımı etrafında şekillenmeye başlamıştır. Bu aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini tetikleyen bir yönelim olmuştur. Diğer taraftan ortaya çıkan Kürt milliyetçiliği gibi eğilimler İttihat ve Terakki'nin daha sert bir politika izlemesine yol açmıştır.

İhtilali izleyen kritik aylarda yoğunlaşan milliyetçi faaliyetler, bir yandan İttihak ve Terakki'nin otoritesine, öte yandan İmparatorluğun bütünlüğüne karşı ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Milliyetçi hareketlere içkin ayrılıkçı eğilimler, Jön Türkler için büyük bir endişe kaynağı olmuştur. 1909 Nisan ayında karşı devrim hareketi ile birlikte Jön Türkler içerideki muhalifleri bastırma şansını bulmuştur. Böylece kendi düşüncesinde olmayan kadrolar tasviye edilmiş ve farklı düşünceler kısıtlanmıştır (Jwaideh, 2008: 208-209).

Kısaca, “1908'deki Jön Türk devriminden sonra arka planda kalmasına rağmen asıl gücü elinde bulunduran İttihat ve Terakki, giderek artan şovenist Türk milliyetçiliğini saklamak için pek de gayret göstermemiştir” (Bruinessen, 2003: 395). Artan Türk milliyetçiliği diğer Müslüman milletlerin milliyetçiliklerini büyük ölçüde etkilemiştir. Giderek önem kazanmaya başlayan Türk milliyetçiliğine ve Pantürkist emellere bir cevap ve tepki olarak Kürt milliyetçiliği ortaya çıkmaya başlamıştır (Natali, 2002: 177-199). Ayrıca İslamcılık fikrinin ortadan kalkması Kürtlerin Osmanlı ile olan bağlarını zayıflatmıştır.

Bunun sonucunda, Türkler ve Arapların yanısıra Kürtler de yoğun bir şekilde kendi topluluklarının çıkarlarını geliştirmeyi amaçlayan dernekler kurmaya girişmişlerdir. Bu nedenle, Kürtler için İkinci Meşrutiyet'i takip eden dönem Kürt aydınlanması olarak değerlendirilebilir.

İttihat ve Terakki'nin izlediği sert politikalar hızla muhalif oluşumlarında beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlileri Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Bu iki oluşumda genel olarak İttihat ve Terakki'nin Türkçülük siyasetini benimsemenden önce paylaştığı tüm Osmanlı halklarının birliği fikrine

dayanmaktadırlar. Bu nedenle içerisinde İslamcılık ve Osmanlıcılık siyasetini destekleyen Türklerin yanı sıra Kürt aydınlarının da bulunduğu fırka görünümüne sahiptirler.

Bu iki fırka dışında bu dönemde birçok dernek de faaliyete geçirilmiştir. Bunlar; 19 Eylül 1908 tarihinde kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, 27 Temmuz 1912 kurulan ve kısa adı Hewi/Hica (Umut) olan Kürd Talebe Hevi Cemiyeti, yine 1912 yılında Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemiyeti ve Cihandani Cemiyeti (Tan, 2011: 135-140). Aynı zamanda bu cemiyetler tarafından Roji Kurd (Kürt Güneşi), Hetawi Kurd, Jin, Kürdistan, Pejdeki, Bağe Kürdistan, Roje ve Zare Kurmançi gibi birçok Kürtçe yayın yapan gazete ve dergi basılmıştır. Bu açıdan cemiyetlerin bazı milliyetçi emareler taşıdıkları dillendirilse de aslında bu cemiyetlerin Türkçülüğe karşı Osmanlıcılık fikrini benimsedikleri görülmektedir. Örneğin Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi'nde 1. Madde de "Kanunu Esasiye ve Osmanlılık idealine bağlanmış bir hayır cemiyeti" olduğu belirtilmektedir (Çay, 2010: 419).

Ancak Ahrar Fırkası'nın, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve bu derneklerin İttihat ve Terakki'nin uyguladığı sert politikalar nedeniyle kapatılması sonucu Kürt aydınlarının birçoğu yurt dışına çıkmış ve faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Bu baskı aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin şiddetlenerek isyanların tekrar başlamasına ön ayak olmuştur. Diğer bir ifadeyle Kürtlerin sivil toplum örgütlenmelerinin baskı ile karşılaşması Kürt sorunun büyümesine yol açmıştır.

Birinci Dünya savaşına kadar iki ayaklanmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Bitlisli Molla Selim İsyanı, ikincisi ise Şeyh Abdülselam Barzani isyanıdır. İki isyanın da açıkça Jön Türklere karşı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Örneğin, Molla Selim, isyanının 'yalnızca Jön Türkler'e karşı' olduğunu ifade etmiş ve bu kapsamda Ermeniler'i Kürtler'le işbirliğine çağırmıştır (Çay, 2010: 428). Bu durum açıkça isyanın en önemli nedeninin Jön Türkler'in uyguladığı Türkçülük siyaseti olduğunu göstermektedir. İsyanlar açıkça Osmanlıcılık ve İslamcılık

fikirlerinin geri kazanımını hedeflemektedir. Şeyh Abdülislam Barzani'nin Babıali'den taleplerinden birisinin “mahkemelerde hükümlerin İslam şeriatına göre verilmesi” (Tan, 2011: 124-126) olması bunu kanıtlar niteliktedir.

Kısaca birçok Kürt derneği kurulmasına ve Kürtçe yayınların yapılmasına rağmen milliyetçiliğin birkaç Kürt aydını ile sınırlı kaldığı söylenebilir. Bunun en büyük kanıtı Trablusgarp, Yemen ve Balkan Savaşları ve bunlardan hemen sonra patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda pek çok Kürtün, Osmanlı ordusunda görev almış olmasıdır.

Bu savaşlar arasında sadece İslam kardeşliğine inanan İslamcı aydınlar değil, o günün şartlarında laik ve ulusalcı fikirlere sahip Kürtler de vardır (Tan, 2011: 153-155). Ancak Lazarev (1989: 27), bazı Kürtlerin özellikle Birinci Dünya Savaş'ında İngilizlerle iş birliği içinde bulunduğunu belirtmektedir. Lazarev'in bu tespiti doğru olmakla birlikte Kürt halkının genelinin Osmanlı'nın yanında savaştığı görülmektedir. Dolayısıyla İngilizlerle olan işbirliği daha çok sınırlı bir düzeyde kalmış ve buna karşın Kürt kitlesi Osmanlı'ya sadakatini devam ettirmiştir.

Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonrası Kürt milliyetçiliğinin gelişimi için yeni bir ortam yaratılmıştır. İttihat ve Terakki Döneminde kapatılan birçok Kürt örgütlenmesi Birinci Dünya Savaşı sonrası 30 Ekim 1918'de imzlanan Mondros Ateşkes antlaşmasının etkisiyle tekrar açılmış ve birçok yeni örgütlenme de ortaya çıkmıştır.

Bu durumun nedeni savaştan yenilgiyle çıkan İttihat ve Terakki hükümetinin dağılması, partinin önderlerinin yurtdışına kaçması ve bir iktidar boşluğunun ortaya çıkmasıdır. Böylece savaş sonrası yıkım ve antlaşmanın getirmiş olduğu örgütlenmeler sonucunda yeni bir dönem başlamış, dış desteklerle birlikte de bağımsızlık ve özgürlük düşünceleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kökenleri II. Meşrutiyet döneminde (1908) kurulan örgütlere dayanan Kürt örgütlerinden, başta Kürdistan Teali Cemiyeti olmak üzere, Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti, Kürt Kadınları Teali Cemiyeti, Kürt Hevi Talebe Cemiyeti, Kürt

Milli Fırkası ve Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti gibi örgütler yeniden kurulmuşlar, daha doğrusu hükümetin yasağı nedeniyle ara verdikleri faaliyetlerine yeniden başlamışlardır. Bu yeni koşullarda Kürt örgütlenmeleri otonomcu ve bağımsızlıkçı bir çizgide mandacılığı savunmuşlardır (İba, 2008: 81-85).

Örneğin bu cemiyetler arasında etkin konumda olan Kürt Teali Cemiyeti'nin kuruluşuna ilişkin nizamnamesinin birinci maddesinde, Kürtlerin genel çıkarlarını korumak ve davayı ilerletmek olarak belirtilmiştir. Cemiyet 22 Aralık 1918'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birlikte Kürdistan'ın özerkliğini talep eden bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Cemiyet'in mühründe adının yanında Fransızca "Auyonomi du Kurdistan" yazısı bulunmaktadır. Ayrıca cemiyet daha sonrasında ikiye bölünmüş ve Kürt Tealli Cemiyetine tepki olarak ortaya çıkan Kürt millet Fırkası ve Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti, Kürt Tealli Cemiyeti'nin savunmuş olduğu Osmanlı içinde özerkliğe karşı çıkarak bağımsızlığı savunmuşlardır (İba, 2008: 103-124).

Özellikle Sevr antlaşması bağımsızlığı savunan bu cemiyetleri ümitlendiren bir gelişme olmuştur.

Sevr antlaşması oluşturulması amaçlanan Kürt bölgesi, Ermenistan ve azınlık hakları noktasında şunları içermekteydi;

Kürt Bölgesi (madde 62-64): İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon Fırat'ın doğusundaki Kürt vilayetlerinde bir yerel yönetim düzeni kuracak; bir yıl sonra Kürtler dilerse Milletler Cemiyeti'ne bağımsızlık için başvurabilecek,

Ermenistan (madde 88-93): Osmanlı Ermenistan Cumhuriyeti'ni tanıyacak; Türk-Ermeni sınırını hakem sıfatıyla ABD Başkanı belirleyecek (Başkan Wilson 22 Kasım 1920'de verdiği kararla Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis illerini Ermenistan'a verdi.),

Azınlık Hakları (madde 140-151): Osmanlı din ve dil ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit haklar verecek, tehcir edilen gayrimüslimlerin malları iade

edilecek, azınlıklar her seviyede okul ve dini kurumlar kurmakta serbest olacak, Osmanlı'nın bu konulardaki uygulamaları gerekirse Müttefik Devletler tarafından denetlenecek...

Ancak, Sevr Antlaşmasına birçok Kürt aşireti karşı çıkmış, bu kapsamda islam kardeşliğine vurgu yapılan ve Kürtlerin ayrılık talep etmediğini belirten birçok protesto telgrafi gönderilmiştir (Menek, 2011: 95). Bir anlamda milliyetçi bağımsızlıkçı çevre ile İslami fikirleri taşıyan Kürtler Sevr konusunda derin bir ayrışmaya gitmişlerdir.

Kısaca, Sevr Antlaşması bir kısım Kürt aydını için bağımsızlığa/özerkliğe giden bir yol olarak önemli bir metin olarak görülürken, birçok Kürt tarafından anlaşma Siirt'in kuzeyinden Karadeniz'den Giresun'un doğusuna kadar olan bir alanı Ermenistan olarak öngörmesi sebebiyle tepki çekmiştir.

Buna rağmen Sevr Antlaşması ölü bir metin olarak kalmış olmakla birlikte, tarihte ilk defa olarak bir diplomatik belgenin, Kürt unsurunun hâkim bölgeler için bir mahalli özerklik öngörmesi bakımından, Kürt sorunun evriminde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur (Nikitin, 1994: 338-339).

Diğer taraftan Kürt milliyetçi aydınları eskiye oranla Kürt halkı ile bütünleşmiş görünsede (Bozarslan 2005: 43) Kürt milliyetçiliği ile İslami fikirler arasındaki ayrılığın İslami fikirler lehine işlediği görülmektedir.

Çünkü Milli Mücadele dönemi içerisinde Kürt aydın ve ileri gelenleri kendi aralarında hararetli toplantılar düzenlemişler, içinde buldukları durumdan çıkış yolları aramışlardır. Laik ve ulusalcı fikirlere sahip küçük bir azınlık dışında Kürtlerin ezici çoğunluğu, Türklerle birlikte kurtuluş savaşı vermekten yana olmuştur.

Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kurtuluş Savaşı'nda da kaderlerini Türklerle bir kabul eden Kürtler Maraş, Antep ve Urfa'da Fransızlara karşı savaşmışlardır.

“Kürtlerle Türkler arasındaki bu güçlü dayanışma duygusu şaşırtıcı değildir. ARMHC, 'Osmanlı yurtseverliği'ne dayalı bir örgütlenmedir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından hemen sonra Mustafa Kemal, meclis oluşturanların basitçe Türk, Çerkez, Kürt ya da Laz olmayıp daha çok birleşik bir İslami cemaatin unsurları olduğunu belirtirken İslami bağın önemini tekrarlamıştır. Kürtler, Büyük Millet Meclisi'nde yaklaşık 74 milletvekiliyle temsil edilmiştir” (Kirişçi ve Winrow, 2010: 94).

Diğer bir ifade ile dini değerler Kürtlerin kâfir İngilizlere karşı Türkiye'nin tarafında yer almasını güçlendiren bir unsur olmuştur (Gorgas, 2008: 539).

Kısaca, Atatürk bu dönemde Kürt miliyetçilerine oranla Kürt halkını yanına çekmeyi başaramamıştır. Milli mücadele sonrası dini ve halifeyi kurtarma inancı halkta etkili olmuştur. Diğer yandan Ermeni tehdidi hem Türkleri hem de Kürtleri hedef alması bakımından bir birlik yaratmıştır. Ayrıca Milli Misak müslümanların yoğun olduğu Kerkük ve Süleymaniye ile Musul vilayetlerini kapsamaktadır. Aynı zamanda bu dönem boyunca Kürtlerin kimliğini ve hukukunu korumaya yönelik bir dil kullanılmıştır (Konda, 2011: 49-50).

Ancak bu birliğin yanında, özellikle işgalci kuvvetlerin kışkırtmaları ile ortaya çıkan birkaç Kürt ayaklanması da görülmüştür. 1919 ile 1921 sonu arasında Anadolu'da 23 isyan çıkmıştır. Bu isyanlardan sadece dördü Kürtlerin oturduğu bölgelerde gerçekleşmiş ve sadece üçüne Kürt aşiretleri katılmıştır. Bunlar Mayıs 1919'da başlayan Ali Bati'nin, Mayıs 1920'de Cemile Çeto aşiretinin, 1920 yazında Viranşehir'de Milli Aşiretinin ve 1921'in Mart ve Haziran ayları arasında Koçgiri Aşireti'nin isyanlarıdır. Bu isyanlar genel olarak var olan koşulların etkisi ve işgalci ülkelerin de desteğiyle bağımsızlık talebiyle ortaya çıkmışlardır. Aralarında en önemlisi ise Koçgiri İsyanıdır.

Koçgiri isyanının etkili olduğu bölge Sivas'ın doğusu ile Dersim'in batısı arasındaki Zara-Divriği-Kangal mıntıkasıdır. Koçgiri isyanına katılan Kürtler Alevi Kürtlerdir. Abdülhamid'den bu yana Kürtler arasında etkili olan İslamcılık siyaseti

onlar için çok fazla şey ifade etmemektedir. Onun içindir ki isyanın söylemi milliyetçi bir kimlik kazanmıştır (Tan, 2011: 165-166).

İsyanın milliyetçi kimliğinin en önemli göstergesi isyan da olan aşiretlerin Ankara hükümetine göndermiş olduğu taleplerdir. Bunlar (Menek, 2011: 99):

1. İstanbul hükümetince kabul edilen Kürdistan özelliğinin Ankara hükümetince de tanınıp tanınmayacağına açıklanması.
2. Kürdistan özerk yönetimi konusunda Mustafa Kemal hükümetinin acele cevap vermesi
3. Elazığ, Malatya, Sivas ve Erzincan cezavlerindeki Kürtlerin hemen salıverilmesi
4. Kürt çoğunluğu bulunan illerden Türk memurların çekilmesi
5. Koçgiri bölgesine gönderilen askeri birliklerin geri alınması.

Ancak, Koçgiri İsyanı dar bir alanda ve ilişkide olduğu aşiretlerin dışına çıkamamıştır. Başta Alevi Kürtlerin, Ermenilerle olan itifak arayışları, Sünni Kürtleri kuşkulandırmıştır. Diğer taraftan Hamidiye Alayları'nda yer alan ve otorite sahibi olan Sünni Kürtlerin, Alevi Kürtlere yönelik baskıcı unsurları, Alevi ve Sünni Kürtler arasında var olan sınırlı ilişkiyi de bitirme noktasına getirmiştir. Doğal olarak Sünni Kürtlerde din olgusu ağır bastığı için ulusalcı Alevi Kürtlerin yanında değil de, İslam dinini ön plana çıkaran Osmanlı'nın ve daha sonra da bazıları M. Kemal'in yanında yer almışlardır (Evren, 2008: 83-84).

Bu nedenle her ne kadar Milli Mücadele döneminde ortaya çıkan isyanların milliyetçi bir kimlik taşıdığı söylenebilse de bu milliyetçiliğin hala tüm Kürtleri birleştirici bir unsur olarak doğmadığı görülmektedir. Bu dönemdeki milliyetçilik kendinden önceki milliyetçiliklerle benzer şekilde sınırlı düzeyde kalmıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrası ise tüm Türkiye halkı için yeni bir dönemin başladığı anlamına gelmektedir. Bu noktada ilk olarak 24 Temmuz 1924 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde imzalanan Lozan Antlaşması modern Türkiye Cumhuriyeti'nin dönüm noktasıdır. Kürtler açısından da aynı derecede öneme sahiptir. Lozan'da alınan kararlar o tarihten sonraki siyasi gelişmeleri doğrudan etkilemiştir.

Lozan'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi heyetine İsmet Paşa (İnönü)

başkanlık etmiştir. Diyarbekir milletvekili Zülfü Tiğrel de Kürtlerin taleplerini dile getirmek üzere, bir anlamda Cumhuriyet'in 'Kürt temsilcisi' rolüyle Lozan'a götürülmüştür (Tan, 2011: 191).

Lozan'da en önemli tartışmalardan biri Kürtlerin azınlık olup olmadığı konusu olmuştur. Antlaşmanın Avrupa kanadı Kürtleri azınlık olarak tanımlama taraftarı iken, Türk tarafı Kürtleri azınlık olarak değil Türkiye Cumhuriyetinin asli unsuru olarak görmektedir. Bu tanımlamayı da dini unsurlardan hareketle müslüman olan ve olmayan halklar ayırımına tabi tutarak yapmaktadır. Bu noktada Kürtler azınlıkların sahip oldukları kendi dilinde eğitim, kendi iç hukuklarını uygulama gibi haklara sahip olamamışlardır. Bu nedenlerle Lozan Konferansı, Kürt milliyetçileri tarafından bir gerileme olarak görülmüştür (Celil, Lazarev ve Diğerleri, 1998: 126; Gunter, 2007: 120).

Ayrıca Lozan'la birlikte yeni sınırların çizilmesi Kürt sorunun da günümüzdeki halini almasında etkili olmuştur. Çünkü Kürdistanın birçok bölgeye ayrılması bu gün Kürt sorunun var olduğu ortamı belirlemiştir. Bugün Kürt milliyetçi çevresi Lozan ile birlikte Kürtlerin birbirinden kasten ayrıldığı iddiasını gündeme getirmektedir.

Ancak “Kürtlerin birçok ülkeye bölünmesini Türk milliyetçiliğinin zaferine ve Batı'nın komplolarına atfetmek yanıltıcı olur. Kürtlerin bölünmesi, İttifak devletlerinin savaş zamanındaki çatışan çıkarları, Sovyetler Birliği'nin doğuşu, bölgenin jeo-stratejik özellikleri, Rum/Ermeni milliyetçiliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına direnişin niteliği sonucu ortaya çıkan karmaşık bir siyasal süreçtir. Başka bir ifadeyle, Kürtler kasten olmaktan çok hükmen kendilerini bir birlerinden ayrılmış bulmuşlardır” (Kirişçi ve Winrow, 2010: 103).

Özetle Osmanlı Kürt ilişkilerinin dört evrede şekillendiği görülmektedir. Bunlar;

1. 19. yüzyıla kadar Kürt bölgelerinin özerkliğe sahip oldukları ve ilişkilerin son derece iyi işlediği birinci dönem

2. 19. yüzyılla birlikte gerçekleştirilen merkezileşme politikalarına karşı ayrıcalıklarını korumak için Kürt beyleri tarafından gerçekleştirilen feodal ayaklanma dönemi
3. Sultan Abdülhamid döneminde uygulanan İslamcılık politikası ve Kürtlere verilen ayrıcalıklar nedeniyle ilişkilerin tekrar düzeldiği dönem
4. Jön Türklerle birlikte Türkçülük akımına karşı Kürt aydınları etrafında boy gösteren Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıktığı dönem

5.2.Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet'in 1923'de ilanı ile birlikte Kürt sorunu da yeni bir döneme girmiştir. Cumhuriyet tarihi Şeyh Said İsyanı ile başlayan ve son isyan olarak gösterilen PKK'nın kurulmasıyla birlikte Kürt sorununun temellendiği dönem olmuştur. Osmanlı döneminden farklı olarak Kürt milliyetçiliği birkaç aydınla sınırlı olmaktan kurtularak Kürt halkı arasında da cevap bulmaya başlamıştır. Bu kapsamda Cumhuriyet dönemini dört farklı evreden oluşmaktadır. Bunlar;

1. Hilafetin, Halifeliğin kaldırılmasına ve Cumhuriyet'in Türk kimliği üzerine inşasına tepki olarak ortaya çıkan isyanlar dönemi
2. Çok partili hayata geçişle birlikte Kürt milliyetçiliğinin yeniden inşası dönemi
3. 1960-80 arası Kürt milliyetçiliğinin sol/Marksist ideoloji ile entegre olduğu dönem
4. 1980 sonrası PKK'nın eylemleri ile birlikte Kürt sorunun eylemselleştiği dönem

5.2.1.İlk Dönem

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte paralel bir şekilde dinsel ve etnik kimliğin geliştiği görülmektedir (Çaha, Toprak vd., 2010: 38). Bunda uygulamaya

konan politikların son derece etkili olduğu söylenebilir.

Örneğin, 3 Mart 1924 tarihini taşıyan 429, 430 ve 431 sayılı yasalar ile 8 Nisan 1924 tarihinde çıkarılan yasa ile dini konularla ilgili reformlar başlatılmıştır. Bu yasalar Şer'iyeye ve evkaf (vakıflar) nezaretini kaldırarak, bunların denetimindeki okulları Maarif vekâletine (Milli Eğitim Bakanlığı) devretmekte, 'Mektep-Medrese ikililiğini' kaldırarak Öğretim Birliği'ni (Tevhid-i Tedrisat) sağlamakta, Hilafet kurumuna son vermekte ve Şer-i Mahkemeleri kaldırarak bunların görevlerini normal mahkemelere devretmektedir (Özsoy ve Eriş, 2007: 107).

Bu yasalar Kürtlerin toplumsal yapısında büyük öneme sahip, tarikat ve medreselere müdahale anlamına gelmektedir. Hiç kuşkusuz böyle bir laikleşme ve merkezileşme hamlesi Kürtleri harekete geçirmek için yeterlidir.

Çünkü beklentilerin aksine 1924 anayasası Kürtlerin kimliğinden ve hukukundan bahsetmemektedir. Üstelik Cumhuriyet ulus devlet olarak yapılanmakta ve Türk kimliği üzerine inşa edilmektedir. Ayrıca halifelik ve hilafetin kaldırılması Kürtlerle devlet arasındaki birleştirici unsurun da ortadan kalktığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gerek dini duyguları kuvvetli olan Kürtler gerekse etnik duyguları yüksek milliyetçi Kürtler yeni arayışlara girmişlerdir. Bu koşullar içerisinde yeni örgütlenmeler ortaya çıkmış ve Cumhuriyet tarihinin en önemli isyanlarından biri olan Şeyh Said İsyanı başlamıştır.

Şeyh Said'in Cumhuriyet uygulamalarından son derece rahatsız olduğu görülmektedir. Örneğin, 8 Şubat 1925 günü Piran'da yaptığı konuşmasında Cumhuriyetin getirmiş olduğu uygulamalarından rahatsızlığını dile getirmiş ve dini kaygılarını ifade etmiştir; "Medreseler kapandı. Şer'iyye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı. Medreseler milli eğitime bağlandı. Gazetelerde bir kısım dinsiz yazarlar dine hakaret etmeye, peygamberimize dil uzatmaya cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse bizzat cihada başlar, dinin yükselmesine gayret ederim" (Tan, 2011: 210).

Şeyh Said'in yapmış olduğu bu konuşma Piran olayı olarak tarihe geçmiş ve

konuşmanın hemen sonrasında Şeyh Said olayları patlak vermiştir. Bu konuşma aynı zamanda Şeyh Said İsyanının dinsel nedenlerle çıktığını kanıtlar niteliktedir. Ancak bazı yazarlar (Olson, 1992; Kahraman, 2004; Aydın, 2006; Chirguh 2009) isyanın temelinde milliyetçi kaygıların bulunduğunu iddia etmektedirler. Şeyh Said isyanın milliyetçi olduğu iddialarının temelinde Azadi örgütü ile ilişkileri bulunmaktadır.

Başta Ciwata Azadi Kurd (Kürt Özgürlük Cemiyeti) olarak 1923 sonlarında kurulan cemiyet daha sonra Ciwata Xweseriya Kurd (Kürt İstiklal Cemiyeti) adını almış ve kısaca Azadi denilmiştir (Olson, 1992: 72).

Kürt milliyetçiliği etrafında etkinlik gösteren bu örgüt ile Şeyh Said İsyanının ilişkilendirilmesinin ilk sebebi Azadi örgütünün üyelerinden Miralay/Cibranlı Halit Bey ile Şeyh Said'in akraba oluşlarından kaynaklanmaktadır (Çan, 2011: 461). Diğer bir neden ise 1924'te Azadi'nin ilk kongresine Şeyh Said'in de katıldığı iddiaları ve bu kongrede Kürdistan'da Mayıs 1925 tarihinde bir ayaklanmanın başlatılması yönünde alınan karardı (Bruinessen, 2003: 412-413). Yine, Azadi'nin 1 Şubat 1925 yılındaki toplantısında aldığı kararlarda Şeyh Said isyanının milliyetçi Azadi tarafından planlandığı yorumlarını getirmektedir. Bu kararlar; 1-Merkez Komitesi dışında, ayrıca ona bağlı askeri faaliyeti yürütecek komitenin oluşması; 2-Siyasi Komite tarafından taktik faaliyetin yeniden değerlendirilerek pratiğe sokulması görevi verilmesi; 3-Aşiretler arasında barışın hâkim kılınması, birliğin ve mücadele azminin yeniden geliştirilmesi; 4-Şeyh Said'in halkı uyarması ve ülkede dolaşabilmesi için hazırlıkların toplanmasıdır (Çolak, 2009: 231).

Bu nedenlerle Şeyh Said'in doğrudan olmasada dolaylı olarak Azadi ile ilişki içinde olduğu yorumları yapılmaktadır. Şeyh Said bir anlamda Azadi örgütü için kitleleri harekete geçirecek karizmatik bir lider konumundadır (Bruinessen, 2003: 287; Kahraman, 2004: 76). Bu nednele Olson (1992: 229)'a göre, “Şeyh Said isyanı milliyetçi bir isyan olduğu halde, seferberlik, propaganda ve semboller, dini bir isyanın özelliklerine sahiptir”. Ancak Tan' (2011: 207)'a göre, Azadi ile Şeyh Said isyanı arasında organik bir bağ söz konusu değildir. Bu dönemde islamcı Kürtlerle ulusalcı Kürtler arasında bir yakınlaşma mevcut değildir. Gerek Şeyh Said'in gerekse

Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza Efendinin Azadi cemiyeti ile görüşmeleri Cumhuriyetten rahatsız olan tarafların birbirleriyle görüşüp tartıştığı doğal bir süreçtir.

Şeyh Said İsyanı'nın milliyetçi mi yoksa dinsel kaygılardan mı kaynaklandığı tartışmaları yoğun olarak sürmesine rağmen Şeyh Said İsyanı'nın asıl önemi sonuçlarında ortaya çıkmaktadır. Sonuçları bakımından günümüz Türkiye'sinde hâlihazırda devam eden Kürt sorunu ve terör sorunun ortaya çıkışında da kendinden önceki ve sonraki birçok isyandan daha fazla etki yaratmıştır. Bir anlamda Kürt milliyetçiliğinin marjinal bir boyuta taşınması Şeyh Said İsyanı ile gerçekleşmiştir.

Örneğin, isyan sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarafından sınırsız yetkileriyle Şark vilayetleri için oluşturulan İstiklal Mahkemeleri (Celil, Lazarev ve diğerleri, 1998: 154) nedeniyle Suriye'ye kaçan Kürt aydınları siyasal bir yapılanmanın gerekliliği üzerinde yeniden durmuşlar ve Hoybun Cemiyeti'ni kurarak, Kürt ulus meselesinde Azadi ile başlayan siyasal örgütlük anlayışına bir ivme kazandırmışlardır (Aydın, 2006: 138-139). Bu oluşum bir anlamda Kürt milliyetçiliğini ileri bir aşamaya taşımıştır.

İstiklala mahkemelerinin yanı sıra 4 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ve 24 Eylül 1925 Şark İstiklal Planı'nın oluşturulması da Kürt sorunun doğmasında önemli etkiler yaratmıştır (Menek, 2011: 107; Yakın, 2011: 54).

Bir tür sıkıyönetim genelgesi olan "Takriri Sükûn Kanunu" 4 Mart 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Takriri Sükûn çerçevesinde tekrar faaliyete geçirilen ve yetkileri bütün Türkiye'yi kapsayacak şekilde genişletilen İstiklal Mahkemeleri rejim muhalifi olarak görülenlere ağır cezalar verirken, basın ve dernekleri de sıkı bir denetim altına almıştır. Takriri Sükûn, Şeyh Said İsyanı'yla ilgisi olmayan muhalefeti ezerken, asıl gazabını da isyan bölgesi üzerine yöneltmiştir. Şeyh Said İsyanı'nın liderleri yakalanmış ve öbür asilerle birlikte idama mahkûm edilmiştir. Ama isyana bulaşmamış pek çok Kürt ileri geleni de tutuklanmış, bir kısım Anadolu'nun farklı bölgelerine sürülmüştür. Önce iki yıl için çıkarılan kanun, iki yıl daha uzatıldıktan sonra, 4 Mart 1929'da yürürlükten kaldırılmıştır (Akyol, 2007: 108-115).

Takriri Sükûn yalnızca muhalefeti susturmak ve isyandan sorumlu olanları cezalandırmakla kalmamış aynı zamanda devletin bundan sonra Kürt sorununa bakış açısını da belirleyen bir uygulama olmuştur.

Takriri Sükûn ile Kürt kitlelerin de çoğunu tedirgin eden bir kimlik politikası başlamıştır. Kürtçe ve Kürt kültürüne dair her türlü simge ve ifade yasaklanmış ve Kürtleri “aslında Türk” olduklarına ikna etmeye yönelik uzun bir siyasetin startı verilmiştir (Akyol, 2007: 115).

Bölgeyi Türkleştirerek çözme politikası Şark Islahat Planı’nda da açıkça görülmektedir.

24 Eylül 1925 tarihinde açıklanan 25 Maddelik Şark Islahat Planının bazı maddeleri şöyledir (Menek, 2011: 123):

1. Şeyh Said isyanının masrafları bölge halkına ödetilecek.
2. İsyan edenler batıya sürülecek
3. İl ve ilçe merkezlerinde, hükümet ve belediye dairelerinde, diğer kurum ve teşkilatlarda, okullarda, çarşı ve pazarda Kürtçe konuşmak yasaklanacak
4. Kürtçe konuşanlar, hükümet ve belediye emirlerine aykırı davranmak suçu ile cezalandırılacak.
5. Van şehri ile Midyat arasındaki hattın batısında Ermenilerden kalan araziye Türk göçmenleri yerleştirilecektir. Bunun için Sıkıyönetim bölgesindeki vilayetlerde bulunan Ermeni emvali maliyece satılmayacak ve hatta Kürtlere icar dahi edilmeyecek.
6. Fıratın doğusundaki vilayetlerimizin bazı akvamında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtlerin, Kürtçe konuşmaları behemehâl önlenmeli ve kız mekteplerine ehemmiyet verilerek kadınların Türkçe konuşmaları temin olunmalıdır.

Geçmişte yaşanan isyanlar sonrası devletin uygulamış olduğu sert politikalar artık yeni bir boyut kazanmıştır. Şeyh Said İsyanı’na kadar olan dönemde devlet bölge üzerinde merkezileştirme çabaları yürütmüş olsa da Türkleştirme amacında olmamıştır. Bu nedenle Şeyh Said İsyanı’nın önemi ortaya çıkış nedenlerinin milliyetçimi yoksa dinselimi olduğundan çok Kürt sorununa verdiği yön çerçevesindedir.

Özellikle dernek ve oluşumların önünün tıkanması Kürt milliyetçiliğinin daha da radikalleşmesine yol açmıştır. Farklılıkların dile getirildiği sivil toplumun bastırılması ileriki dönemlerde daha çok etnik temele dayalı milliyetçiliği doğurmuştur. Dolayısıyla Şark Islahat Planı gibi uygulamalar ile sivil toplum önünün tıkanmasının sonuçları günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu açıdan Şeyh Said İsyanı'nın en önemli sonuçlarından birisi de Hoybun (Xoybun/Xwebun) cemiyetinin kurulması olmuştur. Cemiyet, Şeyh Said İsyanı sonrası Suriye'ye kaçan/sürgün edilen Kürt aydınlarca 5 Ekim 1927 yılında kurulmuştur (Tan, 2011: 270).

Hoybun, içerisinde bazı ideolojik karşıtlıklar ve kişisel çekişmeler bulunmasına rağmen dini liderleri, aşiret reislerini ve aydınları ortak bir grupta bir araya getiren ilk örgüttür (Karlsson, 2008: 136). Örneğin Kürdistan Teali, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fıraksı, Kürt Bağımsızlık Komitesi örgütlerini dağıttıklarını ilan ederek, Hoybun'a katıldıklarını bildirmişlerdir (Chirguh, 2009: 73). Bu durum açıkça Şeyh Said İsyanı sonrası derneklere uygulanan baskının bir çözüm üretmekten çok sorunu derinleştirdiğini göstermektedir.

Hoybun güçlü ideolojik öğelerle desteklenmiş kent-merkezli bir hareket olmasına karşın, temel hedefi aşiretler arasında milliyetçi bilincin yayılması olarak belirlemiştir (Fuccaro, 2005: 242). Örgütün tüzüğünde örgütün amacı “Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin kurtuluşu ve doğal ve ulusal sınırları içinde bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktır” şeklinde belirtilmiştir (Tan, 2011: 272).

Kısaca Hoybun kendinden sonra gelen Kürt milliyetçisi söylemin ve eylemlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hoybun, aşiretlere yönelik geniş çaplı propaganda faaliyetlerine girişen ilk Kürt milliyetçisi örgüttür. Ayrıca Hoybun, Kürt aşiretlerinin askeri gücünü arttırmak için aşiret üstü askeri bir teşkilat kurulmasına çalışmıştır (Fuccaro, 2005: 240). Bir anlamda Hoybun ile gerilla ideolojisi Kürt milliyetçiliğinde yerini bulmuştur.

Artık isyanlar ne aşiret beylerinin kişisel çıkarlarına ne de şeyhlerin dinsel kaygılarına dayanmaktadır. Hoybu'nun da desteklediği Ağrı İsyancıları bu açıdan Kürt milliyetçiliğinin bilinçli bir şekle büründüğü ilk isyan olarak gösterilebilir.

Ağrı İsyanı Kürtlerin oldukça yüksek siyasi olgunluk düzeyini ortaya koymuştur. Boyutları bakımından Şeyh Sait İsyanı'ndan küçük olan bu ayaklanma, siyasi olgunluk düzeyi, nihai amaçların açık şekilde belirlenmesi bakımından, önceki hareketlerden daha yüksek düzeyde yer almıştır (Celil, Lazarev vd, 1998: 179).

Ancak Ağrı İsyanı'nın da tüm Kürtleri birleştirecek bir düzeyde olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni de Hoybun Cemiyeti'nin Ermenilerle olan ilişkisidir. Bu nedenle Kürt aşiretleri oluşuma kuşkuyla yaklaşmışlardır (Kurubaş, 2004a: 187). Bu bir anlamda milliyetçiliğin hâlâ Kürt halkı içerisinde kabul görmediğini göstermektedir.

Akyol (2007: 139) Hoybun ve Ağrı İsyanı ile birlikte Kürt hareketlerinde İslami öğelerin ortadan kalktığını ve etnik motiflerin ön plana çıktığını iddia etmesine rağmen, bu durum Kürt aydınları ile sınırlı kalmıştır. Birçok aşiretin Hoybu'nun Ermenilerle ilişkilerinden dolayı Ağrı İsyanı'nı desteklememesi bunu kanıtlar niteliktedir. Aynı şekilde Ağrı İsyanı sonrası patlak veren Dersim Olayları da dini duyguların etnik duyguların önüne geçtiğini göstermektedir.

Çünkü Dersim Olayları (1937-1938) Alevi aşiretler ile sınırlı kalmıştır. Sünni Kürt aşiretlerinin tamamı isyandan uzak durmuş ve Alevi Kürtlere destek vermemişlerdir. Hatta bazı Alevi aşiretleri de isyana katılmamışlardır (Akyürekli, 2011: 88; Tan, 2011: 297). Dolayısıyla Dersim Olayları'nda sünni alevi ayrışması Kürt halkının dini hassasiyetlerle hareket ettiğinin göstergesidir.

Dersim Olayları'nın sebepleri ise Ağrı isyanlarının bastırılması ile birlikte bölgede geniş çaplı bir ıslahat programının uygulanmaya konulmuş olmasıdır. Bu amaçla, 21 Haziran 1934'te İskân Kanunu yürürlüğe konmuş, 25 Aralık 1935 Tunceli Kanunları adı altında tedbir kararları çıkarılmış ve 16 Ocak 1936'da Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Bu yasa ile Tunceli'de aşiret, ağalık, şeyhlik ve

seyitlik yönetimine son verilmek istenmiştir. Ayrıca bu kanun ile Dersim adı Tunceli ye çevrilmiştir. Seyyid Rıza General Alpdoğan'a gönderdiği mektupta açıkça bu kanunun iptal edilmesini ve Dersimlilerin haklarının tanınmasını istemiştir (Celil, Lazarev vd. 1998: 192). Bu tür kararlarla artan merkezileşme bölgede yeni huzursuzlukları ortaya çıkarmıştır.

Dersim Olayları'nın sonuçları ise kendinden önceki Şeyh Said İsyanı ve Ağrı İsyanı gibi Kürt sorununu daha fazla tetiklemiştir. Özellikle 3 Mayıs 1937 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri'nin Keçişeken köyünü bombalaması günümüzde de sıklıkla dile getirilmektedir. Olson (2000: 67-94)'un da ifade ettiği gibi, Dersim Olayları'nda Hava Kuvvetlerinin kullanılması Kürt milliyetçiliğini arttıran bir unsur olmuştur.

Özetle Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan bu isyanlar sonuçları bakımından Kürt sorunun oluşumunda önemli unsurlar olmuşlardır. Ayrıca bu isyanlarla birlikte devletin bölge üzerinde uzun yıllar sürecek olan politikası da kimlik kazanmıştır. Bu politik uygulamalar daha çok güvenlik odaklı olmuş ve bölgenin Türkleştirilmesine yönelik ideoloji ortaya çıkarmıştır.

1920'ler boyunca düşük seviyede uygulanmış olsa da Kürtlerin yerlerinin değiştirilerek asimile edilebileceği fikri 1930'lu yıllarda da denenmeye devam edilmiştir. 13 Haziran 1934'te çıkan yeni bir İskân Kanunu (Nr. 2510) bunun bir göstergesidir. Bu kanunun, TBMM'deki müzakereleri sırasında milletvekili Naşir Hakkı (Uluğ) (1902-77) (Kütahya): “Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine kadar işletecek olan (İskân Kanunu), inkılabın ana kanunlarından bir belli başlısı olmak mümtazlığındadır” demektedir (Çağaptay, 2009: 141).

1930'lu yıllar boyunca Ankara'nın Kürtlere yaklaşımı, düzenin ve disiplinin korunmasını amaçlamaktadır. Doğu'da katı bir rejimin kurulmasının burada ileride doğabilecek sorunları önleyeceğine inanılmaktadır. Osmanlıların bölgeye yönelik hatalarının tekrarlanmamasının tek yolu Kürtlerin ve diğer feodal toplulukların Cumhuriyet boyunduruğu altına alınmasıdır. Bu bakımdan Ankara'nın Doğu'yu

modernleştirme çabaları, Kemalizmin Türkiye'nin Batılılaşmasına dair geniş ölçekli projesinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Öte yandan meseleye yönelik bu tutum yeni değildir. Aslına bakılırsa 1920'ler ve 1930'lar arasında sürekliliğin tartışmalardan biri de Ankara'nın Kürtlere yönelik muameleleri üzerindedir. Sekülerist bir modernizasyon, düzenin tesisi, ters yönde asimilasyon ve feodalizmin tasfiyesi hem 1920'lerde hem de 1930'larda Kürtlere yönelik siyasetin ana damarları olmuştur (Çağaptay, 2009: 165-166).

Bu nedenle, Cumhuriyetin emekleme çağında ortaya çıkan bu isyanlar bir anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam çatısı altında tüm milletleri bir arada toplamasına karşın yeni devletin dini motifleri bir kenara iterek milliyetçi temellere dayanan ulusçuluk anlayışını ön plana çıkarmasına bir tepki niteliğindedir.

Sonuçta, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde izlenen Türk milliyetçi ve merkezîyetçi siyaset, Kürtleri dışlayarak, Kürt milliyetçiliğini etnikleştirilmiş şiddet yanlısı bir hale sokmuştur (Natali, 2009: 145-146).

İsyanların yaşandığı bu ilk dönemin bir diğer özelliği ise sivil toplumun önemini göstermesinde yatmaktadır. Özellikle Şeyh Said İsyan'ı sonrası Kürt örgütlenmelerine devletin uyguladığı baskı daha aşırı örgütlenmelerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Legal örgütlenmelerin önün tıkanması sorunun çözümünden daha çok sorunun çözümsüzlüğü arttıran bir etken olmuştur.

Son isyanlar Şeyh Said, Ağrı ve Dersim'den sonra ise bölge için bir sessizlik dönemi başlamıştır. Ancak isyanlar açısından yaşanan bu sessizlik dönemi, Kürt milliyetçiliğinin örgütlenmesi bakımından oldukça hareketli bir dönem olmuştur. 1974'de PKK'yı ortaya çıkaracak olan Kürt milliyetçiliği bu sessiz dönemde inşa edilmeye başlanmıştır. 1960 öncesi Kürt milliyetçiliğini gelişmesine katkı sağlayan unsurlardan ilki İran'da özerk Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin (1946) kurulması olmuştur.

İran'daki bu hareketlilik Türkiye'de de Kürt milliyetçileri arasında bir ümit yaratmıştır (Gresh, 2009: 189). Diğer bir ifadeyle İran'da ki gelişmeler Kürt

milliyetçilerini, Türkiye sınırları içerisinde özerk bir Kürt bölgesi oluşturma yönünde motive eden unsurlardan biri olmuştur.

5.2.2. 1950-60 Arası Kürt Sorunu

1950-60 arası Türkiye içerisinde yaşanan gelişmeler Kürt milliyetçiliğinin örgütlenmesinde belli ölçülerde etki yaratmıştır. Türkiye içerisindeki bu gelişmeler iki şekilde kendini göstermiştir. Birincisi II. Dünya savaşı sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye'nin çok partili hayata geçişidir. İkincisi ise 1954 sonrası Demokrat Parti (DP)'nin politikaları sonucu Doğu ve Güneydoğu'da küçük toprak sahipleri üzerinde ağa ve şeyhlerin kazanmış olduğu siyasi nüfuzla birlikte artan baskıları ve tarımda makinalaşma sonucu bu kişilerin sahip oldukları topraklarla geçinemeye hale gelerek büyük kentlere göç etmeleridir.

II. Dünya Savaşı Türkiye'nin çok partili hayata geçişini sağlayan en önemli etken olması bakımından, Kürt milliyetçiliğini de etkilemiştir. Savaşın ülkeyi hem ekonomik hem de toplumsal koşullar yönünden kötü etkilemesi bir anlamda çok partili hayata geçiş için toplumsal alt yapının oluşmasına kaynaklık etmiştir.

Demokrat Parti'nin kuruluşundan iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 tarihine kadarki dönem Türkiye'de yeniden "demokrasiye geçiş" dönemi olarak gösterilmektedir (Kongar, 2002b: 144-145).

Bu geçiş döneminde Cumhuriyet Halk Partisi bir yandan kendi örgüt yapısında ve ideolojisinde yeni durumun gereklerine uygun kimi değişiklikler yapmış, diğer yandan genel olarak siyasal sistemde birtakım liberalleşme adımları atmıştır. Bu çerçevede 1946 yılında basın kanunu bir ölçüde liberalize edilmiştir. Üniversitelere iç işlerinde özerklik tanınmış, derneklerin mahkeme kararıyla kapatılması kuralı getirilmiş ve tek dereceli seçime geçilmesini öngören seçim kanunu çıkarılmıştır (Erdoğan, 2003: 75-76). Üniversitelere getirilen özerklik, örgütlenme ve basın özgürlüğünün gelişmesine katkı sağlayan politikalar aynı zamanda Kürt milliyetçilerinin de örgütlenmesini sağlayan unsurlar olmuştur.

Bu ortamda girilen 14 Mayıs 1950 seçimleri DP'nin başarısıyla sonuçlanmıştır. DP'nin Türkiye genelinde yakaladığı başarı, bölge üzerinde de görülmüştür. Hem dini hassasiyetleri, hem de Kürt kimliği üzerindeki baskıların biraz olsun gevşeyebileceği umuduyla Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Demokrat Parti'ye yönelmiştir (Berkey, 2000: 95).

1950 seçimlerinde bölgede CHP %53.4 oranında, 1954 yılındaki seçimlerde ise DP %52.8 ve 1957 yılında yine DP %45.5 oranında oy almışlardır (Kirişçi ve Winrow, 2009).

DP'nin gerek Türkiye genelinde gerekse Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde başarılı olmasının en önemli nedenleri dinsel değerlere yönelik ve özgürlükleri genişleteceği yönündeki düşüncesinin halk tabanında yaygınlaşması olmuştur.

Ayrıca 1950'lerde Kürtlerin durumu dereceli olarak iyileşmiştir. Askeri kontrol azalmış ve hatta 1930'larda batıya sürülmüş önde gelen ailelerin bazılarının geri dönmesine izin verilmiştir. Ülkenin diğer bölgelerindeki kadar olmasa da alt yapı çalışmaları başlatılmıştır ve bu herşeyden önce dönüşümün çok yavaş ilerlediği Kürt bölgelerindeki geleneksel yapıların dereceli olarak çözülmesine yol açmıştır (Karlsson, 2008: 139).

DP'nin demokrasi ve ekonomik anlamda getirdiği yenilikler 1954 seçimlerinde Kürtlerin desteğini almasını sağlamıştır. Ancak bu başarının bir diğer sebebi ise ağalar ve büyük toprak sahiplerinin bu dönemde siyasi bir nüfuza sahip olması olmuştur. Bu aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin gelişmesindeki bir başka unsuru beraberinde getirmiştir.

Ağalar ve büyük toprak sahipleri, kazandıkları siyasi nüfuza bağlı olarak kendilerini Kürt olarak görmemeye başlamışlar, bunun yerine siyasi iktidardan Türk elitinin bir parçası olma yolunda yararlanmışlardır. İktidarlarını Kürt bölgelerinden gelen toprak reformu taleplerini bloke etmek üzere kullanmışlar ve Kürt köylülerin çoğunluğu icarcı olmaya devam ederek hasatın bir bölümünü toprak sahibine

ödemek zorunda bırakılmışlardır. Bunlar, tarımın makineleşmesine ve traktörün üretime girmesine bağlı olarak, küçük topraklarının gelirleriyle geçinemez olmuşlardır. Bunu sonucunda batıdaki büyük şehirlere göçler başlamıştır. Bunların çoğu büyük şehirlerde Kürt kimliklerini yitirirken, bazıları da 1960 ve 1970'li yıllarda gelişen radikal ve milliyetçi Kürt hareketleri içinde göze çarpan bir rol oynamışlardır (Karlsson, 2008: 138).

Dolayısıyla, bu siyasal ortamda, bir Kürt etnik kimliği oluşmaya başlamıştır. Bu, bir ölçüde, Türkiye'deki toplumun biraz daha modernleşmesinin ürünüdür. Bir etnik kimlik bilinci, bir avuç Kürt milliyetçisinin özel alanı olmaktan çıkmıştır. Eğitimli ve kentli Kürt gençliğinin bir kısmı radikalleşip Türkiye'deki siyasal sahneye inmiştir. Politize olmuş bu Kürt gençliği, bağımsız bir Kürt devletinin en azından özerk bir bölgenin oluşturulması yönünde örgütlenmelerini arttırmıştır (Kirişçi ve Winrow, 2009: 126).

Ancak, Demokrat Parti ilerleyen dönemlerde özgürlükleri kısıtlamaya başlamıştır. DP'de baskıcı yönde meydana gelen değişim Türkiye genelinde olduğu kadar Kürtlerle de arasının açılmasına neden olmuştur.

Örneğin 1959 yılında Irak'ın Kerkük şehrinde Türkmenlerle Kürtler arasında meydana gelen olaylar gerekçe gösterilerek Türkiye'de Kürt aydınlara karşı yapılan ve tarihe 49'lar Olayı olarak geçen tutuklamalar (Tan, 2011: 323) DP ile Kürtlerin arasının açılmasına neden olan olaylardan en önemlilerinden biridir.

Kısaca Kürt ulusçuluğunun hızlı ve acılı yeniden doğumu ancak 1950'lerde başlamıştır. "Bu yeniden canlanmanın ardında çeşitli etkenler vardır. Birincisi ve en önemlisi siyasal çoğulculuk deneyimidir. Bu çoğulculuk sınırlı olmakla birlikte gerçektir ve korkunun üstesinden gelinmesine, geleneksel önderlikler bakımından bir ölçüde toplumsal hareketliliğe yardımcı olmuştur. İkinci etken görece az bilinen kolektif bellek ile bir isyan geleneğinin oluşturduğu bileşimdir. Bu özellikle en çok acı çekilen bölgelerde, korku telkininin en çok etkili olduğu yerlerde yoğunlaşmıştır. Burada da bir üçüncü etken görülmektedir: Kemalist dönemde ya da bu dönemin

hemen ardından genellikle ülke dışında eğitim görmüş, solcu fikirlerden güçlü biçimde etkilenmiş yeni Kürt aydınlarıdır” (Bozarslan, 1992: 101-102).

Ayrıca DP iktidarının son dönemlerinde artan baskıları sivil toplumun gelişiminin tekrar önünü kesmiştir. Başlarda arttığı görülen Kürt örgütlenmeleri giderek zayıflamışlar bu da Kürtlerin daha da radikalleşmesinin önünü açmıştır.

5.2.3.1960-80 Arası Kürt Sorunu

1960 İhtilali Demokrat Parti iktidarına son vermiş, Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir. 1960’lar da 1950’lerdeki gelişmelere benzer şekilde uluslararası ortamın ve ülke içerisindeki politikaların eşliğinde Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine kaynaklık etmiştir. İlk olarak Irak’ta Barzani hareketinin etkisi ile Kürt milliyetçileri arasında bağımsızlık fikirleri yeşermiştir. İkinci olarak ise 1950’lerin sonunda bakıcı politikaları nedeniyle DP iktidarı ile arası açılan Kürtlerin 1961 yasasının tekrar örgütlenme yönünde getirdiği özgür ortama kavuşmuştur. 1960’ları 1950’lerdeki gelişmelerden ayıran en önemli gelişme ise bu dönemde Kürt milliyetçiliğinin sol ile kurduğu ilişkide ortaya çıkmıştır.

1958’de Baas yönetiminin davetiyle Rusya’dan Irak’a dönen Barzani Eylül 1961’de otonomi talebi ile Irak’ta yeni bir Kürt ayaklanması başlatmıştır. Ayaklanma sonrası Kuzey Irak’ta bulunan Kürt bölgelerinin birçoğu da ele geçirilmiştir (Çolak, 2009: 283). Irak’taki Barzani hareketi Kürtler arasında ciddi bir sempati ile karşılanmıştır (Tan, 2011: 339). 1946’da İran’da özerk Mahabad Kürt Cumhuriyeti’nin kurulması ile birlikte Türkiye Kürtleri arasında yeşeren bağımsızlık fikri aynı şekilde Barzani hareketiyle de yaşanmıştır. Böylece geçmişte yaşanan baskılar nedeniyle ortaya çıkan ezilmişlik psikolojisine, zafer örnekleri de eklenmiştir.

Irak’taki gelişmelerin yanı sıra ülke içerisindeki gelişmeler de Kürt milliyetçiliğine yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle 1961 anayasasının getirmiş olduğu kişi hak ve hürriyetleri, basın hürriyeti, grev hakkı gibi temel hakları

iyileştirici politikalar Kürt milliyetçiliğinin örgütlenmesinde önemli bir unsur olmuştur³.

Siyasal yönelim bakımından Kürt halkı Türkiye geneliyle benzer şekilde muhafazakâr bir parti görünümünde olan Adalet Partisi (AP)'ne yönelmiştir. “Demokrat Parti döneminde milletvekili olan Kürtlerin önemli bir kısmı kendini Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak lanse eden Adalet Partisi'ne, az bir kesimi de Yusuf Azizoğlu'nun da içinde yer aldığı Yeni Türkiye Partisi'ne girmişlerdir. 1961 ve 1965 seçimlerinde Kürt aileler yasaklı veya hapis olan temsilcilerinin yerine, ailelerinin yeni kuşak gençlerini aday göstermişlerdir” (Tan, 2011: 343). Diğer yandan halk tabanına yayılmamakla birlikte Kürt aydınlar arasında bu muhafazakâr görünümün tersine sol fikirler egemen olmaya başlamıştır.

1960 sonrası demokratik anayasanın verdiği güvencelerle ve artan Marksist yaklaşımlarla Kürtçülük hareketleri de bir devinim kazanmıştır. Bu çerçevede Kürt İstiklal Partisi, Türkiye Kürt Öğrenci Örgütü, Dicle Talebe Yurdu, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Devrimci Doğu Kültür Ocakları gibi Kürt milliyetçi örgütler ortaya çıkmıştır. Bu örgütler Kürt milliyetçiliğini güçlendirerek, tüm Kürtlerin bir devlet altında toplanmasını savunmuşlardır (Dündar, 2009: 170).

Diğer taraftan Kürt solunun gelişmesi aynı zamanda Kürtler arasındaki sağ-sol ayrımını da kuvvetlendiren bir unsur olmuştur. 1959'daki 49'lar Olayı ile ortaya çıkan Kürt siyaseti içindeki sağ-sol ayrımı, 1960 İhtilali'nden sonra daha da belirginleşmiş ve denge, sol-sosyalist anlayış lehine gelişmiştir.

Örneğin 1965 yılında bazı Kürt gruplar Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi'ni (TKDP) kurmuştur. Devletin 1938'de bastırdığı son isyanın ardından Türkiye'de kurulan ilk Kürt ulusal partisi olan bu parti Türkiye'deki Kürtler

³ 1961 Anayasası ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (erişim tarihi 20.04.2014). 1961 anayasasında birçok özgürlüğün yanı sıra bazı milliyetçi kararlar da alınmıştır. Örneğin Kürtçe ve Ermeni yer adları Türkçe olarak değiştirilmiştir. Yine anayasada yer alan 'hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir' ifadesi 'hâkimiyet kayıtsız şartsız türk milletininindir' şeklinde değiştirilmiştir. Yine 7 Ekim 1960 tarihinde Mecburi İskan Kanunu çıkartılmıştır. Buna karşın, 1961 anayasası döneminin en özgür anayasalarından biri niteliğindedir.

tarafından pek tutulmamıştır. Çünkü Kürt gençleri, Türkiye İşçi Partisi (TİP)'in savunduğu, üniversitelerde yayılan sol fikirlerin etkisi altındadır. Öte yandan TKDP, Barzani'nin de taşıdığı geleneksel muhafazakâr yaklaşımı yansıtmaktadır (Marcus, 2010: 38). TİP'i destekleyen sol Kürtler, Kürt sorununu bir ekonomik sömürü ve bölgesel azgelişmişlik olarak Marksist bir açıdan görürken, Barzani'ye sempati duyanlar, soruna öncelikle etnik ve ulusal bir açıdan yaklaşmışlardır (Karlsson, 2008: 139).

Ancak TİP partisi içerisinde siyaset yapan Kürt solu, partinin Kürt sorunu ile ilgili çözüm üretmesinden ümit kesmiş ve yeni oluşumlara doğru yönelmiştir.

Bu kapsamda 1960'ların sonlarında öğrencilerin öncülüğündeki solun, şiddete başvurmaya başladığı dönemde Kürt öğrencilerle entellektüeller de kendi örgütlerini kurmuştur. Bu kapsamda TİP'den ümidini kesen sol Kürtler Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) kuruluşunda yer almışlardır. Devlet tarafından kapatılmaya karşı bir önlem olarak Kürt yerine Doğu ifadesini kullanan DDKO, Kürtleri ilgilendiren sosyal ve kültürel mevzuları ele almaya çalışmıştır. Grup, o vakitler çok ilgi gören Marksizmi Kürtlükle harmanlayıp, Türkiye'de Kürt siyasal kimliğinin gelişmesinde yeni bir döneme damgasını vurmuştur. Ancak DDKO, 12 Mart 1971'den sonra, 26 Nisan 1971'de sıkıyönetim kararıyla kapatılarak, yöneticilerinin büyük kısmı tutuklanmıştır (Marcus, 2010: 39; Tan, 2011: 353).

Kısaca, bu dönemde solcu, sosyalist Kürtler, Türkiye İşçi Partisi'nde; sağcı, milliyetçi Kürtler, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nde; rejim ile entegrasyon sürecinde olan feodal Kürt ağa ve şeyhler ise, Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nde toplanmışlardır. Diğer yandan bu dönem özellikle Kürt milliyetçiliği gelişen sol görüşlerle birlikte din ekseninden sıyrılmıştır. Bu açıkça PKK'nın kuruluşuna giden ilk adım niteliğindedir.

Kürt milliyetçilerinin sol/Marksist ideoloji ile entegre oluşu 1970'li yıllarda da artarak devam etmiştir.

12 Mart 1971'de, on yıl içinde ikinci kez müdahale yapılmıştır. Bu kez amaç,

radikalizmi silip atmak ve liberal 1961 Anayasasıyla yasaları, şiddet eylemlerinin yeniden ortaya çıkmasını engelleyecek biçimde yeniden düzenlemektir. Müdahalenin yapılmasından bir buçuk ay sonra ilan edilen sıkıyönetim döneminde bazı TİP'liler, komünizm propagandası yapmak ve Kürt ayrılıkçılığını desteklemekten tutuklanmıştır (Markus, 2010: 41).

1971 muhtırası sonrası artan baskıcı yönetime rağmen Kürt milliyetçiliğini savunan örgüt ve siyasi oluşumlar hızla artmaya başlamıştır. Bu dönemde hemen hemen tüm Kürt siyasi örgütleri Türkiye'nin sömürgeci olduğu tezini savunmaya başlamışlardır (Dündar, 2009).

Parlamento dışında, bir zamanlar Doğu'nun sorunlarının kaynağı olarak az gelişmişliği vurgulayan siyasi söylem, 1970'lere gelindiğinde Kürt etnisitesine ve ayrımcılığına odaklanmaya başlamıştır. Türkiye'nin modernleşmesi kentli ve daha iyi eğitilmiş bazı Kürtler arasında yeni bir bilinç biçiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kirişçi ve Winrow, 2010: 130).

Aynı zamanda, 1974'te CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin çıkardığı genel af, siyasi tutuklu bulunan Kürtler serbest kalmıştır. Cezaevinden çıkanlar yeniden örgütlenme faaliyetlerine başlamışlardır. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi içinde güçlü bir sol grup oluşturarak yönetimi ele geçirmişlerdir. TKPD adı 'Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi-Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular' (TKDP-KUK) olarak değiştirilmiş ve Mustafa Fisli Genel Sekreter olmuştur. Bu durumu kabul etmeyen ancak azınlıkta kalan bir grup, TKDP'yi devam ettirmiştir. Bu yıllarda Devrimci Demokratik Kültür Dernekler (DDKD), Rızgari, Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi (PSKT) ve Kawa adında birçok örgüt kurulmuştur. 1974 affından sonra Dr. Şivan'ın arkadaşları, DDKO modeli ile DDKD'leri (Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri'ni) kurmuşlardır (Tan, 2011: 355).

1975-78 yılları resmen olmasa da fiilen Türk tarihinin en liberal sayılabilecek dönemidir. Kürt örgütlerine örgütlenmeleri ve propaganda yapabilmeleri açısından hatırı sayılır özgürlükler tanınmıştır. Bu dönemde en küçük kasabalara varıncaya dek

örgütlenilmiş, politik yazılar yazılmış ve tartışılmıştır. Sadece doğuda değil Türkiye'nin her yerinde radikal politik hareketler fazlasıyla şiddet uygulamaya başlamıştır. 1978 yılının aralık ayında sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ancak bu yalnızca legal çalışan sendikalar ve kültür derneklerini devre dışı kılmakta etkin olmuştur. Tüm baskılara rağmen yer altı eylemleri azalmaksızın sürmüştür (Bruinessen, 2003: 59).

Özet olarak, 1960 sonrası kürt hareketlerin demokratik talepleri 1970'lerden itibaren ayrılıkçı temeller üzerine kurulmaya başlanmıştır. Bunun nedeni de hem o dönemde siyasi kargaşanın olması hem de 1980 öncesi ve sonrasında Kürtlere karşı yapılan baskıcı tutumlardır.

1960-1980 arası dönem Türkiye'de sivil toplumun gelişmeye başladığı bir dönem olma özelliği taşıması yönünden önemlidir. Ancak bu örgütlenmeler sıklıkla ülke bölünecek korkusu ile kapatılmayla karşı karşıya gelmişlerdir. Özellikle de Kürt örgütlenmeleri bundan en fazla nasiplenen oluşumlar olmuşlardır. Farklılıkların ifadesini sağlayarak devlet-toplum arasında bir bağ oluşturabilecek olan bu türden derneklerin sık sık kapatılması ise sorunu çözmek yerine daha da derinleşmesine yol açmıştır. Legal sivil örgütlenmelerinin önün tıkanması illegal oluşumların önünü açmaktan öteye gidememiştir.

Bu doğrultuda 1974 yılında kurulan örgütlerden biri de günümüze kadar Türkiye'nin en büyük sorunu olarak hali hazırda duran PKK terör örgütü olmuştur. Kürt halkının haklarını savunduğunu iddia eden bu örgüt Türk güvenlik güçlerine ve sivil halka karşı birçok eylem gerçekleştirmiştir.

5.2.4.Kürdistan İşçi Partisi (PKK)

Abdullah Öcalan, 7 Nisan 1972'de Ankara Sosyal Bilimler Fakültesi'nde yapılan bir eyleme katılmaktan ilk defa gözaltına alınmıştır. Bu nedenle 7 ay Mamak Cezaevi'nde kalan Abdullah Öcalan, Nisan 1973'de Ankara Çubuk Barajı'nda, bir grup ile yaptığı toplantıda örgütün ilk adımını atmıştır. 1975 yılında Abdullah Öcalan Ankara Yüksek Öğrenim Derneği (AYÖD) Yönetim Kurulu'na seçilmiş ve

faaliyetlerde bulunmak amacıyla 1976'da Doğu Anadolu Bölgesi'ne gönderilmiştir. 1976 yılında Öcalan'ın grubuna 'Kürdsitan Devrimcileri' denilmektedir (Demirel, 2002: 649).

“Ankara'da AYÖD içerisinde mücadele yürüten Abdullah Öcalan'ın da içinde bulunduğu bir grup Kürt ve Türk kökenli devrimci, 'Türkiye devriminin Kürdistan'ın özgürleştirilmesi ve Kürt ulusunun kurtuluşuyla mümkün olmayacağını, bölge halklarının kurtuluşuna giden yolun bağımsız, birleşik Kürdistan'ın oluşturulmasından geçtiğini' ileri sürerek, bu anlayışla bir hareketin başlatılması ve bunun için bir örgütlenmenin yaratılması kararını almışlardır. Silahlı mücadelenin koşullarının olmadığı ya da henüz olgunlaşmadığı tespitinden hareketle, siyasi mücadeleyi o günün temel mücadele biçimi olarak gören diğer örgütlerin tersine, Ankara'da ilk çekirdeği oluşan bu grup, 'Kürdistan ulusal kurtuluşçuları' adıyla silahlı mücadelenin koşullarının oluştuğunu ileri sürerek, bu anlayışa uygun bir mücadele içine girmişlerdir” (Kâhya, 2008: 224).

Diğer bir ifade ile 1977 yılından itibaren beraberindekilerin liderliğini üstlenen Öcalan, silahlı mücadelenin şart olduğu düşüncesini ifade etmeye başlamış ve bu düşünce ile arkadaşları Güneydoğu bölgesinde eylemlere başlamıştır. Bu eylemler ile birlikte bu grup için Apocular ismi kullanılmaya başlanmıştır (Menek, 2011: 193).

Bu dönemde örgüt açıkça sosyalizm ideolojisini benimsemiş ve amaçların ancak silahlı mücadele içerisinde gerçekleştirilebileceği savunmuştur (Öcalan, 1993: 122). Öcalan'ın bu dönemde tam bir bağımsızlık düşüncesi içerisinde olduğu görülmektedir. Öcalan (1993: 127-128), “bölgesel özerklik”, “federal birlik”, “dil ve kültür özerkliği” gibi çözüm yollarının gerici olduğunu ifade etmekte ve tek doğru yolun bağımsızlık olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu kapsamda örgütün ilkesi “Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan” olarak ifade edilmektedir.

Bu kapsamda Apocular 1977'de Kürt halkının düşmanlarını faşistler, devletin ajanları ve onları destekleyenler olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Kürt sorununu solcu bir

devrimin ertesine bırakan Türk solu ve sömürücü ağa sınıfı da hedeflerinde yer almıştır (McDowall, 2004: 555). Çünkü örgüt ideolojisinde bölge aşiretlerinin bir kısmı gerici, feodal çıkarlarını korumayı amaçlayan işbirlikçiler, komparadorlar olarak görülmektedir (Öcalan,1993: 131).

Diğer bir deyişle, PKK, başlangıçta devrimci mücadelenin ilk hedefi olarak Türk devletini değil, Kürt aşiret yapısını seçmiştir. Siyasi bildirimlerinde Kürdistan, aşiret reisleri ve büyük toprak ağalarının yoksul sınıfları sömürmek için devletle işbirliği yaptığı bir sömürgeci yönetim altında bulunan bir bölge olarak tanımlamıştır. PKK feodalizm, tribalizm (aşiretçilik) ve dini sekterizm gibi Kürt toplumunda Ortaçağ'dan kalma toplumsal çelişkileri ortadan kaldıracak bir devrimi savunmuştur (Karlsson, 2008: 142).

Bu arada diğer Kürtçü örgütler ile de çok kanlı çatışmalar yapılmıştır. Özellikle KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları) ile bölgeye hâkimiyet kurmak için girişilen çatışmalarda çok sayıda militan öldürülmüştür. Bu çatışmalar sonucu diğer örgütlerin çoğunun bölgedeki etkinliği bitme noktasına gelmiştir. PKK, neredeyse bölgede tek etkin örgüt konumuna geçmiştir (Menek, 2011: 194).

PKK tarafından örgütün Birinci Konferansı kabul edilen toplantı, 27 Kasım 1978'de Fis Köyü'nde yapılan kuruluş toplantısıdır. Bu toplantıdan sonra PKK'nın varlığı, ilk defa 1979 Temmuz ayında AP Urfa Milletvekili Mehmet Celal Budak'a yapılan saldırı ile duyulmuştur. Daha sonra bazı aşiretlere de saldıran PKK ilk defa Batman'da gücünü göstermiştir (Demirel, 2002: 652, Menek, 2011: 194).

1979 yılının Temmuz ayında Ethem Akçan ile Suruç üzerinden Suriye'ye, oradan da Lübnan'a geçen, Filistinlilerin yanına geri çekilen 200'e yakın arkadaşıyla ideolojik eğitim gören Öcalan, 1982 yılında Türkiye cezaevlerinde ölüm oruçlarına katılan parti mensuplarının ortaya koydukları iradeye mütakip silahlı propaganda faaliyetlerine girişilmesini istemiş ve nihayetinde 15 Ağustos 1984'de silahlı mücadeleye geçilmesini emretmiştir (Demirel, 2002: 650).

12 Eylül 1980 öncesi 22 il ve 63 ilçede örgütlenen PKK, ikibine yakın

militanı ile 'Halk Ordusu', 'Askeri Teşkilatlanma' ve 'İstihbarat Örgütleri' adı altında kanlı eylemlere başlamıştır. Ancak 12 Eylül harekâtı sırasında 132'si yönetim kadrosundan, 2 bin 385 PKK militanı ele geçirilince, Öcalan Suriye gizli servisinin talimatı ile karargâhını Şam'a taşımıştır. Öcalan'ın ilk işi yurtdışına kaçan militanları toplamak olmuştur. Çünkü Suriye, Irak ve İran sınırlarından çok sayıda PKK'lı yurtdışına kaçmayı başarmıştır. Öcalan'ın topladığı militanlar, Mahsun Korkmaz Akademisi adı verilen Helva Kampı'nda eğitildikten sonra Suriye ve Irak sınırı üzerinden Türkiye'ye gönderilerek kanlı eylemlere başlamıştır. Ayrıca 1982 yılında baskı sonucu, Filistinliler kamplarını Fas ve Libya'ya taşıyınca, PKK'lıların bir bölümü Kuzey Suriye'ye geçmiştir. PKK ile Barzani KDP'si 1982 sonunda bir araya gelmiş ve PKK grupları 1982 sonlarına doğru Kuzey Irak'taki KDP kamplarına yerleşmeye başlamıştır. Suriye sınırındaki sızmalara böylece Irak sınırı da eklenmiştir (Demirel, 2002: 653).

Ağustos 1982'de PKK Suriye'de gerçekleştirdiği İkinci Kongresinde şu kararları almıştır (Demirel, 2002: 654);

1. Türkiye'deki mücadelenin kırsal alanda (silahlı) başlatılması,
2. Suriye'nin Şam, Halep, Kamışlı ve Afrin şehirlerinde temsilcilikler oluşturulması,
3. PKK mensuplarının Suriye'deki kamplarda eğitilmesi,
4. Irak'ta, Irak Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) I. Karargâhı yanında örgüte ait bir kamp oluşturulması,
5. Örgütlenmenin temel aracı olan propaganda ve silahlı propaganda faaliyetlerinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne de uygulanması.

Üçüncü Kongre'de ise Türkiye toprakları Botan, Garzan, Orta Eyalet, Serhat, Dersim, Güney Batı ve Mardin olmak üzere yedi bölgeye ayrılmıştır (Demirel, 2002: 654).

Ağustos 1984'te PKK, Erüh ve Şemdinli yakınlarındaki askeri birliklere ilk saldırılarını başlatmıştır. PKK, daha önce az sayıda şiddet eylemlerine karışmıştır. PKK saldırılarının ve PKK ile Türk güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların sonucunda, 1984 ile 1995 yılları arasında, 5.014'ü sivil olmak üzere 20.181 kişi ölmüştür (Kirişçi ve Winrow, 2010: 146). 1991-1993 arası PKK terörizminin en kanlı

yılları olmuştur. Bu tarihten sonra, PKK adamlarının çoğunu kaybetmiş, eski gücünü yitirmeye başlamıştır (Mango, 2005: 31). Bunun sonucunda PKK 1993 yılında tek taraflı bir ateşkes ilan etmiştir.

Ancak, Mayıs 1993'te bir grup isyancının durdurduğu otobüsteki 33 silahsız askerin öldürmesiyle, PKK kendi ilan ettiği ateşkesi ihlal etmiş ve bunun ardından Türk ordusu operasyonlarını sıklaştırmıştır (Markus, 2010: 297).

1998 yılında Türkiye'nin Suriyeye baskısı sonucu Suriye PKK kamplarını kapatmak zorunda kalmış ve Öcalan'a ülkeyi terketmesini söylenmiştir. Böylece Öcalan'ın yakalanma süreci başlamıştır (Mango, 2005: 64-65).

“PKK terör örgütü Ocak-Şubat 1999 tarihlerinde İran'ın Kandil dağı bölgesinde 6. Kongresini yapmıştır. Bu kongrede, Eyalet yapılanmasından saha yapılanmasına geçilmesi, Fedailik eylemlerine başvurulması, K.İrak'ta Kürt gruplar üzerinde etkinlik sağlayabilecek PKK/BAŞUR yapılanmasına gidilmesi, ülkemizdeki diğer sol terör örgütleriyle birlikte hareketin sağlanması için AHKO (Anadolu Halk Kurtuluş Ordusu) oluşumunun hayata geçirilmesi, kadın kollarındaki faaliyetlerin partileşerek etkinleştirilmesi kararları alınmıştır” (Bal, 2003: 180). Bu kararın alınmasından kısa bir süre sonra, 15 Şubat 1999'da Öcalan İtalya-Yunanistan-Kenya üçgeninde kaçarken, Türkiye istihbaratının takibi sonucunda Kenya'da Türk birliğine teslim edilmiştir. Böylece PKK tarihinde bir devir kapatılmıştır (Demirel, 2002: 723-726).

Öcalan, 29 Haziran 1999 günü idama mahkûm edilmiştir. Karar 21 Ekim tarihinde de Yargıtay tarafından onaylanmıştır. Ancak Türkiye Hükümeti, Strasbourg'daki Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi'nin, muhakemenin cereyan tarzı hakkındaki kararına kadar idam cezasını durdurmuştur. Ağustos 2002 tarihinde Türk Parlamentosu ölüm cezasının kaldırılmasına ve Avrupa Birliği ülkelerindeki tatbikata uygun olarak Anayasa'nın değiştirilmesine karar vermiştir. Bu reform sonucu, Öcalan'a verilen idam cezası ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir (Mango, 2005: 67).

Öcalan yakalanışının ardından, daha ılımlı görünen söylemlerde bulunmaya başlamıştır. Öcalan'ın yakalanışının ardından kısa bir dağılma süreci yaşayan PKK içerisinde artık silahlı mücadeleye karşı çıkan bir muhalif kanat oluşmuştur. Cezaevinden Abdullah Öcalan'ın barış çağrıları da bunda etkili olmuştur. Ancak Osman Öcalan o tarihte örgütün dağılmasını engellemek amacıyla, Abdullah Öcalan'ın cezaevinde olduğuna vurgu yaparak, bu tür duygusalılıklarla örgütün yönetilemeyeceğini söylemiştir (Demirel, 2002: 756-760).

Bu ortam içerisinde yapılan 7. kongrede demokratik siyasal mücadele yollarının arandığı görülmektedir. Bu doğrultuda bir barış projesi dahi hazırlanmıştır. Bu projenin en önemli şartlarından biri de Öcalan'ın özgürlüğüdür (Bal, 2003: 184).

PKK'nın 7. Kongresinde demokratikleşme ve barış eylem planı için gerekli gördüğü alanlar şöyledir (Altıntop, 2011: 166);

1. Ohal kaldırılmalı
2. Olağanüstü mahkemeler lağvedilmelidir
3. İdam cezasının kaldırılması şarttır
4. Düşünce suçlarına genel af getirilmelidir
5. Merkezi yönetimden yerel yönetime geçiş gerçekleşmelidir
6. Kürt dili ve kültürünün önündeki engeller kaldırılmalı; Kürtçe eğitim ve yayın ile Birleşmiş Milletler sözleşmeleri çerçevesinde tüm temel haklar tanınmalıdır
7. PKK barış projesi kapsamında toplumun tüm kesimleriyle örgütlenme ve etkinlikte bulunma çabası içinde olmalıdır

1984 ilk PKK eyleminden 2007 yılına kadar itibaren toplam 6036 saldırı olayı, 8257 silahlı çatışma, 3071 bombalama ve patlatma eylemi, 388 gasp, 1046 adam kaçırmaya ve 567 yasadışı gösteri olayı meydana gelmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu özellikle 1993 yılından sonra gerçekleşmiştir (Kuzu, 2009: 272).

Bu saldırılar sonucu birçok sivil ve güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun 23 Şubat 2013 tarihli "Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu"na göre, kamu görevlileri, polis ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup 7.918 kişi terör sonucu hayatını kaybetmiştir. Ölü ele geçirilen terörist sayısı ise 22.101 kişidir. Terör nedeniyle yaşamını yitiren 5.557 kişi ise sivillerden oluşmaktadır.

Terör örgütünün gerek mali kaynak gerekse silah ve siyasi destek için Avrupa, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerde örgütlendiği (Kurubaş, 2004b: 221-310) ve ilk kuruluş yıllarından itibaren ASALA ile de yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir (Altıntop, 2011: 101-106).

Türk yetkililer İran, Irak, Suriye, Ermenistan ve Yunanistan gibi ülkelerin PKK'ya silah sattığını veya hibe ettiğini öne sürerken, başka uzmanlar bu gibi ülkelere yapılan silah transferinin, PKK'nın silah kaynakları arasında önemsiz bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Bunlara göre, PKK elindeki parayla bütün küçük çaplı silahları açık pazardan kolayca sağlayabilir ve öyle de yapmaktadır. Kuşkusuz yurtiçindeki çatışmalar sırasında elde edilenler ve halktan alınanlar, Enfal Operasyonları ve 1991'deki Kürt ayaklanmasından sonra Kuzey Irak'ta elde edilenler, örgütün silah kaynakları arasında sayılabilir (Kurubaş, 2004b: 170).

PKK'nın, Türkiye'de, Özgür Halk, Özgür Yaşam Dergisi, Jiyan Revşen Sosyalist Alternatif Dergisi, Özgür bakış ve yurt dışında, Özgür Politika, Berxwedan (Direniş), Axina Welat (Vatanın Ahı), Botan Dergisi, Denge Kürt (Kürdistan'ın sesi), Wosea Mezopotamya (Mezopotamyanın sesi), Serxwebun Dergisi (Bağımsızlık), Sterka Ciwan (Gençlik Yıldızı) gibi yayınları bulunmaktadır (Avcı, 2008: 37-39). Ayrıca yurt dışında ROJ TV ve MED TV de yer almaktadır.

5.2.5.1980 Sonrası Kürt Sorunu

1980 sonrası PKK ile birlikte terör sorunu Türkiye gündemine oturmuştur. 1980 öncesi örgütlenen Kürt milliyetçiliği 1980 sonrası PKK ile yeni bir kimlik kazanmıştır. 1960'ların sonlarından itibaren başlayan ayrılıkçı talepler artık sadece siyasal örgütlenmeler çerçevesinde değil aynı zamanda eylemsel olarak da Türkiye gündemine oturmuştur. Bir anlamda 1980 öncesi yaşanan gelişmeler terörün hazırlayıcısı olan koşulları yaratırken 1980 sonrası gelişmeler bu terörün hızlanmasına neden olmuştur. Özellikle 1980 darbesinin getirmiş olduğu baskıcı politikalar terörün hızla yükselmesini ve destek bulmasını sağlamıştır. Zorunlu göç, OHAL uygulaması, köy koruculuğu, Kürtçe kullanımının birçok alanda

yasaklanması, güvenlik güçleri tarafından bölge halkı üzerinde artan baskı, işgence ve birçok faili meçhul cinayetin bölgede sıradan hale gelmesiyle birlikte, PKK bölgede halkın desteğini kazanabilmiş ve böylece örgüte yeni üyeler kazandırabilmiştir.

“1980 yılındaki askeri darbeden sonra Kürtler üzerindeki baskılar yoğunlaşmıştır. Silahlı kuvvetler iktidara el koyar koymaz, ülke genelinde sıkıyönetim ilan etmiştir. Siyasi parti liderleri tutuklanmıştır. Meclis feshedilmiştir. Hatta belediye başkanları ve meclisleri bile görevden alınmıştır. Yüz bini aşkın insan tutuklanmıştır. Kürtçe konuşulmasını yasaklayan yeni yasayla Kürt nüfus özellikle hedeftedir. Çocuklara 'milli kültüre, ahlaka ve geleneklere aykırı olan ve halka hakaret niteliği taşıyan' isimler, yani Kürtçe isimlerin verilmesi yasaklanmıştır. Artan baskılara rağmen ya da belki onlardan ötürü, Kürt milliyetçiliği 1980'lerin başında Doğu Anadolu'da güçlenmiş ve PKK yavaş yavaş küçük bir eylemci ve sempatizen grubu olmaktan çıkıp geniş bir örgüte dönüşmüştür” (Lundgren, 2008: 51).

“1980'lerin sonlarında Türk yetkililer Kürt bölgesinde artan bir sorun olduğunu fark etmişlerdir; ne var ki, ekonomik az gelişmişliği ve PKK şiddetini körükleyen dış güçleri bu sorundan sorumlu tutmaya devam etmişlerdir. Bu iddiarda gerçeklik payı olmakla beraber, PKK'ya gösterilen destek, köklerini, halkın engellerle karşılaşmış Kürt ulusalcılığında bulmaktadır” (Marcus, 2009: 179).

Hükümet kendi yerel destekçilerine yönelik PKK saldırıları üzerine, kendilerini koruyabilmeleri için köylüleri silahlandırmaya karar vermiştir. Nisan 1985'te Köy Yasası değiştirilerek maliyeti devlete ait olan geçici köy korucularının bulundurulması sağlanmıştır. Korucuların sayısı hızla artmıştır. 1990 yılında gelindiğinde yaklaşık 20.000 köy korucusu bulunmaktadır, bu sayı 1993'te 35.000'e çıkmıştır (McDowall, 2004: 559).

1990'lar ise Kürt Meselesi'nin kitleselleştiği yıllar olmuştur. Bu dönemin sonunda PKK askeri açıdan bir ölçüde kontrol altına alınabilmiş ama aynı zamanda yadsınamayacak bir siyasi aktör olmuştur. 1990'larda aynı zamanda ana hedefi

Kürtleri temsil etmek olan ve Türk çoğunluklu partilerden bağımsız HEP ve DEP gibi siyasi pariler kurulmuş, Meclis'e girecek toplumsal desteği de kazanmışlardır (Kondra, 2011: 80).

Bu dönemde Özal, devletin sert tavrını değiştirmeye ve radikal bir siyaset değişikliği getirmeye çalışmıştır. 1991'de Kürtçe yasağını kaldırıp Kürtçe konuşmayı yasal hale getirmiştir. Ayrıca Güneydoğu'daki ihtilafa askeri değil siyasi çözüm bulunmasına da açıklamıştır. PKK ve diğer Kürt yanlısı partilerle diyalog kurulması gerektiğine inanmıştır. Abdullah Öcalan 1994'te bağımsız devlet hedefinden vazgeçip federal çözümü kabul etmeye razı olduğunu duyurduğunda, Özal federal sistem konusunu en azından konuşmaya hazır olduğu yanıtını vermiştir. Ayrıca PKK'nın siyasi bir aktör olarak tanınması ve siyasi sistemde yer alması gerektiğini de öne sürmektedir (Ludgren, 2008: 53).

Ancak Özal'ın bu ılımlı politikaları başarılı bir şekilde uygulanamamıştır. Kürt sorunu katlanarak büyümeye devam etmiştir. PKK eylemleri hızını arttırmıştır. Bu nedenle askeri önlemler yine devletin temel politikası olmaya devam etmiştir. Özal'ın uygulama çabasında olduğu bu politika ancak AKP hükümeti döneminde tekrar gündeme gelebilmiştir. Bu açıdan, 1999-2004 yılları arası silahların büyük ölçüde sustuğu, bölgedeki barış ve normalleşme umutlarının zirve yaptığı yıllar olarak ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde, AKP, Kürt sorununa ordu ve önceki hükümetlerden daha yumuşak yaklaşmıştır. Öncelikle MGK'nın rolü daraltılmıştır. Kültürel haklar çerçevesinde 2002'de Kürtçe yayın ve kurslara izin verilmiştir. Parti kapatılması zorlaştırılmıştır.

2005'te reform süreci belirgin şekilde yavaşlamıştır. PKK 2004'te ateşkesi tek taraflı olarak sonra erdirmiştir. Başbakan Erdoğan'ın, 2005'te Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada Kürt sorununu askeri güç yerine daha fazla demokrasiyle ele alma vaadinde bulunması, Kürtler arasında büyük bir heyecan yaratmıştır; PKK bir aylık ateşkes ilan etmiştir. Ancak barış kısa sürmüştür. 2013 yılı itibari ile PKK tekrar

eylemsizlik kararı almıştır.

Sonuç olarak, 1970’lerde şekillenmeye başlayan Kürt kimliği duygusu, 1980’lerde yoğun olarak gündeme gelmeye başlamış, 1990’larda ise yaygınlık kazanmıştır. Kürt kimliğinin önemli bir politik güç olarak ortaya çıkması, insanları etnik kimliğinin farkına varması duygusunu getirdiği gibi, bir etnik kimlik içinde ifade etme zorunluluğu içinde de bırakmıştır (Altuntaş, 2004: 15).

Bölgeyi kontrolü altında tutmaya çalışan merkezi devlet otoritesiyle geleneksel yapısını korumaya çalışan bölge halkı arasındaki gerilim pek çok çatışmaya yol açmıştır. Bu çerçevede 1925–1938 arasında 17 ayaklanma gerçekleşmiştir. 1950–1980 arasında ülke siyasetini belirleyen sağ-sol karşıtlığı Güneydoğu’da da etkili olmuş ve Kürt sorunu sol akımların üzerinden şekillenmiştir. 1978 yılında sıkıyönetim ile başlayan sıradışı hukuk deneyimi, Olağanüstü Hal (OHAL) ile devam etmiş ve 2002 yılında kaldırılıncaya kadar 24 yıl boyunca bölge, olağanüstü durumun olağanlaştığı/sıradanlaştığı bir siyasal süreç yaşamıştır. Bu çerçevede OHAL, terörü ve doğrudan şiddeti önlemeye yönelik bir düzenleme olmasına rağmen sosyal, iktisadi ve insani yönden ağır sonuçları olan yapısal bir şiddet formuna dönüşmüştür. Zorunlu göç, işsizlik ve hızlı şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal çözülme sonucunda sorunlar daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu çerçevede bölgede, doğrudan şiddetten yapısal şiddete doğru bir evrilme olmuştur. OHAL’lı yıllarda yaşanan terör, faili meçhul cinayetler, insan hakları ihlalleri, hukuk dışı uygulamalar ve yaşanan sorunların çözümüne yönelik umutsuzluk, bölge halkında devlete karşı güvensizliğin artmasına ve Kürt ulusalcılığının güçlenmesine yol açmıştır (Özhan ve Ete, 2008: 5).

Aynı zamanda, Kürt milliyetçiliği siyasi partilerde temsil edilmeye başlanmıştır. 1987’de SHP’den birkaç Kürt milliyetçiliğini savunan milletvekilinin girmesiyle Kürt sorunu siyasi arenada yerini almıştır. 90’ların başında aralarında Ahmet Türk gibi isimlerin bulunduğu milletvekilleri SHP’den ayrılarak Halkın Emek Partisini (HEP) kurmuşlardır. HEP 1993 yılında PKK örgütünü destekleyen eylem ve söylemleri nedeniyle kapatılmış ve partilerin kurulup kapatıldığı bir döngü

günümüze kadar devam etmiştir. Bu doğrultuda kurulan ve kapatılan partiler şu şekildedir; Demokrasi Partisi (1994-1994), Halkın Demokrasi Partisi (1994-2003), Demokratik Halk Partisi (1997-2005), Demokratik Toplum Partisi (2005-2009), Barış ve Demokrasi Partisi (2008-).

Halkın Emek Partisi (HEP)

Kürtlerin önemli bir kısmı 1983 seçiminde Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'ni desteklemiştir. 1987 seçimlerinde solcu Kürtler yeniden Sosyal Demokrat Halkçı Parti'de toplanmış ve Ahmet Türk Mardin'den milletvekili seçilmiştir (Tan, 2011: 399).

Ahmet Türkün de aralarında bulunduğu SHP'nin altı üyesi, Paris'te yapılan Kürt sorunuyla ilgili bir toplantıya katıldıkları için Kasım 1989'da partiden çıkartılmışlardır. Aynı nedenle dokuz üye daha partiyi terk etti ve bu on beş kişiden on tanesi daha sonra gelecek parlamento seçiminde Kürtlerin haklarını savunan ve Haziran 1989'da kampanyasını başlatan Halkın Emek Partisi'ni (HEP) kurmuşlardır (Karlsson, 2008: 164).

1991 milletvekili seçimlerinde Erdal İnönü inisiyatif koyarak HEP ile seçim ittifakına girmiş ve bu ittifak bölgedeki milletvekillerinin büyük bir kısmını kazanmıştır. Ancak Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin Meclis'teki yemin töreni sırasındaki tavırları ve Kürtçe ifadeleri büyük tartışmalara sebep olmuş ve HEP'liler Erdal İnönü'nün partisinden itifa etmiştir. Bir müddet sonra HEP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Tan, 2011: 399).

Demokrasi Partisi (DEP)

HEP'in kapatılmasından önce, bir kişi dışında bütün parlamento üyeleri, bu karardan önce atik davranmış ve yeni kurulan bir parti olan DEP'e geçmiş, böylece parlamentodaki yerlerini koruyabilmişlerdir. DEP, Türk devletinin, bir Kürt kimliği olduğunu kabul etmek zorunda olduğunu belirten ve bunun sonucu olarak da Kürt nüfusunun seçilmiş temsilcileriyle görüşmelere başlanmasını talep eden bir barış

kampanyası başlatmıştır. Yayın yapma hakkı, Kürtçe eğitim ve radyo-tv programları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sıkıyönetime son verilmesi, köy korucuları siteminin kaldırılması ve parlamento tarafından ekonomik ve hukuksal reform paketlerinin çıkarılması, diğer talepleri arasında yer almıştır (Karlsson, 2008: 164).

Ancak, Parti üyelerinden biri, Eylül 1993'te Ankara'da öldürülmüş ve ertesi yılın Şubat ayında parti merkezi havaya uçurulmuştur. Mart 1994'te altı Harp Okulu öğrencisi İstanbul'da bir PKK bombasıyla öldürülünce DEP'li parlamenterlerin dokunulmazlığı kaldırılmıştır (Karlsson, 2008: 164-165). Altı DEP milletvekili tutuklanmış ve terör örgütü destekledikleri gerekçesiyle hapis cezasına çarptırılmışlardır. Örneğin Leyla Zana ve Hatip Dicle 15'er yıl ceza almışlardır.

Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)

DEP'in yasaklanması ile geriye kalanlar bu kez HADEP'i kurmuşlardır. “Ancak HADEP isimli bu parti ünlü isimler ve siyasi deneyimi olan kişilerden yoksundur. Partiye, sol söylemi ve radikal retoriğinden etkilenen Türkler de üye olmuş ve hatta Güneydoğu Anadolu'daki Araplar ve Çerkezler de katılmışlardır” (Karlsson, 2008: 165).

1994 yeril seçimlerine katılmayan HADEP 1995 seçimlerinde ilk sınavını vermiştir. Seçim sonuçlarında Güneydoğu'daki oyların % 46.2 sini almasına rağmen seçim barajını geçememesi sebebiyle bir millet vekili bile kazanamamıştır.

HADEP, ülkenin bütünündeki olumsuz sonuçlara rağmen Güneydoğu Anadolu'daki başarısı sayesinde yine de bir siyasi meşruluk kazanmıştır. Bir Kürt partisinin, uzun zamandır süren şiddete rağmen Güneydoğu'da halkın desteğini kazandığı mesajı apaçıktır. HADEP'in siyasi programı DEP'inkiyle benzeşmektedir ama 'Kürt realitesini yansıtan' yeni bir anayasa ve yerinden yönetim talepleriyle biraz daha ileri gitmektedir. HADEP, parlamento seçimlerinden altı ay sonra, 1996 yazında kendinden önceki partilerin kaderini paylaşmıştır. Lider kadro tutuklanmış ve bir parti konferansında hem tezahürata hem de yuhalamaya yol açan, podyumdaki Türk bayrağının indirilip yerine Öcalan'ı öven bir pankartın asılması üzerine yasaklama

süreci başlatılmıştır (Karlsson, 2008: 166).

Demokratik Halk Partisi (DEHAP)

HADEP'in kapatılmasının ardından 14 Ekim 1997'de DEHAP kurulmuştur. DEHAP, Kasım 2002'deki parlamento seçimlerinde 1,96 milyon oy almasına ve Kürtçe konuşulan bölgelerde oyların % 46,2'sini toplamasına rağmen Meclis'e girememiştir. DEHAP, Ağustos 2005'de 2004 yılında serbest bırakılan Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin kurdukları DTH ile birleşmiştir. Yeni kurulan parti DTP (Demokratik Toplum Partisi) adını almıştır (Karlsson, 2008: 167).

Demokratik Toplum Partisi (DTP)

Parti 9 Kasım 2005 tarihinde kurulmuştur. Demokratik Toplum Partisi, Demokratik Toplum Hareketi'nin partileşmesi sonucunda kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Demokrasi Partisi eski milletvekillerinden Leyla Zana ve Orhan Doğan ile Cumhuriyet Halk Partisi eski milletvekillerinden Ahmet Türk bulunmaktadır.

Demokratik Toplum Partisi, kendi parti tüzüğünde şu şekilde tanımlanmıştır:

DTP, demokratik uygarlık çağı değerleri olan özgürlükçü, eşitlikçi adaletçi, barışçı, çoğulcu, katılımcı, çok kültürlü toplumu zenginlik olarak gören ve yenileşmeyi savunan; insan ve toplum odaklı diyalog ve uzlaşmaya dayalı, otoriter-merkezi- hiyerarşik siyaset yapma tarzı yerine, demokratik-yerel –yatay işleyişi benimseyen, demokratik iç işleyişi kararlılıkla savunan, barışçıl demokratik siyaseti esas alan, evrensel değerlere sahip çıkan, her türlü ayırıcılığı ve ırkçılığı ret eden, insanlığın özgürleşmesini, cinsler arası eşitlikte gören, bu temelde özgür, demokratik-ekolojik toplumu hedefleyen demokratik özgürlükçü eşitlikçi sol bir kitle partisidir.

“DTP, Temmuz 2007 parlamento seçimlerinde yüzde on barajına takılmamak için bağımsız adaylar çıkarmış, bunlardan 22'si seçimleri kazanmayı başarmış ve parlamentoda kendi gruplarını kurabilmiştir. AKP, Kürt bölgelerinde oyların toplam

% 55'ini almıştır. Bu oran ülke genelinde aldığı % 47'den daha yüksektir. Buna karşılık DTP'li bağımsızların topladığı oy oranı % 24 olmuştur” (Karlssoon, 2008: 168).

Ancak kısa süre sonra Anayasa Mahkemesi, Demokratik Toplum Partisi'ni (DTP), kapatılmasına karar vermiştir. DTP'nin “terör faaliyetlerin odağı haline geldiği” iddiasıyla, “ teröre bulaşmış bir partiye ifade özgürlüğü hakkı tanınamayacağına” hükmeden mahkeme Abdülkadir Fırat, Ahmet Ay, Ahmet Türk, Orhan Miroğlu, Selim Sadak, Aydın Budak, Aysel Tuğluk ve Leyla Zana'nın da aralarında bulunduğu çok sayıda üye ve yöneticisine de siyaset yasağı getirmiştir. Mahkeme DTP eşbaşkanı Ahmet Türk ve DTP Diyarbakır milletvekili Aysel Tuğluk'un milletvekilliklerinin de düşürülmesine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin aldığı bu kararla DTP 14 Temmuz 1993'ten Halkın Emek Partisi'yle başlayan süreçte kapatılan 7. Kürt partisi olmuştur.

Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)

Türkiye'de 2008 yılında kurulmuş ve Demokratik Toplum Harekti'nin kurulan sonuncu siyasal partisidir. Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'tır.

Barış ve Demokrasi Partisi, kendisini parti tüzüğünde şu şekilde tanımlamıştır (<http://bdp.org.tr/devam/16-bdp-tuzuk.aspx>);

BDP; demokratik uygarlık çağı değerlerini esas alan; özgürlükçü, eşitlikçi, adaletçi, barışçı, çoğulcu, katılımcı; farklılıkları toplumun zenginliği olarak gören, her türlü ayrımcılığı reddeden, insan ve toplum odaklı, diyalog ve uzlaşmaya dayalı demokratik yerel-yatay işleyişi benimseyen; demokratik iç işleyişi kararlılıkla savunan, barışçıl demokratik siyaseti esas alan, evrensel değerlere sahip çıkan, yeniliği savunan; insanlığın özgürleşmesini cinsler arası eşitlikte gören, bu temelde özgür, demokratik-ekolojik toplumu hedefleyen demokratik, özgürlükçü eşitlikçi sol bir kitle partisidir. Ayrıca Parti'nin amaçlarında Türkiye'nin katı merkeziyetçi ve tekçi yapılanmasına karşı, siyasi ve idari yapısında demokratikleşmeyi sağlamak amacıyla köklü bir reformun savunulduğu, halkın yerelde söz ve karar sahibi olduğu,

tüm farklılıkların kendini özgürce ifade edebildiği demokratik özerklik modelinin benimsendiği belirtilemektedir.

PKK'nın kuruluşundan önce legal Kürt örgütlenmelerinin uğradığı baskı nasıl illegal örgütlenmelere yönelimi doğurduysa, PKK'nın kuruluşundan sonra da gerek STK'ların gerekse Kürt partilerin kapatılması terörün tırmanmasına yol açmıştır. 1990'lar sivil toplumun geliştiği ve Kürt sorununa eğilmeye başladığı dönem olmakla birlikte etkileri ancak 2000'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Devlet paradigması uzun süre değişmeden güvenlik odaklı politikalara devam etmiştir. Bu politikanın bir sonucu ile Kürt siyasi partileri sürekli olarak kapatılmış ve STK'lar sürekli sınırlandırılmıştır. Buna rağmen STK'ların 1990'lar boyunca Kürt sorunu üzerine odaklandığı çalışmaları sonucunda devletin bu paradigması değişmiştir. Böylece paradigma tamamen değişime uğrayarak sorunun demokratik çözümü yolunda önemli adımlar atılmıştır.

5.3. Türkiye'de Terörün Nedenleri

Terörizm çok boyutlu bir olgu olması sebebiyle, nedenleri üzerine yapılacak bir değerlendirme de siyasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik olmak üzere birçok disiplini göz önünde bulundurma zorunluluğu taşımaktadır. Ayrıca her bir terör örgütünün kendine özgü tarihsel bir süreç içerisinde geliştiği göz önünde bulundurulduğunda bir örgütün ortaya çıkmasına sebep olan faktörler diğer bir örgüt için geçerli olmayabilmektedir. Dolayısıyla her hangi bir terör örgütünü ortaya çıkaran nedenleri ortaya koyabilmek için o örgütün tarihsel gelişimi göz önünde tutulması ve ayrıca sosyal, ekonomik, siyasal, psikolojik öğelerin bir arada dikkate alınması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye özelinde terörün nedenleri ele alındığında siyasal, sosyal, kültürel ve psikolojik öğelerin belli ölçülerde etkili olduğu görülmektedir.

Terörizmin tanımı gereği siyasal bir amaç taşıdığı göz önüne alındığında, PKK terörünün de ilk olarak siyasal koşulların bir ürünü olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Geçmiş dönemde Şeyh Said İsyası'nın bastırılması sonrası devlet

tarafından uygulanan Şark Islahat Planı, Tahriri Sükûn Kanunu gibi yasalarla uygulanmış olan sert politikalar Kürt milliyetçiliğinin artmasına neden olmuştur. Yine 1980 sonrası uygulanan baskı politikaları ise sorunun büyümesine ve bugünkü halini almasına yol açmıştır. 1980 sonrası PKK sorununun tek başına güvenlik sorunu olarak algılanması ve bu kapsamda uygulanan, köy boşaltmalar, siyasi parti kapatmaları, OHAL uygulaması gibi politikalar terörün boyutlarını giderek arttırmıştır.

Siyaset kurumunun sorunlara bir çözüm getireceğine ilişkin halkın inancı yok olmaya yüz tuttukça, şiddet artmış ve böylece sorunları çözeceği iddiasında olan PKK halkın desteğini daha fazla almaya başlamıştır. Bir anlamda siyaset alanındaki bozulma terörü doğurmuştur (Laçiner, 1996: 260). Kısaca siyasal istikrarsızlık Türkiye’de terörün önde gelen sebeplerinden biri olmuştur (Bölügiray, 1996: 43).

Siyasal yapıdaki bozukluklar kadar terörün ortaya çıkışında ekonomik, sosyal ve psikolojik etkenlerin de var olduğu gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Aynı zamanda bölgeye özgü toplumsal yapının da sorunun terör boyutuna ulaşmasında etkileri olduğu söylenebilir.

Aşiret Yapısı

M. Emin Bozarslan *Doğu'nun Sorunları* (2002) adlı eserinde doğudaki aşiret yapısı, ağalık sistemi, kültürel, ekonomik ve sosyal sorunları dile getirmektedir. Ona göre tüm bu sorunlar devlet tarafından yeterince anlaşılamamış ve doğal olarak gerekli olan çözümler üretilenmemiştir. Kürtlerin umut olarak gördüğü demokrasi sorunları çözememenin yanı sıra aşiret ağalarının egemenliğine güç katmıştır. “Ekonomik özgürlüğe kavuşmayan köylüler, ağanın egemenliği altında kalan topraksızlar, şeyhin ve yobazın hurafelerine aldanan saf ve bilgisiz insanlar kendi iradeleriyle değil, ağanın ve şeyhin emriyle oy vermektedirler... Demokrasinin halk idaresi olması ve tamamen halkın elinde bulunması gerekirken, halkın ekonomik özgürlükten yoksun olması yüzünden, halkın dışındaki kişilerin idaresi olmakta ve bunların elinde halkı yönetmelerini kolaylaştıracak bir mekanizma, bir araç

durumuna girmektedir” (Bozarslan, 2002: 181).

Aşiretlerin devletle olan ilişkilerine bakıldığında ya devlet için potansiyel bir tehdit ya da başka potansiyel tehditlere karşı kullanılacak bir güç olarak görülmüştür. Bazı aşiretler devletin yanında yer almış bazıları ise terör örgütünü açıkça desteklemese de çatışmaya girmemiştir. Sonuçta bu iki durum da aşiretlerin yapısını ve varlığını güçlendirmiştir (Erkan ve Bozgöz, 2003: 204).

Aşiret yapısı bölgede önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle aşiretler arasındaki çekişmeler milliyetçilik algısını yavaşlatmıştır. Diğer taraftan merkezileşme politikalarına tepki olarak ortaya çıkan ayaklanmalarda ise birliği sağlamıştır. Dolayısıyla aşiretler Cumhuriyet döneminde Kürt milliyetçiliğini yavaşlatmış, ama aynı zamanda Kürt birliğinin sağlanmasında da önemli rol üstlenmişlerdir.

Örneğin, “1940’ların ortalarından itibaren çok partili yaşama geçişle birlikte, bölgedeki oyları kontrol eden aşiret reislerinin önemi artmıştır. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ayaklanmalar nedeni ile baskı altında tutulan feodal yapı, 1950’lerle birlikte sistemle bütünleşmeye, Kürt aşiret reisleri kentleşmeye, ticaretle uğraşmaya ve siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. Örneğin Şeyh Sait’in torunu Abdülmelik Fırat, Demokrat Parti’den (DP) milletvekili seçilmiştir. Çok partili yaşama geçilmesinden itibaren iktidar partileri, destekçisi olan aşiretlere kaynak akışı sağlamaya başlamış, böylece bazı aşiret reisleri, diğer aşiretlere ve Kürt topluluğuna karşı güçlenmiş ve bu durum Kürt toplumunun ekonomik ve toplumsal kutuplaşmasını arttırmıştır” (Altuntaş, 2004: 8). Bu kutuplaşma aynı zamanda devletin desteğini alamayan aşiretlerin PKK’yı desteklemesine neden olmuştur.

Koruculuk Sistemi

Nisan 1985 tarihinde Köy Kanunu'nun 74. maddesine eklenen iki fıkra ile yasal çerçevesi oluşturulan köy koruculuğuna Mayıs 1985 tarihinde Beytüşşebap'ta başlanmıştır. Koruculuk sonrası, birçok korucu aşiretinin devletin korunması altında güçlendiği bölgede diğer aşiretler üzerinde baskı oluşturduğu görülmektedir (Tori,

2000: 144-168).

Osmanlı dönemindeki Hamidiye alaylarında olduğu gibi Köy koruculuğu sistemi de Kürtler arasında çatışmalara neden olmuştur (Bayrak, 1999: 113-115). Böylece bir kısım aşiretler devlet kanalı ile güç elde etme çabasına girerken, diğer aşiretler de PKK vasıtasıyla güçlenme yoluna gitmişlerdir (Kaynak, 2009: 82).

Bu itibarla koruculuk sistemi ile vatandaşlar, devlet yanlısı veya potansiyel tehlike olarak görülmeye başlanmış veya en azından bölge halkı arasında böyle algılanır hale gelmiştir. Hatta bir kısım köy korucuları bölgelerinde bazı kişilerin mal ve mülklerine el koymuşlar, aşiretler arasındaki ihtilaflarda buldukları konumu kötüye kullanarak tansiyonu yükseltmişlerdir. Bazı köy korucularının ise teröristlere yardım ettikleri de görülmüştür (Erdoğan, 2008: 179).

OHAL

Türkiye'de devletin terörle yüz yüze kalan bölgelerde 1987'den bu yana olağanüstü hal rejimi uyguladığı, burada bir bölge valiliği ihdas ettiği ve güvenlik güçlerine geniş yetkiler tanıdığı görülmektedir. Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin tasarruflarına karşı yargı yolu kapatılmış, 1990'da çıkarılan 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle bölge ve il valilerinin işlemlerine karşı yargıya başvurma hakkı bireylerin ellerinden alınmış ve bazı cezalar bölgede iki katına çıkarılmıştır. Kararnameyle bölge valisine geniş yetkiler tanınmış, güvenlik güçlerine büyük muafiyet getirilmiştir (Kurubaş, 2004b: 48). Bu kapsamda OHAL bölge halkının kendisini baskı altında hissetmesine neden olmuş ve bazı güvenlik güçlerinin aşırı güç uygulamaları sonucu teröre olan destek giderek artmıştır.

Bölgenin normalleşebilmesi için Olağanüstü Hal Uygulamaları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı çerçevesinde 30 Kasım 2002 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

Uluslararası Boyut

Kürdistan olarak tabir edilen bölge petrol kaynakları bakımından zenginliği,

su kaynaklarının yoğunluğu, enerji nakil hatlarının bölge üzerinde bulunması İsrail'in güvenliği için bölgenin önemi gibi nedenlerle Kürt sorunu uluslararası bir boyut kazanmaktadır.

Dolayısıyla, “Kürtlerin Ortadoğu'nun en sorunlu ve geçişken bölgesinde yer almaları, onları uluslararası politikanın önemli bir nesnesi haline getirmektedir. Ayrıca bölgedeki devletlerin zayıflaması Kürtlerin bölgesel bir aktör olarak hareket etmelerine olanak tanımaktadır. Bu da sorunun uluslararası boyut kazanmasına neden olmaktadır” (Kurubaş, 2004b: 60).

Örneğin geçmişten beri Irak Kürdistan'ında İngiliz politikaları son derece etkili olmuştur. Musul sorunun ortaya çıkışından, Barzani isyanına kadar birçok olayda İngilizler aktif rol oynamışlardır (Eskander, 2000: 139-163; Rubin, 2007: 353). Musul sorunu sebebiyle İngilizlerin, Kürt halkını, Osmanlıya karşı kışkırttığı bilinmektedir. Genelkurmay belgelerinde (2011: 54-56), Musul nedeniyle İngilizlerin bölgedeki Kürt aşiretlerini kışkırtma çalışmalarına giriştikleri söylenmektedir.

Bölgenin bu önemi nedeniyle, Cumhuriyet öncesi ve sonrası yabancı devletlerin politikalarında bölge halkı birçok kez kullanılmıştır. Birçok isyanda dış güçlerin etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca bölge içindeki İran, Irak, Suriye ve Türkiye'nin birbirlerine karşı bölge halkı üzerinden politikalar yürüttükleri bilinmektedir. Bu gün PKK kamplarının büyük çoğunluğu Irak ve Suriye sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bu ülkelerce terör örgütüne maddi desteklerinde yapıldığı bilinmektedir.

Yine geçmişte bölge ülkelerinde yaşanan Kürtlere yönelik politikalar Türkiye Kürtleri üzerinde de etki etmiştir. Örneğin 1987-1988 arası Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak güçlerinin birçok kürdü öldürmesi ve Kürt köylerini yakması yalnız Irak Kürtlerini değil aynı zamanda Türkiye Kürtlerini de etkilemiştir (Berwari and Ambrosio, 2008: 896; Donovan, 2006: 8).

Son olarak, PKK Avrupa'da sosyal bir hareket niteliğine ulaşmıştır. PKK liderliğindeki sivil toplum kuruluşları ve sosyal hareket kuruluşları ile Kürt sorunun

Avrupa'da etkin bir konuma gelmesine neden olmuştur. Özellikle radyo, tv ve internet yayınları Avrupa üzerinden Kürt milliyetçiliğini kuvvetlendirmektedir (Bos and Nell, 2006: 209-210; Çeliker, 2009: 90; Wahlbeck, 2002: 224). Hatta Kelly (2002: 91-118), bu sosyal hareketler olmaksızın PKK'nın silahlı direnişinin etkinliğini yitireceğini belirtmektedir.

Zorunlu Göç

Bölügiray (1996), hızlı nüfus artışının ve onun getirmiş olduğu çarpık kentleşmenin insanların yaşam koşullarını kötüleştirdiğini ve yabancılaştırmayı artırarak teröre uygun bir ortam sağladığını dile getirmektedir.

Günümüzde Türkiye'de göç hareketlerine baktığımızda Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bölgedeki yoğun işsizlik sonucu gerek civar köylerden ve ilçelerden bölgenin büyük kentlerine doğru gerekse batı illerine doğru bir göç yaşanmaktadır. Fakat “1980’lerin ortasından 1990’ların sonlarına dek yaşanan ve ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Bölgelerindeki nüfusu etkileyen iç göç sürecinin arkasında sosyolojinin klasikleşmiş ‘itici ve çekici’ faktörlerinin dışında da öğeler yatmaktadır. Burada karşımıza çıkan şey, aslında son dönemde kullanılmaya başlanmış bir olgu olan ‘ülke içinde yerinden edilme’ olgusudur” (Kaya, 2009: 3).

Türkiye’de son zamanlarda göç çalışmalarında sıkça kullanılan “yerinden edilme” olgusu zorunlu göç olarak da literatürde ifade edilmektedir. Özellikle 1990-1996 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde güvenlik nedeniyle boşaltılan çok sayıda yerleşim yeri sonucunda ortaya çıkan zorunlu göç olgusu, diğer göç türlerinden ayrılarak yeni toplumsal sorunlara zemin hazırlamıştır.

1990’larda başlayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki güvenlik nedeniyle köy ve mezraların boşaltılması yeni bir göç olgusuyla karşılaşmamıza neden olmuştur. Zorunlu göçe bireyler hazırlıksız yakalandıkları için birey üzerindeki etkisi de gönüllü göç edenlere göre farklı sonuçlar yaratmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki geleneksel göç hareketleri çoğunlukla bölge dışındaki kentlere

doğru yaşanmaktadır. Bu bölgelerden başta İstanbul olmak üzere İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Mersin gibi kentlere göç edilmektedir. Oysa zorunlu göç hareketleri büyük ölçüde bölge içindeki kentlere yönelmiştir. Bu gçten Doğu Anadolu'da en çok etkilenen il Van iken Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep, Urfa, Batman gibi kentlerde nüfus birikmeye başlamıştır. Sözü edilen bu kentlerin alt yapısı ve ekonomisi yeni gç edenleri ememeyecek kapasitede olduğu için yaşanan sorunlar batıdaki kentlerden farklı olmuştur.

“Göçün terörün nedeni mi yoksa sonucu mu olduğu tartışılabilir. Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu’dan göçenlerin bir kısmı terör belasına bulaşmamak için gçmektedirler. Terör aynı zamanda işsizliği de arttırmaktadır. Terör yüzünden yatırımcılar bu bölgeleri tercih etmemektedirler. Türkiye’de son 20 yıllık dönemde gç olayında üzerinde durulabilecek en önemli konulardan birisi de, özellikle PKK terörünün etkisidir. Cumhuriyet döneminin en kanlı terör olayları, bu dönemde yaşanmış ve bu da göçün önemli nedenlerinden birisi haline gelmiştir. Bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde köylerin boşalması ve/ya boşaltılması olayları bu dönemde yaşanmıştır” (Gks ve Bilgi, 2010: 180).

Son yirmi yılda yersizleştirilen Kürtlerin yüzdesi ise tartışma konusudur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu’nun raporunda⁴ 1997 yılı itibariyle OHAL kapsamındaki iller ile bazı evre illerde 905 köy ve 2.523 mezra olmak üzere toplam 3428 yerleşim yerinin güvenlik gçleri tarafından terörle mücadele kapsamında boşaltıldığı belirtilmektedir. Boşaltılan köy ve mezarlarından göç edenlerin sayısı ise 378.335 olarak ifade edilmektedir. Ancak raporda bu rakamların daha yüksek olabileceği ihtimalinden söz edilmektedir.

Örneğin, KİHP'nin de içinde bulunduğu Sivil Toplum rgtleri, Zorunlu İge Uğratılmış Toplulukların rakamının 3 milyon kişiden fazla olduğunu tahmin etmektedir. Avrupa Konseyi gibi ABD Dışışleri Bakanlığı da yaklaşık 1 milyon

⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göçeden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespi Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25), 14.1.1998.**

insanın yerlerinden edildiğini tahmin etmektedir (Yıldız, 2004: 17)⁵.

Sosyal Dayanışma için Göçmenler Derneği ve Kültür Çalışmaları göçmenlerin % 96.6'sının bu zorunlu yersizleşme veya ev yıkımı yüzünden kayba uğradığını, % 72.4'ünün kişisel mülkiyet kaybına uğradığını ve % 88.4'ünün de evlerinin imha edildiğini ya da boşaltmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Dikkate değer şekilde Kürt göçmenlerin % 78'i yersizleştirme öncesinde ayrı köylerinde oturmaktadırlar. Yersizleştirmeden sonra, göçmenlerin % 57'si gecekondularında yaşamaya başlamışlardır. GÖÇ-DER'in bir araştırmasına göre, 2003'te, zorunlu göç edenlerin büyük çoğunluğu ya işsiz ya da düzenli bir gelir kaynakları yoktur. Dahası, zorunlu göç edenlerin % 66.1'i zorunlu göçün sonucu olarak, işlerini kaybetmenin hem maddi, hem de manevi ağırlığını taşıdıklarını belirtmişlerdir (Yıldız, 2004: 25-49).

Kısaca, Kürt nüfusun yüzde 17'si çatışmalardan dolayı göç etmiş, yüzde 9,5 yaşadığı yeri terk etmek zorunda bırakılmıştır (Konda, 2011: 96). Yıllar geçtikçe göçmenlerin sayısı büyük ölçüde artmış ve birbirlerine yakın yerlerde yaşama eğilimleri Kürt kimliğinin, Cumhuriyetin her yerinde kalıcı olarak yerleşmesini sağlamıştır. Bu esnada bu tür toplulukların varlığı 800 kilometre uzaklıkta olan İstanbul'un bile Kürt sorununun göze çarpan bir gerçeklik olduğunu anlamalarına yol açmıştır (McDowall, 2004: 534).

“Göçle birlikte daha fazla Kürt, Türkiye'deki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin farkına varmaktadır. Bu durum bazı Kürtleri, özellikle gençleri, ayrı kimlikleri konusunda daha bilinçli ve PKK propagandasına daha duyarlı yapmaktadır” (Winrow ve Kirişçi, 2010: 160).

⁵ Başbakanlık ve Aile Araştırma Kurumu tarafından 1998 yılında bölge illeri ve bölgeden göç alan batı illerini kapsayan 4282 kişi ile yapılan araştırma sonucu hazırlanan rapora göre, göç sebepleri yüzde 33,9 ile örgüt etkisi, yüzde 24,4 ile devletin etkisi, yüzde 13,2 ile ekonomik şartların bozulması, yüzde 12,1 oranında işsizlik, yüzde 10,9 ile köy korucularının baskısı, yüzde 4,6 ile ağa baskısı, örgüt ve devlet baskısı kan davası ve başka sebepler olarak belirtilmiştir (Türkyılmaz, Ahmet ve Diğerleri (1998), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları**, Başbakanlık ve Aile Araştırma Kurumu, Ankara, s.70)

Özellikle göç çocuklar üzerinde büyük etkilere yol açmıştır. Taş atan çocuk olgusunu ortaya çıkarmıştır. “Köyden kente göç, sokak çocuklarının sayısında korkunç bir artışa yol açmıştır. İkinci olarak, sokak çocuklarının %98'i, çoğu Güneydoğu Bölgesinden olmak üzere, iç göçe uğramıştır” (Yıldız, 2004: 64).

Kitlesel göçlerin Kürt çocukları üzerindeki etkisi şöyledir (Yıldız, 2004: 26);

1. Yoksulluk ve sosyal yatırımların eksikliği çoğu Kürt çocukları için düzgün bir eğitimi zorlaştırdı.
2. Aşırı yoksulluk birçok çocuğu erken yaşlarda ve çoğu kez zor koşullarda çalışmaya zorladı.
3. Türk hükümetinin Kürtçe üzerindeki baskısı Kürt çocuklarının daha geniş bir kültüre tam olarak ilgi gösterme yeteneklerini etkiledi.
4. Yer değiştirem ve sınıfsal farklılaşmanın keskinleşmesinin psikolojik etkileri özellikle gelişme yıllarında çocuklar üzerinde ağır sonuçlara yol açtı.
5. Yoksulluk ve hükümetin sosyal fonlarının yetersizliği, beslenme bozuklukları ve diğer ciddi sağlık sorunlarına yol açtı.

Kısaca özellikle 1990'lar boyunca yaşanan çatışmalar sonucu gerçekleşen büyük göçler, kentlerde yaşanan acıların hatırasını devam ettirmekte ve Kürt milliyetçiliğini kuvvetlendirmektedir (Ahmetbeyzade, 2007: 159-182).

Eğitim

Eğitim düzeyleri konusunda Kürtler ve Türkler arasındaki fark büyüktür. Türklerde yüzde 13,3 olan üniversite ve üstü eğitim almış kişi oranı Kürtlere gelindiğinde yüzde 7,3'e gerilemektedir, bu, lise ve dengi okullarda sırasıyla yüzde 27,3 ve 18,4; hiç eğitimi olmayanlar için yüzde 6,5 ve 26 oranlarındadır. Ortalama eğitim yılı Türklerde 8,1 yılken, Kürtlerde 6 yıldır. Bir kuşak daha geriye gittiğimizde fark daha da açılmaktadır. Bir kuşak önce Türklerde ortalama eğitim yılı 5,1 iken, Kürtlerde 3 yıldır (Konda, 2011: 93). Bu durum eğitim alamayan gençlerin işsizlik sorunuyla batıda yaşayan gençlere oranla daha fazla maruz kalmasına neden olduğu gibi toplumsal bütünleşme önünde de engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğitim konusunda bölgenin geri kalmışlığı sorunun daha da büyümesine neden olmaktadır.

Ekonomik Etkenler

Geleneksel olarak Kürtlerin oturduğu bölgeler, Türkiye'nin en az gelişmiş kesimleri olagelmıştır. Şu anda pek çok Kürdün yaşadığı Doğu ve Güneydoğu bölgeleri, bugün, iki sosyo-ekonomik gösterge bakımından en düşük paya sahiptir. Bu bölgelerde 1985'te yüzde 35,5 ve yüzde 44'lük okuryazar olmayanların oranı, Türkiye'nin diğer yerlerindeki oranlardan çok yüksektir. Benzer şekilde, 1990'da 1000 kişiye düşen doktor sayısı, ülkenin daha az gelişmiş bu bölgelerinde daha düşüktür (Winrow ve Kirişçi, 2010: 142).

Konda'nın 2010'da Türkiye genelinde yapmış olduğu araştırmaya göre Kürtlerin yaşadığı hanelerin yüzde 17,1'ine ayda 300 TL ve altı girerken yüzde 34,9'una 300-700 TL arası gelir girmektedir. Bu oranlar Türkler için sırasıyla yüzde 4,8 ve yüzde 28'dir. Hanedeki kişi sayılarını da dikkate alınca tablo tüm çıplaklığıyla orataya çıkmaktadır. Kürtlerdeki yüzde 17,1'lik en alt gelir diliminde olan hanelerin yüzde 4,8'i 9 ve üstü kişiden oluşan, yüzde 6,7'si ise 6-8 kişiden oluşan hanelerdir (Konda, 2011: 95).

Ne var ki, bunun Türk hükümetinin kasıtlı politikalarının sonucu olduğunu öne sürmek yanlış olur. Türkiye'nin Karadeniz kıyısı, Batı bölgeleriyle karşılaştırıldığında sosyo-ekonomik durumu kötü olan diğer bir bölgedir. Devlet harcamalarının önemli bir oranı Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yöneltilmektedir. 1986 ile 1990 arasında, ulusal bütçeden bu iki bölgeye ayrılan pay, bu bölgelerde toplanan devlet gelirlerinden fazladır. Dönemin bütçesi, kamu gelirlerinden, 1.37'lik ülke ortalamasından oldukça yüksek bir oran olan, yaklaşık 6 kat fazlasını ayırmıştır. Açıkçası, bu dönemde, Türkiye'nin gelişmiş batı bölgelerinden daha az gelişmiş bölgelerine fon aktarımı olmuştur (Winrow ve Kirişçi, 2010: 143).

“Hükümetin bölgeyi kalkındırma çabaları, diğer göstergelerle de desteklenmektedir. 1983 ile 1992 arasında kamu yatırımı harcamalarının çok büyük bir oranı Doğu ve Güneydoğu bölgelerine kanalize edilmiştir. Bu yatırımın önemli bir oranı, devasa GAP'ın finansmanı içindedir. Ne var ki, birçok ekonomik etken, bu

kamu kaynakları seferberliğinin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin sosyo-ekonomik durumunu iyileştirmesini önlemektedir” (Winrow ve Kirişçi, 2010: 144). Bu ekonomik etkenler olarak birinci sırada, özel sektörün bölgeyi tercih etmemesi, ikinci olarak da Körfez Krizinin bir sonucu olarak Irak'a koyulan ambargodur.

Kısaca, ekonomik az gelişmişlik bölgede işsizlik oranlarını arttırmıştır. Bu ekonomik koşullar gerek bölge içerisinde gerekse yoğun göçün yaşandığı Batı illerinde işsiz kalan nüfusu şiddet yoluna kanalize eden en önemli sebeplerden biri olmuştur. “Büyük şehirlere göçün, buralarda da işsizliğin artmasının, istihdam dengesizliğinin, ya da Doğu, Güneydoğu bölgelerimizde anarşi için hazır bir potansiyel olarak bekleyen gençliğin kolay kullanılabilmesinin arkasındaki en önemli sebep işsizliktir. Bu da, kalkınmamışlık ve geri kalmışlıkla doğrudan ilgilidir” (Güzelgöz, 2008: 68).

Psikolojik Etkenler

Her terör örgütü eylemleriyle belli kitlelere mesaj vermeyi ve halk tabanından destek almayı amaç edinmektedir. Ayrıca örgütün devamının sağlanabilmesi için örgüte katılacak yeni elemanları kazanmayı amaçlamaktadır. Bu türden amaçları gerçekleştirebilmesi için ise kamuoyu önünde eylemlerini meşru gösterecek psikolojik dayanaklara ihtiyaç duymaktadır.

Bu kapsamda PKK'nın ve Kürt sorunun temelinde de yatan milliyetçiliğin büyük ölçüde siyasi ve psikolojik kökenli olduğunu akıldan çıkartmamak gerekmektedir (Jwaideh, 2008: 576).

PKK'nın kullandığı geçmişe dayanan mağduriyet ve ezilmişlik psikolojisi kamuoyunda eylemlerini meşru zemine oturtmalarına yardımcı olduğu gibi yeni örgüt elemanlarının da kazanılmasına katkı sağlamaktadır.

Özellikle uygulanan yanlış politikalar sonucu Kürt halkının devlete olan aidiyet hissini örgüte doğru kaydığı görülmektedir (Ventuyken and Yıldız, 2006: 527-548). Uzun yıllar boyunca bölgede uygulanan OHAL ve köy boşaltmaları gibi

uygulamalar Kürt gençleri arasında ezilmişlik psikolojisini arttırmıştır. Buna Diyarbakır cezaevinde yaşanan işkenceler ve faili meçhul cinayetler eklendiğinde mağduriyet psikolojisi halk tabanında etkisini göstermiştir. Ayrıca bölgedeki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sorunların dile getirilmesini sağlayacak olan legal yolların önünün tıkanması, PKK'nın elini güçlendirmiş ve tek çözüm terör sayılığını halk tabanına yaymasında yardımcı olmuştur. Dolayısıyla bu gibi uygulamalar, Kürt kökenli yurttaşlarda, “seçilmiş travmaların” sayısını arttırarak pekiştirmiş ve onların, “Kürt kimliğine” daha sıkı bağlanmalarına neden olmuştur.

Bu çerçevede Kürtler tarafından faili meçhul cinayetler ve Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalar sıklıkla dile getirilmektedir.

Örneğin, “PKK militanlarının Diyarbakır Cezaevi'nde görmüş olduğu baskılara karşı göstermiş olduğu direnç, hem bölgede, hem de diğer Kürt örgütleri içinde PKK'ya büyük bir sempatinin oluşmasının yolunu açmıştır” (Menek, 2011: 197). Bir anlamda, “Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, insanlık tarihi ve Kürt sorunu için bir milat olmuştur” (Tan, 2011. 380).

Ayrıca, PKK'nın bu türden mağduriyetlerden yararlanarak kullandığı argümanlar aynı zamanda PKK'ya katılmış olan örgüt üyeleri arasında da örgüte bağlılığı arttırıcı olma özelliği taşımaktadır. Abdullah Öcalan, Oral Çalışlar (1993: 13)' a yaptığı röportajda PKK'da var olan aidiyet duygusuna vurgu yapmaktadır. “...hiçbir örgütte görülmemiş bir bağlılığın, hatta kendini benden daha fazla cesaret ve fedakârlıkla adamanın bütün arkadaş yapısında mevcut olduğunu söyleyebilirim”. Kısaca davaya kendini adayın örgüt üyeleri bu türden mağduriyet psikolojisinden beslenmektedirler. Diğer bir ifadeyle, PKK militanları, destekçileri ve sempatizanları anlamlı bir davaya hizmet ettikleri inancına sahipler.

6.ÇÖZÜM SÜRECİ

6.1.Kürt Sorunu Raporları

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Kürt sorunu, ülkenin en önemli

sorunlarından biri olmuştur. Dolayısıyla sorunu tanımaya yönelik ve çözümü arayan çok sayıda rapor hazırlanmıştır. 1925 yılından itibaren gerek hükümetler, gerek siyasi partiler gerekse sivil toplum kuruluşları tarafından 70'i aşkın Kürt sorunu raporu yazılmıştır. Özellikle 1990 sonrası sivil toplum kuruluşlarının çözüme dönük raporlarının yazıldığı görülmektedir. Günümüze kadar sivil toplum kuruluşları tarafından yaklaşık 35 Kürt Sorunu raporu hazırlanmıştır. Bu raporlar incelendiğinde sorunu güvenlik ve ekonomi temelli gören raporlar ile sorunu demokrasi sorunu olarak gören raporlar olarak temelde iki gruba ayırmak mümkündür. Bu açıdan 1990 öncesi hükümet ve siyasi partiler tarafından hazırlanan raporların genel itibari ile sorunu güvenlik temelli algıladığı görülmektedir. 1990 sonrası sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanmış raporlarda ise sorun demokrasi odaklı algılanmıştır.

6.1.2.İlk Dönem Raporları

İlk Dönem Raporları

1. Abdülhalik Renda Raporu (1925)
2. Cemil Uybadın Raporu (1925)
3. Şark Islahat Planı (1925)
4. Hamdi Bey Raporu (1926)
5. Ali Cemal Bardakçı Raporu (1926)
6. Ali İbrahim Tali Öngören Raporu (1930)
7. Fevzi Çakmak Raporu (1931)
8. Ömer Hali Bıyıktay Raporu (1931)
9. Şükrü Kaya Raporu (1932)
10. İsmet İnönü Raporu (1935)
11. Abidin Özmen Raporu (1935)
12. Celal Bayar Raporu (1936)
13. Hüseyin Abdullah Alpdoğan Raporu (1937)
14. CHP Azınlıklar Raporu (1940)
15. Avni Doğan Raporu (1947)
16. Burhan Ulutan Raporu (1947)
17. 27 Mayıs ve Doğu Raporu (1961)

Daha önce de belirttiğimiz gibi ilk dönem raporları genelinde sorun güvenlik temelli ele alınmıştır. Bu raporlar incelendiğinde temel olarak şu önerilerin sıralandığı görülecektir (Yayman, 2011: 172-173):

1. Tahrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edilmesi,
2. İstiklal Mahkemeleri'nin Şark'ta yeniden açılması,

3. Şark Islahat Planı'nın kabul edilmesi,
4. Umum Müfettişlikler'in kurulması,
5. Asimilasyon politikalarına hız verilmesi,
6. Bölgede koloni (sömürge) yönetiminin kurulması,
7. Kürt nüfusun Batı'ya göç ettirilmesi,
8. Türk nüfusun Doğu'ya yerleştirilmesi,
9. Bölgede Türklük merkezlerinin kurulması,
10. Halka Türkçe öğretilmesine öncelik verilmesi,
11. Bölge halkına Türklük aşılması,
12. Kürtlük cereyanının önlenmesinin birinci hedef olması,
13. Kürtlerin dışarıyla bağlantılarının kesilmesi,
14. Türk erkeklerinin, Kürt kızlarıyla evlenmesinin teşvik edilmesi,
15. Bölgeye iyi idareciler ve idealist memurların gönderilmesi,
16. Kürtçe konuşan memurların memuriyetten çıkarılması,
17. Bölgeye daha çok yol, daha çok okul ve hastanenin yapılması,
18. Yatılı mekteplerin açılması,
19. Bölgedeki idari yapının ıslah edilmesi,
20. Bölgeye mashusus ayrı bir adli sistemin kurulması,
21. 21-Madenlerin işletilmesi yoluyla halka iş bulunması,
22. 22-2510 sayılı İskân Kanunu'nun kabul edilmesi,
23. 23-Ağa ve şeyhlerin Batı'ya göç ettirilmesi,
24. Bölge halkının ağaların ve şeyhlerin zulmünden kurtarılması,
25. Topraksız köylülere toprak dağıtılması,
26. Dağınık köy ve mezraların birleştirilmesi,
27. Askere alınan Kürtlere Türkçe öğretilmesi,
28. Bölge ile ilgili daha fazla istihbarat çalışmasının yapılması,
29. Halk evlerinden daha etkin bir biçimde faydalanılmalısı,
30. Dağ başlarındaki münferit evlerin yıkılması ve ahalisinin başka yerlere nakledilmesi.

Celal Bayar Raporu, Burhan Ulutan Raporu haricindeki diğer raporlarda, genel olarak bölgede çalışan memurların Türk nüfustan seçilmesi gerektiği, bölgedeki iskân politikalarının bölgeyi Türkleştirme yönünde yürütülmesi gerektiği, askeri tedbirlerin alınmasının icab ettiği, eğitim kurumlarının iyileştirilerek Türklüğü ön plana çıkartacak bir eğitim anlayışının bölgeye yerleştirilmesi gerekliliği belirtilmektedir. Yani genel olarak sorun, iskân politikalarının, askeri tedbirlerin ve türklüğü pekiştirecek eğitimin iyileştirilmesi vasıtasıyla çözüleceği iddia edilmiştir. Celal Bayar (2009)'ın sunmuş olduğu rapor ise, bölgenin mevcut sorunun ağa ve şeyhlerin bölgedeki egemenliğinden kaynaklandığını ve devletin bölge halkına yeterince ulaşamadığını ifade etmesi yönünden önemlidir. Ayrıca raporda özellikle

iktisadi önlemlerin alınarak bölgedeki ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi yönündeki önerileri bu raporu diğer raporlardan ayıran en önemli özelliklerinden birisidir.

Burhan Ulutan'ın “Cenup-Şark Anadolu Hakkında Bazı Notlar” isimli raporu⁶ ise bölge halkına yönelik devlet tarafından yürütülen şiddet içerikli siyasetin kaldırılmasına yönelik önerisi ile dönemin diğer raporlarından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Halkın tek talebinin güler yüzlü devlet olduğunun belirtildiği raporda müstemleke devlet anlayışının terk edilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Raporda bölgenin toplumsal ve ekonomik şartlarının son derece kötü olduğu belirtilmekte ve jandarmanın uygulmuş olduğu baskı ve şiddetin yıldırıcılığına değinilmektedir. Bu kapsamda rapora göre “Devlet teşkilatını Jandarma-Devlet olmaktan ziyade yapıcı ve geliştirici Devlet fikrine göre kurmak” gerekmektedir. Bölgede jandarmadan önce ehemmiyet verilmesi gereken iktisadi kalkınmanın sağlanmasına ehemmiyet verilmelidir.

Bu iki raporun devletin bölgede iktisadi ve toplumsal kalkınmasına öncelik vermesi yönündeki önerileri bakımından diğer raporlardan ayrılmasına rağmen, her iki raporda Türklüğün bölgede pekiştirilmesi gerektiğine dair ifadeler içermektedir. Özellikle Burhan Ulutan'ın raporunun ilk kısımlarında Kürtlerin aslen Türk olabileceğine ilişkin savlar da bulunmaktadır. Bu nedenle bu iki rapor bölgede devlet şiddetini azaltılmasını söylemesi yönünden olmakla birlikte, bu dönemin diğer tek dil, tek kültür jargonunu devam ettirir görünmektedir.

6.1.2.Siyasi Parti Raporları

1980 sonrası soruna ilişkin rapor yazımında bir artışın olduğu görülmektedir. Bunda hiç kuşkusuz var olan Kürt sorununun belli dönemlerde ortaya çıkan bir isyan sorunu olmaktan çıkıp, ülkenin kangren olmasına yol açan bir terör sorunu haline gelmiş olması da önemli bir nedendir. 1980 sonrasında gerek siyasi partilerin gerekse

⁶ Bu raporun metni için bkz.

(http://www.tkm.org.tr/main/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=237).

sivil toplum kuruluşlarının soruna yoğun bir şekilde ilgilenmesine tanık olunmuştur.

Siyasi Parti Raporları

1. SHP Güneydoğu Raporu (1990)
2. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Meseleleri ve MÇP (1990)
3. Refah Partisi Kürt Raporu (1991)
4. SHP Newroz Raporu (1992)
5. Kaya Toperi-Aslan Güner Raporu (1992)
6. Adnan Kahveci Raporu (1992)
7. Kemal Yamak Raporu (1993)
8. Hikmet Özdemir Raporu (1993)
9. Anavatan Partisi'nin Güneydoğu Raporu (1993)
10. Refah Partisi Güneydoğu Raporu (1994)
11. Refah Partisi Terör Komisyonu
12. Güneydoğu Sorunu-Ekonomik Boyut Raporu (1996)
13. CHP Tunceli Raporu (1996)
14. CHP'nin Doğu ve Güneydoğu Raporu (1999)
15. Anavatan Partisi'nin Demokratikleşme Bildirisi (1999)
16. Algan Hacaloğlu Raporu (2000)
17. CHP Demokratikleşme, İnsan Hakları, Hukuk Devleti Raporu (2001)
18. CHP Kürt Raporu (2006)
19. DTP'nin Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Tutum Belgesi (2007)
20. Saadet Partisi Raporu (2009)
21. AK Parti ve Demokratik Açılım (2010)
22. MHP Neden Hayır (2010)
23. CHP Eşit Yurttaş Özgür Toplum (2011)

Siyasi partiler tarafından soruna yönelik ilk çalışma SHP tarafından ortaya konmuştur. Bu çalışma SHP tarafından 1990 yılında hazırlanan “Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri” başlıklı çalışmalardır. Bu raporda Türkiye'nin içinde bulunduğu sorun anayasal ve yasal engellerin kaldırılarak demokrasinin kurumlaştırılması, sanayileşerek hızlı kalkınmanın geliştirilmesi, sosyal adaletsizliğin kaldırılarak ulusal gelirin bölgeler arasında hakça dağılımı ile mümkün olabilecektir. Türkiye toplumunun çok etnili bir yapıya sahip olduğu belirtilen raporda birbirinden farklı etnik grupların ve dil farklılıklarının varlığı inkâr edilemeyecek sosyolojik bir gerçektir. Bu nedenle bu gerçeğin inkârına dayalı ve tek bir ırkı önplana çıkaran politikalar çözüm getirmeyecektir. Raporda anadil yasağını kalırmaya yönelik olumsuz düşüncelere karşı olunduğu açıkça belirtilmektedir. Buna

karşın raporda bütün sorunların üniter devlet yapısı içerisinde çözülebileceği inancının SHP'nin temel siyasi yaklaşımları olduğu belirtilmektedir. Sorunun çözümünde atılacak temel adımlar ise şu şekilde sıralanabilir;

- 1- Anayasadan başlayarak, bütün ilgili yasal düzenlemeler demokratik hukuk ülkelerine uygun hale getirilecektir.
- 2- Ülke düzeyinde sorun olmaya devam eden, gözaltı süresi, gözaltı ile birlikte avukat bulundurma, avukat gözetiminde sorgulama, sanığın avukatı yanında alınmayan itiraflarının kabul olarak kabul edilmemesi, ceza, tutukevi ve sorgulama koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili düzenlemeler, söz konusu pakette demokratik bir anlayışla ele alınacaktır.
- 3- Ülke bütünlüğünden ayrı bir yönetim anlayışına gerek duyulduğu izlenimini veren Bölge Valiliği uygulamasına son verilecektir.
- 4- Olağanüstü Hal Kanunundaki temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, demokrasiye uluslararası anlaşmalara ve evrensel hukuk ilkelerine aykırı olan bütün düzenlemeler kaldırılarak, idarenin yargıya müdahalesi, sansür, sürgün, zorla yerleşim yerlerinin boşaltılması ve yurttaşları rahatsız eden, demokratik yaşam ile bağdaşmayan uygulamalara son verilecektir.
- 5- Kürt kimliğini kabul ederek kendine Kürt kökenliyim diyen yurttaşlara, bu kişiliklerine hayatın her alanında istedikleri gibi ve özgürce belirtme hakkına sahip olmaları olanağı sağlanacaktır.
- 6- Bu çerçevede anadil yasağı ile ilgili her türlü yasal düzenleme yürürlükten kaldırılacak, yurttaşların anadillerinde serbestçe konuşabilmeleri, yazabilmeleri, öğretebilmeleri, bu dillerde değişik kültür etkinliğinde bulunmaları güvence altına alınacaktır.
- 7- Köy koruculuğu uygulamasına son verilecektir.
- 8- Güvenlik önlemlerinin uygulamasında insan unsuru sürekli ön planda tutulacak, bölge insanının diline, kültürüne, vatandaşlık haklarına saygı anlayışı egemen kılınacaktır.

Siyasi partilerin hazırlamış olduğu raporlar arasında soruna demokrasi odaklı bir yaklaşım sergileyen bir diğer rapor ise CHP tarafından 1999 yılında hazırlanmış olduğu "Doğu ve Güneydoğu" adlı rapordur. Raporda bölgedeki feodal yapının ve az gelişmişliğin sorunları tırmandırdığı tespiti vurgulanmaktadır. Rapora göre, Kürt sorunun çözümünde demokratikleşme ve bölgesel ekonomik kalkınma politikalarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca katılımcı yerel yönetim ve çoğulcu yerel

demokrasi üniter devlet için bir tehdit unsuru olarak görülmemektedir. Bu nedenle çözüm için yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Ekonomik bir iyileşmenin sağlanabilmesi için ise “Bölgesel Ekonomik Kalkınma Planı” hayata geçirilerek bu kapsamda, istihdam alanları yaratılmalı, bölgeye yönelik yatırımlar teşvik edilmeli, zorunlu köy boşaltmalarından kaynaklanan olumsuzluklar çözülmeli ve GAP projesi hızla yaşama geçirilmesi gerekmektedir. Bunun yanısıra köye geri dönüşü sağlayacak projeler geliştirilmeli ve köy koruculuğu kaldırılmalıdır.

Bu iki siyasi parti raporu dışında genel olarak MHP, DSP ve hatta 1996 başlarında DYP yalnızca terör sorununa işaret ettiği görülürken, Refah Partisi sorunun İslam kardeşliğiyle çözüleceğini savunmuştur. Anavatan Partisi doksanların başındaki güvenlikçi yaklaşımını, doksanların ortasında terk etmiş ve sorunun geri kalmışlık sorunu olduğu kadar aynı zamanda bir demokratikleşme sorunu olduğuna vurgu yapmıştır. Kürt sorunu bazı partilerce 1990'ların başında PKK terörüyle beraber Mütalaa edilip güvenlik tedbirlerinin arttırılmasıyla sorunun çözüleceği ileri sürülürken, bazı partiler terör sorunu ile Kürt sorununu ayırma yoluna gitmişlerdir (Yayman, 2011: 389).

Siyasi partilerin hazırlamış oldukları raporlar içerisinde DTP'nin 8 Kasım 2007 tarihinde hazırlamış olduğu “Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Kürt Sorununda Çözümüne Dair Siyasi Tutum Belgesi” bölgenin isteklerini ortaya koyma açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Bu rapor özerklikten, bölgede kentsel sorunlara, eğitimden sağlığa, kadın haklarından ekonomik sorunlara kadar bölgenin sorunlarına bütüncü bir bakış açısıyla da ayrıcalıklı bir rapor olarak görülebilir.

Öncelikle rapora göre, Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlardan belki de en önemlisi merkezîyetçi ulus devlet sistemidir. Bu merkezîyetçi anlayış, ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal sorunları çözümsüz bırakan büyük dengesizlikler oluşturan bir yapı meydana getirmiştir. Dolayısıyla rapora göre öncelikle bu merkezîyetçi sistemden kurtulmak gerekmektedir. Yerel yönetimlerin merkez karşısında güçlendirilmesi talep edilmektedir.

DTP raporunda Türkiye'nin bütünlüğünü bozmaya dönük bir yapı veya federatif bir sistemi talep etmediği açıkça dile getirilmektedir. Buna karşın tüm kültürleri kapsayan Türkiye Ulusu paydası altında birleştirici bir anayasanın oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu toplumda Türkiyelilik üst kimliğinin birleştirici bir unsur olarak anayasada bulunması talep edilmektedir. Yani Türkiyelilik üst kimliği içerisinde birleşmiş tüm kültürleri ve dillerin varlığını ve gelişimini güvenceye alan bir anayasanın oluşturulması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bu anayasada tüm etnik kimliklerin siyaset yapma hakkı ve kültürlerin kendini geliştirebildiği bir yapı oluşturulmalıdır. Aynı zamanda cinsiyet eşitliğini sağlayacak politikalar mutlaka yeni anayasada ifade edilmelidir. Yine zorunlu göç sorunu ile ilgili düzenlemeler çözüm olmazsa olmaz unsurları arasındadır.

Siyasi Tutum belgesinde belki de en çok tartışılan nokta Demokratik Özerkliğe ilişkin ifadelerdir. DTP daha önce de belirttiğimiz gibi Demokratik Özerkliğin bir federasyon olmadığını belirtmektedir. Bu yapı fedaralizm ya da etnisiteye dayalı bir özerklikten ziyade “merkezi yönetimle iller arasında kademelendirilmiş, katılımcı demokrasiyi esas alan idari bir takviyedir”. Ayrıca raporda her ulusa bir devlet anlayışının gereksizliğine vurgu yapılarak gerçek çözümün halkların demokratik birliğini esas alan demokratik özerlikte olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda rapora göre özerklik şunları ifade etmektedir;

1. Sorunların çözümünde geliştirilecek yöntemler için, yerli güçlendirme, halkı söz ve karar sahibi kılma felsefesinden hareket eder.
2. Halkın karar süreçlerine dâhil olması için demokratik katılımcılığı savunur ve tüm yerel birimlerde meclis sistemini esas alır.
3. Salt etnik ve toprak temelli özerklik anlayışı yerine kültürel farklılıkların özgürce ifade edildiği bölgesel ve yerel bir yapılanmayı savunur.
4. Bayrak ve resmi dil tüm Türkiye Ulusu için geçerli olmakla birlikte, her bölge ve özerk birimin kendi renkleri ve sembolleriyle demokratik öz yönetimini oluşturmasını öngörür.
5. Sorunların çözümünü sadece devlet sistemini değiştirmede aramaz, toplumun öz yeterliliğini esas alır.

Raporda demokratik özerk bir yapıya geçiş için öncelikle Türkiye'nin demografik yapısının açığa çıkarılması ve bunun için gerekli çalışmaların yapılmasının zorunlu olduğu belirtilmektedir. Raporda oluşturulacak bölgesel ve merkezi hükümetlerin görev ve sorumluluklarına ilişkin ifadelerde yer almaktadır. Rapora göre bu idari modelde;

1. Âdem-i Merkeziyetçilik işletilerek birbirleriyle yoğun bir şekilde sosyo-kültürel ve ekonomik ilişki içinde bulunan komşu illeri kapsayan ve il genel meclislerine benzer bir şekilde seçimle iş başına gelen bir bölgesel meclis olacaktır.
2. Bu bölgesel meclis; eğitim, sağlık, kültür, sosyal hizmetler, tarım, denizcilik, sanayi, imar, çevre, turizm, telekomünikasyon, sosyal güvenlik, kadın, gençlik, spor gibi hizmet alanlarından sorumlu olacaktır. Merkezi hükümet tarafından ise dışişleri, maliye ve savunma hizmetleri yürütülecektir. Emniyet ve adalet hizmetleri merkezi hükümet ve bölge meclisi tarafından ortak yürütülecektir.
3. Bölge meclisleri nüfus ve gelişmişlik düzeyine göre her yıl merkezi hükümetin aktardığı bütçenin yanında yerel gelirlerden de pay alarak hizmetlerin yürütülmesini sağlayacaktır. Az gelişmiş ve yoksul bölgelere pozitif ayrımcılık uygulanacaktır.
4. Bu meclislere bölge meclisi, meclislerde görev yapacak kişilere de bölge temsilcisi denir. Meclis hem meclis başkanını hem de görevli olduğu alandaki işleri yürütecek yürütme kurulu üyelerini ayrı ayrı seçer. Başkan ve yürütme kurulu üyeleri meclisin aldığı kararların icrasından sorumludurlar.
5. Bölgelerin her biri o bölgenin özel adı veya bölge meclisinin yetki sınırları içinde bulunan en büyük ilin adıyla anılacaktır.
6. Bu modelde il valileri, hem merkezi hükümetin hem de bölge yürütme kurulunun aldığı kararları uygulamakla görevlidir. Bakanlıkların taşra teşkilatları da aynı prosedüre tabi olacaklardır. İl Genel Meclisleri, Belediye ve Muhtarlıklar gibi diğer idari yapılar varlığını korumaya devam edeceklerdir.

Demokratik Özerkliğe ve anayasal düzenlemelere yapılan bu vurgu sonrasında raporda, bölgedeki yoksulluğun azaltılması, ulaşımın geliştirilmesi, AB fonlarının pozitif ayrımcılık kapsamında bölgeye aktarılarak yeni yatırımların yolunun açılması gibi ekonomik tedbirlerin yanı sıra, sağlık, kadın, eğitim, göç ve kentsel dönüşüm kapsamında yapılması gerekliliği görülen politiklar sıralanmaktadır.

Diğer taraftan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hazırlamış olduğu ve 2010'da yayınlanan "Demokratik Açılım Süreci" kitapçığına da değinmek gerekmektedir. Milli birlik ve beraberlik projesi olarak değerlendirilen demokratik açılım süreci kitapçığında öncelikle hükümet adına bugüne kadar yapılanlar sıralanmaktadır. Bu kapsamda Kürtçe'nin önündeki engellerin birçoğunun kaldırıldığı, OHAL uygulamasına ve DGM'lere son verildiği, Kürt enstitülerinin kurulduğu, Köye dönüşlerin önündeki engellerin ve yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesinin önündeki engellerin kaldırıldığı belirtilmektedir.

Bugüne kadar hükümet tarafından soruna yönelik uygulanan politikaların ardından gelecekte yapılması planlanan uygulamalarda kitapçıkta sıralanmaktadır. Bu yapılacaklar listesi "Kısa", "Orta" ve "Uzun" vadede yapılacaklar olmak üzere üç başlık altında ifade edilmektedir.

Kısa vadedeki düzenlemelerin çoğu idari tasarruflarla yapılabilecek şeylerdir. İnsanımıza ve devlete güveni esas alan yaklaşımlar için özünü teşkil etmektedir;

1. Farklı dil ve lehçelerde kursların açılabilmesine imkân sağlayan bir yönetmelik değişikliği,
2. Köy ve belde isimlerinin gereği halinde sakinlerin arzusu istikametinde değiştirilebilmesi,
3. Yol aramalarının asgariye indirilmesi, tarfikte şüpheli olmayanlarla ilgili çevirmelerin yapılmaması,
4. Yayla yasaklarının kaldırılması,
5. Belediye ve Devlet Tiyatroları'nda bazı eserlerin Kürtçe olarak sahnelenebilmesi,
6. Anadolu coğrafyasında yaşamış kimi edebiyatçıların Kürtçe yazılmış bazı eserlerinin devlet desteğiyle basılması gibi tasarruflar kısa vadede atılabilecek adımlardır.

Orta vadede kanun değişikliği ve bazı kurumların kurulmasını gerektiren bazı adımlar atılacaktır;

1. Farklı dil ve lehçelerde propaganda yapılabilmesi için siyasi partiler kanununda değişiklik,
2. İlçe ve illerin isimlerinin eskiden kullanılan isimlerle değiştirilebilmesi için kanun değişikliği,
3. Bağımsız bir "Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu" kurulmasını öneren kanun
4. İnsan Hakları Kurumu'nun kurulmasına dair kanun,

5. İşgenceye karşı Birleşmiş Milletler İhtiyari Protokolü'nün onaylanmasına dair kanun çıkarılması ve ulusal önleme mekanizmasının kurulması,
6. Bağımsız, kolluk şikâyet mekanizmasının kurulması öngörülmektedir.

Uzun vadede Türkiye'nin sivil ve demokratik bir anayasaya kavuşturulması hedeflenmiştir. Yeni Anayasa'da ilk üç madde ve Cumhuriyet'in temel nitelikleri aynen korunacaktır.

Diğer taraftan AKP'nin hazırlamış olduğu açılım projesine birçok tepki gelmiştir. Özellikle eleştiriler toplumsal mutabakat oluşturulmadığı yönünde toplanmıştır. Bu eleştirilerin biri de MHP tarafından ortaya konmuştur. Açılım Projesine 2010'da hazırlanan 'Neden Hayır' adlı kitapçıkta açıkça karşı çıkmıştır. MHP'nin bu kitapta ortaya koyduğu görüşler bir anlamda Türk milliyetçilerinin de soruna bakış açısını göstermek açısından dikkat çekici olacaktır. Kitapçıkta öncelikle toplumsal mutabakat kurallarına uyulmadığını dile getirilmekte ve oluşturulmak istenen anayasa ile Türkiye'nin bütünlüğünün bozulacağı iddia edilmektedir.

Son olarak CHP tarafından 2011 yılında yayınlanan “Eşit Yurttaş Özgür Toplum” adlı rapora değinmek gerekmektedir. Raporda demokrasinin geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmakta ve basın özgürlüğünden, kadın-erkek eşitliğine kadar çeşitli politikalara değinilmektedir. Raporda Kürt sorunu kapsamında CHP'nin Kürt sorunun çözümünde üçüncü yolu temsil ettiği ve sorunu demokrasi kurarak çözeceği ifade edilmektedir. Sorunun ne sadece ekonomik ne de sadece kültürel ve siyasi; aksine sorun çok boyutludur. Bu kapsamda raporda CHP'nin Kürt sorunun varlığını kabul etmekle kalmayıp tüm ülkeyi kapsayan bütüncül bir yaklaşımla soruna odaklanacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda Kürt vatandaşların anadil öğrenmelerine ilişkin talepleri karşılanacak, bölgedeki yoksulluğu ve geri kalmışlığı önleyecek politikalar geliştirilecek, yerel yönetimler güçlendirecek, Diyarbakır Cezaevinin müzeye dönüştürülmesi gibi sembolik önemi olan siyasi adımlar atılacaktır.

Siyasi partilerin Kürt sorununa yaklaşımları kısaca değerlendirilecek olursa,

SHP'nin 1990'da hazırlamış raporla birlikte siyasi partilerin sorunu güvenlik ölçekli görmekten uzaklaşarak daha çok bölge az gelişmişliğine vurgu yaptıkları görülmektedir. 1990 öncesi Kürt kimliğini inkârcı ve güvenlik ölçekli düşüncelerin terk edilerek, Kürt sorununun daha çok demokratikleşme yoluyla çözülebileceği önerileri ortaya konmuştur.

6.1.3.Yabancı Raporlar

Kürt sorunu konusunda ayrıca yazılmış yabancı raporlarda mevcuttur. Bu raporlardan ilki, Amerika tarafından hazırlanan Uluslararası Suç Değerlendirmesi raporudur. Bu raporda genel itibari ile PKK terör örgütüne ilişkin tespitler yer almaktadır. Özellikle PKK'nın Batı Avrupa'da ve Güneydoğu Anadolu'da eroin kaçakçılığından önemli bir gelir elde ettiği üzerinde durulmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığının hazırlamış olduğu "Patterns of Global Terrorism" adlı raporun Nisan 1997 ve Nisan 1997 tarihli sayılarında da PKK'nın Suriye tarafından desteklendiği belirtilmiştir (Akçura, 2009: 461-462).

CIA'nin hazırladığı raporlar ise şunlardır⁷:

1. 1948'de "Kürt Azınlık Problemi" (The Kurdish Minority Problem) başlıklı raporu,
2. 1979'da "Kürt Sorunu Üzerine Öngörüler" (The Kurdish Problem in Perspective) raporu,
3. 1988'de "Irak, Türkiye, İran: Kürt Ayaklanmaları" (Iraq-Turkey-Iran: The Kurdish Insurgencies) başlıklı raporu,
4. 1992'de "Kürtler: Artan Umutlar, Eski Kaygılar" (The Kurds: Rising Expectations, Old Frustrations) başlıklı raporu,

Bu raporlarda genel olarak, Kürtlere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Türkiye ilişkin ise Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Kürtlere ilişkin baskıcı devlet yapılanmasının ortaya çıktığının ve bunun sonucunda Kürt isyanlarının başladığı belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu raporlarda çözüm olarak Türkiye'nin reformlar yapması ve şiddet karşıtı Kürt partilerine meşru siyaset yolunu açması gerekliliği dile getirilmektedir.

⁷ Raporların asılları CIA'in resmi internet sitesinden elde edilmiştir.

Diğer bir yabancı rapor da Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) tarafından 1998 Haziran'ında hazırlanmış olan, “Güneydoğu Anadolu “ adlı rapordur. Avrupa konseyinde yoğun tartışmalara yol açan raporda son haliyle şu tespitler yer almaktadır (Akçura, 2009: 469-470):

1. AKPM, PKK'nın insanların göçüne yol açan şiddet ve terör eylemlerini kınar ve derhal silahlı mücadeleye son vermesini ister. Asamble aynı zamanda köylerin ordu tarafından yakılmasını da kınar. Silahlı şiddet eylemlerine uğrayan sivil halkın korunması yönünde Türkiye'ye çağrı yapar ve bölgenin ekonomik alanda kalkınması için çabalarını artırmasını ister. Bu bağlamda bölgede okul ve hastane yapımı için önlemler almaya davet eder.
2. Kürt asıllı Türk vatandaşlarının siyasi ve kültürel haklarını kullanabilecekleri bir siyaset uygulamaya çağırır ve bölgedeki Olağanüstü Hal uygulamasının kaldırılmasını ister.
3. Avrupa Konseyi'nin sosyal gelişme fonuna göç eden insanların yararlanabileceği bir proje sunmasını talep eder.
4. Kuzey Irak'a yönelik askeri operasyonlardan kaçınılmasını ister ve Güneydoğu'daki korucu sisteminin kaldırılmasını talep eder.

Avrupa tarafından 2011 yılında hazırlanan “Türkiye: PKK'nın Silahlı Mücadelesine Son Vermek” adlı raporda ise şu önerilere yer verilmiştir:

1. Siyasi Partiler Yasası'dan ve diğer mevzuattan etnik ayrımcılığı ima eden her türlü ifade çıkarılmalıdır.
2. Yalnızca Kürt milliyetçi fikirleri destekleyerek gösteri yapan, konuşan ve yazarların terörist atfedilerek orantısız cezalara çarptırılmamasına veya cezaevine girmemesini garanti altına alacak şekilde Terörle Mücadele Kanunu, Ceza Yasası ve diğer mevzuat değiştirilmelidir.
3. Türkçeyi eğitimde ilk ve resmi dil olarak korurken yeterli talebin olduğu tüm okullarda Kürtçe'nin ve diğer dillerin kullanımını yasallaştırılmalıdır.
4. Yerel Meclisin çoğunluğunun oylamayla bu yönde karar vermesi durumunda belediye ve illerde Kürtçe ve diğer dillerde belge ve hizmetler sunulmalıdır.
5. Kuzey Irak'taki PKK kamplarını havadan bombalamaktan kaçınılmalıdır.
6. Kapsamlı bir af programı hazırlanmalı ve PKK militanları olduğunca canlı olarak ele geçirilmelidir.
7. Tüm belediyelere eşit yaklaşılmalıdır.

Raporda ayrıca Kürt milliyetçi partilerinin yasal kanallar aracılığıyla

çalıcaklarını kamuoyu önünde taahhüt etmeleri gerektiği ve Kürt milliyetçi hareketin bölücü olduğu izlenimini yok etmesi gerektiği gibi öneriler sıralanmaktadır.

Genel olarak yabancı raporlar değerlendirildiğinde Kürtlerin kültürel ve toplumsal haklarına ilişkin kısıtlamaların ortadan kaldırılması gerektiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan Kuzey Irak'a operasyonların durdurulması talebi yoğun olarak önerilmektedir.

6.1.4.Sivil Toplum Kuruluşlarının Raporları

Daha önce belirtildiği gibi Sivil Toplum Kuruluşlarının Kürt sorununa ilişkin rapor hazırlamaya başlaması 1990 sonrası dönemi kapsamaktadır. STK'ların sorunu daha çok demokratikleşme sorunu olarak ele aldığı söylenebilir. 90 sonrası siyasi partilerin raporlarında da görüldüğü üzere terörle Kürt sorununu birbirinden ayıran bir anlayışın ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durum STK raporlarında da açıkça görülmektedir. Başlıca STK raporları aşağıdaki gibidir;

1. MAZLUM-DER “Kürt Forumu” (1992)
2. TÜRK-İŞ “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Raporu” (1993)
3. Kürt Aydın İnsiyatifi (1993)
4. İKV, “Kürtler ve Türkiye” Adlı Rapor (1994)
5. Sakıp Sabancı “Doğu Anadolu Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Politikaları Raporu” (1995)
6. TOBB “Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler “ Adlı Rapor (1995)
7. Politik Psikolji Merkezi (Abdulkadir Çevik ve Birsen Ceyhun) “Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm” Adlı Rapor (1996)
8. Türk Tabipler Birliği “Güneydoğu Anadolu'nun Sorunları: Halk Sağlığı Gezici Seminer Raporu” (1996)
9. TÜSİAD “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” Adlı Rapor (1997)
10. TMMOB “Demokrasi Kurultayı” Sonuç Bildirgesi (1998)
11. Türkiye Barolar Birliği “Güneydoğu Raporu” (1999)
12. TESEV “Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası” Adlı Rapor (2006a)
13. TESEV “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler” Adlı Rapor (2006b)
14. TGTV “Kürt Meselesine İlişkin Tespit ve Öneriler” Adlı Rapor (2007)

15. USAK “PKK Terörü İle Etkin Mücadelede Analiz, Risk, Fırsat ve Önerileri” Adlı Rapor (2008)
16. ABANT Platformu “Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak” Adlı Toplantının Sonuç Bildirgesi (2008)
17. MÜSİAD “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine Yönelik Sosyo-ekonomik Kalkınma Önerileri” Adlı Rapor (2008)
18. İHH “Kendi Dilinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yoksulluk ve Sosyal Durum Raporu” (2008)
19. TESEV “Kürt Sorunun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler” Adlı Rapor (2008)
20. GABB “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyo-ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri” Adlı Rapor (2008)
21. SETA “Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri” Adlı Rapor (2008)
22. ABANT Platformu “Kürt Sorunu: Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak” Adlı Erbil Toplantısı Sonuç Bildirgesi (2009)
23. Türk Ocağı “Etno-Milliyetçi Bölücü Terör ve Çözüm İhtiyacı” Adlı Rapor (2009)
24. SETA-POLLMARK “Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı” Adlı Rapor (2009)
25. BİLGESAM “Güneydoğu Sorunun Sosyolojik Analizi” Adlı Rapor (2009)
26. BÜSAM “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo Ekonomik ve Sosyo-politik Yapı Araştırması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeler’nden En Fazla Göç Almış İllerin Sosyo-politik Yapısı Araştırması: Sorunlar Beklentiler ve Çözüm Önerileri” Adlı Rapor (2009)
27. TESEV “Kürt Sorunun Çözümüne Doğru Anayasal ve Yasal Öneriler” Adlı Rapor (2010)
28. DİSA “Türkiye’de Eğitimde Anadilin Kullanılması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri” Adlı Rapor (2010)
29. TESEV (Cengiz Çandar) “Dağdan İniş, PKK Nasıl Silah Bırakır?” Adlı Rapor (2011)
30. SDE “Kürt Sorunu: Çözüm İçin Öneriler” Adlı Rapor (2011)
31. ARI Hareketi “Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu” (2012)
32. BİGESAM “Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi” Adlı Rapor (2012)
33. MAZLUM-DER “II. Kürt Formu” Sonuç Bildirgesi (2012)

Mazlum-Der 1992 yılında Ankara’da düzenlemiş olduğu Kürt Forumu ile Kürt sorununa ilişkin yapılan ilk STK raporlarından biridir. Bu raporda sorun demokratik hakların ihlali olarak ele alınmaktadır. Türk ve Kürt haklarının kardeş olduğu vurgusu yapılan sonuç bildirgesinde, sorunun resmi ideoloji olduğu ifade

edilmektedir. Bu kapsamda sorunun çözümü için Kürt kimliğinin tanınması, anadil yasaklarının kaldırılması ve OHAL uygulamasına son verilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Kürt Forumunun ikincisi ise 2012 yılında İzmit'te gerçekleştirilmiştir. Burada da İslam kardeşliğine vurgu yapılmakta ve çözüm için 1992 forumunda olduğu şekliyle anadil üzerindeki tüm yasakların kaldırılması gerekliliği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra tüm hakların anayasal güvenceye alınması gerekliliği, devletin etnik çağrışım yapan ifadelerden kurtulması gerekliliği ve özellikle üniter devlet yapısı dışındaki yapılanmaların ve modellerin tartışılabilir kılınması gerekliliği gibi öneriler sıralanmaktadır.

Raporlar incelendiğinde 2000 öncesi iş çevrelerinin soruna odaklandığı görülmektedir. Türk-İş, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Sakıp Sabancı, TOBB, TÜSİAD, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), MÜSİAD'ın hazırlamış oldukları raporlar bu türden raporlardır.

Sermaya sınıfının hazırlamış olduğu raporlar genel itibari ile bölgedeki göç, işsizlik, kalkınma politikaları, kültürel haklar, eğitim alanındaki eksiklere dikkat çekmişlerdir. Bu önerileri kısaca aşağıda ki gibi sıralayabiliriz;

1. Bölgedeki cazibe merkezlerinde sanayi ve hizmet sektörleri desteklenmeli ve bölge halkında geleceğe yönelik olumlu beklentiler yaratılmalıdır.
2. Bölgede hayvan ürünler, konfeksiyon, seramik, cam, madencilik, mobilya sanayi desteklenmelidir.
3. Bölgeye pozitif ayrımcılık uygulanmalı ve teşvik, yatırım indirimi gibi ekonomik ayrıcalıklar tanınmalıdır.
4. Bölgesel kalkınma projeleri güçlendirilmelidir.
5. Kamu bankaları bölgede tarım, hayvancılık gibi sektörleri krediyle desteklemelidir.
6. Devlet bölgede, prefabrik fabrika binaları kurmalıdır.
7. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için bakanlık kurulmalıdır.
8. Kapsamlı bir vergi reformu yapılmalıdır. Modern tarım teknikleri yaygınlaştırılmalıdır.
9. Toprak reformu acilen yapılmalıdır.
10. İç göçün önlenmesi için tedbirler alınmalıdır. Bölge ekonomisi güçlendirilmelidir.
11. Sosyal devlet ilkesine dayalı bir ekonomi politikası güdülmeli ve bölgesel kalkınma planları yapılmalıdır.

12. Kürtlerin etnik kimliğine saygı duyulmalı ve kültürel kimliklerini geliştirmeleri önündeki engeller kaldırılmalıdır.
13. Zorunlu göç nedeni ile köyünü ve yöresini terk etmek zorunda bırakılan insanların tüm maddi kayıpları tazmin edilmeli ve bunların can ve mal güvenliği sağlanarak özgürce yerlerine geri dönüşleri sağlanmalıdır.
14. Olağanüstü Hal, Koruculuk Sistemi, İller Yasası ve Merkezi Kriz Yönetmeliği kaldırılmalıdır.
15. Ülkede kalıcı barışın sağlanması için tüm siyasi tutuklulara ayrımsız genel af çıkarılmalıdır.
16. Ad koyma serbestliği gerçekleştirilmelidir. Yerleşim yerlerinin adlarının değiştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.
17. Anayasanın 26. Ve 28. Maddelerindeki “yasaklanmış diller”e ilişkin hükümler yürürlükten kaldırılmalıdır.
18. GAP’ın tamamlanması gerekmektedir.
19. Kürtçe yayın mümkün kılınmalıdır.

Sermaye sınıflarının Kürt sorununa ilgisi Türk-İş'in 1993 de hazırladığı raporlar ile başlamıştır. Açıkça görülmektedir ki 1990'lar sermaye sınıfını temsil eden kuruluşların hazırladığı raporlar ile geçmiştir. Genel olarak bu raporlarda az gelişmişliğin sorunun oluşumundaki etkisi dillendirilmekte ve çözüm için bölge ekonomisinin güçlendirilmesine yönelik adımların atılması gerekliliği ortaya konmaktadır. Diğer taraftan Kürt kimliğine ve anadile yönelik sınırlayıcı politikaların değiştirilmesi gerekliliği de bu raporlarda ifade edilmektedir. Özellikle TÜSİAD tarafından 1997 yılında hazırlanmış olan “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” adlı raporda kültürel ve toplumsal hakların geliştirilmesine yönelik öneriler bulunmaktadır. Siyasi partiler yasasında, dernekler yasasında iyileştirilmelere gidilmesi gerektiği belirtilmektedir. Yine Sabancı tarafından 1995 yılında hazırlanan “Doğu Anadolu Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Politikaları Raporu” bu dönemde bir model olarak Bask modelini tartışmaya açması yönünden önemli görülebilir.

2000 öncesi hazırlanan nadir çalışmalardan birisi Kürt Aydın İnsiyatifine aittir. 1993 yılında Tarık Ziya Ekinci, Coşkun Özdemir gibi isimlerin çabaları ile oluşturulan bu insiyatif çözüm için yapılması gerekenleri şu şekilde belirtmektedir (Ekinci, 2004: 312-313);

1. PKK'nın ateşkes kararı ciddiye alınarak, kalıcı bir barışa ulaşmak için gerekli ortam hazırlanmasını,
2. Olağanüstü Hal uygulamasının süratle kaldırılmasını,
3. Köy koruculuğu sistemine son verilmesini,
4. Bölgenin sosyal yapısı ve özgün değer yargıları nedeniyle egemen konuma gelen korucular, uygulamanın son bulsa da otoritelerini sürdüreceklerinden, bunlara karşı köylüyü koruyacak uzun erimli önlemler geliştirilmesini,
5. Sürülen ya da göçe zorlanan vatandaşların özgürce köye dönüş koşullarının hazırlanmasını, korucuların ya da korucu yakınlarının el koydukları ev, tarla, bağ, bahçe vb. üretim araçlarının, çekişmesiz biçimde gerçek sahiplerine geri verilmesi için yasal düzenlemeler yapılmasını,
6. Köy operasyonlarını durdurulmasını, askeri kuvvetlerin geri çekilerek güvenliğin sağlanması görevinin kolluk kuvvetlerince bırakılmasını ve idarenin sivilleştirilmesini,
7. Devletin her şeyden önce vatandaşların huzurunu can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, onun bu asli görevini yapabilmesi için, öncelikle baskıların son bulmasını, gerginliğin giderilmesini huzurlu bir yaşamın ve yeniden üretim koşullarının sağlanmasını öneriyoruz.

1996 yılında Politik Psikoloji Merkezi'nin hazırlamış olduğu "Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm" adlı rapor 2000 öncesi iş çevreleri dışında kalan çalışmalardan bir diğeridir. Raporun bir diğer özelliği ise sorunun psikolojik boyutu ağırlıklı olarak ele almış olmasıdır. Raporda bölge halkının var olan mazlumiyet ve mağduriyet psikolojisi nedeniyle tüm sorunlardan devleti sorumlu tuttuğu belirtilmektedir. Zorunlu göç bu psikolojiyi derinleştirmiştir. Terör örgütüne katılımı bu ezilmişlik psikolojisi ile gerçekleşmekte ve bu nedenle ağırlıklı olarak 25 yaş altı kişiler terör örgütüne katılmaktadırlar. Bu durumun ortadan kaldırılması için ise özgürlükçü demokrasi anlayışının gereği olarak ifade özgürlüğünün sağlanmalıdır. Ayrıca Kürt kökenli vatandaşların kültürel hak ve talepleri dikkate alınmalı ve Kürt dili üzerindeki baskılar kaldırılmalıdır. Devletin verdiği sözleri yerinde getirmesi gerekliliği üzerinde durulan raporda, ayrıca etnik gruplara Meclis'te temsiliyet hakkının verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Psikolojik yönden Kürt halkının baskı altında olmadığını göstermenin bir yolu ise teröre yakın duran grupların olumlu her türlü düşünce ve eylemleri kamuoyuna yansıtılmalıdır. Diğer bir psikolojik önlem ise emniyet güçlerinin terörden etkilenen toplum

psikolojisi konusunda eğitilmesidir.

2000 öncesi hazırlanmış olan bir diğer rapor ise Türk Tabipler Birliği'nin 1996 yılında yapılan "Güneydoğu Anadolu'nun Sorunları: Halk Sağlığı Gezici Seminer Raporu"dur. Türk Tabipler Birliği hazırlamış olduğu raporda Kürt sorununun adı altında bölgenin sağlık alanındaki sorunlarını gündeme getirmiştir. Çarpık kentleşmenin, geleneksel yapının, altyapı eksikliklerinin geniş çapta bölgedeki sağlık alanını etkilediğine dikkat çekilmiştir. Sağlık sektöründe personel ve teçhizat eksikliğine vurgu yapılmakta ve ayrıca bölgede kanalizasyon ve içme suyu alt yapısının yetersizliği sebebiyle salgın hastalıkların yoğun olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda acilen bölgeye yönelik sağlık politikalarının geliştirilmesi gerekliliği raporun genel önerisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Barolar Birliği'nin 1999 yılında hazırlamış olduğu "Güneydoğu Raporu" yine 2000 öncesi hazırlanan sınırlı raporlar arasında yer almaktadır. Soruna hukuk alanından yaklaşan rapora göre sorunun çözümü için başta anayasa olmak üzere birçok temel yasalarda düzenlemeler yapılmalı, çok kültürlü toplum yapısı dikkate alınmalıdır. Buna karşın Türkiye Cumhuriyeti üniter yapısını mutlaka korumak zorundadır. Salt özgürlüklerin genişletilmesi düşüncesi gelecekte, Türkiye'nin üniter yapısını bozacak bir unsur olmamalıdır. Anayasal vatandaşlık düşüncesi bir çıkış yolu olarak görülmelidir. Bu kapsamda devletin bir hizmet kurumu olarak algılandığı, modern bir vatandaşlık anlayışının benimsendiği, sivil bir anayasa yapılmalıdır. Bu anayasada vatandaşlık kavramı yeniden tanımlanmalı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimlik olarak düzenlenmelidir.

2000 öncesi STK raporların genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa bu dönem raporlarının Kürt sorununa daha spesifik bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Ayrıca dile getirilen öneriler daha çok bölge güvenliğinin sağlanması ve sağlık, ekonomi ve toplumsal alanlarda iyileştirmeye gidilmesi odaklı olduğu anlaşılmaktadır. Anadilde eğitim, siyasi partilerin kapatılması gibi Kürtlerin yoğun olarak dile getirdikleri sorunlar ise arka planda kalmış görünmektedir. Bu türden talepleri dillendiren TÜSİAD ve Mazlum-Der çalışmaları bu açıdan diğer

çalışmalardan ayrılabilir.

2000 sonrası STK'ların Kürt sorunu hakkında daha fazla çalışma yaptıkları görülmektedir. Ayrıca bu çalışmalar kendisinden önceki çalışmalara oranla kültürel haklar konusuna daha fazla eğilmektedirler.

TESEV'in 2006 yılında hazırlamış olduğu "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler" adlı raporda, bölgenin sosyo-ekonomik geri kalmışlığının çözümünde, bölge yatırımlarının artırılması, eğitim ve sağlık yatırımlarının güçlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca bölgedeki yoksulluğa ilişkin sosyal yardımlaşma programlarının hazırlanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Yine TESEV tarafından 2006 yılında hazırlanmış olan "Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası" adlı rapor soruna zorunlu göç odaklı yaklaşmaktadır. Zornulu göçün sorunun büyümesine neden olduğu ve taş atan çocuklar gibi sorunları doğurduğu ifade edilen raporda çözüm için devletin acilen zornulu göç eden ailelere yönelik politikaların geliştirmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu kapsamda zorunu göç etmiş kişiler için sosyal yardım fonları güçlendirilmeli, geri dönüşlerin desteklenmesi için kırsal yoksulluğu azaltıcı tedbirler alınarak hayvancılık ve tarımın geliştirilmesi için programlar hazırlanmalıdır. Geri dönüşün yaşanacağı kırsal kesim için sağlık, eğitim ve alt yapı çalışmaları yapılmalıdır. Zorunlu göçün bir sonucu olan çocuk işçiliğinin önüne geçmek için kensetl yoksulluğu önleyici tedbirler alınmalıdır. Ayrıca maddi ve manevi zararlar için tazminat ön görülmeli ve OHAL kapsamında gerçekleştirilen köy boşaltmaların anayasal hakların ihalali olduğu devlet tarafından kabul edilerek hukuki olarak bu ihalaler ortaya çıkartılmalıdır.

Türkiye Gönüllü Tşekküller Vakfı (TGTV)'nin 2007'de hazırlamış olduğu raporda ise sorunun temel hak ve özgürlükler temelli alınması gerekliliği üzerinde durulmakta ve Kürt halkının kültürlerini geliştirebilmelerinin önünün açılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda anadil kullanımında engellerin kaldırılması, Kürtçe yayın hakkının sağlanması, Kürtlerin kendilerini ifade ve temsil

edebilecekleri alanların oluşturulması gibi öneriler sıralanmaktadır. Rapor bölge STK'larının güçlendirilmesi önerisi ile diğer birçok rapordan ayrılmaktadır.

ABANT Platformu'nun 2008 yılında düzenlemiş olduğu "Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak" adlı toplantısının sonuç bildirgesinde ise çözümün sağlıklı bir diyalog zemininin oluşmasına bağlı olduğu dile getirilmektedir. Her türlü şiddet içeren yöntemin red edilmesi gerekliliği üzerinde durulan raporda temel insan haklarıyla ilgili tüm uluslararası sözleşmelerde yer verilen sosyal, kültürel ve siyasi hakların eksiksiz ve çekincesiz kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak anadil üzerindeki tüm engellerin kaldırılmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca raporda kapsamlı bir af kanununun koşullarının oluşturulması gerekliliği ifade edilmektedir. ABANT Platformu tarafından aynı adlı erbil toplantısında ise daha çok Irak Kürdistan yönetimi ile ilişkilerin güçlendirilmesine odaklanılmaktadır.

İHH tarafından 2008 yılında yapılan "Kendi Dilinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yoksulluk ve Sosyal Durum Raporu" adlı araştırma kapsamında bölgedeki 17 ilde (Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Erzurum, Malatya, Van, Mardin, Adıyaman, Batman, Ağrı, Şırnak, Muş, Siirt, Bingöl, Hakkâri, Kars ve Tunceli) ve bölgeden yoğun göç alan 7 il (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Mersin, Adana ve Antalya) olmak üzere toplam 24 ilde çalışma yürütülmüştür. Araştırmada özellikle bölgeye yönelik ekonomik tedbirlerin alınması gerektiğine yönelik bir sonuç çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Doğu ve Güneydoğu illerinde işsizliğe çözüm bulunması, bölgeye yatırım yapılması, eğitime ağırlık verilmesi, terörün engellenmesi ve barışçıl bir çözüm getirilmesi öncelikli yapılması gerekenler arasında gösterilmektedir.

TESEV tarafından 2008 yılında hazırlanan "Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler" adlı çalışma 2000 sonrası yapılan en kapsamlı raporlardan biri olma özelliği taşımaktadır. Raporda sosyal, ekonomik, siyasi önerilerden anayasal ve yasal önerilere kadar birçok konuya değinilmektedir. Ekonomik alanda GAP projesinin bölgenin gelişmesini sağlayıcı bir bitelik

taşımadığı belirtilmekte ve bu nedenle sonlandırılarak yeni bir projenin oluşturulması önerilmektedir. Yine bölgedeki yoğun bir yoksulluğun bulunduğu belirtilerek bu yoksulluğun istihdam ile çözülmesinin mümkün görünmediği bu nedenle yoksul ailelere nakti yardımların arttırılması gerekliliği ifade edilmektedir. Bu iki öneri daha önceki ve sonraki birçok raporda bulunmamaktadır. Hatta birçok raporda bölgenin az gelişmişliği için GAP projesinin tamamlanması ve istihdam sorununun çözülmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle TESEV raporu bu iki önerisi ve tespiti ile ayrı bir öneme sahiptir. Diğer bir ifadeyle rapora göre devletin bölgeye dönük ekonomi eksenli yatırım politikasının, sosyal eksenli bir yöne doğru kaydırılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Raporda zorunlu göç nedeniyle mağdur olan kesime yönelik ayrı bir önem verilmektedir. Zorunlu göç nedeniyle kent varoşlarındaki yoksulluğa dikkat çekilmekte ve bunun önüne geçilmesi için sosyal yardımlaşma programlarının oluşturulması gerektiği dile getirilmektedir. Ayrıca zorunlu göç nedeniyle mağdur olan kişilerin durumlarını çözmek için bir komisyon oluşturulması önerilmektedir. Bunun dışında raporda, anadil önündeki engellerin kaldırılması, anadilde eğitimin gerçekleştirilmesi, Kürdoloji enstitülerinin kurulması, seçim barajının %10'un altına düşürülmesi, operasyonların durdurulması, yeni bir sivil anayasa oluşturulması, bölge sınır ticaretinin geliştirilmesi gibi öneriler bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği (GABB) tarafından 2008 yılında yapılan "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyo-ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri" adlı rapor ise bölgenin sorun hakkındaki görüşlerini ortaya koyma açısından önemli bir çalışmadır. Bu raporda bölgenin iktisadi yapısına odaklanılmaktadır. Bölgede istihdama yönelik alanlara yönelmesi, kamu yatırımları ile birlikte özel sektör yatırımlarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi, eğitim ve sağlık yatırımlarının arttırılması, turizm sektörünün desteklenmesi, sınır ticaretinin geliştirilmesi, bölgesel kırsal kalkınmaya ağırlık vererek toprak reformunun hayata geçirilmesi, pozitif ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi raporda ortaya konan temel öneriler arasında sıralanmaktadır.

SETA'nın 2008 yılında hazırlamış olduğu "Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri" adlı raporda ise sorunu asayişe indirgeyen güvenlikçi perspektiften kurtulmak en öncelikli adım olmalıdır. Terörle mücadelenin silahlı mücadele boyutu yeniden gözden geçirilmeli ve iç güvenlik sorunlarıyla uğraşan jandarmanın, terörle mücadelede daha etkili olması için sivil kolluk birimi haline getirilmesi gündeme alınmalıdır. Ayrıca rapora göre terörle mücadelede kullanılan dil ve terminoloji son derece önemlidir. Terörle mücadele bir "savaş" olarak görülmemeli ve "terörist", bir düşman olarak değil, "suçlu" olarak görülmelidir. Raporda dikkat çeken bir diğer tespit ve öneri ise DTP'nin PKK ile legal siyasi alanda sıkıştığı görüşüdür. DTP'nin sorunun çözümüne katkı sağlayabilmesinin koşulunun siyasetini PKK odaklı değil, demokrasi odaklı oluşturmasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan DTP'ye yönelik kapatma davasının Kürt partilerini daha çok PKK'ya yönlendirebileceği ifade edilmekte ve bu nedenle DTP'nin demokrasi odaklı bir parti olabilmesinin koşullarının sağlanması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bunun dışında raporda kültürel haklar olarak ifade edilen taleplerin anadilin kullanımındaki engeller üzerinde yoğunlaştığı belirtilerek, çözüm için anadildeki yasakların kaldırılması önerilmektedir. Ayrıca raporda Kuzey Irak'ın Kürt sorununun bir paçası olduğunun kabul edilmesi gerektiği belirtilmekte ve Kuzey Irak'la ilişkilerin PKK'ya indirgenmesi durumunda sorunun bir "Kürdistan sorunu"na dönüşebileceği endişesi dile getirilmektedir.

USAK'ın 2008 yılında hazırlamış olduğu "PKK Terörü İle Etkin Mücadelede Analiz, Risk, Fırsat ve Önerileri" adlı rapor ise sorunu spesifik bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu raporda sorunu devletin terörle mücadele yolları kapsamında ele almıştır. Terörle mücadele stratejileri raporun ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle terör, bir iç güvenlik sorunu olarak ele alınmalı ve çözüm önerileri ceza adalet sistemi üzerinden "koruma, kollama ve kazanma" felsefesiyle oluşturulmalıdır. Terörle mücadelede uzman ve profesyonel birimler kurulmalıdır. Jandarma ve polis özel harekât birimleri güçlendirilerek terörle mücadelede aktif görev bu uzman birimler tarafından yürütülmelidir. Ayrıca rapora göre terörle mücadelede sosyal önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda gençlere yönelik

sosyal projeler hazırlanmalı, gençler terör örgütlerinin üye kazanma stratejileri noktasında bilinçlendirilmeli, yine gençlerin “aidiyet ve kimlik” ihtiyaçlarını geliştirebilmeleri adına Çanakkale ve Milli Mücadelenin geçtiği yerler başta olmak üzere tarihi ve turistik yerlere yönelik gezi faaliyetlerine ağırlık verilmeli, yeni bir Toplum Kazandırma Yasası düzenlenmeli, Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya ve Van gibi şehirlerimiz sosyo-ekonomik yönden cazibe merkezleri haline getirilmelidir.

BİLGESAM’ın 2009 yılında hazırlamış olduğu “Güneydoğu Sorunun Sosyolojik Analizi” adlı rapora göre sorunların çözümüne yönelik, çerçeve niteliğinde bir genel strateji veya vizyon belgesi hazırlanmalıdır. Bu strateji belgesi ışığında farklı bölgelere ilişkin bölgesel stratejiler bu stratejiler ışığında farklılık gösteren illere ait mikro-stratejiler geliştirilmelidir. Bölgeye dönük geliştirilecek strateji, PKK’nın bitirilmesine göre değil, Kürt meselesinin çözümüne odaklanmış geniş bir perspektifle kurgulanmalıdır. Diğer taraftan rapora göre güvenlik güçlerinin terörle mücadelesi aralıksız olarak sürdürülmelidir. Yeni bir güvenlik yapılanmasıyla TSK’nın terörle mücadeleden daha fazla yıpranması önlenmeli, polis ve jandarma unsurlarından oluşturulacak özel görev kuvvetleri devreye sokulmalıdır.

BÜSAM tarafından 2009 yılında “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo Ekonomik ve Sosyo-politik Yapı Araştırması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeler’nden En Fazla Göç Almış İllerin Sosyo-politik Yapısı Araştırması: Sorunlar Beklentiler ve Çözüm Önerileri” adlı bölgede ve batıda yoğun göç almış 29 ilde yapılan araştırma sonuçlarına dayalı raporda sorunun “Kürt sorunu” olarak adlandırılma ve anılmasından vazgeçilmesi ve marjinal kimlikli bir sorunun etnik temelde genelleşmesine izin verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. PKK’nın bölge halkını temsil etmediğinin ifade edildiği rapora göre bu türden iddiaların yanlışlığı kanıtlarıyla ortaya konmalı ve PKK’nın marjinalliği gösterilmelidir. Yaşanmakta olan sorunun etnik bir kimlik arayışından çok ağırlıklı sosyo-ekonomik nedenlere dayalı olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Araştırmanın ortaya koyduğu önemli bulgulardan biri, Kürtçe eğitimin seçmeli ders olmasının kamuoyunca büyük bir

çoğunlukla tepki ile karşılandığıdır. Anadilde eğitimin bu durumda kabul görmesi ise hiç beklenmemelidir. Ayrıca araştırmada içgöç hareketlerinin terör ve güvenlik kaygıları ile bütünlüklü bir ilişkisinin olmadığı, ekonomik koşulların iç göçleri sürekli tetikleyecek bir etmene dönüştüğü dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda iç göçü önleyecek bölgeyi kapsayan ekonomik tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu haliyle rapor sorunun kültürel haklar temelinde ve güvenlik politikalarının bir sonucu olmadığı görüşü ile diğer STK raporları ile farklı bir görüş sergilediği açıkça görülmektedir. Açıkçası rapor 1990 öncesi raporlarında görülen az gelişmişlik sorunu paradigmasını yinelemektedir.

Geçmiş dönem raporlarının ortaya koyduğu az gelişmişlik ve güvenlik paradigmasını devam ettirici nitelikte olan bir diğer rapor ise Türk Ocağı tarafından 2009 yılında hazırlanan “Etno-Milliyetçi Bölücü Terör ve Çözüm İhtiyacı” adlı rapordur. Anadilde eğitim, özerklik, Kürt Dili ve Edebiyatı gibi taleplere karşı olan raporda üniter devlet yapısının aynen korunması gerektiği ifade edilmektedir. Var olan taleplerin otonomiye yol açacağı ve bölünmeyi ortaya çıkaracağı iddia edilmektedir. Ayrıca rapora göre Öcalan’ın taraf olarak alınması son derece yanlıştır. Asıl uygulanması gereken ise terörle mücadelenin aralıksız ve kararlıkla sürdürülmesine bağlıdır.

TESEV tarafından 2010 yılında hazırlanan “Kürt Sorunun Çözümüne Doğru Anayasal ve Yasal Öneriler” adlı raporda bölge talepleri doğrultusunda yeni anayasanın nasıl oluşturulması gerektiğine ilişkin öneriler yer almaktadır. Raporda öncelikle mevcut anayasada yer alan “Türk dili”, “Türk kültürü”, “Tür tarihi” ve “Türk vatandaşı” gibi etnik ifadelerin kaldırılması gerektiğini belirtmektedir. Yeni anayasada ise bu türden etnik ifadelere yer verilmemelidir. Bu kapsamda “Türk vatandaşlığı” ifadesi yerine “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı” ifadesi kullanılmalıdır. Siyasi partilerin kapatılması cezası yerine geçici süreyle hazine yardımından men edilmesi veya geçici süreyle seçimlere girmekten men edilmesi gibi daha hafif cezalar öngörülmelidir. Diğer bir öneri ise şiddet uygulayan veya uygulanmasını teşvik eden siyasi partilerin demokratik düzene yakın ve gerçek bir

tehlike arz etmeleri halinde ve ancak Meclis kararıyla kapatılabilmeleri, istisnai bir uygulama olarak öngörülmelidir. Seçim barajı %5'in altına çekilmelidir. Anayasada yer alan anadil engellerinin tümü kaldırılmalıdır. Anadili Türkçe olmayan ve Türkçeyi bilmeyen veya iyi konuşup yazamayan bütün çocukların, ilkokul öncesi eğitimi anadillerinde yapmaları ve bu sırada Türkçeyi öğrenmeleri sağlanmalıdır. Eski yer adları geri verilmelidir. Türkçe dışında isim konulabilmesine yönelik kanunlar düzenlenmelidir. Geçici kö koruculuğu kaldırılmalıdır. Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusı sayılır ve örgüt mensupları gibi cezalandırılırlar maddesi kaldırılmalıdır.

Diyarbakır Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Derneği (DİSA) tarafından 2010 yılında hazırlanan “Türkiye’de Eğitimde Anadilin Kullanılması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri” adlı rapor ise Kürt sorununu anadil üzerinden ele almaktadır. Anadilin önemine vurgu yapılan raporda bölgedeki öğrencilerin anadilde eğitim yapamamaları nedeniyle yaşadıkları zorluklara dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda çözüm için çift dilli eğitim modellerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Çift dilli eğitim tüm eğitim süreçlerini kapsamalı, çok dilli veya çift dilli öğretmen yetiştirme bölümleri açılmalıdır. Kürtçe bilen öğretmenlere çiftdilli öğretim metotları ve örnekleri hakkında eğitim verilmeli, Kürtçe bilmeyen öğretmenler Kürtçe öğrenmeye teşvik edilmelidir. Ebeveynler için Kürtçe oku yazarlık kursaları açılmalı, çift dilli eğitimin önemi noktasında halk bilinçlendirilmeli ve toplumsal farkındalık yaratılmalıdır. Çift dilli eğitim müfredatı geliştirme ve ölçme-değerlendirme merkezlerinin kurulması sağlanmalıdır.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından 2011 yılında hazırlanan “Kürt Sorunu: Çözüm İçin Öneriler” adlı raporda geline nokta sorunun çözümüne yönelik yaygın bir iyimserliğin oluştuğu belirtilmekte, ancak bu iyimserliğin devam etmesinin ön koşulunun siyasi liderlerin uyumlu bir perspektif ve dil geliştirebilmesine bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda “Tek devlet, tek bayrak, tek vatan”, “terörist örgütü”, “terörist bşai” gibi ifadelerden kaçınılması ve nötr bir dilin inşa edilmesi önerilmektedir. Aynı zamanda PKK ve BDP'nin de

sihaha atıf yapan şiddet içerikli ifadelerden kaçınması gerektiği belirtilmektedir. Sorunun çözümünde diğer bir önemli unsur ise soruna taraf olmayan üçüncü bir gücün devreye sokulmasında yatmaktadır. Ayrıca anadile ilişkin taleplerin doyurucu bir biçimde karşılanması çözüm için en önemli zorunluluklar arasında yer almaktadır.

Son dönem raporlarından bir diğer önemli raporda TESEV adına Cengiz Çandar tarafından 2011 yılında hazırlanmıştır. “Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?: Kür Sorunun Şiddetten Arındırılması” adıyla bilinen rapor tespitleri ile özellikle kamuoyunda önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Raporun tartışılan en önemli tespitlerinden biri de Kürt sorununda ilk günden itibaren sıklıkla dile getirilmiş olan Terör/PKK ile Kürt sorunun aynı şeyler olmadığı ve bunların kesin çizgilerle ayrışması gerektiği düşüncesidir. Raporda gerek PKK'nın gerekse onun lideri konumundaki Abdullah Öcalan'ın Kürt sorunu ve Kürt halkı ile bütünleştiği bu nedenle de Kürt sorununa yönelik aranan çözümün bunlardan ayrıştırılarak bulunamayacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla PKK'ya yönelik güvenlikçi bir anlayışla hareket etmek bir çözüm üretmeyecektir. Rapora göre bu durum geçmişte de gözlemlenebilmektedir. PKK'yı bölmeye yönelik eylemler güvensizlik ortamını arttırmakta ve PKK eylemlerini daha yukarı çekmektedir. Bu nedenle de rapor öncelikle PKK'nın artık bir terör örgütü olarak tanımlanmasının sorunu anlama yönünden yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Rapora göre, PKK açıkça Kürt isyanı kategorisinde yer almaktadır. Rapor PKK'nın bir isyan hareketi oluşunu ise, PKK'nın halk içerisinde siyasi destek aramasında, siyasi çözüm sürecinde doğrudan devlete müzakere yönündeki taleplerine ve organizasyonuna bağlamaktadır. Çünkü terör ve isyanın bir birinden ayrışması son derece güç olmasına karşın, bu tür kriterlerle bir ayrışmaya gidilebileceğini ifade etmektedir. Buna göre terör grupları, halk desteğine ihtiyaç duymaz ve ayrıca siyasi taleplerini gerçekleştirmek için doğrudan devletle temastan kaçınırlar. Ayrıca terör strateji olarak devlet içerisinde muharip olan/olmayan aramazken, isyan grupları böyle bir ayrıma gitmektedir. Habur sorunun güvensizlik ortamını yarattığını ve bunun sonucunun KCK davalarına kadar gittiğini ifade edilen raporda, diğer bir tartışma konusu da KCK davalarının Kürt sorunu yoğunlaştırıcı etkisinin dile getirilmesi

nedeniyle yaşanmıştır. Rapor KCK davasının var olan sorunu daha derinleştirdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle KCK davasının düşürülmesi gerekliliği raporda ifade edilmiştir.

ARI Hareketi tarafından 2012 yılında hazırlanan “Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu” ise bölgede tekstil sektörünün geliştirilmesine yönelik politikaların oluşturulması, %10 seçim barajının düşürülmesi, genel ve özel af çıkartılması, Her devlet dairesinin girişinde Türkçe/Kürtçe yeminli tercüme bürosu oluşturulması, 10 ilde Kürdoloji enstitüleri kurulması, ilkokuldan itibaren Kürtçe’nin ve diğer etnik dillerin seçmeli derslerle öğretilmesi, oluşturulacak adem-i merkezîyetçi yönetim biçiminin, büyükşehir belediyelerinin il ve ilçe belediyelerini ve İçişleri Bakanlığı’nın da büyükşehir belediyelerini denetlemesi mekanizmasına dayanması gibi önerilere yer vermektedir. Ayrıca rapor gerilla teknikleri ile yetiştirilmiş bir dağ kolordusunun kurulması önerisini getirmektedir.

Son olarak BİGESAM’ın 2012 yılında hazırlanmış olduğu “Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi” adlı rapora göre Kürt sorununun asıl tarafları devlet ile Kürt vatandaşlarıdır. PKK ise terörle mücadele safhasının tarafıdır. Demokratikleşme yönünde atılan adımların kesintisiz bir şekilde devam etmesi gerektiği ifade edilen raporda, bölge halkının kültürel taleplerinin karşılanması yoluyla aradaki güvensizliğin önlenilebileceği belirtilmektedir. Aynı şekilde bölgenin ekonomik anlamda geliştirilmesine yönelik politikalar yürütülmelidir. Ancak bu türden demokratikleşme adımlarının sonuç vermesi terörün son bulmasına bağlıdır. Dolayısıyla rapora göre PKK ile mücadelenin hız kesmeden devam etmesi gerekmektedir. Örgütle müzakerinin sonuç vermeyeceği noktasına dikkat edilmesini öneren raporda PKK ile görüşmelerin yapılabileceği ancak PKK’ya itimat edilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Raporun en dikkat çekici noktası ise köy koruculuğu sisteminin devam ettirilmesine yönelik önerisidir. Rapora göre koruculuk istemi ıslah edilmeli ve PKK silah bırakıncaya kadar sistem etkin bir biçimde devam ettirilmelidir.

Raporlar hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, öncelikle taleplerin kültürel, siyasi hak ve özgürlükler etrafında toplandığı görülmektedir. Özellikle anadilde eğitim, Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınması ve Kürt siyasi partilerin önündeki baraj engelini kaldırılması hemen hemen her raporda dile getirilen talepler olmaktadır. Bu türden düzenlemelerin yapılması Kürt sorunun ve terör sorunun çözülmesinde elzem şartlar olarak gösterilmektedir. Ayrıca devlet yatırımlarının artırılması ve bölgede özel sektör yatırımlarının desteklenmesi gibi ekonomik çalışmaların sorunun çözümünde önemli bir adım olduğu hem olaya güvenlik ölçekli bakan raporlarda hem de sosyo-politik haklar çerçevesinde bakan raporlarda ortak özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Raporlar aynı zamanda Türkiye’de STK’ların 1990 sonrası güçlenişinin toplumsal sorunları ele alış biçiminde ne kadar etkili olduğunun da bir göstergesidir. 1990 öncesi iktidarlar ve siyasi partilerce ele alınan sorun genellikle güven odaklı çözüm önerileri geliştirmiştir. Ancak 1990 sonrası STK’ların kendilerine faaliyet alanı bulmaları ile birlikte bu çözüm anlayışının da değiştiği görülmektedir. STK’ların Kürt sorununa ilgi duyması ile birlikte devletin güvenlik odaklı paradigması da değişime uğrayarak sorunu sosyal haklar temelinde ele almaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla STK’ların toplumsal sorunların nedenleri ve çözümü noktasında doğru yaklaşımı belirleme yönünde ne kadar etkili olabileceği ortaya çıkmaktadır. STK’ların hazırlamış olduğu raporlar aynı zamanda farklı kesimlerin sorun hakkındaki görüşlerinin devlete iletilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle de birçok kesimin rol oynadığı çözüm sürecinin başarı ihtimali daha yüksek olacaktır.

6.2.Çözüm Tartışmaları

Kürt sorunu ve terör sorunu nedenleri ve çözümü noktasında iki taraflı algı ortaya çıkarmıştır. İlk olarak bir taraf devletin bekası perspektifinden, güvenlik paradigması çerçevesinde meselenin nedenlerini ele almaktadır. Bununla beraber Kürtler sorunun nedenlerini kimlik problemi olarak değerlendirmekte ve kimliksel farklılıkların özgürce yaşanamamasını problemin özündeki neden olarak

algılamaktadırlar. Çözüm kapsamında düşünüldüğünde de algılanan nedenlere bağlı olarak sorunun bir tarafı terörün yok edilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanarak yoksunlukların giderilmesine yönelirken, sorunun diğer tarafı olan Kürtler kimliğini eşit ve özgür bir biçimde ifade etme talepleri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Dolayısıyla da terör sorunun ortadan kaldırılması gerekliliğini dile getirenler nedenleri gözden kaçırma hatasına düşmektedirler. Diğer taraftan Kürtler de sorunun çözümünde kendi taleplerini genel taleplere dönüştürmemekle hataya düşmektedirler.

Örneğin, ulusalcı ya da milliyetçi kesime göre gerçekçi çözüm Türk milleti üst kimliği altında, bireysel hak ve özgürlüklerini yaşayabileceklerini görmelerini sağlamayı hedeflemelidir (Çıray, 2010: 65). Dolayısıyla bu görüş çerçevesinde soruna bakanlar sorunu bir kimlik problemi olarak görmemektedirler. Asıl sorun bireysel özgürlük ve hakların sağlanması ile terör sorunudur (Fırat, 2008: 39). Bu kapsamda çözümde Türk üst kimliği etrafında yoksunlukların giderilmesi şeklinde oluşturulmalıdır.

Diğer taraftan Kürtler için sorunun temeli bizzat Türk üst kimliği etrafında devlet yapılanmasının oluşturulmasıdır. Bu nedenle çözüm de tüm kimliklerin eşit olabileceği özerk bir yapının oluşturulmasına bağlıdır.

Örneğin BDP başkanı Selahattin Demirtaş'a göre "80 yıldır herkes Türk devlet memurudur, Türk yöneticisidir, dolayısıyla kendi kimliği ile milletvekili olması, vali olması, polis olması mümkün değil. Dolayısıyla bu mevcut devlet yapılanması içinde Kürtler kendini ifade edemeyecekse bunun iki yolu vardır. Ya ayrı devlet kurarsınız kendi kimliğinizi orada ifade edersiniz. Ya da mevcut devlet yapılanması içerisinde kendinize ayrı özerk bir alan açarsınız, kendi yapılanmanızı mikro düzeyde kurarsınız. Siz Kürtlerin kendi taleplerini ifade edebileceği bir idari yapılanmayı oluşturmazsanız, bu eninde sonunda bölünmeye gider" (Tahmaz, 2009: 20).

Yine Öcalan, Çalışlar (1993: 17)'la yaptığı bir röportajda şunları dile getirmektedir; "Bağımsızlık her halkın istemidir. Bağımsızlığı da kalkıp devlet

ayrılıkçılığıyla sınırlandırmak, gerçekçi değildir. Gün gelecek, uluslar tek bir siyasi topluluk içinde olacaklar. Ama en bağımsız bir statüyü de yaşarlar”.

Ancak, özerkliğin sorunun çözümünü ne ölçüde sağlayabileceği tartışmaları devam etmektedir. Bundan daha önemlisi özerklik bir kesim tarafından bağımsızlık yolunda atılacak ilk adım olarak ele alınmaktadır (Yahnici, 2010:252). Bu kesim özerlikle birlikte bağımsızlık taleplerinin artacağını ve sonucunda terörün bitmek yerine daha da tırmanacağını iddia etmektedir.

Örneğin Gündoğan (2011: 72-77)'a göre, özerklik talepleri halk nezdinde kabul görmesi dâhilinde bile çözüm olamayacaktır. Çünkü ekonomik yapının değişmemesi sebebiyle ve toplum içerisindeki ayrılıkları bertaraf edemeyeceği için ayrılıklar problem olmaya devam edecektir.

Aynı şekilde Kirişçi ve Winrow (2009: 238), ayrılma, ortak toplumluluk, özerklik biçimleri ve federal şema önerilerinin gerek var olan siyasi ortamda gerekse bölgenin güvenliği için kötü sonuçlar doğurabileceği gerekçesi ile gerçekçi olmadığını söylemektedirler. Buna karşın daha fazla demokratikleşmenin sağlanarak çözümün sağlanabileceğini dile getirmektedirler.

Yine, Yıldız (2010: 181-189) Türkiye'de bir federal düzenin oluşturulmasının önünde birçok engelin bulunduğunu belirtmektedir. Birinci olarak federasyonun iki ya da üç kurucu birimden oluşması federasyonun işlemlerini imkânsız kılmaktadır. Kurucu birimlerin karar verme organları olması sebebiyle bir anlaşmazlık sonucunda sürecin tıkanmaması için çok sayıda kurucu birime ihtiyaç bulunmaktadır. Örneğin İspanya'da 17 İsveç'te 26 kurucu birim yer almaktadır. Türkiye'de ise birden fazla Türk ve Kürt kurucu birimi oluşturmak mümkün görülmemektedir. Diğer bir sorun da federasyonların karşılıklı bir sözleşmeye dayalı olması gerekliliğidir. Buna karşın Kürler arasında bile federasyon fikrinin tamamen benimsenmediği görülmektedir. Yine bir federasyon oluşumunda birimler arasındaki güç ve büyüklerin dengesinin gözetilmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu bölgesi ile Türkiye'nin diğer bölgeleri arasında büyük ekonomik farklılıklar söz konusudur.

Zayıf bölgelerin güçlendirilmesine yönelik mali kaynakların en kolay şekilde aktarılabildiği üniter devlet yapılanmasında bile büyük zorluklar yaşanırken, federal bir yapıda mali yönden bölgelerin farklılıkları daha da artabilir. Aynı zamanda Kürt nüfusun dağılımı federal bir yapıda zorluklara yol açabilecektir. Yine Türkiye siyasi geleneğindeki merkezîyetçi devlet geleneği de federasyonların gelişmesine engel oluşturmaktadır. Kürtler arasında da aşiretçiliğin gelişmesi iki taraf açısından da farklılıklara dayalı bir yapının gelişmediğinin göstergesidir. Son olarak sorunun uluslararası boyutu federal yapının bir çözüm olamayacağını göstermektedir.

Özerkliğin soruna bir çözüm olmayacağı aksine sorunu tırmandıracağı iddialarına, Hindistan'ın Pencap'a özerklik verme kararına karşın, militan Sihlerin tam bağımsızlık ve Halistan'ın kurulması talepleri yoğunlaştırmaları ve bölgedeki şiddetin tırmanması örnek gösterilmektedir (Kirişçi ve Winrow, 2010: 223). Yine İspanya'da Bask bölgesinin özerklik kazanmasının ardından ETA eylemlerinin ve bağımsızlık taleplerinin artması örnek gösterilmektedir.

Bu noktada kısaca fedaralizm/özerklik uygulamalarına da bakmakta yarar vardır. Bu kapsamda İspanya, İrlanda ve İsveç uygulamaları dikkat çekmektedir.

İspanya

Uzun yıllardır terör sorunu ile karşı karşıya olan İspanya, terör ile mücadelede demokratikleşme yolunu seçen ender ülkelerden birisidir. Öyle ki İspanya'nın demokratikleşme çabaları “demokratikleşmenin üçüncü dalgası” (Korkmazarslan, 2007; 56) olarak adlandırılmaktadır. Cindy R. Jebb (2003) de Franco sonrası İspanya'sını demokratikleşmenin üçüncü dalgası olarak görmekte ve terörizmle savaşıyan toplumların demokratik bir yapıya geçişleri için bir bakış açısı kazandırdığını dile getirmektedir. Ancak, Jebb her ne kadar Franco sonrası İspanya'sını terörle mücadele eden ülkelere örnek olarak gösterse de, İspanya'nın demokratikleşme sürecini sadece bir terör sorunu olarak algılamadığı gözden kaçırılmamalıdır. İspanya bu süreci sadece bir anti-terör hareketi olarak görmekten ziyade, demokratikleşmeyi bir kültürel haklar alanı olarak algılamış ve

modernleşmenin bir aşaması olarak değerlendirmiştir.

İspanya demokratikleşme sürecine kadar olan dönemde iç savaş ve diktatörlük yönetimi gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen ve biraz da bu olumsuzlukların etkisi ile demokratikleşme adımını atabilmiştir. Üstelik İspanya bu dönemde de iki defa darbe girişimi ile karşı karşıya gelmiştir. Bu açıdan İspanya'da ki demokratikleşme süreci büyük önem kazanmaktadır. Hatta tarihsel süreç göz önüne alındığında Türkiye ile arasındaki benzerlikler dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki terörle mücadele ve demokratik açılım çabalarına örnek gösterilmektedir.

İspanya, Katalan, Galicia ve Bask başta olmak üzere çok sayıda tarihsel ve kültürel milletlerin birleşmesinden meydana gelmektedir. Tabiidir ki bu durum, iç politika da birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Öyle ki, İspanya tarihinde tam üç kez iç savaş görmüştür. İlk iç savaş 1840 yılında, 1876'da ikinci iç savaş ve 1936'da üçüncü iç savaş gerçekleşmiştir. 1936 yılına kadar Bask bölgesi belirli özerk bir yapı ile yönetilmiştir (Şenocak, 2006; Coşkun, 2007). Ancak 1939 yılında savaş Franco ve taraftarlarının, cumhuriyetçilere karşı savaşı ile sonlanmış ve Franco diktatörlük yönetimi başlamıştır (Fraser, 1995; Işık, 2005; Vilar, 2007; Carr, 2010). Böylece Bask bölgesi için geçmişte uygulanan özerk yapıda son bulmuştur.

Sonuçta diktatörlüğün baskıcı politikaları, karşı şiddet eylemlerini ortaya çıkartmıştır. ETA'nın kuruluşu da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bask bölgesinin politik savunucularından PNV yönetim baskısı sonucu yurtdışına kaçmıştır. Bu nedenle Bask bölgesini savunacak yeni bir örgüt gerekmektedir. Bu amaçla, 31 Temmuz 1959 tarihinde Euskadi ta Askatasuna (ETA) kurulmuştur. ETA sol kaynaklı ve özgürlükçü düşüncelerle ortaya çıkmıştır (Cuenca, 2004; İpek, 2006). "ETA için 1959-1962 dönemi ideolojik gelişim açısından olumlu geçmiştir. Yeşil Kitap ile sosyalizm örgütün resmi ideolojisi olmuştur" (Şenocak, 2006; 118). 1964 yılıyla birlikte ETA silahlı mücadeleye başlamıştır. "ETA 1960'lı yıllarda şu yolu seçmiştir: ETA; İspanyol polisi, askeri ve sivil muhafızlara karşı silahlı mücadeleyi başlatacak; bunun sonucu güvenlik güçleri güvenlik güçleri harekete geçecek ve Bask

bölgesindeki baskıları artıracak; bu durum Basklıların tepkisine yol açacak ve ETA'ya üye katılımı, para desteği artacaktır. Madrid ise yükselen Bask muhalefetine karşı direnemeyecek ve Bask bölgesini terk edecektir” (Şenocak, 2006; 120). Bu amaçla ETA, 1968 yılında, ilk kanlı eylemini gerçekleştirmiştir. Bu eylem sonucu Franco yönetimi bölgede olağan üstü hal ilan etmiştir. 1973 yılında ise ETA, General Franco'nun veliahdı General Carrero Blanco'yu öldürerek en etkili eylemini gerçekleştirmiştir (Davies, 2006; Ecevit, 2007). ETA eylemleri ve Madrid'den gelen baskı ile amacına ulaşmıştır. Baskı-eylem-baskı formülü tutmuş ve ETA ya olan destek artmıştır. 1974 yılında da ETA, ETApm ve ETAm olmak üzere ikiye ayrılmıştır. ETApm politik mücadeleyi hedeflerken, ETAm silahlı mücadele yolunu seçmiştir.

1975 yılında General Franco ölmüş ve Juan Carlos başa geçmiştir. Böylece İspanya'da yeni bir dönem başlamıştır. Demokratikleşme yolunda atılan ilk adımlar 21 Temmuz 1976 tarihinde gösteri, toplantı, dernek kurma ve propaganda haklarının tanınması olmuştur. 30 Temmuz 1976 yılında da siyasi suçluların serbest kalmasını sağlayan genel af ilan edilmiştir. Bu kapsamda ETAm'in siyasi organı olan Herri Batasuna 27 Nisan 1978 de kurulmuştur (Şenocak, 2006).

6 Aralık 1978 de talepler doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlanmıştır. İspanya genelinde, Anayasa % 83,87 oyla kabul edilmiştir, ama Euskadi'yi oluşturan üç bölgeden ikisinde, Vizcaya ve Guipúzcoa'da, sonuçlar tersten okunduğunda, Baskların ülke çapındaki 'mutabakat'ın dışında kadılığı belli olmaktadır. Bir kere, seçimlere katılım oranı, her iki bölgede de % 44 olarak gerçekleşmiştir (Özçer, 2006: 128).

Oluşturulan yeni anayasa ile talepler çerçevesinde, yeni bir devlet yapısı yaratılarak devlet problemlerinin çözümü amaçlanmıştır. Bu yeni model İspanya'nın demokratik değişimini ve bölgesel farklılıkların tanınmasını içeren bir konsensusu kapsamaktadır. “İspanya'da ki demokratikleşme süreci anlaşmaların, rızanın iyi bir örneği olmuştur” (Ecevit, 2007; 6). Hükümet yavaş yavaş kanun koyma ve yönetim yetkilerini değiştirmiştir. Otonom komiteler sistemi kurulmuştur. İspanya 17 otonom

bölgeye ayrılmıştır. Böylece İspanya yönetsel olarak şehirler, eyaletler ve otonom bölgelere dönüşmüştür. Her otonom bölgeye kendi yasasını yapma yetkisi verilmiştir. Katalan, Galicia ve Bask halkları farklı tarihsel ve kültürel milletler olarak anayasada kabul edilmiştir. İspanyolca kamusal dil olmak koşulu ile ayrıca bölgesel diller kendi bölgelerinde (İspanya’da İspanyolca, Katalan, Valencian, Majorkan, Galician ve Bask dili olmak üzere altı dil konuşulmaktadır) kamusal dil olarak kabul edilmiştir. Otonom bölgelere, eğitim, sağlık, tarım, balıkçılık, turizm, ulaşım, ticaret, kültür gibi alanlarda yetki verilmiştir. Diğer yandan dış ticaret, savunma, adalet sivil havacılık, dış ilişkiler gibi alanlarda merkez hükümetin yetki sınırları içerisinde yer almıştır (Güzel, 2004; Özçer, 2006).

1978 anayasasının birinci maddesinde “İspanya özgürlük, adalet, eşitlik ve politik çoğulculuk gibi üstün değerleri savunan sosyal ve demokrat hukuk devleti” olarak tanımlanır. Anayasanın birinci maddesinin ikinci fıkrası ise ulusal egemenlik hakkının İspanyol halkına ait olduğunu bildirir. Bu madde açıkça İspanyol milletini taban millet olarak tanımladığını gösterir.

Anayasanın ikinci maddesinde ise İspanyol milletinin bölgeleri ve diğer kültürel halkları kapsadığına değinilmiştir. “Anayasa İspanyol milletinin ayrılmaz birliğine, İspanyanın ortak ve bölünmez toprak bütünlüğüne dayanır ve tüm bölgelerin özerklik haklarını tanıyarak ve onu garanti altına alarak bölgeler arasındaki dayanışma ve bütünlüğü sağlar”.

İspanyol anayasasında bölge ve millet kavramları eş değerdir. Dolayısıyla, bir bölgenin milliyeti merkez parlamento tarafından tanımlanıncaya kadar, o bölge bir kültürel millet olarak tanımlanamaz. Anayasada tanımlanan milletler bir azınlık olarak kabul edilmez. Diğer taraftan kültürel bölge ya da milletler İspanyol milletinden ayrı değildirler. Bu kapsamda 17 otonom bölgeden 8 otonom bölge kültürel millet olarak tanımlanır. Bunlar Bask Otonom Komitesi, Katalunya, Valencia, Andalucia, Balearic Adaları, Aragon ve Kanarya Adalarıdır (Coşkun, 2007: 41-42).

Otonom komitelerin yetkileri anayasanın 148. maddesinde belirtilmiştir. Bu yetkiler 22 başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

1. Bölge devlet kurumlarının organizasyonu.
2. Bölge sınırları içerisinde, belediye sınırları değişiklikleri, devlet idaresi ve yerel şirketlerle ilgili mevzuatlar.
3. Şehir planlaması
4. Otonom Komitesi ile ilgili alanlar
5. Bölge içerisindeki demiryolu ve karayolu ile iletişim alanlarındaki düzenlemeler.
6. Sivil limanlar ve hava alanları
7. Hayvancılık ve tarım
8. Ormanlar ve ormancılık
9. Çevre düzenlemesi
10. Yapı inşaatı ve alt yapı işleri
11. Balıkçılık ve avcılık düzenlemeleri
12. Fuarlar
13. Bölgenin ekonomik kalkınmasına ilişkin işler
14. Sanat ile ilgili düzenlemeler
15. Müzeler, kütüphaneler ve müzik konservatuarları
16. Bölge ile ilgili anıtlar
17. Kültür aktarımı, araştırma ve bölgenin kendi dil eğitimi
18. Bölgenin tanıtımı ve turizm
19. Spor düzenlemeleri
20. Sosyal yardım
21. Sağlık
22. Yerel polis gücünü yapılandırma ve diğer bölge polisleri ile koordinasyonunu sağlama.

Ayrıca 148. maddenin ikinci fıkrasında, beş yıllık bir süreden sonra bu yetkilerin merkez hükümetin yetkileri (149. madde de belirtilen) sınırları içerisinde, merkez hükümet tarafından genişletilebileceğini bildirir.

Anayasanın 149. maddesi ise merkez hükümetin yetkilerini belirler. Buna göre, genel hak ve ödevlerin düzenlemesi, adalet ve hukuka düzenlemeler, ceza düzenlemeleri, uluslararası ilişkiler, göç ve gömenlik, dış ticaret, bankacılık ve sigorta, ekonomik planlama, genel maliye ve devlet borçlanması, ilaç mevzuatı ve genel sağlık koordinasyonu, sosyal güvenlik ve özerk bölgelerin denetimi, madencilik ve enerji ve özerk bölgelerin hakları saklı kalmak üzere deniz balıkçılığı, ulaşım, su gibi işlerde genel mevzuat oluşturma.

Anayasanın 66. maddesine göre Parlamento İspanyol ulusunu temsil eder ve Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşur. Parlamentonun bütçe ve hükümet programlarının kontrolü gibi görevleri vardır. Ayrıca parlamento dokunulmazlığa sahiptir. İspanya'nın milli parlamentosunun iki yasama kurulundan birisidir. Anayasanın 68. maddesine göre, Meclisin üye sayısı minimum 300 ve maksimum 400 vekilden oluşur. Aynı maddeye göre meclis üyeleri özgür, adil ve gizli olarak doğrudan halkoyları ile seçilir. Her şehir minimum iki vekile sahiptir. Kalan mevkiler şehirlerin nüfus yoğunluğuna göre dağıtılır. Seçimler her dört yılda bir gerçekleşir. Temsilciler Meclisi ve Senato yetki bakımından aynı seviyede değildir. Anayasa göre Temsilciler Meclisi Senato'dan daha üst konumdadır.

Anayasanın 69. maddesinin birinci fıkrasına göre, Senato bölgesel temsil kuruludur. 259 koltuğa sahiptir. Seçimler dört yılda bir olur. 50 senatör dolaylı olarak 17 otonom komitesi tarafından, nüfus oranları dikkate alınarak seçilir. Her Otonom bölge bir senatör seçer ve nüfus oranı arttıkça koltuk sayısı da artar. Diğerleri ise Ceuta ve Meilla şehirlerinde iki senatör seçilir. Diğer koltuklar için her eyalet adına doğrudan dört senatör seçilir. Senato otonom toplumlar hakkında özel yetkilere sahiptir. Eğer bir otonom toplum komitesi, yasal yükümlülüklerini yerine getirmezse, Senato oy çoğunluğu ile alınmış kararı ile bu yükümlülükleri otonom toplum komitesinin zorla yerine getirmesini isteyebilir. Sorun yine de çözülmezse merkezi hükümet Senatonun onayı ile önlem alabilir.

Anayasanın 143. maddesinde bölgelerin beş yıllık periyot içerisinde otonom bölge olma gerekliliklerini tamamlamaları gerekmektedir. Dolayısıyla 1978 Anayasası ile birlikte otonom bölge olmanın iki yolu vardır. Birinci yol, Bask, Katalan ve Galicia gibi tarihsel ve kültürel farklılıkları barındıran ve üstelik geçmişte bu hakka sahip olup daha sonra bu hakkı kaybeden bölgeler için geçerlidir. Bu nedenle Bask, Katalan ve Galicia bölgeleri en hızlı otonom bölge olmuştur. Diğer yol ise, tarihsel ve kültürel farklılığı bulunmayan ve geçmişte böyle bir deneyime sahip olmayan bölgeler için geçerlidir. Bu bölgeler bazı gereklilik ve deneyimi yerine getirdikten sonra bu hakkı kazanabilirler. Daha önce belirttiğimiz gibi anayasanın

148. maddesinin 2. fıkrası ilk verilen yetkilerin beş yıllık süre sonunda genişletilebileceğini bildirir. Bu madde de otonom bölgeler arasında ki tam otonom bölgeler (8 tanedir) ve olmayan bölgeler ayrımını açıklığa kavuşturmuştur. Kısaca anayasa kapsamında 1978-83 dönemleri arasında öncelikli olarak Bask, Katalan ve Galicia bölgeleri ve daha sonra diğer bölgeler otonomluk hakkı kazanmışlardır.

İspanya'da ki her otonom bölge kendi başkentine sahiptir. Üstelik her otonom bölge kendi bayrağına sahiptir. Ayrıca İspanya bayrağının yanında kendi bayraklarının amblemlerini kullanabilirler. Bu durum anayasanın 4. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Tüm otonom bölgeler kendi bölge sınırlarına sahiptir. Fakat bu sınırlar devletin toprak sınırları olarak görülmez. Bu yüzden İspanya'daki bölgeler federal devletin federal bölgeleri değildirler. İspanya'da otonomluk bir haktır. Ancak bir federalizm değildir. Çünkü merkez otoritesine bağımlıdır. Mutlak egemenliğe sahip olan devlettir.

Anayasanın 147. maddesinin 2. fıkrasına göre, otonom yasası şunları içermelidir; 1. Bölgenin tarihsel kimliğini temsil eden komitenin adını; 2. Bölgenin sınırlarını; 3. Otonom komitelerinin organizasyon ve kurumlarının adlarını; 4. Anayasa çerçevesinde üstlenilen yetkileri. Bunlara ek olarak otonom bölgeler anayasanın üstünde olmadıklarını ve ona tabii olduklarını kabul etmelidir.

“İspanya'nın... Demokratik esnekliğine karşın, prefirik milliyetçi akımlarını anayasal sistemine entegrasyonunda karşılaştığı güçlükler süregelmektedir. Başbakan Zaatero'nun son olarak geliştirdiği federal çözüm de esas itibarıyla konfederal çözüm arayan Bask ve Katalan milliyetçileri tatminden uzaktır. Bask ve Katalan sorunları, özü itibarıyla, kendi kaderini belirleme hakkının tanınması noktasında kilitlenmiş görünmekte ve kısa vadede bir çözüm bulunabilmesi beklenmemektedir” (Özçer, 2006: 547). İşte bu nedenle birçok özerk toplulukta ve özellikle Euskadi'de, bağımsızlık yanlısı mücadele siyasi ve/veya silahlı düzeyde sürmüştür (Güzel, 2004: 163).

İspanya Devleti, anayasa sonrası terör örgütü ile birçok kez anlaşma masasına

oturmuştur (Güzel, 2004: 129). Ancak ETA silah bırakmamış zaman zaman eylemler gerçekleştirmiştir. Ancak 1997 yılında Miguel Angel Blanco'nun ETA tarafından rehin alınması ve sonrasında öldürülmesi halk tabanının da büyük tepkilere yok açmış ve ETA yönelik bir sesiz yürüyüş gerçekleştirilmiştir. Bu eylemlerde 'Basklara Evet, ETA'ya Hayır' sloganları yankı bulmuştur (Özçer, 2006: 334). Zaman zaman ateşkes ilan eden ETA son olarak 5 Eylül 2009 tarihinde ateşkes ilan etmiş ve 10 Ocak 2011'de bunu “kalıcı, genel ve doğruluğu uluslararası alanda kanıtlanabilir” boyuta taşımıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19041627.asp>). 2011Yılında ETA silah bırakmıştır.

“İspanya'nın terörle mücadelesinde öne çıkan hususlardan biri de halk desteğinin sağlanması ve ükede Bask bölgesi ve Bask dışındaki siyasi partiler ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile Ajura Paktının imzalanmasıdır. Bu Pakt ile terörle mücadelede bütüncül bir anlayış taraflarca benimsenmiştir” (Bal ve Özeren, 2010: 447).

Kısaca İspanya'da Bask sorunu ile Türkiye'de Kürt sorunu arasında bazı benzerlikler bulunduğu gibi farklı yönelerinde olduğu söylenebilir.

İki sorun arasındaki benzerliklere bakıldığında ilk olarak, sorunun ortaya çıkış koşullarının benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir. Gerek Bask sorunu gerekse Kürt sorunu ulus-devlet yapılanmasının getirmiş olduğu tek dil, tek millet yapılanmasına karşı ortaya çıkmışlardır. Bask bölgesi geçmişte özerk bir yapılanmaya sahipken bu ayrıcalık Franco dönemi ile son bulmuş ve İspanya'da etnik bir çatışma gün yüzüne çıkmıştır. Aynı şekilde 19. yüzyıla kadar belirli özerkliklere sahip olan Kürtlerin merkezileşme politikaları sonucunda bu haklarını kaybettiği görülmektedir. Cumhuriyetle birlikte ise Kürt kimliği tamamen inkâr edilir hale gelmektedir. Bu nedenle gerek ETA'nın gerekse PKK'nın ulus-devlet yapılanmasına karşı ortaya çıktıkları söylenebilir.

Bu kapsamda diğer bir benzerlikte ETA ve PKK'nın sol bir jargonla halkların temsilciliğine soyunur olmalarıdır. Her iki örgütte silahlı mücadeleyi halklarının

kimliği ve dilinin özgürlüğü adına yaptıklarını ifade etmekte. Aynı zamanda özerklik ve bağımsızlık talepleri yönünden ETA ve PKK söylemlerinin benzer nitelikte olduğu söylenebilir.

Bu benzerliklerin yanı sıra bazı farklılıklarında bulunduğu gözlemlenmektedir. Öncelikle her iki sorunun yaşandığı bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları göze çarpmaktadır. Bask bölgesi İspanya'nın ekonomik olarak en gelişmiş bölgelerinden biri olmasına karşın Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ekonomik olarak ülke genelinin gerisinde kalmaktadır. Bu durum İspanya'ya oranla Türkiye'de sorunun çözülmesinde zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Çünkü PKK işsizlik gibi sorunlardan faydalanarak daha rahat üye kazanabilmektedir.

İki sorun arasındaki bir diğer farklılık ise ülkelerin coğrafi konumunda yatmaktadır. Bask sorunu Fransa ve İspanya'yı ilgilendiren bir sorunken, Kürt sorunu Kürt nüfusunun birçok ülke sınırlarında yaşaması nedeniyle daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu aynı zamanda sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Bask sorunun çözümünde Fransa'nın büyük katkıları olmuştur. Ancak Türkiye'nin komşuları İran, Irak ve Suriye Kürt sorununu kendi içerisinde yaşamanın ötesinde uzun yıllar PKK'yı desteklemişlerdir.

Diğer taraftan Türkiye'de İspanya'daki kadar uç noktalarda bir halk ayrımı söz konusu değildir. Bu nedenle Türkiye'deki Kürt sorunun çözümü de daha kolay sağlanabilir. Bu açıdan, Urbina (2009: 217)'ya göre bugün hala İspanya'nın Bask bölgesinde ayrılıkçı talepler yoğun bir şekilde bulunmakta ve halklar arasında bazı sorunlar hala yaşanmaktadır. Çünkü keskin ayrımlar mevcuttur. Hâlbuki Türkiye'de neredeyse herkes demokratik çözüm istemektedir. Hatta PKK bile dağdan inmek istemektedir.

Özetle İspanya Türkiye açısından bir model olarak görülüp tartışılabilir. Ancak bu yapılırken Türkiye ve İspanya'nın koşullarının farklılıklar taşıdığı gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Tarihsel benzerliklere rağmen iki sorunun sahip

oldukları toplumsal koşullar birbirinden farklılıklar göstermektedirler. Bu nedenle İspanya'daki özerk yapının aynen Türkiye'ye uygulanabileceği görüşü tam olarak doğru görünmemektedir. Özerk bir bölge oluşturulsa bile batı illerinde yaşayan Kürtlerin yoğunluğu hala muğlak durmaktadır. Tüm bunlara karşın Türkiye'de çözümü kolaylaştırabilecek en önemli unsur iki halk arasında kültürel açıdan farklılıkların çok sınırlı olmasıdır.

İrlanda

IRA terörü temel olarak tarihsel bir sürece dayanmaktadır. “10. yüzyılda Vikingler'in denetimindeki adanın büyük bir kısmı 12. yüzyılda İngiltere Kralı II. Henry tarafından İngiltere'ye katılmıştır” (Laçiner, 2001: 6). Ancak İngilizlerin VIII. Henry zamanında Katolik kiliseden ayrılarak Protestanlığa geçmesiyle birlikte İrlanda'daki çatışmalar İngilizler ile İrlandalılar arasındaki etnik çatışmanın dışında, Protestan-Katolik çatışmasına dönüşerek farklı bir boyut kazanmıştır (Şenocak, 2006: 65-76).

Kuzey İrlanda'daki barış sürecinin oluşturulması bakımından Türkiye için bir örnek teşkil etmektedir. Bu bakımdan (Kapaklıkaya, 2009: 43-44);

1. Kuzey İrlanda'nın barış süreci çok iyi incelenmiş ve belgelenmiştir. Süreç, Militanlar ile İngiltere ve İrlanda hükümetleri arasında 1990'lı yılların başlarında gizli müzakerelerle başlayarak, siyasal partiler arasındaki çok taraflı müzakerelere dönüşmüş ve sonunda 1998 yılında, kapsamlı bir barış anlaşmasına ve güç paylaşımına dayalı hükümetin kurulmasına kadar ulaşmıştır.
2. Bu 'çatışma çözümü' ve 'barış süreci'nin araştırmacıya sağladığı bir dizi avantajdır. Derin bir biçimde bölünmüş toplumlarda yapılan araştırmalarda duyarlılık gereklidir. Kuzey İrlanda ise oldukça açık bir toplumdur ve Darfur, Çeçenistan, Burma ya da diğer çatışma ve gerilim alanlarına göre daha kolay ulaşılabilir bir bölgedir.
3. Bu çatışmanın derin bölünmüşlükler yaşayan toplumlara tipik bir örnek oluşturmasıdır. Çatışma motivasyonları dini, sömürgecilikten kaynaklanan ve etnik milliyetçiliğe dayanan motiflerdir. Çatışma, iktidar ve kaynak adaletsizlikleriyle tahrik edildi. Yalnızca politikacılar ya da örgütlerin oluşturmadığı toplumsal dayanışma, çıkar ve kimliklere

dayanıyordu.

4. Uzun süreli bir sivil çatışmadan çıkmak isteyen diğer toplumlar için olumlu ya da olumsuz dersler çıkarılabilecek bir barış ve barış inşa laboratuvarı olmasıdır. Genellikle barış süreci inşa eden aktörler, başka yerlerdeki en iyi uygulamalardan örnek alırlar. Kuzey İrlanda, sivil savaştan kurtulmaya çalışan diğer toplumlara kıyasla, ekonomik canlandırma paketleri, yeni siyasal ve insan hakları kurumları ve gruplar arası işbirliğini destekleyici yardımlar biçiminde, muazzam bir, barışı destekleyici finansmana muhatap oldu.

“Kuzey İrlanda sorunun çözümünde gözlemlenen aşamalarla, Kürt sorununa ilişkin atılan adımlarla konuşulan ve teklif edilen aşamalar arasında bir benzerlik olduğu gözlemlenmektedir” (Kapkıkaya, 2009: 111). Örneğin her iki sorundada başlangıçta güvenlik odaklı görülen sorun süreç içerisinde, güvenlik önlemlerinin yeterli olmadığının anlaşılması ile sonuçlanmıştır. Aynı şekilde, sorunun gerçek yüzüyle tanınması ve kabullenilmesi benzer bir yön izlemiştir. Bir diğer benzerlikte muhatap belirleme konusunda yaşana tartışmalardan oluşmaktadır. Örneğin İngiltere Sinn Fein'i IRA ile bağlantılı olduğu için muhatap almak istememiştir. Bu gün Türkiye'de sıklıkla dile getirilen af talepleri, İrlanda sorununda da önemli bir problem olmuştur. Sosyal haklar ve ekonomik politikaların geliştirilmesi bakımından İrlanda önemli bir örnek oluşturmaktadır. Buna rağmen İrlanda'da dine bağlı olarak halklar arasındaki derin ayrılıklar Türkler ile Kürtler arasında bulunmamaktadır.

“Kuzey İrlanda barış süreci de on yıldan fazla sürmüştür. Şimdiki kökleri, savaş yorgunluğundan, diğer süreçlerin yaygınlaşmasından, barış sağlanması için ekonomik gereksinimden, yeni Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin desteğinden ya da nüfusun muazzam derecedeki barış özleminden ötürü barışa çok uygun bir ortamın bulunduğu 1980'li yılların ortalarına kadar uzanır” (Fisas, 2011: 63).

Bunlardan en bilineni 10 Nisan 1998 de Belfast'ta ABD'nin de dâhil olduğu Good Friday olarak bilinen anlaşmadır. Bu anlaşma barış sürecinin en önemli adımı olarak görülmektedir.

Good Friday Anlaşmasının deklarasyonunda tarafların niyetleri açıkça dile getirilmiştir. Buna göre,

1. Çok partili görüşmede ki iştirakçiler, yeni bir başlangıç için samimi bir tarihi fırsat önerisi sunacağımıza inanıyoruz.
2. Geçmişin trajedileri üzücü bir biçimde geride kaldı. Ölenleri, yaralananları ve onların ailelerini hiçbir zaman unutmamalıyız. Fakat kendimizi kararlı ir şekilde barışın başarısı, tolerans, karşılıklı güven güvenlik ve insan haklarının tümünü savunmaya adanarak, onları en iyi şekilde onurlandırabiliriz.
3. Taraflar olarak (Kuzey İrlanda, İngiltere ve İrlanda Cumhuriyeti) barışın temelleri olarak ortaklığa, eşitliğe ve karşılıklı saygıya bağlıyız.
4. Politik konulardaki çözüm konusundaki düşünce farklılıklarımızın yalnızca demokratik ve barışçı anlamda olduğunu tekrar teyit ediyoruz.
5. Aramızda var olan farklılıkları, eşit olarak politik ve yasal isteklerimizi kabul ediyoruz. Bununla birlikte, barışa giden yolda her elverişli yolda mücadele etmeye ve kabul edilmiş düzen ve demokratik çerçeve içerisinde kalmaya gayret edeceğiz.

Anlaşma deklarasyonu ile barış süreci için gerekli olan ilk adım olarak farklılıklar kabul edilmiştir. Bu durum hiç kuşkusuz barış sürecinin başarılı bir şekilde sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Ancak başlangıçta tüm partilerin katılımını öngören anlaşma deklarasyonuna rağmen, sonradan Sinn Fein ve iki Protestan Partisi anlaşmadan çıkarılmıştır. Diğer taraftan, Kuzey İrlanda bakanı David Trimble ve John Hume (SDLP Lideri) anlaşmaya sundukları katkı nedeniyle Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür (Şenocak, 2006).

Anlaşmada genel olarak Kuzey İrlanda'nın İrlanda Cumhuriyeti'ne mi yoksa Büyük Britanya'ya mı dâhil olacağı tartışılmıştır. Anlaşma sonuçları ise kabaca şunlardır;

1. Yapılacak olan referandumda oy çoğunluğuna bağlı anayasal değişiklikler temel olacaktır.
2. Tüm partiler tarafından "sadece barışçı ve demokratik araçların kullanılacağı taahhüt edilir.
3. Yasama gücü Kuzey İrlanda Meclisine devredilecektir.
4. Meclis tarafından önemli bir karar alınırken Cross-Community İlkelerine uyulacak.
5. Kuzey İrlanda Hükümeti güç paylaşımı partiler arasında orantılı bir biçimde paylaştırılacak.
6. 29 Aralık 1937 den itibaren süre gelen İrlanda Cumhuriyet

Anayasasına giren bölgesel talepler 2 Aralık 1999'da kaldırılacak.

7. 1920 kanunu ile yürürlüğe giren İngiliz Parlamentosu İrlanda Hükümeti yasası kaldırılacak.
8. Kuzey-Güney Başkanlık Komisyonu kurulacak ve Kuzey Güney Yürütme Kurulu önemli sorunlarda yetkili olacak.
9. İngiliz-İrlanda Hükümetler Arası Komisyonu, bazı sorunlarda iştirakçi olacak (Bu madde Anglo-Irish antlaşmasında bulunan maddenin değiştirilmiş bir biçimidir).
10. Birleşik Krallık, İrlanda, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'yı kapsayacak bir İngiltere-İrlanda konseyi kurulacak.
11. İki yıl içerisinde örgütler silahlarını bırakacak.
12. Ateşkes sonrası iki yıl içinde mahkûm örgüt üyelerine şartlı tahliye getirilecek.
13. Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu kurulacak.
14. Bölge askerden tecrit edilecek, Operasyonlar durdurulacak ve barış sürecine kadar İngiliz birlikleri kademeli olarak geri çekilecek.
15. Kuzey İrlanda Bağımsız Polis Komisyonu önderliğinde polis gücü reformu sağlanacak.
16. Tüm Kuzey İrlanda halkının insan hakları korunacak.
17. Her iki kesimde kendi anayasalarında anlaşmaya atıfta bulunacak.

10 Nisan'da başlayan görüşmeler sonucu ortaya konulan bu maddeler, Mayıs ayında referandum ile halkoyuna sunulmuştur. Anlaşma İrlanda Cumhuriyeti'nde % 94 Kuzey İrlanda'da ise % 71 ile kabul edilmiştir. Ancak referandumdan sadece üç ay sonra iki bölgenin birliğini savunan IRA, Omagh'ta kanlı bir eylem gerçekleştirmiştir (Barnes, 2005). Bu da anlaşmanın ilk başlarındaki iyimser havasının pekte gerçekçi olmadığını göstermiştir.

Aralık 1998'de Protestan örgütü UVF silahlarını teslim etmeyi kabul etmiştir. Nisan 1999'da da Sinn Fein karşılık olarak en geç Mayıs 2000'de silahlarını teslim etmeye başlayacağını açıklamıştır (Eriş, 2000). IRA 2001 yılını Ekim ayında silahsızlandırmayı başlattığı açıklamıştır. Ancak bu tarihten sonra IRA silahsızlanmaya sürecine ara vermiş ve görüşmeler yeniden 2005 yılında başlamıştır (Demirel, 2003). IRA 28 Temmuz 2005'de silah bıraktığını açıklamıştır.

İrlanda örneğine bakıldığında taraflar arasında bir anlaşma zeminin oluşturulması yönünde önemli ipuçları vermektedir. İrlanda'da silahların susması bir

İngiltere ile IRA ve Sin Fein arasındaki görüşmelere dayanmaktadır. Bugün itibari ile PKK'nın geri çekilmesi hükümetler ile örgüt arasında görüşmelerin barış ortamının sağlanmasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye süreci bir adım öteye çekebilme adına İrlanda örneğinden yola çıkarak gerek PKK gerekse siyasi temsilcisi niteliğindeki BDP ile görüşmeleri sağlıklı bir ortama taşınması gerekmektedir. Her türlü eleştiriye rağmen görüşmelerin durması sorunu çözmeyecek aksine tekrar alevlendirebilecektir.

İsviçre

İsviçre 23 kantodan oluşan, 6,5 milyon nüfuslu federal bir cumhuriyettir. Yalnız Almanca 14, Fransızca konuşulan 4, İtalyanca konuşulan 1 kanton vardır. 3 kantonda Almaca ve Fransızca, birinde de Almanca, Fransızca ve İtalyanca birlikte konuşulmaktadır. İsviçre Anayasası'na göre (Tan, 2011: 548-549):

1. İsviçre'de kullanılan diller eşit olduğu gibi farklı dilleri konuşan vatandaşlar da eşittir.
2. Bölgeler dillere göre ayrılmıştır.
3. Bölgelerin azınlık dilleri korunacaktır.
4. Federal yönetimin görev alanına giren federal yarg, federal hükümetin resmi yayınları ve konfederasyonun genel idaresi ile ilgili konularda federal dil yasası uygulanır.
5. 1983 tarihli bir yasa ile Alman, Fransız ve İtalyan ulusal topluluklarının federal kurumlardaki temsil oranları belirlenmiştir. Federal kurumlara yapılan atamalarda bu oranlar gözetilmektedir. Federal parlamentoda, milletvekilleri istedikleri ulusal dilde konuşabilirler. Yasaların çoğu Almanca hazırlanır, sonradan Fransızca ve İtalyancaya çevirilir. Federal mahkemelerde vatandaşlar kendi dillerini kullanmakta serbestir.
6. Eğitim her kendin resmi diline göre yapılır. Çok dilli kantonlarda Almanca, Fransızca ve İtalyanca öğretim yapan okullar bulunur.

Kısaca, İspanya, İrlanda ve İsveç örnekleri günümüz Türkiye'sinde sıklıkla dile getirilmektedir. Söz konusu ülke uygulamalarının Türkiye'nin Kürt sorunun çözümünde örnek olabileceği tartışılmaktadır. Özerkliğin Türkiye şartlarına uygunluğu ise oldukça tartışmalıdır. Çünkü örnek gösterilen İspanya, İrlanda ve İsveç ülkeleri ekonomik olarak oldukça gelişmiş ülkelerdir ve bölgeler arasında

ekonomik farklılıklar Türkiye gibi yüksek oranlarda değildir. Ayrıca Türkiye’de yoğun göçler nedeniyle sorun ülke geneline yayılmış görünmektedir. Bu nedenle özerkliğin günümüz Türkiye’sinde uygulanabilirliği mümkün görünmemektedir. Diğer bir açmaz ise söz konusu ülkere göre Türkiye coğrafi olarak son derece çatışmalı bir ortamda yer almaktadır. Suriye ve Irak gibi çatışmaların yoğun yaşandığı ülkelere olan komşuluk aynı zamanda ülke içindeki politikaları da kaygan bir zemine çekmektedir. Bu ülkeler tarafından PKK’ya verilen destek terörle mücadeleyi zorlaştırdığı gibi Kürt sorununda da gerekli politikaların oluşturmasını zorlaştırmaktadır.

Dolayısıyla politik ve ekonomik etkenler nedeniyle Kürt sorununda iktidarların kesin adımlar atamaması eleştirileri de beraberinde getirmektedir⁸.

Demokratik açılım projesi hakkında sıklıkla dile getirilen problemleri yanları şöyledir (Türküne ve Yayman, 2009: 151-152):

1. Açılımın stratejisinin tam olarak tayin edilememesi.
2. Meselenin partiler üstü bir konu olarak ele alınmaması.
3. Uzlaşma zemininin en başından kaybedilmesi.
4. Kamuoyuna açıklanan herhangi bir takvimin ve yol haritasının olmaması.
5. Demokratik açılımın bir devlet projesi olduğunun topluma tam olarak anlatılamaması.
6. Muhalefetin açılımdan çok bunun AK Parti eliyle yapıyor olmasına karşı olması.
7. Partilerin oy kaygılarıyla hareket etmek istemeleri.
8. Toplumsal psikolojinin tam olarak hazırlanamaması.
9. BDP'nin çözümden çok PKK'yı muhatap yapma gayreti içinde olması.
10. MHP'nin açılım süreci ülkeyi bölecek kaygılarının giderilememesi.
11. Kanaat önderlerinin sürece etkin biçimde dâhil edilememeleri.
12. Beklentilerin yükseltilmesi ve toplumsal psikolojinin iyi yönetilememesi.

⁸ 2009 seçimlerine bu durum yansımış görünmektedir. Demokratik açılıma karşın AKP bölgede oylarının bir kısmını DTP'ye kaptırmıştır. Buna karşın batı bölgelerinde de oylarını MHP'ye kaptırdığı görülmektedir (Eligür, 2009: 472).

13. AK Parti'nin çözüm konusunda zaman zaman ikircikli bir tutum içine girmesi.
14. CHP'nin 'dün dündür, bugün bugündür' mantığıyla hareket edip geçmişteki önerilerini yok sayması.
15. Muhalefet tarafından dile getirilen açılımın dış kaynaklı olduğu iddialarının ikna edici bir biçimde cevaplandırılmaması.

Görüldüğü üzere AKP'ye getirilen eleştiriler yoğun olarak, farklı çevreleri sürece dâhil etmemesi ve her hangi bir yol haritasının tam olarak sunulmaması yönünde olmaktadır. Bu nedenle sürecin tıkanıdığı belirtilmektedir.

Bir barış sürecinin başlayabilmesi için öncelikle muhatapların belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü “bir barış süreci, hem şiddete son verebilecek bir anlaşma sağlamak, hem de üçüncü kişilerin arabuluculuğunun gerekebileceği müzakereler aracılığıyla bunu yerine getirmek için gösterilen bir çabadır” (Fisas, 2011: 3). Dolayısıyla tüm tarafların sürece dâhil edilmesi barış sürecinin başlatılabilmesi için bir gerekliliktir.

Sürece dâhil edilmesi gereken başlıca üç aktör bulunmaktadır. Bu aktörlerin konumu bir piramide benzetilecek olursa, piramidin en üst noktasında hükümet, silahlı gruplar ve silahlı gurbun siyasi kanadı gibi aktörler yer almaktadır (Fisas, 2011: 44-45). Piramitin en üst noktasını oluşturan hükümet, silahlı örgüt ve silahlı örgütün siyasal kanadını oluşturan unsurlarla görüşme barış sürecinin başlayabilmesinin ilk adımı olma özelliği taşımaktadır.

İspanya ve İrlanda örneğine bakıldığında bu tür müzakerelerin sıklıkla yapıldığı görülmektedir. İspanya’da ve İrlanda’da hükümet yetkilileri birçok kez ETA ve IRA ile görüşme masasına oturmuş ve bunun sonucunda barış sürecinin devamı sağlanabilmiştir.

Türkiye özelinde bakıldığında da hükümet, PKK arasında bir müzakerenin başladığı görülmektedir. Hatta hükümetin PKK ile başlattığı görüşmeler sonucunda çatışmalar durmuş ve barış süreci için uygun bir ortam hazırlanmıştır. Yine de PKK ile yapılan görüşmeler konusunda muhalefetin ikna edilemediği görülmektedir. PKK

ile müzakere muhalefet tarafından kuşkuyla karışlanmakta ve tartışılmaktadır. Böyle bir müzakerenin terörist olarak adlandırılan grubu meşrulaştıracağı eleştirileri sıklıkla dile getirilmektedir.

Ancak Fisas (2011: 97-103), bir silahlı örgütün devlet tarafından terörist olarak tanımlanmasının müzakere sürecinin başlatılamayacağı anlamına gelmediğini dile getirmekte ve bu konuda birçok devletin bu müzakereleri gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Devletin üst düzey yetkililerinin başını çektiği ekipler bu tür müzakereleri yürütebilmektedirler.

Silahlı örgütün yanı sıra örgütün siyasal kolları olarak görülen unsurlarla da temaslar eş zamanlı yürütülerek bir müzakere ortamı oluşturulmaya çalışmak barış sürecinin başlatılmasında piramitin en üst noktasını oluşturmaktadır. İspanya ve İrlanda da bu konuda örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de de BDP’nin muhatap olarak alındığı ve müzakerelerde belli ölçülerde hükümet ile iletişimde oldukları görülmektedir. Ancak zaman zaman BDP’lilerin kendilerinin yeterince dikkate alınmadığını dile getirmesi, ilişkilerin iyileştirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

Barış sürecinin başlayabilmesi için muhatapların belirlenmesi konusunda piramitin ikinci kısmını ise medya, konunun uzmanı merkezler, dost ülkeler, dini kurumlar oluşturmaktadır (Fisas, 2011: 44-45).

Medya ve dini kurumlar halkın barış sürecine hazırlanmasında önemli unsurlar olmaktadır. Konunun uzman merkezleri ise barış sürecinin sürdürülmesi ve gerekli programın hazırlanmasında süreci hızlandırıcı bir rol üstlenmektedir. Yabancı devletler ise müzakerelere dâhil olarak iki güç arasında bir arabulucu rolü üstlenerek barış sürecinin başlamasını ve yürütülmesini kolaylaştırıcı unsur olmaktadır.

Türkiye’de medyanın ve dini kurumların barış sürecinde halkı bilinçlendirme noktasında önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Yine hükümet tarafından oluşturulan akil adamların barış sürecini halka aktarmanın yanı sıra halkın görüşlerini devlete aktarmada bir ölçüde başarılı olduğu görülmektedir.

Yabancı devletler konusunda ise özellikle Irak'da Barzani yönetimiyle kurulan ilişkiler Türkiye'nin barış sürecinde etkili olabilir. Ancak Suriye, İran, Ermenistan gibi komşu ülkelerle Avrupa Birliği'nin (AB) sürece yeterince dâhil edilmemektedir. Bu durum birazda muhalefet tarafından yabancı devletlerin müzakereye dâhil edilmesinin ülkeyi bölme amacıyla yapıldığı korkusundan kaynaklanmaktadır. Bu korkular ise geçmişte gerek AB ülkelerinin gerekse komşu ülkelerin PKK'yı desteklemesinden doğmaktadır. Aslında tam da bu sebeple barış sürecinde yabancı devletlerin arabulucu olarak sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. İspanya ve İrlanda örneklerine bakıldığında bu türden yabancı devletlerin arabulucu roller üstlendiği görülmektedir. Örneğin İspanya'da AB süreci desteklemiştir. Yine İrlanda'da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) süreçte zaman zaman arabulucu rolü üstlenmiştir.

Barış sürecinde piramitin en altını ise toplumsal hareketler, halk örgütlenmeleri ve sivil toplum örgütleri oluşturmaktadır (Fisas, 2011: 44-45).

STK'ların sürece dâhil edilmesi özellikle halkın görüşlerini almada ve halkın süreç konusunda bilinçlendirilmesinde son derece önemlidir. Çünkü STK'lar toplumla devlet arasında aracı görevi gören kuruluşlardır. Türkiye'de STK'ların barış sürecinde özellikle yazmış oldukları raporlarla önemli katkılar sundukları görülmektedir. Ancak STK'ların sürece yeterince dâhil edilmedikleri yönünde endişeleri de bulunmaktadır. Bu nedenle STK'lar ile ilişkilerin daha güçlendirilmesi gerekmektedir.

Özetle barış sürecine başlamada muhatapların belirlenmesi ilk aşamayı oluşturmaktadır. Bu noktada Türkiye'de tüm unsurların eksikliklere rağmen sürece dâhil edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bir barış sürecinin başlamasının ilk koşulu olan muhatapların belirlenmesinin ardından ise şu aşamaların da gerçekleştirilmesi gerekmektedir; a- Güvenlik, b- Teminatlar, c- Üst-anlaşmazlık üzerinde anlaşma, d- Birşeylerden vazgeçmeye hazır bulunma, e- Bir şey oluşturma isteği, f- Bir şey kazanma ihtimali, g- Nasıl açıklama

yapacağını bilmek, h- Kolaylık sağlamak, ı- Halka söz hakkı vermek (Fisas, 2011: 29).

Bu aşamaların da bir ölçüde Türkiye’de gerçekleştirildiği görülmektedir. PKK ile yapılan anlaşma sonucu çatışmasız bir ortam sağlanarak güvenlik aşaması kısmen sağlanmıştır. Bunun yanı sıra halka söz hakkı vermenin ve bir şey oluşturma isteğinin de belli ölçülerde sağlandığı görülmektedir. Ancak teminatlar (devletin anadilde eğitim, anayasada kimlik tanınması gibi kültürel hakları vereceğine dönük teminatlar) ve üst anlaşmazlık üzerinde anlaşma (örneğin özerklik tartışması) gibi konularda hala bir uzlaşmaya varılamaması çatışmasız ortamın (güvenlik aşaması) son bulabileceği kuşkularını da getirmektedir. Aynı zamanda tarafların birşeylerden vazgeçme konusunda da uzlaşmaya vardıkları görülmemektedir. Örneğin özerklik ve Abdullah Öcalan’ın affı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlara karşın Türkiye’de barış sürecinin başlatılmasına yönelik adımların belli ölçülerde atıldığı söylenebilir.

Ancak, barış süreci başlatıldıktan sonra barış sürecinin başarı ile sonuçlandırılabilmesi için belli aşamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin Fisas (2011; 17)’a göre, bir barış süreci şu aşamaları içermektedir; a) Keşif evresi (deneme evresi), b) Ön anlaşma (anlaşma yapmaya karar vermek), c) Müzakere öncesi anlaşma (nasıl yapılacağıyla ilgili karar), d) Uygun iskelet yapı yol haritası (atılacak adımların ve gündemin genel ilkeleri), e) Kısmi anlaşmalar ve Protokoller, f) Genel anlaşma (nasıl, kim ve ne soruları tanımlanır), h) Uygulama anlaşması- Teyit-Anlaşmazlıkların çözümü.

Türkiye özelinde bakıldığında Fisas’ın belirtmiş olduğu bu aşamaların Keşif evresinin ve ön anlaşma evresinin Türkiye’de kısmen gerçekleştirildiği görülmektedir. Çatışmasız bir ortamın hazırlanması iki tarafında anlaşma yapmaya karar verdiğinin göstergesi olarak alınabilir. Aynı zamanda bu bir deneme ya da keşif evresini de teşkil etmektedir. Ancak anlaşmanın nasıl yapılacağına ilişkin (müzakere öncesi anlaşma) bir uzlaşma yoktur.

Diğer bir ifadeyle birçok aktör Kürt sorununun çözümü konusunda daha fazla

demokratikleşme gerekliliği konusunda hem fikirdir. Ancak bunun neleri kapsayacağı (Somer and Liaras, 2010: 157) ve nasıl yapılacağı konusunda farklılaşmaktadırlar. Bu nedenle sürecin bozulmaması için barış sürecine ilişkin bir programın hazırlanması bir gereklilik oluşturmaktadır. Aksi takdirde sürecin başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır.

Süreci başarısızlığa götüren tehlikeler şu şekilde sıralanabilir (Fisas, 2011: 31-35); 1- Tarafların müzakereye başlamaya ikna olmadan sürece başlanması sonucu sürecin başarısız olması, 2- Dış yardımcıların sürece dâhil edilmemesi, 3- Tarafların mantıksız istekler içine girmesi, 4- Müzakereye katılan gruplar arasında bölünmelerin oluşması ve bunun sonucunda yeni şiddet dalgalarının oluşması, 5- Süreç sırasında karara bağlanmış bir ateşkesin bozulması ve bunun sonucunda korku ve güvensizlik ortamının doğması.

Türkiye'deki konumda Fisas'ın sıraladığı bu tehlikeleri açıkça içermektedir. Öncelikle ne Kürt milliyetçi çevresi ne de Türk milliyetçi çevresi tam olarak ikna olmuş gözükmemektedir. Her iki tarafında açıkça sürece ilişkin korkuları giderilememiştir. Sürecin bir parti programı şekline bürünmesi ise sürece dış yardımcıların katılımını engeller görülmektedir. Diğer taraftan BDP'nin Abdullah Öcalan'ın affı ve özerklik gibi taleplerden hiçbir suretle vazgeçmeyeceği görüntüsü süreci baştan tıkamaktadır.

Dolayısıyla bu tür sorunların aşılabilmesi için yeni bir dil kullanımına gerek vardır. Bunun için (Konda, 2011: 174);

1. Toplumsal uzlaşmayı gerekli görmeli, karşı tarafa dayatmalar veya ön bedeller, ön mahkûmiyetler üretmemelidir.
2. Terör ve şiddet dili olmamalıdır.
3. Dilin muhatabının ya da meselenin öznesinin yalnızca Kürt yurttaşlar değil bütün Türkiye olduğu unutulmamalıdır.
4. Türk veya Kürt, hepimizin duyarlılıklarına, değerlerine ve evrensel insan haklarına saygılı olmalıdır.
5. Her türlü şovenizmden kurtulmuş olmalıdır.
6. Düne takılıp kalmış değil, yarın sabahı hedefleyen bir dil olmalıdır.
7. Yaşananların ve acıların, doğruları görmemize ve

tartışmamıza engel olacak ruhi bağlarından, bagajlarından arınmış olmalıdır.

Ayrıca, kültürel özerklik veya federal bir yapı oluşturmak şu an için mümkün görünmemektedir. Bu nedenle öncelikle, Türkiye, sahte bir etnik türdeşleştirme duygusunu yaratmaya çalışmak yerine, azınlık grup haklarının korunmasını garantiye alan âdemi merkezileştirilmiş siyasi sistemlerde etnik çeşitliliği vurgulamaları gerekir (Natali, 2009: 259).

Avrupa Birliği de bir anlamda Kürtlere kültürel hakların verilmesinin çözüm olduğu görüşündedir. Kasım 2006 Avrupa Birliği Komisyonu dış işleri sorumlusu Hans Jong Kretschmer Türkiye'yi Kürt kimliğini tanımaya ve Türk yerine Türkiyeli terimini kullanmaya davet etmiştir. Kürtlerin Türkiyeli olmak istediklerini belirtmiş ve bu nedenle çözümü de bu hakların tanınması olarak göstermiştir (Gunter, 2007: 121). Yine 1998 AB Genişleme Raporunda güneydoğu'da politik bir çözüm için çağrı yapılmış ve tüm Türkiye'yi kapsayan bir demokrasi talebi ortaya konmuştur (Tocci, 2005: 4).

Kısaca Türkiye'nin bütününde bir demokratikleşme adımının atılması sorunun çözümünü getirebilecek en gerçekçi yaklaşım olarak görünmektedir. Bunun yanı sıra AB'nin ifade ettiği Türkiyeli kavramının kullanılması gibi talepler sorunun çözmekten çok Türkiye'yi daha fazla kamplaştırmaktadır. Bu nedenle öncelikle yapılması gereken Kürt kimliğini Türkiye ile bütünleştirici demokratikleşme adımlarının atılması olmalıdır. Öcalan'ın affı, Türk yerine Türkiyeli kavramının kullanılması ve özerklik gibi kamplaşmayı daha fazla arttıracı slogan vari politikalardan ziyade demokratikleşme öncelikli çözülmesi gereken sorun konumundadır.

Bu nedenle öncelikle yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekmektedir. “Yerel demokrasi, belirli bir mekâna ilişkin ve o mekânı şekillendiren kararların, orada yaşayan sakinlerin katkısının ya da onayının ne derecede alındığı; bu kararların nüfusun kompozisyonunu ve yapısını, dolayısıyla da gereksinim ve beklentilerini ne denli yansıtabildiği olgusuna ilişkindir” (Kamalak, Gül ve Diğerleri: yıl yok: 43).

Dolayısıyla yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bölge sorunlarına en iyi çözümleri getirecek yapıyı da ortaya koyabilecektir.

Yerel demokrasinin sağlanmasının en önemli yollu yerel farklılıkların algılanması, yerel hizmetlerin yerel farklılıkların dikkate alınarak sunulmasıdır (Kamalak, Gül ve Diğerleri: yıl yok: 44). Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ile yetki ve sorumluluklarının artırılması aynı zamanda yerel yönetimlerin idari özerkliğini sağlayacaktır⁹.

Çünkü yerel yönetimlerin, sosyal demokrasinin ilkelerini hayata geçirebilmeleri için idari ve mali güce sahip olmaları da gerekir. İdari ve mali güçlerinin olup olmadığı ise, (yerel) özerklik kavramının varlık düzeyinin incelenmesi ile görülebilir. İşte bu yüzden de, yerel yönetimler çerçevesinde özerklik kavramı büyük önem taşımaktadır. Bir toplumda demokratik yönetimin gerçekleştirilmesinde ve yerel hizmetlerin yerel özerklik çerçevesinde yürütülmesinde ülke çıkarları yönünden yarar görülmektedir. Özerklik, öncelikle merkezden yönetimin ve bürokratik engellerin sakıncalarını bertaraf etmek veya azaltmak için öngörülen bir ilkedir ve kuruluşların hiçbir baskı altında kalmadan özgürce karar alabilmelerini ve uygulayabilecek idari ve mali kapasiteye sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu çerçevede, özerklik ve özerk yerel yönetimler demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak değerlendirilmektedir (Kamalak, Gül ve Diğerleri: yıl yok: 54).

Türkiye'de 5393 sayılı yasa ile yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarına vurgu yapılmaktadır¹⁰. Ancak bu yetki ve sorumluluklar merkezi denetimin fazla olması sebebiyle kısıtlı kalmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerin daha güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yalnızca bölgenin değil aynı zamanda Türkiye

⁹ Yerinden yönetimin doğal ve zorunlu bir sonucu ve niteliği olan yerel özerklik, yerel yönetimlerin kendi karar organlarını seçimle işbaşına getirebilmelerini, yerel nitelikteki işlerin, dışarıdan bir karışma olmadan ve merkezden görece bağımsız olarak yerel yönetim biriminin organları eliyle görülebilmesini, bunları görebilmek için gerekli ve yeterli mali kaynaklara sahip olmayı ve yerel yönetim biriminin tüzel kişiliğe sahip olmasını ifade eder (Kamalak, Gül ve Diğerleri: yıl yok: 54-55).

¹⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html> (erişim tarihi: 04.05.2014)

genelinin bölgesel sorunlarına daha iyi çözüm üretebilmeyi sağlayacaktır. Dolayısıyla Kürt sorununun çözümüne yönelik yürütülecek olan süreçte federalizm/özerklik çalışmalarından öte yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelinmelidir. Ayrıca daha demokratik bir yapı oluşturularak kültürel hakların özgürce uygulanabilirliğinin sağlanması çözüm için büyük bir adım olacaktır.

Bu noktada sorunun çözümü sivil toplumun daha aktif olmasına da bağlıdır. Çünkü sivil toplum demokratikleşmenin olmazsa olmaz koşullarından biridir. STK'ların soruna yönelik aktif bir yol izlemeleri hem devletle Kürt toplumu arasındaki ilişkileri kuvvetlendirebilecek hem de Türk ve Kürt halkları arasındaki algı farklılıklarını minimum düzeye indirebilecektir. Bugün sorunun çözümsüzlüğünün en önemli nedenlerinden biri Türk ve Kürt halkları arasındaki algı farklılıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Türkler ülkenin bölüneceği korkusunu yaşarken Kürtler temel haklarının hasıraltı edileceği endişesini yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu algıların kırılmasını sağlayabilecek unsurlar STK'lar olacaktır. STK'ların sorunun çözümünde etkin olacağı anlayışı daha önce deneyimlenen bir süreçtir. 1990'a kadar sorunun tartışılmadığı bir ortamdan bugün çözümün her alanda tartışıldığı ve çözümün arandığı bir aşamaya gelinmiştir. Bu durumun sağlayıcılarından belkide en önemlisi STK'lar olmuştur. STK'ların soruna yönelik aktif rola üstlenmesiyle birlikte soruna yönelik tartışılmazlık inancı ortadan kalkmış görünmektedir. Dolayısıyla bugün gelinen çözümün ne olduğu tartışması aynı zamanda sivil toplumun bir ürünüdür. Bu nedenle bundan sonra izlenecek yolda STK'lar yine önemli bir rol almaları gerekmektedir.

BÖLÜM II

UYGULAMALI ARAŞTIRMA

1.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmanın konusu Kürt sorunun çözümünde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve bakış açılarıdır. Araştırmanın kapsamı ise Diyarbakır ilindeki sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu sivil toplum kuruluşları baro, ticaret ve sanayi odaları, insan hakları, demokrasi ve kadın sorunları alanında çalışan, siyasi ve toplumsal ağırlığı olan kuruluşlardan oluşmaktadır.

1.2.Yaklaşım

Kürt sorunu Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen süreç içerisinde Türkiye'nin en önemli problemlerinden biri olmuştur. Başlangıçta halifeliğin ve hilafetin kaldırılmasına ve devletin Türk ulusu etrafında oluşturulmasına bir tepki olarak ortaya çıkan Kürt sorunu Şeyh Said İsyanı, Ağrı İsyanı ve Dersim Olayları ile birlikte devletin bölgede artan baskıcı tutumu sebebiyle etnik bir problem olmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca devletin bölgede uygulamış olduğu baskı politikaları Kürt sorunun giderek büyümesine yol açmıştır. Kürtlerin kültürel haklarının son derece sınırlandırılması ve legal örgütlenmelerinin baskılara maruz kalmasıyla birlikte PKK ortaya çıkmıştır. Böylece Kürt sorunu yeni bir döneme girmiş ve artık terör sorunu ile birlikte anılmaya başlanmıştır. PKK'yla birlikte devletin sorunu güvenlik odaklı ele alması PKK sorununu çözmek bir yana Kürt sorunun büyümüşüne yol açmıştır.

1980 sonrası PKK'nın eylemleri ile birlikte devletin güvenlik ölçekli bakış açısı daha da radikalleşmiştir. Bunun sonucu olarak bölgede uygulanan OHAL, köy koruculuğu ve köy boşaltmaları gibi uygulamalar Kürt sorunun ve terörün tırmanmasına neden olmuştur. Özellikle Kürtlerin siyasi alanda legal örgütlenmelerinin önün kesilmesi bölgede PKK'ya bakış açısında belirleyici bir

unsur olmuştur. Kürt partilerin kapatılması ve sivil toplum örgütlenmelerinin önüne geçilmesi bir anlamda Kürt halkının PKK'ya sempati beslemesine yol açmıştır. Kürt sorunun uzun yıllar çözülememesi hatta görmezden gelinmesi PKK'nın ortaya çıkışının ve yükselişinin önemli sebebi olmuştur.

Diğer bir ifadeyle Kürt sorunun temelini oluşturan Kürt kimliğinin inkârı, anadilin yasaklanması, legal Kürt örgütlenmelerinin baskıyla karşı karşıya kalması aynı zamanda PKK'nın da temel argümanları olmuştur. Bilindiği gibi terörizmin nedenlerini açıklama çabasında olan yapısal/siyasal yaklaşım terörün en önemli nedenleri olarak toplum içerisindeki alt grupların ya da azınlıkların toplumun geneliyle aynı haklara sahip olamamasını görmektedir. Ayrıca uygulanan güvenlik odaklı politikalar sonucu güvenlik güçlerince uygulanan baskı ve şiddet terörizmi tırmandıran nedenler arasındadır. Dolayısıyla Kürt sorunu olarak dile getirelen olgunun Kürtlerin hak talepleri ve devletin uyguladığı baskıdan oluşan bir süreci kapsadığı düşünüldüğünde PKK'nın bunun bir sonucu olduğu ortaya çıkacaktır. Bu nedenle bu çalışmada yapısal/siyasal yaklaşım temel alınmıştır.

1.3.Yöntem

Uygulama bu araştırmanın birinci bölümünde sunulan literatür tartışmaları temelinde elde edilen bilgilerden hareketle yürütülmüştür. Öncelikle konu (problemin tanımı), araştırmanın amacı ve varsayımları oluşturulmuş, daha sonra gözlem aşaması çerçevesinde araştırma evreni, örnekleme, veri toplama teknikleri belirlenmiş ve değişkenler saptanmıştır.

Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formunda yer alan soruların bir kısmı, bu konuda daha önceden yapılmış çalışmalardan alınırken, bir kısmı da araştırma konusuna paralel yeniden üretilmiştir.

Anket soru formu, araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan temel ve alt varsayımlardan hareketle düzenlenmiştir. Ankette yer alan sorular açık ve kapalı nitelikte bilgi sorularından oluşturulmuştur. Kürt sorunu oldukça hassas bir konu olduğundan dolayı, ankette yer alan soruların, hem içerik hem de soruluş şekli itibarı

ile görüşülenleri rahatsız etmeyecek sorular olmasına özen gösterilmiştir.

Anket soruları toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik değişkenlere dair soruları içermektedir. İkinci bölüm Kürt sorunu ve terör soruna ilişkin soruları kapsamaktadır. Üçüncü bölüm ise STK üyelerinin Kürt sorunun çözümüne dair düşüncelerini ele almayı amaçlayan sorulardan oluşmaktadır.

Anket çalışması 21 Ekim-29 Kasım 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anket genel olarak yüzyüze görüşme yoluyla uygulanmış olmasına rağmen, bazı STK üyelerine ulaşamadığı için anketi kendilerinin doldurması istenmiştir. Güvenilirlik analizleri anketin güvenilirliğinin uygun olduğunu göstermektedir (Cronbach Alpha: 0,77).

Anket uygulaması ile elde edilen veriler SPSS 15.0 istatistik programı ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar düz tablo ve çapraz tablolar halinde sunulup yorumlanmıştır. Genel olarak Ki-Kare analiz tekniği kullanılmıştır. Ayrıca STK'ların terörün nedenlerine ilişkin düşüncelerini ölçmek için 13 soruluk ölçek uygulanmıştır. Ölçeğin yapılandırılmasında Likert türü seçilmiştir (5'li aralıkta 1: Hiç katılmıyorum, 2: Az katılıyorum, 3: Yarı yarıya katılıyorum, 4: Çoğuna katılıyorum, 5: Tamamına katılıyorum). Başlangıçta 14 değişkenden oluşan ölçek, 30 kişilik bir gruba uygulanan pilot çalışması sonrası bir değişken ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğünün anlaşılması sebebiyle ölçekten çıkartılmış ve 13 değişken ile uygulamaya gidilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı "Cronbach Alpha" yaklaşık olarak 0,79 olarak bulunmuştur. Bu değer ($0,60 < \alpha < 0,80$) verilerin iç tutarlılığının oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçeğin hazırlanmasında Bülent Aras, Ertan Aydın vd. tarafından 2009 yılında Türkiye genelinde yapmış oldukları "Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı" adlı çalışmasından, Konda araştırmancının 2010 yılında yine Türkiye genelinde yapmış olduğu "Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler" adlı çalışmasından ve Bilgesam'ın 2009 yılında yapmış olduğu bölgeyi ve göç alan büyük şehirleri kapsayan "Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi" adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Bilgesam'ın çalışmasında Cronbach Alfa değeri 0,91 oranında oldukça güvenli olduğu görünmektedir.

1.4. Temel ve Altvarsayımlar

Temel Varsayım

Terörizmin nedenlerine ilişkin yapısal/siyasal yaklaşımlarda sosyal-politik eşitsizliklerin terörün en önemli nedenleri olduğu iddia edilmektedir. Toplum içerisindeki alt grupların, toplumun geneli ile aynı haklara sahip olmamaları terörizme uygun bir ortam yaratabilmektedir. Bunun yanı sıra legal siyasi alanda temsil edilmelerinin önün tıkanması bu alt grupların terörizme yönelmelerini hızlandıran bir unsur olabilmektedir (Crenshaw, 1981; Lia ve Skjøelberg, 2004; Gurr, 2006).

Bu türden yoksunlukların yanı sıra terörizmin nedenleri arasında gösterilen diğer bir olgu da terörizme karşı güvenlik güçlerinin uygulamalarının ters bir etki göstermesidir. Güvenlik güçleri tarafından uygulanan şiddet ve baskı söz konusu azınlık ya da alt-grubu toplumdaki tamamen koparmakta ve terörizme başvurmalarını/desteklemelerini tetikleyebilmektedir (Crenshaw, 1981).

Türkiye’de Kürtlerin kültürel ve siyasi haklarının engellendiği düşüncesi ile güvenlik güçleri tarafından uygulanan baskılar sonucunda mağdur edildikleri düşüncesi PKK’ya bakış açılarını belirlemektedir. Bireyler bu noktada PKK eylemlerini eşitsizlik ve engellemeye karşı haklı bir savaş niteliğinde görmektedirler. Bir diğer ifadeyle PKK Kürt sorunun savunucusu olarak düşünülmektedir.

Alt Varsayımlar

- 1) H₁: Bireylerin anadilini kullanırken engelle karşılaşma durumu ile PKK’yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.
- 2) H₂: Bireylerin kültürel kimliklerini özgür bir biçimde yaşama durumları ile PKK’yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.

- 3) H₃: Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilme durumu ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.
- 4) H₄: Bireylerin zorunlu göç durumları ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.
- 5) H₅: Bireylerin geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.
- 6) H₆: Bireylerin günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.
- 7) H₇: Bireylerin Türkiye'de 30 yıldır süregelen çatışmalardan zarar görme durumu ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır.

1.5.Değişkenler

Bağımsız Değişkenler: Araştırmamızın bağımsız değişkenleri, temel sosyo-kültürel haklarının engellendiği düşüncesi ile devletin güvenlik tedbirleri nedeniyle Kürtlerin baskıya uğradıkları yönündeki düşüncelerden oluşmaktadır. Bu değişkenler, anadilin kullanımında engelle karşılaşma durumu, kültürel kimliği özgürce yaşayabilme durumu, geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi, zorunlu göç durumu, Kürtlerin günümüz Türkiye'sinde baskı altında olduğu düşüncesinden oluşmaktadır.

Bağımlı Değişken: Araştırmamızın bağımlı değişkeni ise PKK'yı tanımlama durumlarıdır.

1.6.Sınırlılıklar

Araştırmamızın konusu uzun yıllardır devam eden Kürt sorunu ve PKK sorununda STK'ların bakış açıları olması nedeniyle, bu iki sorunun nedenleri

konusunda STK'ların düşünceleri ve çözüm önerileri ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırma sosyolojik bir çalışma olması sebebiyle Kürt sorununun ve PKK'nın sosyolojik temelleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca anket uygulaması Kürt sorununun ve terörün en fazla etkin olduğu Diyarbakır ile sınırlandırılmıştır. Çözüm konusunda toplumun görüşlerini yansıttığı STK'lar diğer bir sınırlılık noktasını oluşturmaktadır.

1.7.Evren ve Örneklem

Kürt sorununa yönelik algı, tanımlama ve çözüm konusunda Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri/yöneticileri araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır.

Türkiye'de toplam 3178 STK bulunmaktadır. Bu STK'ların türlerine göre dağılımı ise şöyledir;

Tablo 1: Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Türlerine Göre Dağılımı

STK Türü	STK Sayısı	STK Oranı (%)
Dernek	1763	55,5
Vakıf	490	15,4
Sendika	217	7
Meslek Odası	389	12,2
Sanayi ve Ticaret Odası	104	3,2
Kooperatif	43	1,3
İnsiyatif/Platform	30	1
Diğer	142	4,4
Toplam	3178	100

Kaynak: <http://www.tarihvakfi.org.tr/stkrehberi/istatistik.htm> (04/01/2012)

Tablo 1’de görüldüğü üzere ülkemizdeki sivil toplum kuruluşları içerisinde dernek statüsünde olanlar % 55,5 ile ilk sırayı almıştır. Bunu % 15,4 ile vakıflar ve % 12,2 ile meslek odaları takip etmektedir. Tarih Vakfi'nin hazırlamış olduğu sivil toplum kuruluşları rehberinde, söz konusu kuruluşların çalışma alanı konularına göre dağılımı 97 başlık altında sıralanmıştır.

Diyarbakır ilinde ise toplamda 149 STK bulunmaktadır. Bu STK'ların türlerine göre dağılımı Tablo 2'de ki gibidir.

Tablo 2: Diyarbakır'da Sivil Toplum Kuruluşları

STK Türü	STK Sayısı	STK Oranı (%)
Dernek	102	68,5
Vakıf	11	7,4
Sendika	8	5,4
Meslek Odası	12	8
Kooperatif	7	4,7
İnsiyatif/Enstitü	9	6
Toplam	149	100

Kaynak: <http://diyarbakir.stgm.org.tr/tr/stoveritabani> (07.12.2013)

Diyarbakır'da STK'ların sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sivil toplumun Diyarbakır ilinde etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Yüzde 68,5 oranıyla dernek sayısı Türkiye ortalamasının (yüzde 55,5) üzerindedir. Bu STK'lar sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olmak üzere şehrin üzerinde etkili bir unsur oluşturmaktadırlar.

Diyarbakır gerek politik olarak gerekse tarihsel olarak Türkiye'nin en önemli kentleri arasında yer almaktadır. Ayrıca Diyarbakır 1.607.437 nüfusuyla Türkiye'nin en büyük 20 kenti arasındadır. Bu açıdan Diyarbakır'da birçok alanda faaliyet yürüten STK'ların yer alması anlaşılabilir. Aynı zamanda bu durum Türkiye'de sivil toplumun gelişmesine bir işaret olarak görülebilir.

Diyarbakır'daki 149 STK'nın çalışma alanlarına göre dağılımı ise şu şekildedir;

Tablo 3: Diyarbakır’da Sivil Toplum Kuruluşlarının Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı

Çalışma Alanı	STK Sayısı	STK Oranı (%)
Eğitim	12	8
Dayanışma	6	4
Çocuk/Kadın/Aile	16	11
Katılım/Demokrasi/İnsan Hakları	12	8
Çevre	6	4
Sağlık	2	1
Kültür/Sanat/Bilim	18	12
Diğer	77	52
Toplam	149	100

Kaynak: <http://diyarbakir.stgm.org.tr/tr/stoveritabani> (07.12.2013)

Araştırmanın konusu gereği, anket uygulanacak sivil toplum kuruluşları konuları açısından sınırlandırılmıştır. İli ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda temsil edebileceği varsayılan sivil toplum kuruluşları seçilmiştir. Bu kapsamda toplam 22 sivil toplum kuruluşu ile anket uygulaması yapılmıştır. STK’ların yönetim kurulu üye sayıları STK’ların kendilerinden ve resmi internet adreslerinden edinilmiştir. Araştırmanın ana kütesininin 241 olduğu görülmüştür. 241 kişilik ana nüfus, 0,05 anlamlılık düzeyinde ve yüzde 95 güven aralığında olmak üzere 149 kişilik bir örneklem büyüklüğü ile temsil edilmektedir. Fakat örneklemin, evreni yüzde 95 güvenle temsil etmesi için evrenin tamamı araştırmaya dâhil edilmiştir. 241 kişiden oluşan evrenden seçilen 30 kişi ile daha önce pilot çalışması uygulandığı için araştırma 211 kişiyle gerçekleştirilmiş. Ancak bu kişilerden 9’una ulaşılammış ve 2 kişi de ankete katılmak istememiştir. Böylece anket 200 kişi ile uygulanmıştır. Anket uygulamasına dâhil edilen STK’lar ise şunlardır; Aydınlık Yarınlar için Hak ve Özgürlükler Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Barış Anneleri İnsiyatifi Diyarbakır Şubesi, Dicle Üniversitesi Öğrenci Derneği, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Diyarbakır Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti, Diyarbakır Barosu, Eğitim-Birsen Diyarbakır Şubesi, Eğitim-Sen Diyarbakır Şubesi, GAP Belediyeler Birliği,

Göç-Der Diyarbakır Şubesi, Güneydoğu Kadın Kültür Platformu, Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği (GÜNSİAD), İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi, İnsan Hakları Vakfı Diyarbakır Şubesi, Kürdi Der, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği/MAZLUM-DER, Kürdi Der, Kürdistan Gençlik Derneği, Kürt PEN Yazarlar Derneği, Sevgi Şemsiyesi Sokak Çocukları ve Yardıma Muhtaçlar Dayanışma Derneği, Toplumsal Duyarlılık ve Şiddet Karşıtları Derneği, Tutuklu Hükümlü Aileleri Hukuk Danışma Dernekleri Federasyonu Diyarbakır Şubesi (TUHAD-FED). Araştırmaya dâhil edilen 22 STK demokrasi, insan hakları, kadın, çocuk, eğitim, hukuk gibi birden fazla alanda faaliyet yürütmektedirler.

1.8. Diyarbakır Hakkında Sosyo-demografik Bilgiler

Güneydoğu Anadolu bölgesinin en büyük illerinden biri olan Diyarbakır'ın tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Diyarbakır kent merkezinin tarihine bakıldığında, "Paleolitik (Yontma Taş Çağı) ve Mezolitik (Orta Taş Çağı) dönemlerde Diyarbakır ve çevresinde var olan mağaralara bakılarak yapılan arkeolojik araştırmalara göre, burada dünyanın ilk yerleşim yerlerinin bulunduğu anlaşılmıştır" (TÜİK, 2012: 11). Daha sonra M.Ö. 13. yy. in ikinci yarısından itibaren Osmanlılar da dâhil olmak üzere tam 26 medeniyet Diyarbakır'a egemen olmuştur. Evliya Çelebi, Diyarbakır'ın Osmanlı döneminin en önemli kent ve kültür merkezlerinden birisi olduğunu vurgulamıştır (Bağlı ve Binici, 2005: 103-105).

Diyarbakır ilinin doğusunda Batman ve Muş, batısında Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, kuzeyinde Elazığ ve Bingöl, güneyinde ise Mardin illeri bulunmaktadır. Diyarbakır nüfus bakımından, Türkiye'nin en büyük onikinci kentidir. Diyarbakır ilçe sayısı 17, belediye sayısı 19 ve köy sayısı 805'tir.

Diyarbakır ilinin nüfusu, 2013 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 1.607.437 kişidir. Kent merkezi, Bağlar, Kayapınar, Sur ve Yenişehir olmak üzere dört ilçeye ayrılmıştır. İl merkezinin toplam nüfusu 963.457'dir. İl merkezinde yaşayanların oranı ise yüzde 59,7'dir.

Tablo 4: Diyarbakır Merkez İlçe Nüfusları

Merkez İlçeler	Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı %
Bağlar	357.727	22,2
Kayapınar	277.489	17,2
Yenişehir	204.930	12,7
Sur	123.311	7,6
Toplam	963.457	59,7

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>
(erişim tarihi: 14/02/2014)

Diyarbakır ilinde genç nüfusun ağırlığı dikkat çekici oranlardadır. 2013 yılında il nüfusunun yüzde 56'sının 25 yaşın altında olduğu görülmektedir. 25-65 yaş arası nüfus toplam nüfusun yüzde 40'ını, 65 yaş üstü nüfus toplam nüfusun yüzde 4'ünü oluşturmaktadır. Diyarbakırda 2013 yılı yıllık nüfus artış hızı yüzde 10,9'dur. Bu oran Türkiye genelinde ise yüzde 13,7'dir. 2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Diyarbakır ilinin nüfusu 1.592.167 iken 2013 yılı nüfusu 1.607.437 olmuştur. Ancak Diyarbakır, il bazında sürekli dışarıya göç veren bir kent durumundadır. 2012 yılı itibariyle net göç hızı yüzde -10,49'dur. Ancak kent merkezinin özellikle son 20 yılda çok büyük ölçeklerde göç aldığı ve bu göçün kaynağının genellikle kırsal bölgeler olduğu görülmektedir. 2012 yılı itibariyle Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur merkez ilçelerinin toplam nüfusu 892.713 iken 2013 yılı itibariyle toplam nüfusları 963.457 olmuştur. Doğum oranları ile birlikte kırdan kente yaşanan göçler il merkezindeki nüfus artışını açıklamaktadır¹¹. Aynı zamanda son dönemde belde ve köylerin mahalle olarak ilçelere dâhil edilmesi bu artışta önemli bir unsur olmuştur.

Diyarbakır ilinin ekonomisi tarım ve hayvancılık ağırlıklı olmak üzere küçük çaplı sanayi ve ticarete dayanmaktadır. Ağır sanayinin gelişmemesi ve kırsal kesimin kente yoğun göçü nedeniyle kentte işsizlik oldukça yüksektir. 2012 yılı itibariyle

¹¹ <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (erişim tarihi: 14/02/2014)

işsizlik oranı yüzde 7,3'dür. Ayrıca 2011 yılında kişi başına gayri safi katma değer Şanlıurfa, Diyarbakır bölgesinde 7.179 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 15.500 TL olan Türkiye genelinin oldukça altında kalmaktadır¹².

Eğitim istatistiklerine bakıldığında Diyarbakır ilinin 2012/2013 dönemi itibariyle ilkokulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 24'tür. Aynı dönem içerisindeki ilkokulda net okullaşma oranı ise yüzde 99,64'tür. Bu oran ile Diyarbakır Türkiye genelinde beşinci sırada yer almaktadır. Ortaöğretimde okullaşma oranı ise yüzde 50,87'de kalmakta ve Diyarbakır Türkiye genelinde sondan 9'uncu sırada ancak yer alabilmektedir (TÜİK, 2012: 20-22).

Son olarak 2011 yılında yüzbin kişi başına düşen hastane yatak sayısı Diyarbakır'da 254 değeri ile Türkiye 252 değerinin üstündedir. Diğer illere bakıldığında bu değer Isparta'da 546 ile en yüksek, Adıyaman'da 93 ile en düşüktür (TÜİK, 2012: 19).

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1. Genel Bilgiler

Araştırmada anket uygulanan 200 STK yönetim kurulu üyesinin genel yapısını tanıttıcı sıklık ve yüzde dağılımları tablolar halinde bu bölümde gösterilmiştir. Bu bölüm araştırmaya katılanların demografik bilgilerini, Kürt sorunu ve terör sorunu hakkındaki düşüncelerini ve sorunun çözümüne yönelik düşüncelerini kapsayan üç alt başlık altında ortaya konmuştur.

2.1.1. STK ve Üyelerine Ait Genel Bilgiler

Bu bölüm araştırmaya katılan üyelerin dahil oldukları STK'ların kuruluş statüsü ve çalışma alanlarına göre dağılımı ile üyelerin cinsiyet, yaş, eğitim durumları, gelirleri ve medeni durumlarına ilişkin bilgileri kapsamaktadır.

¹² <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (erişim tarihi: 14/02/2014)

Tablo 5: STK Üyelerinin, Üye Oldukları STK'ların Hukuki Statülerine Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Dernek	114	57
Vakıf	14	7
Sendika	25	12,5
Meslek Odası	24	12
Bölgesel veya ulusal bir kuruluşun şubesi/temsilciliği	5	2,5
Diğer	18	9
Toplam	200	100,0

Araştırmada görüşülen STK üyelerinin yüzde 57'si dernek üyesidir. İkinci sırayı yüzde 12,5 ile sendika üyeleri almaktadır. Meslek odası üyesi ise yüzde 12 ile üçüncü sırada, vakıf üyeleri de yüzde 7 ile dördüncü sırada yer almaktadır.

Dernek üyesinin yüzde 57 ile birinci olmasının en önemli nedeni Diyarbakır ilinde dernek sayısının (Tablo 2) diğer STK'lara oranla daha yüksek olmasıdır. Aynı zamanda bu araştırma yalnızca STK'ların yönetim kurulu üyelerini kapsamaktadır. STK yönetim kurulu üyesi sayıları ise 7 ile 20 arasında değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle dernek üyelerinin sayısı diğer STK'lara oranla yüksek çıkmış olabilir.

Tablo 6: STK Üyelerinin, Üye Oldukları STK'ların Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Eğitim	77	31
Dayanışma	36	15
Çevre	5	2
Katılım/Demokrasi/Siyaset	48	20
Sağlık	10	4
Kültür/Bilim/Sanat	19	8
Sosyal Hizmetler	9	3
Çocuk/Kadın/Aile	25	10
Diğer (Hukuk, İnsan Hakları)	16	7
Toplam	245	100

Araştırma kapsamında görüşülen STK üyelerinin yüzde 31'i üyesi oldukları STK'nın çalışma alanını eğitim olarak, yüzde 20'si üyesi oldukları STK'nın çalışma alanını Katılım/Demokrasi/Siyaset olarak belirtmiştir. Çalışma alanını Dayanışma olarak belirtenlerin oranı ise yüzde 15'dir. Çocuk/Kadın/Aile oranı da yüzde 10 dur. STK'ların çalışma alanları farklı konuları kapsayabilmektedir. Örneğin eğitim konusunda faaliyet gösteren bir STK aynı zamanda insan hakları/demokrasi alanında da faaliyet yürütebilmektedir. Bu nedenle üyeler üyesi oldukları STK'nın çalışma alanı olarak birden fazla şıkkı işaretlemiştir.

Tablo 7: Cinsiyet Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Kadın	66	33
Erkek	134	67
Toplam	200	100

Görüşme yapılan STK üyelerinin cinsiyet dağılımı yüzde 67 erkek ve yüzde 33 kadındır. Bu oranlar STK yönetim üyeleri arasında erkek oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye genelinde özellikle de Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geleneksel yapının egemen olması bir ölçüde kadının toplumsal yaşama dâhil olmasını engelleyebilmektedir. Bu nedenle birçok alanda kadınlar erkeklere göre daha düşük oranlarda toplumsal yaşama dâhil olmaktadır. Dolayısıyla bu geleneksel yapı sonucu kadınların toplumsal yaşama dâhil olma oranlarının Diyarbakır STK üyeleri arasındaki dağılımda da ortaya çıktığı söylenebilir.

Tablo 8: Yaş Dağılımı

	Sayı	Yüzde
18-25	24	12
26-33	48	24
34-42	69	34,5
43-50	35	17,5
51-58	19	9,5
59+	5	2,5
Toplam	200	100

Yapılan araştırmaya göre STK yönetim kurulunda bulunan kişilerin yüzde 34,5'nin 34-42 yaş, yüzde 24'ünün 26-33 yaş ve yüzde 17,5'nin ise 43-50 yaş aralığında bulunduğu görülmektedir. Genç olarak nitelenebilecek 18-25 yaş arası STK üyesi ise yüzde 12 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Ancak genel toplam içerisinde STK'larda genç üyelerin oranı düşük kalmaktadır. Özellikle Dicle Üniversitesi Öğrenci Derneği gibi gençlerin oluşturduğu dernekler çıkarıldığında, geriye kalan STK'larda genç üye oranının daha düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca Diyarbakır ili genç nüfus oranı oldukça yüksek olan illerden birisidir. TÜİK verilerine göre 2013 yılında il nüfusunun yüzde 56'sının 25 yaşın altında olduğu görülmektedir¹³. Dolayısıyla yüksek oranda genç nüfusa sahip bir ilde STK üyelerinin genç nüfus oranının düşük olması önemli bir problemdir. Hâlbuki genç nüfusun topluma yön veren STK'larda daha etkin rol alması problemlerin çözümünde yeni yaklaşımların oluşmasına kaynaklık edebilir.

Tablo 9: Eğitim Durumu

	Sayı	Yüzde
İlkokul	2	1
Ortaokul	7	3,5
Lise	41	20,5
Lisans	121	60,5
Y.Lisans/Doktora	29	14,5
Toplam	200	100

Araştırma kapsamında görüşme yapılan STK üyelerinin eğitim dağılımı ise oldukça yüksek görünmektedir. En az bir lisans mezunu üyelerin oranı yüzde 60,5 ile birinci sırada yer almaktadır. Lise ve Yüksek Lisan/Doktora mezunu üye oranı ise sırasıyla yüzde 20,5 ve yüzde 14,5 ile ikinci ve üçüncü sırayı almaktadırlar. Bu durum görüşmelerin yalnızca STK yönetim kurulu üyelerini kapsamaması bakımından normal bir dağılım olarak görülebilir.

¹³ <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (erişim tarihi: 14/02/2014)

Tablo 10: Aylık Gelir Dağılımı

	Sayı	Yüzde
0-500	14	7
501-1500	48	24
1501+	138	69
Toplam	200	100

Araştırmaya dâhil olan üyelerin yüzde 69'unun aylık gelirinin 1500 ve üstü olduğu görülmektedir. Aylık geliri 501-1500 arası olan üyelerin oranı ise yüzde 24'dür. Bu oran bir anlamda üyelerin eğitim düzeyleri ile koşutluk göstermektedir. Lisans ve Y.lisans/Doktora mezunlarının oranlarının toplamının yüzde 75 (Tablo 9) olması sebebiyle STK üyelerinin eğitim düzeyi arttıkça aylık gelir dağılımının da arttığı anlaşılmaktadır.

Tablo 11: Medeni Durum

	Sayı	Yüzde
Evli	124	62
Bekâr	57	28,5
Dul/Boşanmış	19	9,5
Toplam	200	100

Araştırma esnasında görüşülen üyelerin yüzde 62'si evli iken yüzde 28,5'i bekârdır. Üyelerin yaş dağılımının büyük çoğunluğunun 26 yaş ve üstü olması sebebiyle evli üye oranının yüksek olması daha net bir şekilde anlaşılabilir.

Tablo 12: Diyarbakır İl Merkezinde Yaşadıkları Süre

	Sayı	Yüzde
5 yıldan az	8	4
5-10 yıl	28	14
10 yıldan fazla	52	26
Doğduğumdan beri	112	56
Toplam	200	100

Araştırmaya katılan STK üyelerinin yüzde 56'lık kısmı doğduğundan beri Diyarbakır il merkezinde yaşadığını belirtmiştir. İkinci sırayı alan yüzde 26'lık kesim ise 10 yıldan uzun süredir Diyarbakır il merkezinde ikamet ettiğini dile getirmiştir. 5-10 yıl arası Diyarbakır il merkezinde ikamet eden üyelerin oranı yüzde 14, 5 yıldan

az yaşayanların oranı ise yüzde 4'tür.

Tablo 13: Anadil Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Kürtçe	152	76
Türkçe	24	12
Diğer	24	12
Toplam	200	100

Araştırma sırasında görüşülen üyelerin yüzde 76'sı anadilini Kürtçe, yüzde 12'si anadilini Türkçe ve yine yüzde 12'si anadilini Zazaca, Arapça ve Ermenice olmak üzere diğer olarak belirtmiştir.

Konsensus'un yapmış olduğu "Türkiye Gündemi 2011-2012'ye Giderken Türkiye Görünümü" başlıklı araştırma sonuçlarına göre Diyarbakır ilinde kendisini Kürt olarak tanımlayanların oranı yüzde 75 ile ilk sırada yer almaktadır. Türk olarak tanımlayanların oranı ise yüzde 15,9'dur¹⁴. Bu rakamlar bu araştırmanın rakamlarıyla uyumlu görünmektedir. Dolayısıyla il genelindeki nüfus dağılımının STK üyeliklerine de yansıdığı söylenebilir.

2.1.2. STK Üyelerinin Kürt Sorunu ve Terör Sorunu Hakkındaki Düşünceleri

Bu bölüm STK üyelerinin Kürt sorunu ve terör konularını içeren sorulara verdikleri bilgileri kapsamaktadır. Özellikle Kürt sorunun nedenleri konusundaki düşünceleri göz önünde tutulmuştur.

Tablo 14: Anadilin Günlük Yaşamda Engellenmesi

	Sayı	Yüzde
Evet	88	44
Hayır	112	56
Toplam	200	100

¹⁴ <http://www.ensonhaber.com/turkiyede-yasayan-kurt-nufusunun-sayisi-2011-12-20.html> (erşim tarihi: 01/06/2014)

Araştırmaya katılan STK üyelerinin yüzde 56'sı anadillerini günlük yaşamlarında kullanırken herhangi bir engelle karşılaşmadıklarını dile getirirken, yüzde 44'ü engelle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçların yakın bir düzeyde oldukları görülmektedir.

STK üyelerinin anadil dağılımı (Tablo 13) ile anadilin kullanımında engelle karşılaşma durumu (Tablo 14) karşılaştırıldığında ise anadili Kürtçe olanların yarısından fazlasının (yüzde 52,6) anadilini kullanırken engellerle karşılaştığını ifade ettiği görülmektedir. Buna karşın anadili Türkçe olanların tamamı bir engelle karşılaşmadığını belirtmektedir. Anadilini diğer olarak (Zazaca/Arapça) belirtenlerin yüzde 66,7'si yine engelle karşılaşmadığını ifade etmişlerdir.

Anadil kullanımına yönelik son dönem çalışmalarının kişiler açısından bir engelleme hissetmemelerinin önemli bir nedeni olabilir. Diğer taraftan birçok kamu kurumunda Kürtçe bilmeyen memurların çalışıyor olması Kürtçenin kullanımını sınırlandırmaktadır. Bu durum bireylerde anadilin kullanımında engellendiği algısını oluşturabilir.

Tablo 15: Kültürel Kimliği Özgür Yaşayabilme Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	108	54
Hayır	92	46
Toplam	200	100

Araştırmaya dâhil olan üyelerin yüzde 54'ü kültürel kimliklerini özgür bir biçimde yaşadıklarını belirtirken, yüzde 46'sı kültürel kimliklerini ifade etmede engellerle karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Bu oranlar anadilin kullanımında engelle karşılaşma durumu (Tablo 14) ile koşutluk göstermektedir. Tablo 14 ve Tablo 15 sonuçları aynı zamanda Konda araştırmanın 2010 yılında Türkiye genelinde yaptığı araştırma ile de benzerlik göstermektedir. Konda'nın yapmış olduğu araştırmaya göre Kürtlerin yüzde 50,9'u kimliğini rahat bir şekilde yaşayabildiğini ifade ederken, yüzde 49'u engellerle karşılaştığını belirtmiştir (Konda, 2011: 105).

Anadil kullanımında engelle karşılaşma durumu (Tablo 14) ile Kültürel

kimliğin özgür biçimde yaşama durumu arasında (Tablo 15) karşılaştırma yapıldığında anadilini kullanmada engelle karşılaşan kişilerin (88 kişi) yüzde 78'i (69 kişi) kültürel kimliğini özgür biçimde yaşayamadığını belirtmektedir. Anadilini kullanmada engelle karşılaşmadığını belirtenlerin (112 kişi) ise yüzde 79,5'i (89 kişi) kültürel kimliğini özgür biçimde yaşadığını belirtmektedir.

Bu sonuçlar kültürel kimliğin özgür biçimde yaşanmadığı düşüncesini anadil kullanımında engelle karşılaşmanın etkilediği söylenebilir. Anadilin kültürün en temel bileşeni olduğu düşünüldüğünde doğal bir sonuç olarak görülebilir. Ancak anadilinde engelle karşılaşmadığını belirtenlerin yüzde 20,5'inin kültürel kimliğini özgür biçimde yaşayamadığını belirtmesi tek başına anadilde yapılacak iyileştirmelerin Kürt sorunun çözümünde yeterli olmadığını göstermektedir. Anadil dışında kalan (giyim, kullanılan simgeler, örf ve adetler gibi) maddi ve manevi kültürel özelliklerin özgür biçimde kullanılmasının önün açılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 16: Kürtlerin Toplum Tarafından Ötekileştirildiği Düşüncesi

	Sayı	Yüzde
Evet	134	67
Hayır	66	33
Toplam	200	100

Araştırma kapsamında görüşleri alınan STK üyelerinin yüzde 67'si Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini ifade ederken yüzde 33'ü böyle bir ötekileştirmenin olmadığını belirtmiştir. Bu durum son dönemde gerçekleştirilen politikaların Kürtlerin kendilerini dışlanmış hissetmesini engelleyebilecek nitelikte olmadığı yorumuna neden olabilir. Anadilin kullanımındaki bazı sınırlılıklar bu hissin oluşmasında büyük rol oynayabilmektedir.

Anadil kullanımında engelle karşılaşma durumu (Tablo 14) ile Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi (Tablo 16) arasında karşılaştırma yapıldığında anadilinin engellendiği düşüncesinde olanların (88 kişi) yüzde 89,8'inin (79 kişi) Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesinde oldukları

görülmektedir. Anadilinde engelle karşılaşmadığını belirtenlerin (112 kişi) ise yüzde 50,9'u (57 kişi) Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilmediği düşüncesindedir. Bu sonuçlara göre anadilde engelle karşılaşma durumunun Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesini etkilediği söylenebilir.

Aynı zamanda kültürel kimliğin özgür bir biçimde yaşama durumu (Tablo 15) ile Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi (Tablo 16) arasında karşılaştırma yapıldığında anadilin engellenme durumu ile benzer sonuçların çıktığı görülmektedir. Buna göre kültürel kimliğini özgür bir biçimde yaşayamadığını belirtenlerin (92 kişi) yüzde 79,3'ü (73 kişi) Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini belirtmektedir. Kültürel kimliğini özgür biçimde yaşayabildiğini belirtenlerin (108 kişi) ise yüzde 56,5'i (61 kişi) yine Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdir.

Anadille birlikte kültürel kimliği özgür bir biçimde yaşama durumunun, Kürtlerin ötekileştirildiği düşüncesi ile bir ölçüde ilişkili olduğu söylenebilir. Etnik kimliği belirleyen öğeler anadil ve diğer maddi ve manevi öğelerdir. Diğer bir ifadeyle günlük hayatta etnik kimliğin ne olduğunu söyleyen pratikler bu kültürel öğelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kültürün günlük yaşamda özgür bir biçimde yaşayamama durumu ötekileştirmenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu açıdan anadilinde engellerle karşılaşma ve kültürel kimliğini özgür bir biçimde yaşayamama durumu bir grubun toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesine varmalarını kolaylaştırabilmektedir.

Anadil dağılımı (Tablo 13) ile ötekileştirme (Tablo 16) arasında bir karşılaştırma yapıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Anadilini Kürtçe olarak belirtenlerin (152 kişi) yüzde 71,1'i (108 kişi) Kürtlerin ötekileştirildiğini düşünmektedir. Aynı şekilde anadilini diğer (Zazaca, Arapça) olarak belirtenlerin (24 kişi) yüzde 75'i (18 kişi) Kürtlerin ötekileştirildiğini ifade etmektedir. Buna karşın anadilini Türkçe olarak belirtenlerin (24 kişi) yüzde 66,7'si (16 kişi) Kürtlerin ötekileştirilmediği düşüncesindedir. Dolayısıyla anadilin ötekileştirilme ile bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Anadili Kürtçe ve diğer olarak belirtenlerin engelle karşılaşma

durumu daha yüksek olması sebebiyle ötekileştirilme düşüncesine daha yakın oldukları yorumu yapılabilir.

Tablo 17: Bireylerin Kendisinin ve Çevresinin Zorunlu Göç Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	113	56,5
Hayır	87	43,5
Toplam	200	100

Tablo 18: Zorunlu Göç Nedeniyle Devlet Tarafından Mağdur Edilme Düşüncesi

	Sayı	Yüzde
Evet	94	87,9
Hayır	13	12,1
Toplam	107*	100

Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu'nun raporunda 1997 yılı itibariyle OHAL kapsamındaki iller ile bazı çevre illerde 905 köy ve 2.523 mezra olmak üzere toplam 3428 yerleşim yerinin güvenlik güçleri tarafından terörle mücadele kapsamında boşaltıldığı belirtilmektedir. Boşaltılan köy ve mezaralardan göç edenlerin sayısı ise 378.335 olarak ifade edilmektedir. Ancak raporda bu rakamların daha yüksek olabileceği ihtimalinden söz edilmektedir (TBMM, 1998). Örneğin, KİHP'nin de içinde bulunduğu Sivil Toplum Örgütleri, Zorunlu İçgöçe Uğratılmış Toplulukların rakamının 3 milyon kişiden fazla olduğunu tahmin etmektedir. Avrupa Konseyi gibi ABD Dışişleri Bakanlığı da yaklaşık 1 milyon insanın yerlerinden edildiğini tahmin etmektedir (Yıldız, 2004: 17).

Diyarbakır bölge itibarı ile zorunlu göç yoluyla göç alan illerin başında gelmektedir. Hem kendi ilçe köylerinden hemde civar illerin köylerinden yoğun bir göç alan Diyarbakır ili zorunlu göçün bölgedeki merkezi konumundadır. Dolayısıyla milyonlarla ifade edilen kitlelerin büyük çoğunluğu Diyarbakır'a göç etmiştir.

Araştırma sonuçları Diyarbakır'a yaşanan zorunlu göçü doğrular niteliktedir.

* Tablo 18'de toplamın 107 olması bu soruyu Tablo 17'de "evet" olarak cevap verenlerin cevaplama olasılığıdır. Ayrıca 113 kişi Tablo 17'de "evet" cevabını verirken Tablo 18'de 6 kişi cevap vermemiştir.

Araştırmaya katılan STK üyelerinin yüzde 56,5'i aile ya da çevresinde zorunlu göçe maruz kalanların bulunduğunu ifade ederken yüzde 43,5'i aile ya da çevrelerinde zorunlu göçe maruz kalanların bulunmadığını belirtmiştir (Tablo 17).

Ailesi veya çevresinden zorunlu göçe maruz kalmış kişilerin bulunduğunu belirtenlerin yüzde 87,9'u ise bu zorunlu göç nedeniyle devlet tarafından mağdur edildiği düşüncesindedir. Devlet tarafından mağdur edilmediğini düşünenlerin oranı ise yüzde 12,1 ile sınırlıdır (Tablo 18).

Zorunlu göçün göç eden bireyleri sosyal, ekonomik ve psikolojik anlamda etkilediği bilinmektedir. Sosyal Dayanışma için Göçmenler Derneği ve Kültür Çalışmaları göçmenlerin % 96.6'sının bu zorunlu göç nedeniyle kayba uğradığını, % 72.4'ünün kişisel mülkiyet kaybına uğradığını ve % 88.4'ünün de evlerinin imha edildiğini ya da boşaltmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Dikkate değer şekilde Kürt göçmenlerin % 78'i zorunlu göç öncesinde ayrık köylerinde oturmaktadırlar. Zorunlu göç sonrası, göçmenlerin % 57'si gecekondu bölgelerinde yaşamaya başlamışlardır. GÖÇ-DER'in bir araştırmasına göre, 2003 yılında, zorunlu göç edenlerin büyük çoğunluğu ya işsizdir ya da düzenli bir gelir kaynakları yoktur. Dahası, zorunlu göç edenlerin % 66.1'i zorunlu göçün sonucu olarak, işlerini kaybetmenin hem maddi, hem de manevi ağırlığını taşıdıklarını belirtmişlerdir (Yıldız, 2004: 25-49).

Dolayısıyla zorunlu göçe maruz kalan bireylerin Diyarbakır gibi göç ettikleri illerde ekonomik olarak daha kötü bir konumda yer almaları, yaşadıkları bölgelerdeki koşullarının son derece kötü olması devlete duyulan güven hissini azaltmasına neden olmuştur. Devlete duyulan güvenin azalması sonucu PKK bölgede daha fazla destek bulur hale gelmiştir. Bu durumdan en fazla etkilenen kesim ise çocuklar olmuşlardır. Sonuçta "taş atan çocuk" olgusu Diyarbakır gibi illerin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Kısaca zorunlu göç nedeniyle mağduriyet hissini bölgede Kürt sorunu ve teröre ilişkin algılarda büyük rol oynadığı şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifadeyle zorunlu göç bireylerin mağdur, ötekileştirilmiş ve baskı altında oldukları düşüncesini derinden etkilemiştir. Böylece Kürt sorunun gelişiminde zorunlu göçün

büyük etkileri olduğu söylenebilir.

Zorunlu göç nedeniyle Kürtlerin mağdur olduğu düşüncesi (Tablo 18) ile Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi (Tablo 16) arasında karşılaştırma yapıldığında zorunlu göçün Kürt sorununa etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Buna göre zorunlu göç nedeniyle mağdur edildiğini düşünenlerin (94 kişi) yüzde 92,6'sı (87 kişi) Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesindedir.

Kısaca zorunlu göç Kürt sorunun şekillenmesinde etkili unsurların başında gelmektedir. Çünkü zorunlu göçe doğrudan ya da dolaylı olarak (aile ya da çevresinin zorunlu göçe uğraması) maruz kalan bireylerin büyük çoğunluğu zorunlu göç nedeniyle mağdur ve ötekileştirilmiş hissetmektedirler.

Tablo 19: Türklerin Yoğunlukta Olduğu Şehirlerde Bulunma Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	157	78,5
Hayır	43	21,5
Toplam	200	100

Tablo 20: Türklerin Yoğunlukta Olduğu Şehirlerde Dışlanmışlık ve Baskı Hissi

	Sayı	Yüzde
Evet	65	41,4
Hayır	92	58,6
Toplam	157*	100

Araştırmaya katılan STK üyelerinin yüzde 78,5'i Türklerin yoğunlukta olduğu herhangi bir şehirde bulunduğunu, yüzde 21,5'i ise Türklerin yoğunlukta olduğu bu tür şehirlerde bulunmadığını belirtmişlerdir (Tablo 19). Dolayısıyla araştırmaya katılan üyelerin büyük çoğunluğunun Türklerle iletişim içinde olduğu söylenebilir. İletişim toplumsal grupların, bireylerin empati kurmasını sağlayabilir ve

* Toplam sayının 157 olması bu soruya sadece Türklerin yoğunlukta olduğu şehirlerde bulunan bireylerin (Tablo 19) cevap vermesinden kaynaklanmaktadır.

bu sayede çatışmaları azaltabilir.

Dolayısıyla Tablo 20’de STK üyelerinin çoğunluğunun kendilerini dışlanmış baskı altında hissetmemesi daha iyi anlaşılabilir. Tablo 19’da Türklerin yoğunlukta olduğu şehirlerde bulunduğunu ifade edenlerin yüzde 58,6’sı bu şehirlerde dışlanmış ve baskı altında hissetmediğini belirtirken, yüzde 41,4’ü dışlanmış ve baskı altında hissettiğini ifade etmiştir. Ayrıca STK üyelerinin eğitim oranlarının oldukça yüksek olması (Tablo 9) bireylerin kendilerini dışlanmış ve baskı altında hissetmemelerinin bir nedeni olabilir.

Eğitim durumu (Tablo 9) ile Türklerin yoğunlukta olduğu şehirlerde bulunanların dışlanmışlık ve baskı hissi (Tablo 20) karşılaştırıldığında yüksek lisans/doktora mezunlarının (26 kişi) yüzde 69,2’si (18 kişi) dışlanmış ve baskı hissetmediğini ifade etmiştir. Bu oran lisans mezunlarında (102 kişi) yüzde 58,8’dir (60 kişi). Lise mezunlarının (26 kişi) yüzde 53,8’i (14 kişi) yine baskı hissetmediğini ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre eğitim seviyesi arttıkça dışlanmış ve baskı hissetme oranı düşmektedir denilebilir. Dolayısıyla Türklerin yoğunlukta bulunduğu şehirlerde dışlanmış ve baskı hissetmeme eğitim seviyesinin yüksek olması ve bu nedenle dil sorunu yaşamamaları ile ilişkili olabilir.

Tablo 21: Geçmişte Yaşanmış Olaylar Nedeniyle Kürtlerin Ezilmiş Olduğu Düşüncesi

	Sayı	Yüzde
Evet	162	81
Hayır	38	19
Toplam	200	100

Araştırmaya katılan STK üyelerinin yüzde 81’i geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtler’in devlet tarafından ezildiğini ifade ederken, yüzde 19’u böyle bir ezilmişliğin olmadığını belirtmiştir.

Özellikle Şeyh Said İsyanı, Ağrı İsyanı ve Dersim Olayları Kürt halkının hafızasında derin izler bırakan olaylar olmuştur. Günümüzde bu olaylara vurgu yapılarak Kürtlerin geçmişte ezilmiş olduğu vurgusu sıklıkla gündeme gelmektedir.

Ayrıca Diyarbakır cezaevinde yaşananlar, OHAL döneminde bölgede şiddetin sık sık gündeme gelmesi bu ezilmişlik duygusunu arttırmıştır. Geçmişte yaşanan bu türden kötü deneyimler toplumsal grupların üzerinde psikolojik etkiler bırakabilmektedir. Volkan (2005)'in seçilmiş örselenme olarak adlandırdığı geçmişte yaşanan bu türden kötü deneyimler intikam ve ötekileştirme duygusunu ortaya çıkarabilmektedir.

Geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi (Tablo 21) ile Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi (Tablo 16) arasında karşılaştırma yapıldığında, geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğunu düşünen bireylerin (162 kişi) yüzde 79,6'sı (129 kişi) Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesini benimsemektedir. Kürtlerin geçmişteki olaylar nedeniyle ezilmiş olmadığını düşünenlerin (38 kişi) yüzde 86,8'i ise Kürtlerin ötekileştirilmediğini düşünmektedirler. Bu sonuçlar ışığında geçmişte yaşanan olayların günümüze kadar etki ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kürt sorunun oluşumuna bu türden geçmişte yaşanan kötü deneyimlerin önemli bir katkı yaptığı söylenebilir.

Tablo 22: Günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin Baskı Altında Olduğu Düşüncesi

	Sayı	Yüzde
Evet	136	68
Hayır	64	32
Toplam	200	100

STK üyelerinin yüzde 68'i günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğunu düşünürken, yüzde 32'si böyle bir baskının olmadığını belirtmektedir. Tablo 16'da Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünenlerin oranı (yüzde 67) ile günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğunu düşünenlerin oranı uyumlu görünmektedir. Diğer taraftan ankete dahil edilen STK üyelerinden Türklerin yoğunlukta bulunduğu şehirlerde bulunanların (yüzde 78,5) (Tablo 19) çoğunluğu (yüzde 58,6) (Tablo 20) kendilerini bu şehirlerde baskı ve dışlanmış hissetmediklerini belirtmesine rağmen, söz konusu kendileri dışında Kürt toplumunun baskı gördüğü düşüncesi olduğunda oran yüzde 68'e çıkmaktadır. Aynı durum Kürtlerin ötekileştirilmesi durumundada görünmektedir. Ankete dâhil edilen

STK üyelerinin eğitim durumlarının (Tablo 9) ve aylık gelirlerinin (Tablo 10) yüksek olmasının bunun önemli bir nedeni olduğu söylenebilir. Eğitim ve aylık gelirleri yüksek olan STK üyeleri kendilerini Türklerin yoğunlukta bulunduğu şehirlerde baskı ve dışlanmış hissetmezken, Kürt toplumunun baskı altında olduğu düşüncesinde olabilmektedir. Bu kişilerin büyük çoğunluğunun Türkçeyi iyi bir şekilde bilmesi bunun önemli bir nedeni olabilir.

Ayrıca geçmişte yaşanan baskı ve şiddetin günümüzde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesini etkilediği söylenebilir. Öyle ki geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezildiği düşüncesi (Tablo 21) ile günümüzde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi (Tablo 22) karşılaştırıldığında, Kürtlerin geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle ezildiği düşüncesinde olanların (162 kişi) yüzde 81,5'i (132 kişi) günümüzde de Kürtlerin baskı altında olduğunu düşünmektedir. Geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olmadığını düşünenlerin (38 kişi) ise yüzde 89,5'i (34 kişi) günümüzde de Kürtlerin baskı altında olmadığını ifade etmektedirler. Bu sonuçlara bağlı olarak geçmişteki olayların günümüz Kürt sorunu algısında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 23: Birey Olarak Kendini Tanımlama Durumu

	Sayı	Yüzde
Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olarak	10	5
Etnik kökenimle tanımlarım	126	63
Din/Mezhep ile tanımlarım	64	32
Toplam	200	100

Araştırmaya katılanların yüzde 63'ü birey olarak kendini etnik kökeni ile tanımlarken, yüzde 32'si kendini din/mezhep ile tanımlamaktadır. Kendisini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlayanların oranı ise yüzde 5'de kalmaktadır.

Konda'nın 2010 yılında Türkiye genelinde yapmış olduğu araştırmaya göre, Kürtlerin yüzde 45,7'si kendisini din/mezhep ile tanımlarken, yüzde 39,4'ü kendisini etnik kökenleri ile tanımlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ise ancak üçüncü sırada yer almıştır (Konda, 2011: 102). Bu durum etnik kökenin ve dinin

kendisini tanımlamada en önemli iki unsur olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın STK üyeleri ile gerçekleştirilmiş olması nedeniyle de Konda'nın yapmış olduğu araştırma sonuçları ile farklılıklar göstermiş olabilir. STK'larda etnik bilincin daha yüksek olması araştırmalar arasındaki farklılıkları açıklayabilir.

Ayrıca Kürtlerin din/mezhepleri ile etnik kimliklerini ön plana koymalarının nedeni olarak Kürtlerin ulusal kimlikle özdeşleşmek istemedikleri sonucu çıkarılabilir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun (yüzde 67) Kürtlerin ötekileştirildiği (Tablo 16) ve yine büyük çoğunluğunun (yüzde 68) Kürtlerin günümüz Türkiye'sinde baskı altında olduğunu (Tablo 22) düşündükleri dikkate alındığında kendilerini ulusal kimlikle tanımlamak istememeleri daha iyi anlaşılabilir. Kendilerini tanımayan ve baskılayan ulus kimliği yerine, din/mezhep ile etnik kimliklerini ön plana çıkarması politik bir tepki olabilir. Bu anlamda ulusal kimlikle çatışmaya giren din/mezhep ve etnik yapı daha fazla ön plana çıkabilmektedir.

Tablo 24: Türkiye Halkını Bütünleştirici Değer

	Sayı	Yüzde
Din	91	45,5
Kardeşlik Duygusu	18	9
Milli ve Kültürel Değerler	28	14
Hukuk ve demokrasi	17	8,5
TC vatandaşlığı	6	3
Ortak bağ yok	38	19
Diğer	2	1
Toplam	200	100

Araştırmaya katılan STK üyelerinin yüzde 45,5'i Türkiye halkını bütünleştirici en önemli değer olarak din olduğunu belirtmektedir. Türkiye halkını bütünleştirici her hangi bir bağın olmadığını düşünenlerin oranı yüzde 19'dur. Milli ve kültürel değerleri birleştirici bir unsur olarak görenlerin oranı ise yüzde 14'tür. Kardeşlik duygusu ve hukuk/demokrasi'yi bütünleştirici bir unsur olarak görenlerin

oranları da sırasıyla yüzde 9 ve yüzde 8,5 olarak görünmektedir.

SETA araştırmanın 2009 yılında Türkiye genelinde yapmış olduğu araştırmaya göre, farklı kimlikleri bir arada tutan değerler arasında din yüzde 26,7 ile birinci sırada yer alırken, ortak tarih ve coğrafya yüzde 24,3 olarak ikinci sırada yer almıştır. Kardeşlik duygusu ise yüzde 23,1 ile üçüncü sırada kalmıştır. Kürtler arasında ise din yine yüksek bir oranla (yüzde 31,9) birinci sırada yer almıştır. Ancak Türkiye genelinden farklı olarak Kürtler arasında kardeşlik duygusu yüzde 28,9 ile ikinci konumdadır. Ortak tarih ve coğrafya ise yüzde 18,3 oranında kalmıştır. (SETA, 2009: 36-37).

Bir önceki tabloda (Tablo 23) olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı yine çok düşük bir oranda (yüzde 3) kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının bütünleştirici bir unsur olarak görülmemesinin nedeni devletin geçmişten günümüze süregelen baskısının bir yansıması olabileceği varsayılabilir. Bu yüzden gerek Türkiye halkını birleştirici unsur olarak gerekse kendini tanımlama noktasında, ulusal değerlerle çatışma içinde olan din olgusu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının önüne geçebilmektedir.

Tablo 25: Türkiye'nin En Önemli Sorunu

	Sayı	Yüzde
İşsizlik/Ekonomik sorunlar	38	19,5
Kürt sorunu	101	52,1
Demokrasi/İnsan hakları	45	23,2
Diğer	10	5,2
Toplam	194*	100

Araştırmaya katılanların yüzde 52,1'i Türkiye'nin en önemli sorunu olarak Kürt sorununu işaret etmektedir. Demokrasi/İnsan hakları yüzde 23,2, İşsizlik/Ekonomik sorunlar ise yüzde 19,5 ile Kürt sorununu takip etmektedir.

SETA araştırmanın 2009'da Türkiye genelinde yapmış olduğu araştırmaya

* Bu soruya 6 kişi cevap vermemesi nedeniyle toplam sayı 194'tür.

göre ise Kürtlerin yüzde 58'i işsizlik/ekonomik sorunları birinci sırada görürken, yüzde 36'sı Kürt sorunu/Terör/PKK'yi Türkiye'nin en önemli sorunu olarak görmektedir. Hizmet alanlarındaki yetersizlikleri Türkiye'nin en önemli sorunu olarak görenlerin oranları ise yüzde 3,6'dır (SETA, 2009: 35).

SETA'nın yapmış olduğu araştırmanın Türkiye genelinde olması işsizliğin/ekonomik sorunların birinci derece önemde çıkmasını etkilemiş olabilir. Ayrıca SETA'nın yapmış olduğu anket halkı kapsamaktadır. Ancak bu ankette ise STK yöneticileri ile sınırlandırılmıştır. Bu araştırmaya katılanların eğitim durumları (Tablo 9) ve aylık gelir durumları (Tablo 10) değerlendirildiğinde öncelikli sorun olarak Kürt sorunu ve demokrasi/insan hakları sorunu ön plana çıkmış ve işsizlik/ekonomik sorunları üçüncü sırada kalmış olabilir.

Tablo 26: Kürt Sorunun Nedeni

	Hiç Katılmıyorum (Yüzde/Sayı)	Az Katılıyorum (Yüzde/Sayı)	Yarı yarıya katılıyorum (Yüzde/Sayı)	Çoğuna Katılıyorum (Yüzde/Sayı)	Tamamına Katılıyorum (Yüzde/Sayı)	Ortalama
Devletin Kürtlere farklı davranmasıdır	5,5 11	21,5 43	14,0 28	20,5 41	38,5 77	3,65
Bölgenin ekonomik olarak geri kalmış olmasıdır	6,5 13	19,0 38	22,5 45	20,5 41	31,5 63	3,52
Eğitimsizliktir	8,5 17	22,0 44	26,5 53	18,5 37	24,5 49	3,29
PKK eylemleridir	44,5 89	19,5 39	11,0 22	7,0 14	18,0 36	2,35
Kürt milliyetçiliğinin artmasıdır	40,0 80	29,5 59	11,5 23	8,5 17	10,5 21	2,20
Türk milliyetçiliğinin artmasıdır	6,5 13	22,0 44	21,5 43	19,0 38	31,0 62	3,46
Yabancı devletlerin kışkırtmalarıdır	13,0 26	20,5 41	25,0 50	13,5 27	28,0 56	3,23

1 Hiç Katılmıyorum, 2 Az Katılıyorum, 3 Yarı Yarıya Katılıyorum, 4 Çoğuna Katılıyorum, 5 Tamamına Katılıyorum

Tablo 26 incelendiğinde araştırmaya katılanların sorunun kaynağında en yüksek oranda ilk üç neden olarak devletin kürtlere farklı davranmasını, bölgenin geri kalmışlığını ve Türk milliyetçiliğinin artmasını gösterdikleri anlaşılmaktadır. Buna karşın resmi söylemin sıklıkla dile getirdiği PKK eylemlerinin Kürt sorunun kaynağı olduğu görüşü Kürtler arasında sorunun bir nedeni olarak görülmemektedir.

Türk milliyetçiliğinin Kürt sorunun nedeni olarak yüzde 31 oranında (tamamına katılıyorum) kabul görmesi Türk milliyetçiliğinin bir hasım olarak algılandığına işaret etmektedir. Diğer taraftan Kürt milliyetçiliğinin yüzde 40 oranıyla (hiç katılmıyorum) kabul görmemesi Kürt milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliğinin çatışma içindeki iki taraf olarak algılandığının bir kanıtı olabilir. Yine PKK eylemlerinin de yüzde 44,5 (hiç katılmıyorum) ile Kürt sorunun bir nedeni olarak görülmemesi bu duruma örnek gösterilebilir. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliği ile PKK eylemlerinin Kürt sorunun bir nedeni değil aksine sonucu olduğu görüşünün de bu sonuçlarda etkili olduğu söylenebilir.

Konda araştırmanın, 2010 yılında yapmış olduğu sonuçlar araştırmamızla uyumlu sonuçlar göstermektedir. Bu araştırmaya göre Kürt sorunun en önemli nedeni olarak Kürtlerin yüzde 63,3'ü devletin Kürtlere farklı davranmasını işaret etmektedir (Konda, 2011: 119-120).

Araştırma sonuçları üzerinde karşılaştırmalar yapıldığında Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesinin (Tablo 16) Türk milliyetçiliğinin Kürt sorunun en önemli nedenleri (Tablo 26) arasında görülmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünenlerin (134 kişi) yüzde 64,9'u (87 kişi) Türk milliyetçiliğinin Kürt sorunun nedeni olduğu düşüncesinin tamamına ya da çoğuna katıldığını ifade etmiştir. Ancak yüzde 14,9'u (20 kişi) Türk milliyetçiliğinin Kürt sorunun nedeni olduğu düşüncesine hiç katılmamakta ya da az katılmaktadır. Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilmediğini düşünenlerde ise bu sonuçlar tersi bir sonuç vermektedir. Buna göre Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilmediğini düşünenlerin (66 kişi) yüzde 56'sı (37 kişi) Türk milliyetçiliğinin Kürt sorunun bir nedeni olduğu düşüncesine hiç katılmamakta ya da az katılmaktadır.

Ötekileştirme etnik milliyetçiliğin bir göstergesi olabilmektedir. Bu nedenle araştırmaya katılanların bu ötekileştirmeyi Türk milliyetçiliğinin gelişmesi olarak değerlendirdikleri varsayılabilir. Dolayısıyla ötekileştiren milliyetçilik Kürt sorunun önemli nedenleri arasında görüldüğü söylenebilir.

Diğer taraftan devlet baskısının en önemli göstergelerinden ikisi anadilin engellenmesi (Tablo 14) ve Kültürel kimliklerin baskı (Tablo 15) altına alınmasıdır.

Bu kapsamda bu iki değişkenle devletin Kürtlere farklı davranmasının Kürt sorunun bir nedeni olarak düşünülmesi (Tablo 26) arasında karşılaştırma yapıldığında, anadilde engelle karşılaştığını söyleyenlerin (88 kişi) yüzde 79,5'i (70 kişi) Kürt sorunun bir nedeni olarak devletin Kürtlere farklı davranmasıdır düşüncesine tamamen ya da çoğunlukla katılmaktadır. Ancak yüzde 15,9'u (14 kişi) bu düşünceye hiç katılmamakta ya da az katıldığını ifade etmektedir.

Aynı şekilde Kültürel kimliklerini özgürce yaşayamadığını belirtenlerin (92 kişi) yüzde 73,7'si (77 kişi) Kürt sorunun bir nedeni olarak devletin Kürtlere farklı davranması düşüncesine tamamen ya da çoğunlukla katılmaktadır. Bu düşünceye katılmayanların oranı ise yüzde 5,4 ile çok düşük bir oranda kalmaktadır.

Bu iki sonuç doğrultusunda devletin Kürtlere farklı davranmasının göstergesi olarak anadilin kullanımının engellenmesi ve Kültürel kimliğin baskı altına alınması şeklinde görüldüğü söylenebilir. Bu nedenle, Kürt sorunun nedenleri arasında anadil ve kültürel kimliğin son derece etkili olduğu varsayılabilir.

Tablo 27: PKK'yı Tanımlama Durumu

	Sayı	Yüzde
Terör örgütü	63	33,7
Gerilla/Kürt halkının temsilcisi	124	66,3
Toplam	187*	100

Araştırmaya katılan üyelerin büyük çoğunluğu (yüzde 66,3) PKK'yı Gerilla ya da Kürt halkının temsilcisi olarak değerlendirmektedir. Terör örgütü olarak değerlendirenlerin oranı ise yüzde 33,7'dir.

Bu durum araştırmaya katılan STK üyelerinin PKK'yı legal bir yapıda

* Bu soruya 13 kişinin cevap vermemesi sebebiyle toplam kişi sayısı 187'dir.

algıladıkları iddiasını yansıtabilir. Selahattin Demirtaş'ın "Oy aldığımız seçmen PKK'den bağımsız, ona terörist diyen bir kitle değildir" (Tahmaz, 2009: 21) tespiti bu araştırmada da ortaya çıkmaktadır.

Öncelikli olarak birçok terör örgütü kendisini, gerilla ya da özgürlük savaşçı olarak tanımlamaktadır. Bunun en önemli sebebi hem terör örgütlerinin amaçlarına dönük olan inanç düzeylerinin seviyesinden, hem de uluslararası hukuk açısından gerilla ve özgürlük savaşçısı statüsünün ayrıcalığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca terör örgütü ile gerilla eylemlerinin bazı benzerlikler göstermesi bu türden değerlendirmelere neden olabilmektedir. Örneğin her ikisi de zayıfın silâhıdır ve her ikisi de geleneksel olmayan silahlı çatışma yöntemlerini kullanırlar. Bu sebeplerle iki kavram arasında ayırım yapmak güç olmakta ve birçok terör örgütü gerilla olarak değerlendirilebilmektedir.

Legal siyasi alanda iktidara erişim olanakları tıkanan gruplar terörizme başvurabilmektedirler. Bu durumda hakların elde edilmesinde terörizm bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır (Crenshaw, 1981: 383-385; Gurr, 2006: 88). Dolayısıyla amaca giden yolda elde kalan tek seçenek olan terör toplum içerisinde haklı bir yol olarak algılanabilmektedir. Bu doğrultuda terör kavramının olumsuzluklarından kurtulmanın bir yolu da başvuru yolu gerilla hareketi olarak değerlendirmedir. Bu nedenle kitleler haklı oldukları inancını desteklemek amacıyla terör örgütlerini gerilla olarak değerlendirebilmektedirler.

Bu açıdan PKK'nın gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak değerlendirilmesinin temelinde Kürtlerin geçmişten günümüze kadar ezildiği ve asimilasyona maruz kaldığı düşüncesi olduğu söylenebilir. Bu açıdan PKK propagandalarında sürekli olarak bu ezilmişlik ve asimilasyon iddialarına yer vererek halkın desteğini yanına çekmek istemektedir. PKK'nın bu yolla Kürt halkının temsilcisi olduğu izlenimini yaratmak istediği görülmektedir. Devletin yıllarca sorunu güvenlik ölçekli alması PKK'nın bu iddiasını desteklemekten öteye geçememiştir.

Tablo 28: Türkiye'de 30 Yıldır Süregelen Çatışmadan Zarar Görme Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	134	67
Hayır	66	33
Toplam	200	100

Tablo 29: 30 Yıldır Süregelen Çatışma Sonucunda Hangi Türden Zararlar Gördüğü

	Sayı	Yüzde
Mahkemeye, karakola düştüm	34	26,4
Yaşadığım yerdeki insanlardan kötü muamele gördüm	10	7,4
Yaşadığım yeri terk etmek zorunda bırakıldım	29	21,6
Yakın ailemden biri öldü veya yaralandı	24	18
Ekonomik olarak zarar gördüm	37	27,6
Toplam	134*	100

Araştırmaya katılanların yüzde 67'si Türkiye'de 30 yıldır süregelen çatışmadan kendisinin ya da çevresinin zarar gördüğünü dile getirirken yüzde 33'ü böyle bir zarar görmediğini ifade etmiştir (Tablo 28).

Çatışmalardan zarar gördüğünü ifade eden kişilerin yüzde 27,6'sı 1980 sonrası yaşanan çatışmalar nedeniyle ekonomik olarak zarar gördüğünü belirtirken yüzde 18'i yakın bir ailesinden birini kaybettiğini belirtmiştir. Mahkemeye/karakola düştüğünü belirtenlerin oranı ise yüzde 26,4 oranındadır. Yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalanların oranı yüzde 21,6 yaşadığı yerdeki insanlardan kötü muamele gördüğünü belirtenlerin oranı ise yüzde 7,4'tür (Tablo 29).

Konda'nın 2010'da bölgedeki Kürtler'e yönelik yaptığı araştırmada benzer nitelikler göstermektedir. Bu araştırmaya göre, Kürtlerin yüzde 39,1'i ekonomik olarak zarar gördüğünü, yüzde 18,3'ü yakın ailesinden birisinin öldüğünü/yaralandığını ve yüzde 13,5'ide göç etmek zorunda kaldığını belirtmiştir

* Bu soruya Tablo 28'de "evet" cevabı verenlerin cevaplama istendiği için toplam sayı 134'tür.

(Konda, 2011: 140).

Bireylerin terörizm nedeniyle zarar görmeleri devlete olan güvenlerini düşürebilmekte ve bunun sonucu olarak terörizme yönelmelerine/desteklemelerine uygun bir ortam yaratabilmektedir. Yapısal/siyasal yaklaşıma göre güvenlik güçlerinin azınlık ya da alt gruplara uygulamış oldukları şiddet ve baskı terörizmin en önemli nedenlerinden birisi olabilmektedir (Crenshaw, 1981; 383-385).

Türkiye’de 1980 sonrası ortaya çıkan çatışmaların sonucu olarak faili meçhul cinayetler, Diyarbakır cezaevinde yaşanan işgenceler, haksız yere tutuklanmalar Kürt sorunu temelinde en fazla dillendirilen olgular arasında yer almaktadır. Devletin PKK’ya yönelik uyguladığı OHAL bölgede yeni şiddet olayalarını ortaya çıkarmaktan öteye geçememiştir. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun 23 Şubat 2013 tarihli “Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu”nda dile getirilen İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) verilerine göre 1980-2011 yılları arasında toplam 2.872 faili meçhul cinayet işlenmiştir. 1.945 kişi ise yargısız infaz, dur ihtarına uymama, güvenlik kuvvetlerinin rasgele ateşi sonrası yaşamını yitirmiştir. Gözaltında veya cezaevlerinde öldürmeler/ölümler’in sayısı ise 1.147 kişidir. 940 kişi ise siyasi nedenlere zorla kaybedilen kişilerden oluşmaktadır.

Kısaca bölgede şiddetin yarattığı bu teradejinin kişilerin PKK’yı desteklemelerinde etki edebileceği söylenebilir. Buna ilişkin çapraz tablo ayrıca yapılmıştır (Tablo 53). Ancak bölgede yaşanan şiddet yalnız güvenlik güçlerinin uygulamaları temelinde değerlendirilmemelidir. Ayrıca PKK’nın da bölgede kendilerine destek vermeyen halka şiddet uyguladığı bilinmektedir.

2.1.3. STK Üyelerinin Çözüme Yönelik Düşünceleri

Bu bölüm STK üyelerinin sorunun çözümü hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 30: Çözüm Süreci Kapsamında PKK Eylemlerinin Son Bulacağına Yönelik Düşünce

	Sayı	Yüzde
Evet	142	72,1
Hayır	55	27,9
Toplam	197*	100

Tablo 31: PKK'nın Eylemlerinin Son Bulacağına Yönelik Düşüncenin Nedenleri

	Sayı	Yüzde
Öcalan'ın çözüme yönelik kararlılığı	99	70
Hükümetin çözüme yönelik kararlılığı	16	11
Türk ve Kürt halklarının silahların bırakılmasına yönelik kararlılıkları	27	19
Toplam	142**	100

Tablo 32: PKK'nın Eylemlerinin Son Bulmayacağına Yönelik Düşüncenin Nedenleri

	Sayı	Yüzde
PKK'nın sınır dışına çekilme kararının stratejik olarak güçlenme hamlesi olması	16	29
İktidarın/Devletin Kürtlerin taleplerini karşılamaması	39	71
Toplam	55***	100

Tablo 30'da STK üyelerine PKK eylemlerinin son bulup bulmayacağına yönelik düşünceleri sorulmuştur. Tablo 31'de PKK eylemlerinin son bulacağına yönelik inancın nedenleri, Tablo 32'de ise PKK eylemlerinin son bulmayacağına yönelik düşüncenin nedenleri sorulmuştur.

Tablo 30'da araştırmaya katılan üyelere hali hazırda devam eden süreç ile birlikte PKK'nın eylemlerinin tamamen son bulacağına ilişkin inançları sorulmuş ve yüzde 72,1'i PKK eylemlerinin son bulacağına inandığını belirtirken, yüzde 27,9'u

* Bu soruya 3 kişi cevap vermemesi nedeniyle toplam sayı 197'dir.

** Bu soruya Tablo 30'da "evet" yanıtını veren kişilerin cevaplaması istenmesi nedeniyle toplam sayı 142'dir.

*** Bu soruya Tablo 30'da "hayır" cevabını verenlerin cevaplaması istendiği için toplam sayı 55'tir.

inanmadığını ifade etmiştir.

SETA'nın 2009'da Türkiye genelinde yapmış olduğu araştırmada Kürt sorununa yönelik açılımı Kürt halkının yüzde 75,7'si olumlu olarak değerlendirirken yüzde 13,9'u olumsuz olarak değerlendirmiştir (SETA, 2009: 80). Dolayısıyla iki çalışma sonucunda da çözüm sürecine yönelik olumlu beklentilerin oluştuğu görülmektedir.

Tablo 31'de ise araştırmaya katılanlardan PKK eylemlerinin son bulacağını düşünenlere bunun nedeni sorulmuş ve yüzde 70'i çözüm sürecinde özellikle Abdullah Öcalan'ın çözüme yönelik kararlı olmasından dolayı çözüme inançlı olduklarını belirtmişlerdir. Yüzde 19'u Türk ve Kürt halklarının artık silahların bırakılmasına yönelik kararlılıklarına, yüzde 11'i ise hükümetin çözüme yönelik kararlı olmasına bağlı olarak çözüm sürecinin başarılı olacağı fikrinde olduklarını ifade etmiştir.

Bu sonuçlar Abdullah Öcalan'ın PKK üzerinde oldukça etkili olduğu düşüncesinde olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda Abdullah Öcalan ve PKK'ya olan güvenin devlete olan güvenden daha yüksek olduğu söylenebilir. Kürtlerin devlet tarafından baskıya uğradığını düşünenlerin oranının yüzde 68 (Tablo 22) gibi yüksek bir oranda çıktığı düşünüldüğünde, barış sürecinde de devlet yerine Abdullah Öcalan'a güvenmeleri daha iyi anlaşılmaktadır.

Tablo 32'de araştırmaya katılanlardan PKK'eylemlerinin son bulmayacağını düşünenlere bunun nedeni sorulmuş ve yüzde 71'i İktidarın/Devletin Kürtlerin taleplerini karşılamayacağı nedeniyle PKK eylemlerinin bitmeyeceğini belirtmişlerdir. Yüzde 29'u ise PKK'nın sınır dışına çekilme kararının stratejik olarak güçlenme hamlesi olduğu gerekçesiyle sürecin tıkanacağı düşüncesindedir.

Tablo 31'de olduğu gibi Tablo 32'de araştırmaya katılanların çoğunluğunun devlete güvenin oldukça az olduğu görülmektedir. Çözüme inancını belirtenlerin (Tablo 31), bunun nedenini Abdullah Öcalan'a bağlarken, çözümün geleceğine inanmayanların (Tablo 32) çözümsüzlüğün nedenini İktidar/Devlette aradıkları

söylenbilir. Dolayısıyla olası çözümün yaratıcısı Abdullah Öcalan ya da PKK olarak görülmekte olası çözümsüzlüğün nedeni ise devlet olarak algılanmaktadır denilebilir. Bu sonuçlar devlete olan güven eksikliğinin bir göstergesi olabilir.

Tablo 33: Siyasal Parti Destekleme Durumu

	Sayı	Yüzde
AKP	52	26
BDP	115	57,5
CHP	7	3,5
MHP	1	,5
Hiçbiri	16	8
Diğer	9	4,5
Toplam	200	100

Araştırmaya katılanlara sürmekte olan çözüm süreci kapsamında hangi partinin yaklaşımını destekledikleri sorulduğunda, yüzde 57,5'i BDP, yüzde 26'sı AKP, yüzde 3,5'i CHP, yüzde 0,5'i MHP yanıtını verirken yüzde 8'i hiçbirini desteklemediğini belirtmiştir. Bu sonuçlara göre BDP'nin bölge halkı tarafından yoğun bir desteğe sahip olduğu söylenebilir.

SETA'nın 2009 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre ise Kürt açılımı ile ilgili parti yaklaşımları Kürtler arasında şu şekilde yer almaktadır; AKP'nin çözüm konusundaki tutumu yüzde 75,7 ile olumlu, yüzde 13,9 ile olumsuz; DTP'nin yaklaşımı yüzde 65,8 ile olumlu, yüzde 18,2 ile olumsuz; CHP'nin yaklaşımı yüzde 6,5 ile olumlu yüzde 79,8 ile olumsuz; MHP'nin yaklaşımı yüzde 4,2 ile olumlu yüzde 81,1 ile olumsuz olarak değerlendirilmiştir (SETA, 2009: 80-86).

SETA'nın yapmış olduğu araştırma Türkiye genelindeki tüm Kürtleri kapsamı bakımından AKP'ye yönelik olumlu düşünce daha yüksek çıkmış olabilir. Bu araştırmada ise yalnızca Diyarbakır ilindeki STK üyelerinin düşünceleri yer alması sebebiyle BDP'ye çözüm sürecinde daha fazla olumlu rol yüklenmiştir denilebilir.

Tablo 34: Kürt Sorunun Çözümü İçin Genel Affın Çıkarılmasına Yönelik Düşünce

	Sayı	Yüzde
Evet	146	73
Hayır	54	27
Toplam	200	100

Araştırmaya katılanlara “çözüm için genel bir affın çıkarılmasının zorunlu olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiş ve yüzde 73’ü bu soruya evet cevabını verirken yüzde 27’si hayır cevabını vermiştir.

Araştırmaya katılanların yüzde 66,3’ünün PKK’yı terör örgütü olarak görmediği (Tablo 27) düşünüldüğünde terör kapsamında ceza alan kişilerin suçlu olmadığı düşüncesinde oldukları söylenebilir. Bu nedenle haksız bir cezanın var olduğu algısı doğabilmekte ve dolayısıyla sorunun çözümü için genel bir affın gerçekleştirilmesi talep edilebilmektedir. Aynı zamanda terör kapsamında birçok siyasi tutuklunun bulunması, (örneğin KCK tutuklamaları) genel affa olan talebi kuvvetlendirmiş olabilir.

Tablo 35: Kürt Sorunun Çözümü İçin Abdullah Öcalan’ın Affına Yönelik Düşünce

	Sayı	Yüzde
Evet	129	64,5
Hayır	71	35,5
Toplam	200	100

Abdullah Öcalan’ın affının çözüm için bir zorunluluk olduğu düşüncesinde olanların oranı yüzde 64,5, bu durumu zorunluluk olarak görmeyenlerin oranı ise yüzde 35,5 oranındadır. Tablo 34 ve Tablo 35 birlikte incelendiğinde genel affın gerekliliğine inanların yüzde 9’luk bir kesiminin bu af Abdullah Öcalan için geçerli olduğunda bir zorunluluk olmadığını belirttiği yorumu yapılabilir. Bunun bir nedeni Öcalan’ın siyasi şiddete başvuran PKK’nın varlığından birebir sorumlu olması gösterilebilir. Buna karşın siyasi olarak birçok kişi terör örgütü ile doğrudan bir bağı bulunmamasına rağmen tutuklanmaktadır. Bu durum kişilerin genel affı desteklerken Öcalan’ın affını desteklememesinde etkili olmuş olabilir.

Tablo 36: Abdullah Öcalan'ın Çözüme İlişkin Düşüncelerine Olan Güven

	Sayı	Yüzde
Evet	95	47,5
Hayır	105	52,5
Total	200	100

Araştırmaya katılanların yüzde 52,5'i Abdullah Öcalan'dan kendi düşüncelerinde olmayan bir talep gelmesi durumunda bu talebi desteklemeyeceklerini belirtirken, yüzde 47,5'i bu talebi yine de destekleyeceklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda Abdullah Öcalan'ın etkisinin bölge halkı üzerinde hâlâ mevcut olduğu söylenebilir. Çözüm süreci kapsamında BDP ve PKK dağ kadrosunun Öcalan'ın görüşleri üzerinden hareket etmesi, Öcalan'ın görüşlerinin gerek örgüt üzerinde gerekse halk tabanında önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 37: Anayasa'da Kesinlikle Yer Alması Gereken Unsurlara Yönelik Düşünce

	Sayı	Yüzde
Anadilde eğitim hakkı	279	38,5
Etnik kimliklerin güvenceye alınması	145	20
Demokrasi	153	21,1
Atatürk ilkeleri	12	1,7
Laiklik	12	1,7
Eşitlik	60	8,2
Özgürlük	64	8,8
Toplam	725*	100

Tablo 37 sonuçlarına göre anayasada kesinlikle yer alması gerektiğine inanılan en önemli unsur anadilde eğitim hakkının güvenceye alınmasıdır (yüzde 38,5). Demokrasi unsuru yüzde 21,1 ile ikinci sırayı, etnik kimliklerin güvenceye alınması ise yüzde 20 ile üçüncü sırayı almaktadır. Atatürk ilkeleri ile Laiklik ise yüzde 1,7 ile son sırada yer almaktadır.

Buradan hareketle bölgenin en önemli taleplerinin anadilde eğitim, etnik

* Bu soruya birden fazla cevap verildiği için toplam sayı 725 olmuştur.

kimliklerin hukuksal güvenceye alınması ve demokrasi olduğu anlaşılmaktadır. Demokrasiler farklılıkları bir arada yaşatan rejimlerdir. Farklılıkların bir arada bulunması, toplumu oluşturan farklı unsurların kimliklerinin ve kültürlerinin hukuksal olarak güvence altına alınması anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla demokratikleşme yönünde atılacak adımlar kimliklerin ve dillerin korunmasını sağlayacak hukuksal kararların alınmasını gerekli kılmaktadır.

Kürt sorunun en önemli nedenleri arasında anadil ve Kürt kimliğinin inkârı politikaları ilk sıralarda yer almaktadır. Bu nedenle Kürt sorunun çözümü bu konularda acil bir politik iyileştirmeyi gerektirmektedir. Bunu sağlamanın tek yolu ise demokratikleşmenin sağlanmasıdır. Farklılıkların korunduğu ve yaşatıldığı bir demokrasi anlayışının geliştirilmesi Kürt sorunun çözümünde en gerekli adım olacaktır. Demokrasi bölgede normalleşmeyi sağlamakla kalmayıp ülke genelinde gelişmeyi sağlayacak tek unsurdur.

Tablo 38: Kürt Sorunun Çözümü İçin Resmi Dil Hakkındaki Düşünce

	Sayı	Yüzde
Resmi dil sadece Türkçe olmalıdır	8	4,1
Tüm etnik diller resmi dil olmalıdır	115	58,7
R.dil Türkçe olmak üzere, anadil kullanımı güvence altına alınmalıdır	73	37,2
Toplam	196*	100

Araştırmaya katılanların yüzde 58,7'si resmi dil konusunda öncelikli olarak Anayasa'da Türkçe'nin yanı sıra diğer etnik dillerin resmi dil olarak eklenmesi gerektiğini belirtirken, yüzde 37,2'i resmi dil Türkçe olmasına karşın toplumsal hayatın her alanında anadil kullanımının güvenceye alınması gerektiğini ifade etmektedir. Resmi dil sadece Türkçe olmalıdır diyenlerin oranı ise yüzde 4 ile sınırlı kalmaktadır.

TESEV (2012) tarafından hazırlanan "Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler" adlı raporda Kürtlerin yüzde 64,1'i bu topraklarda var olan dillerin de resmi dil

* Bu soruya 4 kişinin cevap vermemesi nedeniyle toplam sayı 196 olmuştur.

olabileceğini belirtmektedirler. Türklerin ise ancak yüzde 8,6'sı diğer dillerinde resmi dil sayılabileceği görüşüne katılmaktadır.

Bölgenin dil konusunda oldukça hassas olduğu görülmektedir. Kültürel kimliklerini yaşatabilmelerinin koşulu olan anadilin hukuksal açıdan korunması talebi bölgenin en önemli talepleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Kürt sorunun çözümünde resmi dil konusunda politikaların geliştirilmesi bir zorunluluk oluşturmaktadır. Diğer taraftan resmi dilin tüm etnik diller çerçevesinde düzenlenmesi halklar arasında gerilimi arttırıcı bir unsur olabilir. Bu nedenle sorunun çözümü için resmi dil Türkçe olmak üzere anadil kullanımının anayasal güvence altına alınması daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Örneğin İsyapanya'da İspanyolca kamusal dil olmak koşulu ile bölgesel dillerin kullanımı hukuksal güvenceye alınmıştır (Güzel, 2004; Özçer, 2006). Bu türden bir uygulama Kürt sorunun çözümünde önemli bir katkı sağlayacaktır.

Tablo 39: Kürt Sorunun Çözümü İçin Eğitim Dili Konusundaki Düşünce

	Sayı	Yüzde
Eğitim dili sadece Türkçe olmalı	4	2
Anadilde eğitim serbest olmalı	162	83,1
Derslerin seçmeli olarak anadilde verilmesi yeterlidir	29	14,9
Toplam	195**	100

Araştırmaya katılanların yüzde 83,1'i anadilde eğitimin serbest hale gelmesi gerektiğini düşünmektedir. Yüzde 14,9'u ise talep gelmesi durumunda bazı derslerin seçmeli olarak anadilde verilmesinin yeterli olacağını belirtmiştir.

SETA tarafından 2009 yılında Türkiye genelinde yapılan araştırmaya göre Kürt sorunun çözümü için Kürtçenin kullanımına yönelik yasakların kaldırılması Türkiye genelinde yüzde 44 ile olumlu değerlendirilirken yüzde 45,8 ile olumsuz değerlendirilmektedir. Bu durum Türkler ile Kürtler arasında şu şekilde dağılım göstermektedir; Türkler'in yüzde 37,2'si Kürtçe kullanımına yönelik yasakların

** Bu soruya 5 kişinin cevap vermemesi nedeniyle toplam sayı 195 olmuştur.

kaldırılmasına olumlu yaklaşırken yüzde 52,1 bu durumu olumsuz değerlendirmektedir. Kürtlerde ise bu oran olumlu yönde yüzde 78,2 iken olumsuz yönde yüzde 14,4 oranındadır (SETA, 2009: 100-101).

TESEV (2012)'in yapmış olduğu çalışmada ise Kürtlerin yüzde 73'ü, Türklerin ise yüzde 35'i yerel yönetimlerin anadilde eğitim konusunda yetkili olması gerektiğini düşünmektedir.

Bir etnik grubu oluşturan en önemli öge hiç kuşkusuz o grubun dilidir. Dil toplumların Kültürel ve sosyal yapısını belirleyen asli unsurlar arasında yer almaktadır. Anadilin korunup yeni nesillere aktarımının yolu ise eğitim ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle anadilde eğitim bölgenin en önemli talepleri arasında yer almaktadır. Anadile getirilen kısıtlama ve yasakların Kürt sorunun nedenleri arasında ilk sırada yer aldığı söylenebilir. Çözüm için seçmeli ders olarak Kürtçenin okutulmasının ise yeterli olamayacağı gözlemlenmektedir. Bu nedenle Kürt sorunun çözümü anadilde eğitim konusunda politikaların mutlaka geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada İspanya örneği Türkiye için önemli bir başlangıç noktası olabilir. İspanya'da uygulandığı şekliyle iki dilli bir eğitim sistemi oluşturulabilir. Kısaca bölge halkına anadilinde eğitim yapma imkânı vermek Kürt sorunun çözümünde önemli bir katkı sağlayacaktır.

Tablo 40: Kürt Sorunun Çözümü İçin Anayasada Kimlik Vurgusu

	Sayı	Yüzde
Anayasada sadece Türk kimliğine yer verilmelidir	9	4,6
Anayasada tüm etnik kimliklere yer verilmelidir	122	61,9
Anayasada hiçbir etnik kimliğe yer verilmemelidir	66	33,5
Toplam	197*	100

Araştırmaya katılanların, yüzde 61,9'u anyasada tüm etnik kimliklere yer verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yüzde 33,5'i ise hiçbir etnik kimliğe yer

* Bu soruya 3 kişinin cevap vermemesi nedeniyle toplam sayı 197 olmuştur.

verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

SETA'nın Türkiye genelinde yaptığı araştırmaya göre Kürt sorunun çözümü için Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınması kabul edilebilirmi sorusuna, Türkler'in yüzde 73,9'u hayır cevabını verirken, Kürtler'in yüzde 67,3'ü bu soruya evet cevabını vermiştir (SETA, 2009: 104).

BİGESAM (2011)'in araştırmasına göre ise Kürtlerin yüzde 30,2'si anayasada hiçbir etnik kimliğe yer verilmemesi gerektiğini düşünürken, yüzde 57,4'ü tüm etnik dillere yer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sadece Türklüğe yer verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı ise yüzde 12,4'tür. Türklerin ise yüzde 34,8'i anayasada hiçbir etnik kimliğe yer verilmemesi gerektiğini, yüzde 30,1'i tüm etnik kimliklere atıf yapılması gerektiğini belirtirken, yüzde 35'i sadece Türklüğe yer verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

TESEV (2012) tarafından yürütülen araştırmada Kürtlerin 71,6'sı anayasada tüm etnik kimliklere yer verilmesi gerektiğini düşünürken yüzde 13,1 hiçbir etnik kimliğe yer verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna karşın Türkerin yüzde 61,4'ü sadece Türk kimliğine yer verilmesi gerektiğini belirtirken yüzde 30,1'i tüm etnik kimliklere yer verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla bu konuda Türklerle Kürtlerin derin bir ayrılığa düştüğü söylenebilir.

Türkiye birçok etnik kimliği içinde barındırmaktadır. Buna rağmen yıllarca Kürt kimliği görmezden gelinmiş hatta inkâr edilmiştir. Bu inkâr politikası zaman zaman bölgeyi Türkleştirme çalışmalarına kadar varmıştır ki bunun sonucu olarak Kürt sorunu ortaya çıkmıştır. Hâlbuki demokrasilerin en önemli özelliği farklı kimliklerin bir arada yaşamasına imkân veren bir rejim olmasında yatmaktadır. Demokratik bir ülke olmak farklı kimlikleri dışlamamayı onları ülkenin bir zenginliği olarak görmeyi gerekli kılmaktadır. Bunun yolu da farklı kimliklerin hukuksal olarak tanınmasından ve güvence altına alınmasından geçmektedir. Dolayısıyla Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınması ve güvence altına alınması ülkenin bölünmesini değil farklılıkların bütünleşmesini sağlayacaktır. Kürt sorunun

ve terörün çözümü için Kürt kimliğinin hukuksal açıdan tanınması aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşmesine katkı sağlayacak bir hamle olacaktır.

Tablo 41: Kürt Sorunun Çözümü İçin Siyasi Partiler Yasası Kapsamında Seçim Barajı Konusundaki Düşünce

	Sayı	Yüzde
Seçim barajı tamamen kaldırılmalıdır	138	69
Seçim barajı yüzde 10'un altına düşürülmelidir	44	22
Seçim barajı mevcut durumda korunmalıdır	18	9
Toplam	200	100

Siyasi partiler yasasındaki düzenleme konusunda araştırmaya dâhil olan STK üyelerinin yüzde 69'u seçim barajının tamamen kaldırılması gerektiğini belirtirken, yüzde 22'si barajın yüzde 10'un altına indirilmesinin yeterli olacağını ifade etmektedir.

BİGESAM (2011)'in araştırmasına göre ise Kürtlerin yüzde 48,3'ü barajın düşürülmesi gerektiğini ifade ederken, yüzde 21,2'si barajın tamamen kaldırılması gerektiğini belirtmektedirler. Barajın aynen korunması gerektiğini düşünenlerin oranı ise yüzde 30,5'dir. Bu oranlar Türkler için barajın aynen korunmasını düşünenler yüzde 55,5, baraj düşürülmelidir yüzde 36,1 ve baraj tamamen kaldırılmalıdır diyenlerin oranı ise yüzde 8,4 şeklindedir.

Bu sonuçlar Kürtlerin yıllardır süregelen talepleriyle doğru orantılıdır. Örneğin İstanbul Kürt Enstitüsü eski başkanı Şefik Beyaz'a göre "siyasetin, yasal yollarla yapılabilmesi ve olağanlaşması için, ülke genelinde uygulanmakta olan seçim barajı, en alt seviyeye (%3) çekilmeli ve farklı siyasal eğilimlerin mecliste temsil edilmelerine olanak sağlanmalıdır" (Beyaz, 2002: 65). Bu talep Kürtler tarafından yoğun olarak dile getirilmektedir. Araştırma sonuçları da bunun barış sürecinin başarısı açısından dikkate alınması gereken önemli bir talep olduğunu göstermektedir.

Seçim barajının tamamen kaldırılmasa bile yüzde 10'un altına düşürülmesi bölgenin temsiliyetini güçlendirecek bir uygulama olacaktır. Demokrasinin en önemli yönünün farklılıkların siyasi alanda temsiliyeti olduğu düşünüldüğünde, seçim barajında yapılacak bir iyileştirmenin hem Türkiye'nin genelinin temsiliyetini hem de bölge halkının temsiliyetini güçlendireceği bir gerçektir. Terörzimin bir nedenin de legal alanda temsiliyetin engellenmesi olduğu düşünüldüğünde seçim barajındaki iyileştirmenin ya da tamamen kaldırmanın gerek Kürt sorunun gerekse terör sorunun çözümünde önemli bir fark yaratacağı söylenebilir.

Tablo 42: Siyasi Partilerin Kapatılmasına İlişkin Düşünce

	Sayı	Yüzde
Şiddeti açıkça savunan siyasi partiler TBMM kararıyla kapatılabilmelidir	66	33
Seçimlerden men edilme veya para cezası gibi daha hafif cezalar verilmelidir	24	12
Siyasi partiler hiç bir suretle kapatılmamalıdır	110	55
Toplam	200	100

Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin nasıl bir düzenleme getirilmesi gerekir sorusunu araştırmaya katılanların yüzde 55'i hiçbir suretle partilerin kapatılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Yüzde 33'ü ise şiddeti açıkça savunan siyasi partilerin TBMM kararıyla kapatılabileceğini, yüzde 12'si ise kapatılma yerine seçimlerden men edilme veya para cezası gibi daha hafif cezaların verilebileceğini belirtmektedirler.

Crenshaw (1981: 383-385)'a göre terörizmin nedenlerinden biri azınlıkların ya da alt-grupların legal siyasi alanda temsil edilmelerinin engellenmesidir. Legal siyasi alanda iktidara erişim olanakları tıkanan gruplar terörizme başvurabilmektedirler.

Hak taleplerini veya sorunları devlete iletebilecekleri siyasi bir alanın kaybı grupların legal siyasi alan dışında taleplerini iletme çabasını doğurabilmektedir. Böylece amaçlara ulaşmak için terörizm rasyonel bir yol olarak görülmeye başlanmaktadır. Bir toplumsal sorunun çözümü için ilk öncelikli yapılması gerekenin

sorunun nedenlerini ortadan kaldırmak olduğu düşünüldüğünde, Kürt halkının siyasi taleplerini/sorunlarını legal yollarla yürütebilmesinin önünün açılması önemli bir unsur olmaktadır.

2001 yılında siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran değişiklikler yapılmıştır. Örneğin Siyasal Partiler Kanunu'nun 98. Maddesinde Anayasa Mahkemesince bir siyasi partinin kapatılması için salt çoğunluk aranır ibaresi beşte üçü olarak değiştirilmiştir. Aynı zamanda çoğunlukla siyasi partilerin kapatılmasında dayanak gösterilen “odak olma” durumu Kanununun 103. Maddesinde yapılan değişiklikle sınırlandırılmıştır¹⁵. Ancak bu değişimlerin siyasi partilerin kapatılmasını bir ölçüde zorlaştırdığı söylenebilse de araştırma sonuçları taleplerin siyasi partilerin hiçbir suretle kapatılmaması yönünde olduğunu göstermektedir.

Tablo 43: Devlet Yapısına İlişkin Düşünce

	Sayı	Yüzde
Siyasi özerklik (Federasyon) oluşturulmalıdır	99	49,5
Üniter yapı aynen korunmalıdır	33	16,5
Güçlendirilmiş yerel yönetimlerin (İdari Özerklik) oluşturulması yeterlidir	68	34
Toplam	200	100

Araştırmaya katılanların yüzde 49,5'i Kürt sorunun çözümü için devlet yapısında siyasi özerkliğin (federasyon) oluşturulması gerektiğini ifade ederken, yüzde 34'ü güçlendirilmiş yerel yönetimlerin (idari özerklik) oluşturulmasının bu konuda yeterli olacağını söylemektedir. Üniter yapının aynen korunması gerektiğini düşünenlerin oranı ise yüzde 16,5'dir.

BİGESAM (2011)'ın Türkiye genelinde yapmış olduğu “Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler” adlı çalışmada Kürtlerin yüzde 39'u idari özerkliği, yüzde 22,2'si siyasi özerkliğin devlet yapılanmasında esas alınması gerektiğini ifade

¹⁵Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2820&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (erişim tarihi 20/04/2014).

ederken yüzde 38,8'si üniter devlet yapısının korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna karşın yüzde 71,2'si üniter devlet yapısının korunmasını, yüzde 17,2'si idari özerkliğin oluşturulmasını ve yüzde 3,6'sı siyasi özerkliğin esas alınmasını gerekli görmekte-dirler.

Siyasi özerklik Kürtler tarafından en sık dile getirilen unsurlardan biridir. Bir anlamda barışın sağlanması için olmazsa olmaz koşul olarak ortaya konmaktadır denilebilir.

Örneğin, Kemal Burkay, Oral Çalışlar (1993: 106-107) ile yaptığı görüşmede federalizm taleplerini şu şekilde dile getirmektedir; “Bence çözümü mevcut somut duruma göre bulmak gerekiyor, bir. İkincisi, bizim Federasyon tezimiz yeni değil. Biz partimiz kurulduğu günden beri bunu savunuyoruz. 1974 sonunda kurmuş-tuk partiyi. O günden bu yana biz çözüm için ya Kürtlerin ayrı kendi devletlerini kurması gerektiğini ya da federatif bir çözüm bulmamız gerektiğini savunuyoruz. Ve bizim partimiz federatif çözümün, ülke koşullarına göre daha gerçekçi olduğu kanısındadır”.

Bir diğer Kürt siyasetçi, Hatip Dicle ise özerklik konusunda şunları dile getirmektedir; “Demokratik özerklik projesinin, hem Türkiye siyasi-idari yapısının çağdaş bir örgüye kavuşacağını, hem de bu modelin Türkiye'deki Kürt sorunun çözümüne sağlam bir zemin oluşturacağını düşünüyoruz. Türkiye'yi 20-25 bölgeye ayıracak olan bu idari modelde, âdemi merkeziyetçilik işletilerek, birbiriyle yoğun bir şekilde sosyo-kültürel ve ekonomik ilişki içinde bulunan komşu illeri kapsayan ve il genel meclislerine benzer şekilde seçimle iş başına gelen bir bölgesel meclis, eğitim, sağlık, kültür, sosyal hizmetler, tarım, sanayi, denizcilik, imar, çevre, turizm, telekomünikasyon, sosyal güvenlik, kadın, gençlik ve spor gibi hizmet alanlarından sorumlu olacaktır. Merkezi hükümet; dışişleri, savunma ve maliye hizmetlerinin yürütülmesiyle görevlidir. Emniyet ve adalet hizmetlerindeki yetki paylaşımı ise bölge ve merkezi yönetimlerce birlikte kararlaştırılacaktır” (Tahmaz, 2009: 62).

Araştırma sonuçları da Kürt siyasetçi ve aydınlarının dile getirmiş oldukları

siyasi özerklik talepleri ile doğru orantılıdır. Barışın sağlanabilmesi için Kürtlerin büyük çoğunluğunun siyasi özerkliğin ya da en azından idari özerkliğin gerçekleştirilmesi gerekliliğine inanmış görünmektedirler.

Anadil dağılımı (Tablo 13) ile devlet yapısına ilişkin düşünce (Tablo 43) karşılaştırıldığında anadilini Kürtçe olarak belirtenlerin (150 kişi) yüzde 55,3'ü (83 kişi) çözüm için siyasi özerkliği (federasyon) talep etmektedir. Yüzde 34'ü (51 kişi) ise idari özerkliğin yeterli olduğunu ifade etmektedir. Anadilini Türkçe olarak ifade edenlerin (24 kişi) ise yüzde 58,3'ü (14 kişi) üniter yapının aynen korunması gerektiğini belirtmektedir. Yüzde 29,2'si (7 kişi) idari özerkliğin yeterli olduğunu söylemektedir.

Partilerin desteklenme durumu (Tablo 33) ile devlet yapısı hakkındaki düşünceler (Tablo 43) karşılaştırıldığında ise AKP'yi destekleyenlerin (52 kişi) yüzde 53,8'i (28 kişi) idari bir özerliğin yeterli olduğunu savunduğu görülmektedir. Yüzde 32,7'si (17 kişi) ise üniter yapının aynen korunması gerektiğini belirtmektedir. BDP'yi destekleyenlerin (113 kişi) yüzde 71,7'si (81 kişi) siyasi özerklik (federasyon) talep ederken yüzde 22,1'i (25 kişi) idari özerliğin yeterli görmektedir. Bu sonuçlara göre asgari ölçüde idari özerliğin her iki tarafta bir ölçüde desteklendiği söylenebilir. Bu açıdan yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin Kürt sorunun çözümünde önemli bir adım olacağı varsayılabilir.

Tablo 44: Bölge Ekonomisine Yönelik Düşünce

	Sayı	Yüzde
Devlet yatırımları arttırılmalı	85	42,5
Özel sektör yatırımları arttırılmalı	19	9,5
Bölgedeki sınır ticareti geliştirilmeli	6	3
Tarıma yönelik yatırımlar arttırılarak köye dönüş sağlanmalı	10	5
Bölgeye yönelik ekonomik pozitif ayrımcılık politikaları geliştirilmeli	80	40
Toplam	200	100

Öncelikli olarak bölge ekonomisinin geliştirilmesi için neler yapılması gerektiği sorusuna araştırmaya katılanların yüzde 42,5'i devlet yatırımlarının hızlandırılması ve artırılması gerektiği cevabını vermektedir. Yüzde 40'ı bölgeye yönelik ekonomik olarak pozitif ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Özel sektör yatırımlarının artırılması gerekliliğini düşünenler ise yüzde 9,5 oranındadır.

Ekonomik az gelişmişlik Kürt ve terör sorunun büyümesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Ekonomik az gelişmişlik bölgede işsizlik oranlarını arttırmıştır.

Örneğin Diyarbakır ilinde sanayinin gelişmemesi ve kırsal kesimin kente yoğun göçü nedeniyle işsizlik oldukça yüksektir. TÜİK verilerine göre 2012 yılı itibariyle işsizlik oranı yüzde 7,3'dür. Ayrıca 2011 yılında kişi başına gayri safi katma değer Şanlıurfa, Diyarbakır bölgesinde 7.179 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 15.500 TL olan Türkiye genelinin oldukça altında kalmaktadır. Üstelik Diyarbakır 2013 yılı itibariyle nüfusunun yüzde 56'sı 25 altı olan genç nüfusa sahip bir ildir¹⁶. Bu durum işsiz bir genç nüfusun yoğunluğuna işaret etmektedir. Böylesi bir ortam illegal örgütlerin eleman kazanmasını kolaylaştırabilmektedir. Bu nedenle Kürt sorununun ve terör sorununun çözümü bölgede ekonomik az gelişmişliği azaltmaktan geçmektedir. Devlet yatırımlarının bölgede artırılmasının yanı sıra özel sektörün de bölgeye yatırımlarının teşviki ekonomik az gelişmişliğin azaltılmasında önemli bir adım olacaktır.

Bunun yanı sıra bölgede kırsal kalkınmanın sağlanması gerekmektedir. Bölgede hayvancılık, tarım, arıcılık dokumacılık gibi alanların desteklenmesi gerekmektedir. Kırsal kalkınma aynı zamanda köye dönüşlerin de önünü açabilecek bir hamle olacaktır. Böylece zorunlu göçün ortaya çıkardığı kentsel yoksulluk bir ölçüde azaltılabilecektir.

¹⁶ <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (erişim tarihi: 14/02/2014)

Tablo 45: Kürt Halkının Mutlu Olması İçin Öncelikli Yapılması Gerekenlere Yönelik Düşünce

	Sayı	Yüzde
Bölgenin ekonomik sorunları ve işsizlik çözülmeli	30	15
Anayasada Kürt kimliği tanınmalı	55	27,5
Yerel özerk yönetimler olmalı	25	12,5
Kürtçe eğitim serbest hale getirilmeli	36	18
Liderlere, hapisanedeki, yurtdışındaki, dağdaki herkese af çıkarılmalı	32	16
Türk hükümeti geçmişte yapılanlar için Kürtlerden özür dilemeli	22	11
Toplam	200	100

Araştırmaya katılanlara Kürt halkının mutlu olması için hangi çalışmaların yapılması gerektiği sorusunda ilk sırayı yüzde 27,5 ile anayasada Kürt kimliğinin tanınması, ikinci sırayı yüzde 18 ile Kürtçe eğitimin serbest hale getirilmesi almaktadır. Üçüncü sırada ise yüzde 16 ile genel affın çıkarılması gerektiği düşüncesi gelmektedir.

Konda araştırmanın 2010 yılında Türkiye genelinde yaptığı araştırmaya göre Kürt halkının mutlu olması için ekonomik sorunların ve işsizliğin bölgede azaltılması gerektiğini belirtenlerin oranı yüzde 37,8 ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada yüzde 21 ile anayasada Kürt kimliğinin tanınması, üçüncü sırada yüzde 16,8 ile yerel yönetimlerin özerkliğinin oluşturulması yer almaktadır (Konda, 2011: 147).

Dolayısıyla, Türkiye genelinin öncelikleri ile bölgenin önceliklerinin farklılık gösterdiği söylenebilir. Türkiye genelinde ekonomik sorunlar çözüm için ilk öncelik olarak ortaya çıkarken, bölgede daha ağırlıklı olarak sosyal, siyasal ve kültürel talepler ön plana çıkartılmaktadır. Benzer durum sorunun nedenleri konusundaki ayrılıkta da görülebilir. Türkiye genelinde daha çok bölgenin az gelişmişliğine dayandırılan Kürt sorunun nedenleri, bölgede kültürel ve sosyal haklar etrafında odaklanmaktadır. Bu nedenle sorunun nedenlerine ilişkin farklılıklar çözüm konusunda da aynı farklılıkları ortaya çıkarmaktadır.

Ancak bu farklılıklara rağmen Kürt sorunun çok faktörlü bir sorun olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sorun ne tek başına ekonomik az gelişmişliğin ne de

Kültürel ve sosyal hakların engellenmesinin bir ürünüdür. Kürt sorunu bu iki unsur üzerinde şekillenmiştir. Bu nedenle sorunun çözümü için hem ekonomik az gelişmişliğin çözülmesi hem de sosyal, kültürel hakların düzenlenmesi gerekmektedir. Günümüze kadar uygulanan politikalar bölgenin sosyo-kültürel taleplerini görmezden gelerek ekonomik az gelişmişliğin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Ancak geline nokta bu bir çözüm olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan bölgenin az gelişmişliğinin çözülmeden Kürt sorununun halledilebileceği yanılgısına da düşmemek gerekmektedir. Örneğin bugün sıklıkla dile getirilen köye dönüşlerin sağlanmasına ilişkin talebin gerçekleştirilebilmesi ancak bölgedeki kırsal kalkınma ile mümkün olabilecektir.

Tablo 46: Çözüm Sürecinde STK'ların Rolü

	Sayı	Yüzde
Aktif Rol Almalılar	30	15
Başarılı	13	6,5
STK'lar Yeterince Ciddiye Alınmıyor	5	2,5
Yetersiz	152	76
Toplam	200	100

Çözüm süreci kapsamında STK'ların rolünü değerlendiren STK üyelerinin büyük çoğunluğu (yüzde 76) STK'ların çözüm sürecine yeterince dâhil olmadıklarını düşünmektedir. Yüzde 15'i ise daha aktif bir rol oynaması gerektiğini dile getirmektedir. STK'ları başarılı görenlerin oranı ise yüzde 6,5 ile sınırlı kalmaktadır.

Bir barış sürecinin başlayabilmesinin ve düzenli bir şekilde yürütülebilmesinin en önemli koşullarından biri sürece dâhil olacak muhatapların belirlenmesinden geçmektedir. Bu muhataplardan biri de STK'lardır (Fias, 2011: 44-45). STK'lar gerek halkın görüşlerini taraflara iletmede gerekse sürecin başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak yeni açılımlar geliştirmede önemli rol oynamaktadırlar.

Türkiye'de 2009 yılında başlayan barış sürecinde STK'lar birçok raporla sorunun nedenlerini ve çözümüne ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Ancak STK'ların görüşlerinin rapor düzeyinde kalması bir ölçüde sürece dâhil edilmedikleri

algısını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle STK'ların çözüm sürecinde daha etkin bir rol oynaması için gerekli politikaların oluşturulması gerekmektedir. Özellikle bölge STK'larının görüşleri bölgenin beklentilerini devlete iletmede büyük rol oynayacaktır.

2.2. Araştırmayla İlgili Hipotezlere Ait Çapraz Tablolar

Araştırmanın bu bölümünde birbirleriyle ilişkili olduğu düşünülen değişkenlere ait çapraz tablolar ve bu tabloların değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 47: Bireylerin Anadilini Günlük Yaşamında Kullanırken Engelle Karşılaşma Durumları ile PKK'yı Tanımlama Durumları

<i>Anadilin Günlük Kullanımında Engelle Karşılaşma</i>	<i>PKK'yı Tanımlama Durumu</i>		Toplam
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	
Evet	7,3	92,7	82 43,9
Hayır	54,3	45,7	105 56,1
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 45,467 \quad P= 0,000 \quad sd= 1$$

Araştırmada " H_1 : Bireylerin anadilini kullanırken engelle karşılaşma durumu ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır" hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 47), bireylerin anadilini kullanırken engelle karşılaşma durumları ile PKK'yı tanımlama durumları ($X^2= 45,467$ $P= 0,000 < 0,05$; H_1 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanlardan anadilini günlük yaşamlarında kullanırken engelle karşılaştıklarını ifade edenlerin yüzde 92,7'si PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır. Anadilini günlük yaşamda kullanırken her hangi bir engelle karşılaşmadıklarını dile getirenlerin yüzde 54,3'ü ise PKK'yı terör örgütü olarak

tanımlamaktadır.

Tablo 37’de Anayasada kesinlikle bulunması gereken unsur olarak anadilde eğitim hakkı yüzde 38,5 birinci sırada yer almaktadır. Dolayısıyla PKK’yı Kürt halkının temsilcisi olarak görenler bu sorunun çözümünün de anadilde eğitim hakkının verilmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Bu durum siyasal şiddetin temel bir hak olan anadilin kullanımının kısıtlanmasının PKK’ya yönelik sempatiyi arttırdığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle anadil kullanımına ilişkin kısıtlamalar zamanla PKK’ya yönelik bir taban desteğini de beraberinde getirmektedir. Kürt halkının uzun zamandır dile getirdiği bu siyasal talebin, meşru yollarla geri dönüşünün gerçekleşmemiş olması kaçınılmaz olarak PKK’yı güçlendirmektedir.

Bu doğrultuda terörün nedenleri arasında sosyal ve kültürel yoksunlukların önemine vurgu yapan yapısal yaklaşımın görüşleri ile anketin sonuçları uyumaktadır. Toplum içerisindeki gruplar arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel eşitsizliklerin terörün önemli nedenlerinden biri olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Mağdur edildikleri düşüncesi içerisinde olan gruplar, toplumun geneli ile eşit bir duruma gelebilmek için kolaylıkla terör yöntemine başvurabilmektedir (Crenshaw, 1981; Gurr, 2006). Anadilin kullanımının engellenmesi de Kürtler arasında bir mağduriyet hissi yaratmaktadır. Toplumun geneli ile aynı haklara sahip olabilme çabalarını legal yollarla yapabilecekleri ümidinin de yok olması bu kişilerin PKK’ya olan desteğini arttırabilmektedir.

Kısaca son dönemde gerçekleştirilen anadil kullanımına ilişkin iyileştirmelerin de (Kürtçe yayın yapan TV’nin açılması, köylere tekrar kürtçe isimlerin verilebilmesi vb) yeterli olmadığı söylenebilir. Bunun en büyük nedeni olarak anadilde eğitime yönelik kısıtlamalar gösterilebilir. Tablo 39 incelendiğinde Türkçe’nin yanı sıra diğer dillerde de eğitim yapılabilmesinin anayasal güvenceye alınmasını talep edenlerin oranı yüzde 83,1 görünmektedir. Bu durum açıkça Kürt sorunu ve terör sorunun çözümü için bölgenin en önemli talebinin anadilde eğitimin ve anadilin kullanımına yönelik tüm sınırlamaların kaldırılması olduğunu

göstermektedir.

Tablo 48: Bireylerin Kültürel Kimliklerini Özgür Bir Biçimde Yaşama Durumları ile PKK'yı Tanımlama Durumları

<i>Kültürel Kimliği Özgürce Yaşayabilme</i>	<i>PKK'yı Tanımlama Durumu</i>		
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	Toplam
Evet	46,6	53,4	103 55
Hayır	17,9	82,1	84 45
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 17,113 \quad P= 0,000 \quad sd= 1$$

Araştırmada “ H_2 : Bireylerin kültürel kimliklerini özgür bir biçimde yaşama durumları ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 48), bireylerin kültürel kimliklerini özgür bir biçimde yaşama durumları ile PKK'yı tanımlama durumları ($X^2= 17,113$ $P= 0,000 < 0,05$; H_2 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanlardan kültürel kimliğini özgür bir biçimde yaşayamadığını ifade edenlerin yüzde 82,1'i PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır. Kültürel kimliğini özgür biçimde yaşadıklarını dile getirenlerin yüzde 46,6'sı ise PKK'yı terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Tablo 40 incelendiğinde Kürt sorunun çözümü için kimliklerin anayasada tanınmasını talep edenlerin oranı yüzde 61,9'dur. Bu oran Kültürel kimliğin bölge halkı için önemli bir unsur olduğunun göstergesidir.

Konda'nın 2010 yılında Türkiye genelinde yapmış olduğu araştırmada Kürtlerin yüzde 49'u kimliğini özgürce yaşayamadığını ifade etmektedir (Konda, 2011: 105). Bu sonuçlar Kürt halkının kimlik konusunda kendini özgür

hissetmediğini göstermektedir. Dolayısıyla kimlik konusundaki kısıtlamalar PKK'ya olan sempatiyi de arttırabilmektedir.

Yapısal/siyasal yaklaşım tarafından azınlık ya da alt grupların eşitsiz politikalar sonucu bazı temel haklarına ulaşamamasının terörün önemli bir nedeni olduğu iddia edilmektedir. Bu yaklaşıma göre sosyal, ekonomik ve kültürel yoksunluklar bireyi şiddet içeren yollara yöneltebilmektedir. Özellikle bu hak yoksunluklarını dile getirebilecekleri bir siyasal kanalın olmayışı bu şiddet ortamına girilmesini dahada hızlandırmaktadır (Creshaw, 1981; Gurr, 2006).

Türkiye örneğinde bakıldığında özellikle anadilde eğitimin yanı sıra diğer kültürel haklardan yoksun olan Kürtlerin PKK'ya olan sempatisi artabilmektedir.

Ancak şunu belirtmek gerekirken bu yoksunluğun alt grubun tüm bireylerinde aynı etkiyi yaratacağı gibi bir genellemeye gitmek yanıltıcı olacaktır. Bu yoksunluk duygusunun yanı sıra şiddet eylemine yönelimi tetikleyen birçok sosyal ve psikolojik etmen bulunmaktadır. Bu nedenle bu türden kültürel yoksunlukların kesin bir ifadeyle bireyi teröre yönelteceği söylenmemekle birlikte, bu türden yoksunlukların bulunduğu ortamların terörü ortaya çıkarma olasılığının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 49: Kürtlerin Toplum Tarafından Ötekileştirildiği Algısı ile PKK'yı Tanımlama Durumları

<i>Toplum Tarafından Ötekileştirilme</i>	<i>PKK'yı Tanımlama Durumu</i>		
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	Toplam
Evet	13,1	86,9	122 65,2
Hayır	72,3	27,7	65 34,8
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 66,511 \quad P= 0,000 \quad sd= 1$$

Araştırmada “H₃: Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilme durumu ile

PKK'yi tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 49), Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilmeleri ile PKK'yi tanımlama durumları ($X^2= 66,511$ $P= 0,000 < 0,05$; H_3 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanlardan Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünenlerin yüzde 86,9'u PKK'yi gerilla/Kürt halkının temsilcisi, yüzde 13,1'i ise PKK'yi terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilmediğini düşünenlerin yüzde 72,3'ü PKK'yi terör örgütü olarak, yüzde 27,7'si de PKK'yi gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır.

Tablo 19 ve Tablo 20 birlikte incelendiğinde Türklerin yoğunlukta olduğu şehirlerde bulunduğunu belirtenlerin (yüzde 78,5) yarısına yakını (yüzde 41,4) bu şehirlerde kendilerini dışlanmış hissettiklerini belirtmektedirler.

Tablo 29 incelendiğinde katılanların yüzde 29'u yaşadığı yerdeki insanlardan kötü muamele gördüğünü ve yaşadığı yeri terk etmek zorunda bırakıldığını belirtmiştir. Bu oranlar bireylerin bizzat kendilerinin toplum tarafından dışlanmış hissettikleri durumları ortaya koyarken, bu oranlara diğer Kürtlerin de toplum tarafından dışlanmış olup olmadığı eklendiğinde oran artmaktadır.

Görelî yoksunluk teorisine göre, saldırgan davranışların bir nedeni de grupların ya da bireylerin toplum tarafından ötekileştirilerek soyo-politik eşitsizliğe maruz kalmalarıdır (Lia ve Skjølberg, 2004: 11). Toplum tarafından ötekileştirilen grup ve bireylerin terörizme olan sempatileri artabilmektedir. Özellikle ötekileştirilmenin sosyo-politik eşitsizliklerle ortaya çıktığı ortamlarda terörizmin ortaya çıkma olasılığı artmaktadır.

Türkiye örneğinde Kürt halkı uzun yıllarca yok sayılmış ve Kürt demek bile suç unsuru haline getirilmiştir. Yıllarca Kürtçe isim verilmesi, Kürtçe konuşmaları yasaklanmıştır. Birçok siyasi ve sosyal hakları görmezden gelinmiştir. Bunların sonucu olarak Kürt halkı kendini toplum ve devlet tarafından ötekileştirilmiş olarak görmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kürtlerin temsilcisi olduğu savını ortaya koyan

PKK bölge halkı tarafından sempati ile karşılanmaya başlamıştır. Bu hiç kuşkusuz terör için uygun bir ortam yaratabilmekte ve kendini davaya adanmış yeni kuşaklara kaynaklık edebilmektedir.

Tablo 50: Bireylerin Zorunlu Göç Durumu ile PKK'yı Tanımlama Durumu

Zorunlu Göç	PKK'yı Tanımlama Durumu		Toplam
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	
Evet	16,2	83,8	105 56,1
Hayır	56,1	43,9	82 43,9
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 32,823 \quad P= 0,000 \quad sd= 1$$

Araştırmada “ H_4 : Bireylerin zorunlu göç durumu ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 50), zorunlu göç durumu ile PKK'yı tanımlama durumları ($X^2= 32,823$ $P= 0,000 < 0,05$; H_4 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların ailesi ya da çevresinde zorunlu göçe maruz kalanların bulunduğunu belirtenlerin yüzde 83,8'i PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlarken yalnızca yüzde 16,2'si terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Ailesi ya da çevresinde zorunlu göçe maruz kalan olmadığını belirtenlerin ise yüzde 56,1 PKK'yı terör örgütü olarak tanımlamakta, yüzde 43,9'u ise gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır.

Sosyal değişimlerin yaşandığı dönemler terör olayların ortaya çıkmasında önemli bir etken olabilmektedir. Özellikle iç göçlerin yaşandığı dönemler terörizm için hassas bir ortam yaratabilmektedir. Göç sonrası yaşam alanlarından kopan bireyler farklı siyasal örgütlenmelere karşı daha hassas bir konuma gelmektedirler

(Gurr, 2006; Weinberg, 2006). Göç sonucu kentlerde kitlelerin belli bir çevrede yoğunlaşması ile oluşan gecekondulaşma ve gettolaşma uç ideolojilerin oluşmasında uygun ortamlar yaratmaktadır. Ayrıca iç göçe maruz kalmış gruplar ile toplumun diğer kesimleri arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizliğin üst seviyeye çıkmasına kaynaklık edebilmektedir. Dolayısıyla göç olgusu siyasal şiddeti besleyen bir kaynak olabilmektedir.

Türkiye'de özellikle metropol kentler (İstanbul, İzmir, Ankara vb.) iç göç sonucu gecekondulaşmanın en yoğun yaşandığı şehirlerdir. Bu kentlerde çarpık kentleşme ile birlikte insanların yaşam koşulları kötüleşmekte ve yabancılaşıma artmaktadır (Bölügiray, 2006). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden metropol batı illerine yaşanan göç sonrası, göç eden Kürt nüfusu gerek kültürel gerekse sosyal ve ekonomik anlamda var olan eşitsizlik ve yabancılaşıma olgusunu daha net bir şekilde algılar duruma gelmektedir.

Ancak, isteğe bağlı iç göç olayın yalnız bir yönünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra belkide daha vahim olan bir olgu ise zorunlu göç olgusudur. Zorunlu göç olgusu yukarıda dile getirilen yabancılaşıma ve eşitsizlik algısını daha üst seviyelere taşıyabilmektedir. Ayrıca zorunlu iç göç yalnız batı bölgelerindeki metropol kentlerini değil, Diyarbakır, Gaziantep gibi bölgenin büyük kentlerini de yoğun bir şekilde etkilemektedir. Çünkü 1990'lar boyunca yaşanan köy boşaltmalar sonucunda birçok aile batı illerinin yanı sıra bölge illerine göç etmek zorunda kalmıştır. Zaten ekonomik ve sosyal olarak zayıf olan bu kentlerin yeni gelen kitleleri taşıması daha zor olmaktadır. Örneğin Diyarbakır'da göç sonucu büyük gecekondulaşmalar ortaya çıkmış ve yoksulluk büyük oranda artmıştır.

TBMM'nin 14 Ocak 1998 yılı raporuna göre 1997 yılı itibari ile 3428 köy ve mezra güvenlik nedeniyle boşaltılmış ve 378.335 kişi bu nedenle zorunlu göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu rakamlar STK rakamlarında daha da artmakta ve zorunlu göçe maruz kalan kitlelerin sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Göçe hazırlıksız yakalanan kitlelerin göç sonrası karşı karşıya kaldıkları koşullar ise göç öncesi yaşam alanlarındaki koşullardan daha aşağıda kalabilmektedir. Göçmenlerin büyük

çoğunluğu gecekondü bölgelerine yerleşmektedirler. Bu kitleler arasında işsizlik ve yoksulluk yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Hiç kuşkusuz işsizlik ve yoksulluk bu kişileri sosyal ve psikolojik olarak da etkilemektedir.

Tablo 51: Geçmişte Yaşanan Olaylar Nedeniyle Kürtlerin Ezilmiş Olduğu Düşüncesi ile PKK'yı Tanımlama Durumları

<i>Geçmişte Yaşanan olaylar Nedeniyle Kürtlerin Ezilmiş Olduğu Algısı</i>	<i>PKK'yı Tanımlama Durumu</i>		
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	Toplam
Evet	20,7	79,3	150 80,2
Hayır	86,5	13,5	37 19,8
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 57,555 \quad P= 0,000 \quad sd= 1$$

Araştırmada “*H₅: Bireylerin geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduklarını düşünmeleri ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır*” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 51), bireylerin tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduklarını düşünme durumları ile PKK'yı tanımlama durumu ($X^2= 57,555$ $P= 0,000 < 0,05$; H_5 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanlardan geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğunu düşünenlerin yüzde 79,3'ü PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır. Buna karşın Kürtlerin geçmişteki olaylar nedeniyle ezilmiş olduğu düşüncesine katılmayanların yüzde 86,5'i PKK'yı terör örgütü olarak tanımlamaktadır.

Geçmişte yaşanan zafer veya yenilgi gibi olayların toplumsal gruplar üzerinde psikolojik etkileri bulunabilmektedir. Özellikle yenilgiler grup bireyleri üzerinde daha derin izler bırakabilmektedir. Volkan (2005)'a göre grupların güvensizlik hissi yaşadığı dönemlerde biz kimiz sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı ise

seçilmiş zafer ve seçilmiş örselenmeye başvurularak bulunmaya çalışılır. Seçilmiş zaferler grubun geçmişte yaşadığı zaferlere işaret ederek biz kimiz sorusuna yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Bu yolla gruba bağlılık ve güven duygusu canlandırılmak istenmektedir. Seçilmiş örselenme ise geçmiş dönemlerde yaşanan yenilgilere işaret etmektedir. Seçilmiş zaferden farklı olarak seçilmiş örselenmede geçmişteki bir olayın yalnız kuşaktan kuşağa aktarımı yoktur. Bireylere geçmişteki acı olayların onarım görevi de yüklenmektedir. Böylece grup içerisinde bir intikam ve ötekileştirme duygusu hâkim olmaktadır. Bir anlamda grup kendi kimliğini belirlemenin yanı sıra düşman kimliğini de belirlemiş olmaktadır.

Kısaca geçmişte yaşanan acı olaylar sonucu öç alma isteği, nefretin pekiştirilmesi gibi psikolojik öğeler terörizmin psikolojik öğelerini oluşturabilmektedir (Wilkinson, 2002b: 214).

PKK sorunu çerçevesinde özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan Şeyh Said İsyanı, Ağrı İsyanları ve Dersim Olayları sonrası devletin uyguladığı aşırı baskı ve şiddet yöntemi Kürt halkı içerisinde nefret psikolojisini ortaya çıkarmıştır. Bu gün itibari ile sıklıkla dile getirilen bu isyanlar sonucu Volkan (2005)'in ifadesiyle seçilmiş örselenme ortaya çıkarak Kürt halkının bu acıları onarım görevini üstlenmesine ve devlete karşı güvensizlik duygusunun artmasına yol açmıştır.

Araştırmaya katılanlardan geçmişteki bu olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğunu düşünenlerin büyük çoğunluğunun (yüzde 79) PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak görmesinin sebebi olarak bu psikolojik öğeler gösterilebilir. Bir anlamda PKK geçmişte yaşanan bu olayların öcünü alacak olan ve bu acıların onarımını sağlayacak olan temsilci olarak görülüyor olabilir. Dolayısıyla devletin geçmişte uyguladığı şiddet ve baskı sorunu çözmek bir yana daha da karamışlaşmasına yol açmıştır.

Tablo 52: Bireylerin Günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin Baskı Altında Olduğu Düşüncesi ile PKK'yı Tanımlama Durumları

<i>Baskı Altında Hissetme</i>	<i>PKK'yı Tanımlama Durumu</i>		
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	Toplam
Evet	9,6	90,4	125 66,8
Hayır	82,3	17,7	62 33,2
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 97,937 \quad P= 0,000 \quad sd= 1$$

Araştırmada “ H_6 : Bireylerin günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi ile PKK'yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 52), bireylerin günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi ile PKK'yı tanımlama durumları ($X^2= 97,937$ $P= 0,000 < 0,05$; H_6 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanlardan günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğunu düşünenlerin yüzde 90,4'ü PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır. Böyle bir baskının olmadığını düşünenlerin ise yüzde 82,3'ü PKK'yı terör örgütü olarak tanımlamaktadır.

Terörizm siyasal amaçlar doğrultusunda ortaya çıkan bir olgudur. Siyasal taleplerin devlet tarafında karşılığı bulunmadığı zaman gruplar terörizme başvurmayı tercih edebilmektedirler. Diğer bir ifadeyle siyasal olarak amaçlarına ulaşmaları mümkün olmadığı zaman terörizm bir tercih olarak ortaya çıkabilmektedir (Jerkins, 1975; Gurr, 1984; Harmon 2002). Legal siyasi alanda iktidara erişim olanakları tıkanan gruplar terörizme başvurabilmektedirler (Crenshaw, 1981).

Bu açıdan bakıldığında Kürtlere uygulanan sosyal ve siyasal baskılar Kürt grupları arasında belirli bir kesimin terörizmi bir tercih olarak belirlemesine kaynaklık ettiği söylenebilir. Özellikle devlet ile halk arasında bir bağlantı oluşturan

Kürt siyasal partilerinin kapatılması ve Kürt siyasetinin baskı yoluyla engellenmesi bu tercihin oluşmasında en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Siyasal olarak baskı altında olan Kürtler aynı zamanda, sosyal ve kültürel alanlarda da baskı altında kalmışlardır. Daha önce değinildiği gibi özellikle kültürel kimliklerini yaşama konusunda devletin uyguladığı baskı politikaları halk üzerinde devlete olan güveni azaltarak, PKK'ya olan sempatiyi arttırmıştır denilebilir.

Anket sonuçları Kürtlerin bu türden bir baskı hissettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla terörizmle mücadele kapsamında siyasal, sosyal ve kültürel hakların verilerek halk tabanında devlet tarafından baskıya uğradıkları hissini azaltılması çözüm için önemli unsurlardan biri olarak görünmektedir. Bu kapsamda bölge halkının talepleri arasında öncelikli olarak siyasi partilerin kapatılmaması (Tablo 42), seçim barajının kaldırılmaması (Tablo 41), Kürt kimliğinin anayasada tanınması (Tablo 40) ve anadilde eğitimin serbest hale gelmesi (Tablo 39) ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sosyal, siyasal ve kültürel taleplerin hızla değerlendirilmesi Kürt halkının yaşamış olduğu baskı algısını azaltacağı söylenebilir.

Tablo 53: Bireylerin Türkiye’de 30 Yıldır Süregelen Çatışmadan Zarar Görme Durumları ile PKK’yı Tanımlama Durumları

Çatışmadan Zarar Görme	PKK’yı Tanımlama Durumu		
	Terör Örgütü %	Gerilla/Kürt Halkının Temsilcisi %	Toplam
Evet	26,8	73,2	127 67,9
Hayır	48,3	51,7	60 32,1
Toplam	63 33,7	124 66,3	187 100

$$X^2= 8,480 \quad P= 0,003 \quad sd= 1$$

Araştırmada “*H₇: Bireylerin Türkiye’de 30 yıldır süregelen çatışmalardan zarar görme durumları ile PKK’yı tanımlama durumları arasında bir ilgi vardır*” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 53), bireylerin Türkiye’de 30 yıldır süregelen çatışmalardan zarar görme durumları

ile PKK'yı tanımlama durumları ($X^2= 8,480$ $P= 0,003 < 0,05$; H_7 Kabul) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Türkiye'de 30 yıldır süregelen çatışmalar nedeniyle bizzat bir zarar gördüğünü ifade edenlerin yüzde 73,2'si PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlamaktadır. Bizzat bir zarar görmediğini ifade edenlerin yüzde 51,7'si PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlarken, PKK'yı terör örgütü olarak tanımlayanların oranı yüzde 48,3'tür.

Crenshaw (1981: 385), terörizmi tetikleyen sosyal ve politik yoksunluklara mağruz kalan grupların, bu yoksunluklara karşı göstermiş olduğu tepkilere karşı devletin güvenlik güçlerinin uyguladığı baskı ve şiddetin terörü doğurabileceğini söylemektedir. Güvenlik güçleri tarafından uygulanan şiddet ve baskı sonucu alt grupların topluma aidiyet duyguları sarsılmakta ve teröre daha rahat başvurabilmektedirler.

Terör örgütlerini bastırmak için uygulanan güvenlik tedbirleri toplumun belirli kesimlerinde mağduriyet yaratabilmektedir. Dolayısıyla terörü bitirmek için gerçekleştirilen bu türden güvenlik tedbirleri amaçlanın tersine bir yol izleyebilmekte ve terör örgütlerinin geniş kitlelerin dikkatini çekmesine yol açabilmektedir (Byman, 1998: 150). Dolayısıyla güvenlik tedbirleri sonucu mağduriyete uğramış bu kesimler terörü haklı bir savaş olarak görmeye başlamakta ve terör örgütlerine olan sempati artmaktadır.

Türkiye'de 30 yılı aşkın süren çatışmalar sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanan güvenlik politikaları bölge halkı üzerinde büyük mağduriyetlere sebep olmuştur. Gerek güvenlik güçleri tarafından gerekse terör örgütü tarafından birçok köy yakılmış ve insanlar yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmış, binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bu gün sıklıkla dile getirilen Diyarbakır cezaevinde yaşanan işgence ve bölgenin acı bir gerçeği olan faili meçhul cinayetler sonucu halkın devlete olan güveni azalmış ve bölge halkı üzerinde derin yaralar açılmıştır. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun 23 Şubat 2013

tarihli “Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu”na göre, kamu görevlileri, polis ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ne mensup 7.918 kişi hayatını kaybetmiştir. Ölü ele geçirilen terörist sayısı ise 22.101 kişidir. Terör nedeniyle yaşamını yitiren 5.557 kişi ise sivillerden oluşmaktadır. Faili meçhul ve kayıpların sayısı ise toplamda 3.474 kişidir. Bunların 795’i kayıp 272’si ise polis gözetiminde kayıp olarak görünmektedir. 568’i ise devlet tarafından ölü olarak bulunan ve örgütle ilişkilendirilemeyen kişilerden oluşmaktadır. Her hangi bir örgüt tarafından ilişkilendirilen faili meçhul ve kayıpların sayısı ise 1.839 (PKK ile ilişkilendirilenlerin sayısı 1.535) kişidir. Aynı raporda dile getirilen İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) verilerine göre ise 1980-2011 yılları arasında toplam 2.872 faili meçhul cinayet işlenmiştir. 1.945 kişi ise yargısız infaz, dur ihtarına uymama, güvenlik kuvvetlerinin rasgele ateşi sonrası yaşamını yitirmiştir. Gözaltında veya cezaevlerinde öldürmeler/ölümler’in sayısı ise 1.147 kişidir. 940 kişi ise siyasi nedenlere zorla kaybedilen kişilerden oluşmaktadır.

Rakamların göstermiş olduğu durum oldukça vahimdir. Çatışmanın getirmiş olduğu bu ölümler ve kayıplar sonucunda bölgenin büyük bir psikolojik travma içerisinde olduğunu söylenebilir. Dolayısıyla bu psikolojik travma ve mağduriyet ile birlikte devlete olan güvenin azalarak, PKK’ya olan sempatinin artması kaçınılmazdır. Bunu araştırma verilerinde de görmek mümkün olmuştur.

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (yüzde 81) Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkmış olan isyanlar sonucunda devletin uygulamış olduğu güvenlik politikaları nedeniyle bölge halkının ezilmiş olduğu fikrindedir (Tablo 21).

Kısaca devletin uygulamış olduğu güvenlik politikaları bir anlamda ters bir etki yapabilmektedir. Bu türden baskı ve şiddet politikaları terör örgütünü elini kuvvetlendirmekte ve halk tabanından daha kuvvetli bir destek kazanmaktadır. Dolayısıyla bu türden mağduriyet psikolojisinin devlet tarafından giderilmesi gerekmektedir. Ancak geniş kitleleri etkileyen bu türden psikolojik travmaların bir anda halkın bilincinden silinmesi mümkün görünmemektedir. Tüm bunlara karşın bölge halkının sosyal ve kültürel hak taleplerinin giderilmesi, bir ölçüde bu

psikolojik yapıyı bozabilir. Devletin geçmişte yapılanlardan dolayı Kürt halkından özür dilemesi de devletin tekrar halkın güvenini kazanmasında etkili olabilir.

2.3. Lojistik Regresyon Analizi

Araştırmada STK üyelerinin PKK'yı tanımlama durumlarına etki eden faktörleri ve etki düzeylerini saptamak amacıyla lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde bağımlı değişken PKK'yı terör örgütü ya da gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak tanımlama durumu (terör örgütü= 0; gerilla/Kürt halkının temsilcisi= 1 olarak kodlanmıştır) olup bağımsız değişkenler ise cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir, medeni durum, bireylerin Diyarbakır'da yaşadıkları süre, anadilin kullanımında engelle karşılaşma durumu, kültürel kimliği özgür bir biçimde yaşayabilme durumu, Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi, zorunlu göç durumu, geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi, günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi, çatışmalardan zarar görme durumu, Abdullah Öcalan'a olan güven durumundan oluşmaktadır. Model, Forward Conditional yöntemi ile çalıştırılmıştır.

Tablo 54'de lojistik regresyon analizi sonuçları verilmektedir. Bu sonuçlara göre “anadilin kullanımında engelle karşılaşma”, “geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi” ve “Abdullah Öcalan'a olan güven durumu”nun modele anlamlı ölçüde katkı yaptığı görülmektedir. Diğer değişkenlerin ise istatistiksel olarak anlamlı katkı yapmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 54: PKK'yı Tanımlama Durumu Lojistik Regresyon Analizi

	P	Odds Oranı
Anadilin kullanımında engelle karşılaşma	0,024	7,077
Geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi	0,009	16,403
Abdullah Öcalan'a olan güven durumu	0,003	9,282
Cinsiyet	0,393	,459
Yaş	0,516	,814
Eğitim durumu	0,795	,859
Aylık gelir	0,665	1,348
Medeni durum	0,266	,534
Diyarbakır'da yaşadığı süre	0,204	,522
Kültürel kimliği özgür biçimde yaşama durumu	0,930	1,074
Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi	0,426	,493
Zorunlu göç durumu	0,868	,877
Günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi	0,142	3,130
Çatışmalardan zarar görme durumu	0,319	,475
Model Chi-Square=175,3; df=15; P=0,000 (P<0,05); Negelkerke R ² : 0,81; -2LL=79,674		

STK üyelerinin PKK'yı tanımlama durumuna ilişkin gerçekleştirilen lojistik regresyon analizi sonuçlarına göre (Tablo 54) bireylerin PKK'yı tanımlama durumlarına istatistiksel olarak anlamlı düzeyde (P<0,05) etkisi olan değişkenlerin sırasıyla, *anadil kullanımında engelle karşılaşma durumu*, *geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu düşüncesi* ve *Abdullah Öcalan'a olan güven durumu* olduğu anlaşılmıştır.

“Anadilinizi günlük yaşamınızda kullanırken engelle karşılaşıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplarda “hayır” oranı artıka PKK'yı terör örgütü olarak tanımlama ihtimali 7,077 kat artmaktadır. Buna göre anadilini kullanmada engelle

karşılaşmadığını belirtenler, engelle karşılaştığını belirtenlere göre yaklaşık 7 kat fazla oranda PKK'yı terör örgütü olarak tanımlamaktadır.

“Geçmişte yaşanmış olan olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğu görüşüne katılır mısınız?” sorusuna verilen cevabın “hayır” olma oranı arttıkça PKK'yı terör örgütü olarak tanımlama ihtimali 16,403 kat artmaktadır.

“Abdullah Öcalan'dan sizin düşüncenizde olmayan bir talep gelmesi durumunda bu talebi destekler misiniz?” sorusuna verilen cevabın “hayır” olma oranı arttıkça PKK'yı terör örgütü olarak tanımlama ihtimali 9,282 kat artmaktadır.

2.4. PKK'nın Nedenlerine İlişkin Algı Ölçeği

Ankete katılanların PKK'nın nedenlerine ilişkin algılarını ölçmek için literatürde yer alan çalışmalardan (Aras, Aydın ve diğ.; 2009; Bilgesam: 2009; Konda, 2011) yararlanılarak ve yeniden düzenlenerek 13 soruluk ölçek hazırlanmıştır. Ölçeğin yapılandırılmasında Likert türü seçilmiştir (5'li aralıkta 1: Hiç katılmıyorum, 2: Az katılıyorum, 3: Yarı yarıya katılıyorum, 4: Çoğuna katılıyorum, 5: Tamamına katılıyorum). Başlangıçta 14 değişkenden oluşan ölçek, pilot çalışması sonrası bir değişkenin ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğünün anlaşılması sebebiyle bu soru ölçekten çıkartılmış ve 13 değişken ile uygulamaya gidilmiştir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı “Cronbach Alpha” yaklaşık olarak 0,79 olarak bulunmuştur. Bu değer ($0,60 < \alpha < 0,80$) verilerin iç tutarlılığının oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 55'de ölçekte yer alan 13 değişken ve bu değişkenlerin ortalama değerleri yer almaktadır. Buna göre “ekonomik az gelişmişlik”, “eğitimdeki eksikler” ve “yabancı devletlerin kışkırtması” ifadeleri en düşük ortalama değeri almışlardır. En yüksek ortalamlar ise “OHAL uygulaması”, “zorunlu köy boşaltma”, “anadilde eğitimin yasaklanması” ve “Diyarbakır cezaevinde yaşananlar” ifadelerinde görülmektedir.

Tablo 55: PKK'nın Nedenleri

Siyasal Şiddetin Nedenleri	Ort.	α
Anadilde eğitimin yasaklanması	3,97	0,75
Kürtçenin yasaklanması	3,87	0,75
Seçim barajı	3,47	0,75
Kürt partilerin kapatılması	3,60	0,75
Geçmişteki isyanlara devletin tutumu	3,47	0,76
OHAL uygulaması	4,13	0,76
Köy koruculuğu	3,74	0,77
Zorunlu köy boşaltma	4,10	0,75
Türk milliyetçiliğinin artması	3,61	0,77
Diyarbakır cezaevinde yaşananlar	3,97	0,75
Ekonomik az gelişmişlik	3,33	0,80
Eğitimdeki eksiklikler	3,19	0,80
Yabancı devletlerin kışkırtması	2,93	0,84
Genel ortalama ve Croncbach Alpha	3.64	0,79

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını ölçmek amacıyla küresellik testi (Kaiser-Mayer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) ve Barlett's Test of Sphericity uygulanmıştır. Buna göre KMO: 0,851, Barlett's Test of Sphericity: 1849,422, df:78, P: 0,000 olarak gerçekleştirilmiştir. Bu değerler kabul edilebilir sınırlar içindedir (KMO değerinin 0,80 den büyük olması veri analizi için "çok iyi" değerlere sahip olduğunu göstermektedir (Sharma; 1996)). Faktör analizi uygulanırken "Varimax" (dik döndürme yöntemi) uygulanmıştır. Bu veriler doğrultusunda 13 değişkenin yüzde 73,07 ile 3 faktör grubu tarafından açıklandığı saptanmıştır.

Tablo 56: Faktör Analizi

Faktörler	FY	Özd.	Tfy.	Ort.
Sosyo-politik nedenler		3,60	27,75	3,67
Anadilde eğitimin yasaklanması	.838			
Kürtçenin yasaklanması	.828			
Seçim barajı	.826			
Kürt partilerin kapatılması	.736			
Geçmişteki isyanlara devletin tutumu	.538			
Güvenlik ve baskı		3,40	26,17	3,91
OHAL uygulaması	.826			
Köy koruculuğu	.764			
Zorunlu köy boşaltma	.758			
Türk milliyetçiliğinin arması	.754			
Diyarbakır cezaevinde yaşananlar	.604			
Resmi söylem		2,48	19,14	3,15
Ekonomik az gelişmişlik	.917			
Eğitimdeki eksiklikler	.882			
Yabancı devletlerin kışkırtması	.702			

KMO: 0,851, Barlett's Test of Sphericity: 1849,422; df:78; Sig.: ,000; Açıklanan Varyans: 73,07; Özd.: Özdeğer; TFY: Toplam Farkın Yüzdesi, Ort.: Ortalama

“Sosyo-politik nedenler” olarak isimlendirilen birinci faktör 5 değişkenle toplam farkın yüzde 27,75’ini, “Güvenlik ve baskı” olarak isimlendirilen ikinci faktör toplam farkın yüzde 26,17’sini ve “Resmi söylem” olarak isimlendirilen üçüncü faktör toplam farkın yüzde 19,14’ünü açıklamaktadır. Üç faktörün toplamının ise genel yapıyı yüzde 73,07 ile açıkladığı görülmektedir.

Tablo 57’de üç faktörün 8 değişkenle ilişkisini açıklayabilmek için uygulanan T Testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 57: PKK'nın Nedenlerine İlişkin T Testi

		F1: Sosyo-politik nedenler			F2: Güvenlik ve baskı			F3: Resmi söylem		
		Ort.	t	P	Ort.	t	P	Ort.	t	P
Anadil kullanımı	Evet	4.18	6,30	,000	4.28	2,58	,010	2.76	-3,37	,001
	Hayır	3.27			3.60			3.60		
Kültürel Kimlik	Evet	3.18	-10,0	,000	3.65	,543	,588	3.13	-,997	,320
	Hayır	4.25			4.05			3.15		
Ötekileştirme	Evet	3.97	4.04	,000	4.34	8.27	,000	2.71	-5.24	,000
	Hayır	3.07			3.18			3.91		
Zorunlu Göç	Evet	3.90	2.85	,005	4.20	3.25	,001	2.74	-5,03	,000
	Hayır	3.37			3.52			3.66		
Baskı	Evet	4,01	5,82	,000	4,30	6,33	,000	2,75	-6,21	,000
	Hayır	2,97			3,06			4,00		
Çatışmadan Zarar görme	Evet	3,75	1,56	,120	4,01	,700	,485	2,94	-3,47	,001
	Hayır	3,51			3,69			3,56		
PKK'yı Tanımlama	Terör	2,92	-6,56	,000	2,97	-6,67	,000	4,10	7,22	,000
	Gerilla	4,03			4,36			2,71		
Öcalan'a Güven	Evet	3,82	,520	,604	4,35	5,57	,000	2,62	-5,65	,000
	Hayır	3,53			3,49			3,60		

T testi sonuçlarına göre bireylerin anadil kullanımında engelle karşılaştıkları düşüncesinin her üç faktör üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır (Faktör 1 için P: 0,000<0,05; Faktör 2 için P: 0,010<0,05; Faktör 3 için P: 0,001<0,05). Günlük yaşamlarında anadillerini kullanırken engellerle karşılaştıklarını belirten bireylerin, böyle bir engelle karşılaşmadıklarını belirtenlere oranla PKK'nın nedenlerini açıklamada sosyo-politik nedenler ile güvenlik ve baskı nedenlerini daha çok benimsedikleri görülmektedir. Faktör 1 için anadilini kullanmada engelle karşılaştıklarını söyleyenlerin ortalama değeri 4,18, Faktör 2 için bu değer 4,28 iken, anadil kullanmada her hangi bir engelle karşılaşmadıklarını belirtenlerin oranları sırasıyla 3,27 ve 3,60'dır. Resmi söylem (Faktör 3) ise ilk iki faktörden farklı olarak anadil kullanımında engelle karşılaşma durumu ile negatif yönde bir ilişki içindedir (t: -3,37). Anadilde engelle karşılaştıklarını belirtenlerin ortalama değeri 2,76 iken bu oran engelle karşılaşmadıklarını belirtenlerde 3,60'a çıkmaktadır. Dolayısıyla anadilde eğitimde engelle karşılaşmayan kişilerin PKK'nın nedenlerini daha çok

resmi söylem çerçevesinde değerlendirdikleri söylenebilir.

Bireylerin kültürel kimliklerini özgür bir biçimde yaşayamadıkları düşüncesinin ise faktör 1 üzerinde etkili olduğu görülürken diğer iki faktör üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır (Faktör 1 için $P: 0,000 < 0,05$; Faktör 2 için $P: 0,588 > 0,05$; Faktör 3 için $P: 0,320 > 0,05$). Faktör 1 için kültürel kimliklerini özgür biçimde yaşayamadıklarını belirtenlerin ortalama değeri 4,25 iken, bu oran kültürel kimliklerini özgür biçimde yaşayabildiklerini belirtenler için 3,18'e düşmektedir. Bu noktada ilginç olan durum faktör 1 için anlamlı olan ilişkinin diğer iki değişkende bulunamamış olmasıdır. Bunun nedeni olarak son dönemde gerçekleştirilen iyileştirmelerle birlikte kültürel kimliğini özgür biçimde yaşama yönelik yasakçı yapının büyük ölçüde ortadan kaldırılması gösterilebilir.

Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi ile PKK'nın nedenlerine yönelik düşünce arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (Faktör 1 için $P: 0,000 < 0,05$; Faktör 2 için $P: 0,000 < 0,05$; Faktör 3 için $P: 0,000 < 0,05$). Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünenlerin, bu türden bir ötekileştirmenin olmadığını düşünenlere oranla sosyal-politik nedenlerle güvenlik ve baskı nedenlerini daha çok benimsedikleri görülmektedir. Faktör 1 için Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünenlerin ortalama oranı 3,97, faktör 2 için bu oran 4,38'tür. Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirilmediğini düşünenlerin oranı ise sırasıyla faktör 1 için 3,07, faktör 2 için 3,18'dir. Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi ile resmi söylem arasındaki ilişki ise negatif düzeydedir ($t: -5,24$). Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünenlerin faktör 3 için ortalama değeri 2,71 iken ötekileştirmenin bulunmadığını düşünenlerin oranı 3,91'dir.

T testi sonuçlarına göre bireylerin aile veya çevresinde zorunlu göçe maruz kalmış kişilerin bulunması durumunun her üç faktör üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır (Faktör 1 için $P: 0,005 < 0,05$; Faktör 2 için $P: 0,001 < 0,05$; Faktör 3 için $P: 0,000 < 0,05$). Aile veya çevresinde zorunlu göçe maruz kalan kişilerin bulunduğunu belirten bireylerin, çevresinde ve ailesinde zorunlu göçe maruz kalmış

kişilerin bulunmadığını belirtenlere oranla PKK'nın nedenlerini açıklamada sosyo-politik nedenler ile güvenlik ve baskı nedenlerini daha çok benimsedikleri görülmektedir. Faktör 1 için ailesinde ve çevresinde zorunlu göçe maruz kalmış kişilerin bulunduğunu söyleyenlerin ortalama değeri 3,90, Faktör 2 için bu değer 4,20 iken, aile ve çevresinde zorunlu göçe maruz kalan kişilerin bulunmadığını belirtenlerin oranları sırasıyla 3,37 ve 3,52'dir. Resmi söylem (Faktör 3) ise ilk iki faktörden farklı olarak zorunlu göçe maruz kalma durumu ile negatif yönde bir ilişki içindedir (t: -5,03). Aile ve çevresinde zorunlu göçe maruz kalan kişilerin ortalama değeri 2,74 iken bu oran zorunlu göçe maruz kişilerin bulunmadığını belirtenlerde 3,66'a çıkmaktadır. Dolayısıyla ailesinde ve çevresinde zorunlu göçe maruz kalan kişilerin resmi söylemi benimsemedikleri söylenebilir.

Bireylerin çatışmadan zarar görme durumları ile faktör 1 ve faktör 2 arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasına karşın faktör 3 ile anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Faktör 1 için P: 0,120>0,05; Faktör 2 için P: 0,485>0,05; Faktör 3 için P: 0,001<0,05). Faktör 1 ve Faktör 2 için istatistiksel olarak anlamsal bir ilişki bulunmamasına rağmen çatışmadan zarar gördüğünü belirtenlerin PKK'nın nedenlerini sosyal-politik ve güvenlik ölçekli ele aldığı söylenebilir. Bu kapsamda zorunlu göç nedeniyle zarar gördüğünü söyleyenlerin ortalama değeri Faktör 1 için 3,75, Faktör 2 için bu değer 4,01 iken, zarar görmediğini belirtenlerin oranları sırasıyla 3,51 ve 3,69'dur. Resmi söylem (Faktör 3) kapsamında ise çatışmadan zarar gördüğünü belirtenlerin ortalama değeri 2,94 iken bu oran zarar görmediğini belirtenlerde 3,56'ya çıkmaktadır.

Bireylerin PKK'yı tanımlama durumlarının her üç faktör üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır (Faktör 1 için P: 0,000<0,05; Faktör 2 için P: 0,000<0,05; Faktör 3 için P: 0,000<0,05). PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak belirtenlerin, PKK'yı terör örgütü olarak belirtenlere oranla PKK'nın nedenlerini açıklamada sosyo-politik nedenler ile güvenlik ve baskı nedenlerini daha çok benimsedikleri görülmektedir. Faktör 1 için PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak belirtenlerin ortalama değeri 4,03, Faktör 2 için bu değer 4,36 iken, PKK'yı

terör örgütü olarak belirtenlerin oranları sırasıyla 2,92 ve 2,97'dir. Faktör 3 kapsamında PKK'yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak belirtenlerin ortalama değeri 2,71 iken bu oran PKK'yı terör örgütü olarak belirtenlerde 4,10'a çıkmaktadır.

T testi sonuçlarına göre bireylerin çözüm süreci kapsamında Abdullah Öcalan'dan gelebilecek herhangi bir teklifi sorgusuz kabul etme durumları ile faktör 1 arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmazken, faktör 2 ve faktör 3 arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir (Faktör 1 için $P: 0,604 > 0,05$; Faktör 2 için $P: 0,000 < 0,05$; Faktör 3 için $P: 0,000 < 0,05$). Faktör 1 (istatistiksel olarak anlamsal bir ilişki bulunmamasına rağmen) ve faktör 2 için Öcalan'dan gelebilecek herhangi bir öneriyi sorgusuz kabul edebileceğini belirtenlerin siyasal şiddetin nedenlerini sosyal-politik ve güvenlik ölçekli ele aldığı söylenebilir. Bu kapsamda Öcalan'dan gelebilecek herhangi bir teklifi kabul edeceklerini söyleyenlerin ortalama değeri Faktör 1 için 3,82, Faktör 2 için bu değer 4,35 iken, böyle bir teklifi kabul etmeyeceklerini belirtenlerin oranları sırasıyla 3,53 ve 3,49'dur. Resmi söylem (Faktör 3) kapsamında ise Öcalan'dan gelebilecek herhangi bir teklifi benimseyeceklerini belirtenlerin ortalama değeri 2,62 iken bu oran böyle bir teklifi benimsemeyeceklerini belirtenlerde 3,60'a çıkmaktadır.

Kısaca terörizmin nedenlerine ilişkin yapısal/siyasal yaklaşımlarda sosyal-politik eşitsizliklerin terörün en önemli nedenleri olduğu iddia edilmektedir. Toplum içerisindeki alt grupların, toplumun geneli ile aynı haklara sahip olmamaları sonucunda terörizme uygun bir ortam yaratabilmektedir. Bunun yanı sıra legal siyal alanda temsil edilmelerinin önün tıkanması bu alt grupların terörizme yönelmelerini hızlandıran bir unsur olabilmektedir (Crenshaw, 1981; Lia ve Skjølberg, 2004; Gurr, 2006). Araştırma sonuçları da bunu doğrular nitelikte olup, terörün nedenlerine ilişkin algının kişilerin sosyal, siyasal ve kültürel anlamda engellenmişlik ve baskı hissinden etkilendiğini göstermektedir.

Bu türden yoksunluklara ek olarak terörizmin nedenleri arasında gösterilen diğer bir olgu da terörizme karşı devletin güvenlik güçlerinin uygulamalarının ters bir etki göstermesidir. Güvenlik güçleri tarafından uygulanan şiddet ve baskı söz

konusu azınlık ya da alt-grubu toplumdan tamamen koparmakta ve terörizme başvurmalarını tetikleyebilmektedir (Crenshaw, 1981). Çatışmadan zarar gördüğünü belirtenlerin ve zorunlu göç nedeniyle Kürt halkının mağdur edildiğini düşünenlerin PKK'nın nedenlerini bu kapsamda sosyal-politik ve güvenlik ölçekli değerlendirdikleri söylenebilir.

Bağımsız değişkenler arasında yer alan anadil kullanımında engelle karşılaşma durumu, kültürel kimliğin özgürce yaşama durumu, Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiği düşüncesi, zorunlu göç durumu, Kürtlerin baskı altında olduğu düşüncesi ve bireylerin çatışmadan zarar görme durumu aynı zamanda Kürt sorunun nedenlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kürt sorunu meydana getiren nedenlerin PKK'nın nedenleri olarak da görüldüğü söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada bölgenin terör ve Kürt sorunu algısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla halkın sesi olma özelliği taşıdığı düşünülen STK'lar araştırmanın inceleme alanını oluşturmaktadır. Araştırma için bölgenin en etkin ili olan Diyarbakır ili seçilmiş ve toplam 22 STK'da 200 yönetim kurulu üyesi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada “çatışmadan zarar görme”, “baskı altında hissetme”, “geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle ezilmişlik hissi”, “toplum tarafından ötekileştirilme”, “zorunlu göç”, “kültürel kimliği özgürce yaşayamama”, “anadilin günlük kullanımında engelle karşılaşma” değişkenlerinin PKK'yı tanımlama durumlarını etkilediği sonucuna varılmıştır. Çatışmadan zarar gören, doğrudan ya da dolaylı olarak zorunlu göçe maruz kalan, Kürt halkının baskı altında olduğunu, ötekileştirildiğini ve geçmiş dönemelerde yaşanan olaylar nedeniyle ezilmiş olduğunu düşünen, kültürel kimliğini özgürce yaşamada ve anadilini günlük kullanımında engelle karşılaştığını hisseden bireyler PKK'yı Gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak görmektedirler.

Yine 13 değişkenden oluşan faktör analizi sonuçlarına (Tablo 56) uygulanan T testi analizinin sonuçları (Tablo 57) PKK'nın nedenlerine dair algıları ezilmişlik, ötekileştirilmiş ve baskı hissinin, zorunlu göç durumu ile anadilin kullanımında engellerle karşılaşma durumunun etkilediğini göstermektedir. Ezilmiş, ötekileştirilmiş ve baskı hissi yaşamadığını, zorunlu göçe maruz kalmadığını, kültürel kimliğini özgür bir biçimde yaşayabildiğini ve anadilini kullanmada engellerle karşılaşmadığını belirtenler PKK'nın nedenlerini daha çok yabancı devletlerin kışkırtmasına, eğitimdeki eksikliklere ve ekonomik az gelişmişliğe (resmi söylem) bağlamaktadır. Ezilmiş, ötekileştirilmiş ve baskı altında olduğunu düşünen, zorunlu göçe maruz kaldığını, kültürel kimliğini özgür bir biçimde yaşayamadığını ve anadilini günlük yaşamda kullanırken engellerle karşılaştığını belirtenlerin ise PKK'nın nedenlerini daha çok sosyo-politik nedenlerle, güvenlik nedenlerine dayandırdığı görülmektedir.

Terörün nedenlerine ilişkin yapılmış olan kuramsal tartışmalar kapsamında Türkiye örneği incelendiğinde Crenshaw (1981)'in ortaya koyduğu terörün “ön koşulları” ve “süreci hızlandırıcı nedenler” ayrımının PKK örneğinde de geçerliliğini koruduğu gözlenmiştir. Ön koşullar olarak Jön Türk'lerle başlayan Türk milliyetçiliğine karşı cevap niteliğinde ortaya çıkan Kürt milliyetçiliğinin artması gösterilebilir. Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarından itibaren uygulanan bölgeye yönelik Türkleştirme faaliyetleri ve Şeyh Said İsyanı, Ağrı İsyanları ve Dersim Olayları sonrasında uygulanan baskı politikaları Kürt milliyetçiliğinin artmasına yol açtığı gibi Kürt halkı üzerinde günümüze kadar yansıyan bir mağduriyet hissini de ortaya çıkarmıştır. Bu Kürt milliyetçiliği 1950 sonrası daha rahat bir şekilde örgütlenebilmiş ve Kürt tabanında sesini duyurabilme olanağına kavuşmuştur. Ancak Kürt legal örgütlenmeleri sık sık baskı ve kapatılmayla karşı karşıya kalmıştır. Legal örgütlenmelerin önünün tıkanması kişilerin illegal örgütlenmelere kaymasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle artan milliyetçilik legal örgütlenmelerin kısıtlanmasıyla birlikte radikalleşmeye başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye dışındaki gelişmelerde milliyetçiliğin artmasında önemli sebepler arasında yer almaktadır. Bunların en çok bilineni 1961 Eylül'ünde Barzani'nin Irak'ta otonomi talebi ile başlatmış olduğu ayaklanmadır. Kürt hareketi 1960 sonrası Barzani ayaklanmasından etkilenerek demokrasi taleplerini daha yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır. 1970'ler ise Kürt hareketinde yeni bir uluslararası söylemi ortaya çıkarmıştır. Bu söylem Marksist ideolojidir. 1971 devrimi sonrası örgütlenmelere yönelik baskının artması ve sıkıyönetimin getirmiş olduğu demokratik olmayan yapı demokrasi taleplerinin yönünü değiştirmiş ve Marksist söylemin gücünü arttırarak Türkiye'nin sömürgeci olduğu tezinin Kürt tabanında artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 1960'lardaki demokratik talepler 1970'lerde ayrılıkçı temellere dayanmaya başlamıştır. 1980 sonrası artan baskı politikaları ise “süreci hızlandıran” nedenleri ortaya çıkarmıştır. Siyasal partilerin kapatılması, ekonomik olarak gerileme, Kürt dili ve kültürüne yönelik baskıcı uygulamalar Kürt halkının PKK'ya olan desteğini arttırarak, terörün tek çözüm olduğu inancının yayılmasına neden olmuştur. Özellikle bölgede PKK ile mücadele kapsamında uygulanan OHAL, zorunlu göç gibi politikalar, faili meşhul cinayetler ve bazen güvenlik güçlerinin bölge halkı üzerindeki baskısı “süreci

hızlandırır” en önemli unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

Bu durum terörün en önde gelen nedeninin azınlıklara yönelik uygulanan baskı ve eşitsizliğin olduğunu savunan (Creshaw, 1981; Gurr, 2006) yapısal/siyasal yaklaşımın Türkiye örneğinde karşılığını bulduğunu göstermektedir. Türkiye örneğinde özellikle legal örgütlenmelere uygulanan baskının PKK'nın oluşmasında etkili olduğu görülmektedir. Türkiye Gupta (2005)'nin ileri sürdüğü şekliyle nispeten örgütlenmelerin ortaya çıkabildiği ama zaman zaman baskının da kendini hissettirdiği bir siyasal yapıya sahip olması sonucu teröre ortam hazırlamıştır.

Son olarak yapısal/siyasal analiz kapsamında dile getirilen sosyal değişimlerin yaşandığı ve ekonomik bunalımın arttığı dönemlerin terörizme neden olabileceği tezi (Weinberg, 2006) Türkiye özelinde de görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan modernleşme çabaları siyasal ve toplumsal alanda kaygan bir zemin yarattığı gibi zaman zaman geleneksel kültürün de tepkisini çekmiştir. Bu özellikle aşiret kültürüne sahip olan Kürt toplumunda isyanlarda kendini göstermiştir. Aynı zamanda ekonomik buhranın ve sosyal problemlerin yoğun yaşandığı dönemler PKK terörün kuvvetlenmesine neden olabilmıştır. Bu gün terörün en çok yansıdığı Güneydoğu illerindeki ekonomik az gelişmişlik ve yoksulluk sonucu PKK'ya olan destek daha kuvvetli olabilmektedir.

Yapısal siyasal yaklaşım kadar gerek psikolojik gerekse örgütsel yaklaşımların da Türkiye örneğinde karşılığı bulunduğu söylenebilir. Terör örgütleri ve destekleyenler eylemleri meşru gösterme açısından “nefretin pekiştirilmesi”, “öç alma isteği”, “seçilmiş örselenme”, “ötekileştirme”, “dışlaştırma” gibi psikolojik eğilimler gösterebilmektedirler (Post, 1998; Wilkinson 2002b; Volkan; 2005). Daha önce belirtildiği gibi geçmişte yaşananlar nedeniyle Kürt halkı da benzer mağduriyet psikolojisi taşıyabilmektedir. Ankete katılanların çoğunluğu kendileri adına bir baskı ve ötekileştirme hissetmemelerine (Tablo 20) rağmen, Kürtlerin geçmiş dönemde yaşananlar nedeniyle ezilmiş olduğunu düşünenlerin (Tablo 21) oranı daha yüksek çıkmaktadır. Aynı zamanda Kürtlerin zorunlu göç nedeniyle mağdur edildiği düşüncesinde olanların oranı oldukça yüksek görünmektedir (Tablo 18). Bu sonuçlar

açıkça Kürtlerin mağduriyet hissi taşıdıklarını göstermektedir.

Örgütsel yaklaşımlar açısından ise özellikle “rasyonel seçim kuramı” PKK örneğinde dikkat çeken bir yaklaşım sunmaktadır. Rasyonel seçim kuramının iddia ettiği, terörün rasyonel bir seçim olduğu tezi (Klosko, Muller ve Opp, 1987; Eager, 2008), ankete katılanların büyük çoğunluğunun PKK’yı gerilla/Kürt halkının temsilcisi olarak görmelerinde vücut bulmaktadır (Tablo 27). PKK’nın nedenlerine ilişkin faktör analizi sosyo-politik baskıların ve güvenlik uygulamalarının PKK’nın en önemli nedenleri olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu bir anlamda PKK’nın başka bir seçeneği olmaması nedeniyle silahlı mücadele yöntemini seçtiği anlamı taşımaktadır. Örgütsel açıklama bağlamında ankete dâhil olanların yarısına yakınının Abdullah Öcalan’ın kendi düşüncelerinde olmayan bir talebi dahi destekleyeceklerini belirtmeleri de (Tablo 36) örgüte bağlılık anlamında önemli bir sonuç olarak görülebilir.

Kısaca çalışmada Kürt sorunun ve PKK’nın en önemli üç nedeni olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi Kürtlerin kültürel ve sosyal haklarının kısıtlanmasıdır. Anadildeki kısıtlamalarla kültürel kimliğin özgürce yaşanmasının engellenmesi burada ön plana çıkmaktadır. Kürt sorunu ve PKK’nın ikinci nedeni de devletin güvenlik politikaları üzerinden bölgede uygulamış olduğu sert politikalar. OHAL, zorunlu göç ve Diyarbakır cezaevinde yaşananlar buna örnek gösterilebilir. Aynı şekilde Şeyh Said İsyanı sonrası uygulamaya konulan Şark Islahat Planı ve Takriri Sukun kanunu bu kapsamda ele alınabilir. Kürt sorunu ve terörün üçüncü nedeni ise legal örgütlenmelerin önün kaptılması olmuştur. Siyasi partilerin sık sık kapatılması buna ilk örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan legal sivil örgütlenmelerinin önün tıkanması da en az siyasi partilerin kapatılması kadar Kürt sorunun oluşumuna kaynaklık etmiştir. Özellikle 1960-1978 arasında belli bir artış gösteren sivil örgütlenmelerin 1978 sonrası baskıyla karşılaşması PKK gibi illegal örgütlenmelerin önünü açmıştır. Jön Türkler döneminde başlayan Kürt milliyetçi legal örgütlenmelerin sık sık kapatılması sonrası Kürt milliyetçiliği radikalleşerek, 1980 sonrası PKK’nın eylemleri ile ayrılıkçılığı destekler konuma gelmiştir.

Ancak çözüm noktasında bölgenin iyimser bir düşünce içinde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda son dönemde atılan adımların bölge üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 30'da görüleceği üzere araştırmaya katılanların yüzde 72,1'i devam eden süreç sonucunda PKK'nın tamamen silah bırakacağına inandığını belirtmektedir. Ancak bu iyimser havanın kaybedilmemesi gerekmektedir. Çözüme yönelik bu fırsat kaçırılmamalı ve bu yolda hızla gerekli adımlar atılmalıdır.

Bu kapsamda gerek Kürt sorunun çözümü ve gerekse terör sorunun çözümü için var olan sistem kanallarının önünün açılması ilk zorunluluk olarak görülmektedir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu da (yüzde 69) siyasal haklar kapsamında seçim barajının kaldırılması gerektiği düşüncesindedir (Tablo 41). Aynı şekilde siyasi partilerin hiçbir suretle kapatılmaması gerektiği düşünenlerin veya para cezası gibi daha hafif cezaların verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı (yüzde 77) oldukça yüksektir (Tablo 42).

Çözüm konusunda politik kanalların açılmasının yanı sıra hali hazırda var olan sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel taleplerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında katılanlara yöneltilen anayasada kesinlikle yer alması gereken unsurlar nelerdir sorusuna araştırmaya katılanlarca ilk unsur olarak anadilde eğitim hakkı (yüzde 38,5), ikinci olarak demokrasi (yüzde 21,1) ve üçüncü olarak etnik kimliklerin güvenceye alınması (yüzde 20) olarak belirtilmiştir (Tablo 37). Bu sonuçlar Kürtlerin özellikle eşitlik taleplerinin devlet tarafından karşılık bulması sonucunda var olan mağduriyet hissini bir ölçüde giderilebileceğini göstermektedir.

Ekonomik talepler konusunda ise bölgeye yönelik devlet yatırımlarının artırılması (yüzde 42,5) ve bölgeye yönelik ekonomik olarak pozitif ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi gerektiği (yüzde 40) ortaya çıkmaktadır (Tablo 44).

Ayrıca siyasal bakımdan çözüm için genel bir affın çıkarılması (yüzde 73) (Tablo 34) ve Abdullah Öcalan'ın affının (yüzde 64,5) (Tablo 35) yine en önemli talepler arasında yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan çözüm için devlet yapısında

özerk yerel yönetimlerin oluşturulması gerekliliğinin katılanların yarısı tarafından (yüzde 49,5) benimsendiği anlaşılmaktadır (Tablo 43).

Bu kapsamda Kürtler tarafından dile getirilen taleplerin dikkatle tartışılıp, demokratik yolların açılması sorunun çözümünü de gerçekleştirecek adım olacaktır. Ancak bu noktada Türklerin korkularının da giderilmesi gerekmektedir. Özellikle Abdullah Öcalan'ın affi ve özerklik talepleri noktasında anlaşmazlıkların olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Türklerin büyük ölçüde karşı oldukları Abdullah Öcalan affi ve özerklik tartışmalarından önce kültürel özgürlüklerin sağlanarak demokrasinin daha iyi temeller üzerine oturtulması gerekmektedir. Özellikle özerk bir yapının Türkiye'ye uygunluğu tartışmalıdır. Ancak yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekliliği hemen hemen herkesin hem fikir olduğu bir sorundur. Dolayısıyla siyasi bir özerklikten önce yerel yönetimlerin Türkiye genelinde güçlendirilmesi Kürt sorunun çözümüne büyük katkı sağlayacaktır.

Tüm bunların sağlanabilmesinin ön koşulu ise sivil toplumun hızla geliştirilmesinde yatmaktadır. STK'lar Kürt sorunun önündeki açmazların giderilmesinde en önemli katkıyı yapacak kuruluşlar olacaktır. Türkiye'de sivil toplum devlet arasındaki ilişkilerin gerilimli olduğu görülmektedir. Devlet sivil toplumu bir tehlike olarak görmekte sivil toplum da devleti her daim karşı olunan bir yapı olarak algılamaktadır. Bu durum sivil toplum devlet arasındaki ilişkilerin gerilimli ve sağlıklı ilerlemesine yol açmaktadır. Bu durumun en son örneği 2013 yılında gezi parkı eylemlerinde gözlemlenmiştir. Bu olaylar sivil toplum ve devlet arasındaki kopukluğu gözler önüne sermiştir. Kürt sorunu temelinde de sivil toplum ile devlet arasında bir iletişimsizliğin bulunduğu söylenebilir. Hâlbuki 1990 sonrası sivil toplumun gelişmesi ve Kürt sorununa eğilmeye başlaması ile birlikte devletin güvenlik ölçekli paradigması değişmiş ve böylece sorunun politik olarak çözümünde önemli adımlar atılabilmektedir. Buna rağmen sivil toplum için alanların kısıtlı olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre STK üyelerinin çoğunluğu (yüzde 76) çözüm süreci kapsamında STK'ları yetersiz görmektedir. STK'ları başarılı görenlerin oranı ise yüzde 6,5 ile çok sınırlı bir düzeyde kalmaktadır (Tablo 46). Bu durum sivil

toplumların memnuniyetsiz olduklarını göstermektedir. Ancak Kürt sorunu gibi önemli bir toplumsal sorunun çözümünde STK'ların daha aktif rol üstlenmeleri gerekmektedir. Çünkü STK'lar demokrasilerin olmazsa olmaz unsurlarıdır.

Demokrasilerin en büyük özelliğinin farklılıkların bir arada yaşadığı bir rejim olması göz önünde tutulursa, bu farklılıkları dile getirecek ve temsil edecek en önemli yapının da sivil toplum olduğu anlaşılabilir. Sivil toplum devlet ile yurttaşlar arasında bir köprü görevi üstlenmekle kalmayıp devlet üzerinde bir baskı unsuru oluşturarak politikalarda etkin bir rol oynayabilmelidir. Bunun örneği 1990 sonrasında yaşanan gelişmelerde açıkça görülmektedir. 1990 sonrası STK'lar Kürt sorununa eğilerek devletin paradigmasının değişmesinde etkili olmuştur. Sorunun yalnız güvenlik sorunu olmaktan çıkarak sosyal ve politik bir problem olarak ele alınmasında STK kuruluşlarının önemli katkıları olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla sorunun çözümünde STK'ların önemli katkıları olacağı devlet tarafından kabul edilmeli ve STK'ların çalışmaları için yeterli alanın oluşturulması gerekmektedir. Ancak bu devletin STK'ların her talebini kabul etmesi gerektiği anlamı taşımamalıdır. STK'lar devletin kendi alanlarının bir koruyucusu olduğunu göz önünde tutmalı ve son karar vericinin devlet olduğunu kabul etmelidir. Bu kapsamda devlet ve STK'lar arasında sağlıklı iletişim kanalları oluşturulmalıdır. Böylece tüm toplumun aktif bir rol üstlenebileceği bir yapı ortaya çıkabilecektir.

Diğer taraftan STK'ların yalnız devletle değil kendi aralarında da iletişimin iyileştirilmesi gerekmektedir. Böylece STK'lar toplum içerisindeki ayrıştırıcı farklılıkların önüne geçerek birleştirici bir unsur olma yolunda işlev kazanabilecektir. Birbirinden farklı kesimlerin temsilyeti görevi üstlenen STK'ların birbiriyle iletişim içerisinde olması derin ayrılıklar içerisinde bulunan halkların empati kurmasını sağlayabilir. Bu sayede toplum içerisinde geçmişten gelen korku ve çekinceler minimum düzeye indirilebilecektir. Kürt sorunun çözümünde bu yaklaşım büyük bir katkı sağlayacaktır.

ANKET ÖRNEĞİ

Bu anket çalışması Cumhuriyet Üniversitesi'nde yapılmakta olan "Kürt sorununun Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Bakış Açıları: Diyarbakır Örneği" adlı tezin uygulamalı alanını oluşturmaktadır. Verdiğiniz bilgiler tamamen bilimsel amaçla kullanılıp hiç bir suretle özel bilgileriniz istenmemektedir. Anketimize vermiş olduğunuz cevaplar için teşekkürler.

Erol BULUT

S1. Cinsiyetiniz!

Kadın ()

Erkek ()

S2. Yaşınız (--)

S3. Eğitim durumunuz!

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Lisans ()

Yüksek lisans/Doktora ()

S4. Aylık geliriniz!

0-500 TL ()

501-1500 TL ()

1501 ve üstü ()

S5. Medeni haliniz!

Evli () Bekar () Dul/Boşanmış ()

S6. Kaç yıldır Diyarbakır il merkezinde yaşamaktasınız?

5 yıldan az () 5-10 yıl ()

10 yıldan fazla () Doğduğumdan beri ()

S7. Anadiliniz nedir?

Kürtçe ()

Türkçe ()

Diğer (*Lütfen belirtiniz*)

S8. Anadilinizi günlük yaşamınızda kullanırken engelle karşılaşıyor musunuz?

Evet karşılaşıyorum ()

Hayır karşılaşmıyorum ()

S9. Kültürel kimliğinizi özgür bir biçimde yaşayabiliyor musunuz?

Evet yaşayabiliyorum ()

Hayır yaşayamıyorum ()

S10. Aileniz ya da çevrenizden zorunlu göç yapmış olan var mı?

Evet () Hayır ()

S11. (Cevabınız Evet ise) Zorunlu göç nedeniyle devlet tarafından mağdur edildiğinizi düşünüyor musunuz?

Evet düşünüyorum () Hayır düşünmüyorum ()

S12. Kürtlerin toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünüyor musunuz?

Evet, düşünüyorum () Hayır, düşünmüyorum ()

S13. Türklerin yoğunlukta olduğu şehirlerde bulundunuz mu?

Evet bulundum () Hayır bulunmadım ()

S14. (Eğer bulandıysanız), hiç dışlanmışlık ve baskı altında olduğunuzu hissettiniz mi?

Evet hissettim ()

Hayır hissetmedim ()

S15. Geçmişteki olaylar nedeniyle Kürtlerin ezilmiş olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet düşünüyorum ()

Hayır düşünmüyorum ()

S16. Günümüz Türkiye'sinde Kürtlerin baskı altında olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet düşünüyorum ()

Hayır düşünmüyorum ()

S17. Birey olarak kendinizi aşağıdakilerden hangisi ile tanımlarsınız?

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak ()

Etnik kökenimle tanımlarım (Kürt, Türk vb) ()

Din/Mezhep ile tanımlarım ()

S18. Türkiye'de halkını bütünleştirici en önemli değer sizce nedir?

Din () Kardeşlik duygusu () Milli ve kültürel değerler ()

Hukuk ve demokrasi () TC vatandaşlığı ()

Ortağ bağ yok () Diğer

S19. Size göre bugün Türkiye'nin en önemli problemi nedir?

İşsizlik/Ekonomik sorunlar () Kürt sorunu () Demokrasi/İnsan Hakları ()

Diğer (*Lütfen belirtiniz*).....**S20. PKK'yı hangisi ile tanımlarsınız?**

Terör örgütü () Gerilla/Kürt halkının temsilcisi ()

S21. Türkiye'de 30 yıldır süregelen çatışmadan bizzat ya da çevrenizden zarar gören var mı?Evet var () Hayır yok ()**S22. (Cevabınız evet ise) Ne gibi bir zarar gördünüz?**

Mahkemeye, karakola düştüm ()

Yaşadığım yerdeki insanlardan kötü muamele gördüm ()

Yaşadığım yeri terk etmek zorunda bırakıldım ()

Yakın ailemden biri öldü veya yaralandı ()

Ekonomik olarak zarar gördüm ()

Aşağıdaki cümlelerin her biri için, hiç katılmıyorum, az katılıyorum, yarı yarıya katılıyorum, çoğuna katılıyorum, tamamına katılıyorum ifadelerinden size uygun olanı seçerek işaretleyiniz.

PKK'nın ortaya çıkış nedeni	<i>Hiç Katılmıyorum</i>	<i>Az Katılıyorum</i>	<i>Yarı Yarıya Katılıyorum</i>	<i>Çoğuna Katılıyorum</i>	<i>Tamamına Katılıyorum</i>
S23. Yabancı devletlerin kışkırtmalarıdır					
S24. Bölgedeki ekonomik az gelişmişlik ve işsizliktir					
S25. Eğitim politikalarındaki eksikliklerdir					
S26. Kürtçenin yasaklanmasıdır					
S27. Anadilde eğitimin yasaklanmasıdır					
S28. Geçmişte Kürt partilerinin kapatılmasıdır					
S29. Seçim barajı nedeniyle Kürt partilerinin meclise girememeleridir					
S30. 1980 sonrası Diyarbakır cezaevinde yaşananlardır					
S31. Zorunlu Köy boşaltmalarıdır					
S32. OHAL uygulamasıdır					
S33. Köy koruculuğu uygulamasıdır					
S34. Geçmişteki olaylara karşı devletin tutumudur					
S35 Türk milliyetçiliğinin artmasıdır					

S36. Hâlihazırda devam eden süreç ile birlikte PKK'nın eylemlerinin tamamen son bulacağına inanıyor musunuz?

Evet, inanıyorum () Hayır, inanmıyorum ()

S37. (Cevabınız Evet ise) PKK'nın eylemlerinin biteceğini düşünüyorsanız bunun en önemli nedeni sizce nedir?

Abdullah Öcalan'ın çözüme yönelik kararlılığı ()

Hükümetin çözüme yönelik kararlılığı ()

Türk ve Kürt halklarının silahların bırakılmasına yönelik kararlılıkları ()

S38. (Cevabınız Hayır ise) PKK'nın eylemlerinin bitmeyeceğini düşünüyorsanız bunun en önemli nedeni sizce nedir?

PKK'nın sınır dışına çekilme kararının stratejik olarak güçlenme hamlesi olması ()

İktidarın/Devletin Kürtlerin taleplerini karşılamaması ()

Aşağıdaki cümlelerin her biri için, hiç katılmıyorum, az katılıyorum, yarı yarıya katılıyorum, çoğuna katılıyorum, tamamına katılıyorum ifadelerinden size uygun olan birini seçerek işaretleyiniz.

Kürt sorunun en önemli nedeni	<i>Hiç Katılmıyorum</i>	<i>Az Katılıyorum</i>	<i>Yarı yarıya Katılıyorum</i>	<i>Çoğuna Katılıyorum</i>	<i>Tamamına Katılıyorum</i>
<i>S39.Devletin Kürtlere farklı davranmasıdır</i>					
<i>S40.Bölgenin ekonomik olarak geri kalmış olmasıdır</i>					
<i>S41 Eğitimsizliktir</i>					
<i>S42. PKK eylemleridir</i>					
<i>S43 Kürt milliyetçiliğinin artmasıdır</i>					
<i>S44 Türk milliyetçiliğinin artmasıdır</i>					
<i>S45. Yabancı devletlerin kışkırtmalarıdır</i>					

S46. Hali hazırda sürmekte olan çözüm süreci kapsamında en fazla hangi partinin yaklaşımını destekliyorsunuz?

AKP () BDP () CHP () MHP () Diğer (.....)

S47. Kürt sorunun çözümü için genel bir affın çıkarılmasının zorunlu olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet, düşünüyorum ()

Hayır, düşünmüyorum ()

S48. Kürt sorunun çözümü için Abdullah Öcalan'ın affının zorunlu olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet, düşünüyorum ()

Hayır, düşünmüyorum ()

S49. Abdullah Öcalan'dan sizin düşüncenizde bulunmayan bir talep gelmesi durumunda bu talebi yine de destekler misiniz?

Evet, desteklerim ()

Hayır, desteklemem ()

S50. Sizce yeni Anayasa'da kesinlikle yer alması gereken unsurlar neler olmalıdır?

Anadilde eğitim hakkı ()

Etnik kimliklerin güvenceye alınması ()

Demokrasi ()

Atatürk ilkeleri ()

Laiklik ()

Eşitlik ()

Özgürlük ()

S51. Sizce Kürt sorunun çözümü için resmi dil konusunda nasıl bir düzenleme yapılmalıdır?

Resmi dil sadece Türkçe olmalıdır ()

Tüm etnik diller resmi dil olmalıdır()

Resmi dil Türkçe olmak üzere, anadil kullanımı güvence altına alınmalıdır ()

S52. Sizce Kürt sorunun çözümü içine eğitim dili konusunda nasıl bir düzenleme yapılmalıdır?

Eğitim dili sadece Türkçe olmalıdır ()

Anadilde eğitim serbest olmalıdır ()

Derslerin seçmeli olarak anadilde verilmesi yeterlidir ()

S53. Sizce Kürt sorunun çözümü için Anayasada kimlik vurgusu nasıl düzenlenmelidir?

Anayasada sadece Türk kimliğine yer verilmelidir ()

Anayasada tüm etnik kimliklere yer verilmelidir ()

Anayasada Türklük dâhil olmak üzere, hiçbir etnik kimliğe yer verilmemelidir ()

S54. Sizce Kürt sorunun çözümü için Seçim barajı konusunda nasıl bir düzenleme yapılmalıdır?

Seçim barajı tamamen kaldırılmalıdır ()

Seçim barajı yüzde 10'un altına düşürülmelidir ()

Seçim barajı mevcut durumda korunmalıdır ()

S55. Sizce Kürt sorunun çözümü için Siyasi Partilerin kapatılmasına ilişkin nasıl bir düzenleme getirilmelidir?

Şiddeti açıkça savunan siyasi partiler TBMM kararıyla kapatılabilmelidir ()

Seçimlerden men edilme veya para cezası gibi daha hafif cezalar verilmelidir ()

Siyasi partiler hiç bir suretle kapatılmamalıdır ()

S56. Sizce Kürt sorunun çözümü için devlet yönetiminde hangi yapı esas alınmalıdır?

Siyasi özerklik (Federasyon) oluşturulmalıdır ()

Üniter yapı aynen korunmalıdır ()

Güçlendirilmiş yerel yönetimlerin (İdari Özerklik) oluşturulması yeterlidir ()

S57. Sizce öncelikli olarak bölge ekonomisine yönelik hangi çalışmalar yapılmalıdır?

Devlet yatırımları artırılmalı ()

Özel sektör yatırımlarının artırılmalı ()

Bölgedeki sınır ticareti geliştirilmesi ()

Tarıma yönelik yatırımlar artırılarak köye dönüş sağlanmalı ()

Bölgeye yönelik ekonomik pozitif ayrımcılık politikaları geliştirilmeli ()

S58. Kürt halkının mutlu olması için öncelikle yapılması gereken aşağıdakilerden hangisidir?

Bölgenin ekonomik sorunları ve işsizlik çözülmeli ()

Anayasada Kürt kimliği tanınmalı ()

Yerel özerk yönetimler olmalı ()

Kürtçe eğitim serbest hale getirilmeli ()

Liderlere, hapisanedeki, yurtdışındaki, dağdaki herkese af çıkarılmalı ()

Türk hükümeti geçmişte yapılanlar için Kürtlerden özür dilemeli ()

S59. Kuruluşunuzun hukuki statüsü nedir?

Dernek ()

Vakıf ()

Sendika ()

Meslek Odası ()

Bölgesel veya ulusal bir kuruluşun şubesi/temsilciliği ()

Diğer (*Lütfen belirtiniz*).....

S60. Kuruluşunuzun öncelikli çalışma alanları nelerdir?

Eğitim () Dayanışma () Çevre ()

Katılım/Demokrasi/Siyaset () Sağlık ()

Kültür/Bilim/Sanat () Sosyal Hizmetler ()

Çocuk/Kadın/Aile ()

Diğer (*Lütfen Belirtiniz*)

S61. Çözüm projesinde STK'ların rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

.....

KAYNAKÇA

- AHMETBEYZADE, Cihan (2007), “Negotiating Silences in the So-Called Low-Intensity War: The Making of the Kurdish Diaspora in İstanbul”, **Journal of Woman in Culture and Society**, Vol. 33, No: 1, pp. 159-182.
- AKAL, B. Cemal (1995), **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayıncılık, İstanbul.
- AKÇURA, Belma (2009), **Devletin Kürt Filmi: 1925-2009 Kürt Raporları**, New Age Yayınları, İstanbul.
- AKTÜRK, Şener (2006), “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 38, s.23-76.
- AKYOL, Mustafa (2007), **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek**, Doğan Kitap, İstanbul.
- AKYÜREKLİ, Mahmut (2011), **Dersim Kürt Tedibi 1937-1938**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ALTINTOP, Ömer (2011), **PKK Gerçeği ve Kürt Sorunu**, MY Kitap, İstanbul.
- ALTUNTAŞ, Nezahat (2004), “Türkiye’de Bir Etnik Grup ve Oy Davranışları Üzerine İnceleme”, iç., **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 5-30.
- ANIL, Yaşar Şahin (2003), **Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah**, Gendaş Yayıncılık, İstanbul.
- ARENDR, Hannah (2003), **İnsanlık Durumu**, Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AVCI, Gültekin (2008), **Kürt Buhranı**, Metropol Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Nurullah (2006), **Küresel Terör ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- AYHAN, Medeni (2000), **Kürt Tarih Yazımı Polemikler ve Çatışan Sapma Eğilimler**, Sorun Yayınları, İstanbul.
- BAĞLI, Mahzar ve BİNİCİ, Abdulkadir (2005), **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi**, Ankara, Bilim Adamı Yayınları.
- BAL, Mehmet Ali (2003), **Savaş Stratejilerinde Terör**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- BAL, İhsan ve ÖZEREN, Süleyman (2010), **Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele**, Usak Yayınları, Ankara.
- BARNES, L. Philip (2005), “Was the Northern Ireland Conflict Religious?”, **Journal of Contemporary Religion**, Vol. 20, No. 1, p. 55-69.
- BARTH, Fredrik (2001), **Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri**, çev: Serap Rûken Şengül ve Hişyan Özsoy, Avesta Yayınları, İstanbul.
- BAŞEREN, Sertaç (2003), “Terörizm ve Uluslararası İlişkiler”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, Şubat.
- BAUMAN, Zygmunt (1999), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYAR, Celal (2009), **Şark Raporu**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- BAYRAK, Mehmet (1999), **Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm**, Özge Yayınları, İstanbul.
- BECK, Ulrich (2002) “The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited”, **Theory, Culture and Society**, Vol. 19(4), p. 39-55.
- BECKMAN, Björn (1999), “Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar”, **Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası**, Der. E. Özdalga ve S. Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarihi Vakfı Yurt Yayınları,

İstanbul.

BERKES, Niyazi (2004), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BERKEY, Henri J. (2000), "The Struggles of a Strong State", **Journal of International Affairs**, Fall, Vol. 54, No: 1, pp. 87-105.

BEYAZ, Şefik (2002), **Kültürel Çoğulculuk Demokrasi ve Kürt Sorunu**, Peri Yayınları, İstanbul.

BOIS, Thomas (2008), "Kürler ve Yurtları", **Kürt Milliyetçiliği**, Çev. E. Karahan ve Diğerleri, Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 81-208.

BOS, Matthijs Van Den and NELL, Liza (2006), "Territorial Bounds to Virtual Space: Transnational Online and Offline Networks of Iranian and Turkish-Kurdish Immigrants in the Netherlands", **Global Networks**, Vol. 6, No: 2, pp. 201-220.

BOZARSLAN, M. Emin (1992), "Çağdaş Türkiye'de Kürt Sorununun Siyasal Yönleri", iç., **Kürtler**, Cep Kitapları İstanbul, s. 100-118.

BOZARSLAN, M. Emin (2002), **Doğunun Sorunları**, Avesta Yayınları, İstanbul.

BOZARSLAN, Hamit (2005), "Türkiye'de (1919-1980) Yazılı Kürt Tarih Söylemi Üzerine Bazı Hususlar", **Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Der: Abbas Vali, Çev: Fahriye Adsay ve Diğerleri, Avesta Yayınları, İstanbul, s. 35-62.

BÖLÜĞİRAY, Nevzat (1996), **Anarşi ve Terör Nasıl Önlenir**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

BRUINESSEN, Van Martin (2003), **Ağa, Şeyh, Devlet**, çev: Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul.

BULUT, Faik (2006), **Kürt Dilinin Tarihçesi**, Berfin Yayınları, İstanbul.

BUMİN, Kürşat (1981), **Sivil Toplum ve Devlet: Kuramlar-Deneyler-Arayışlar**,

YAZKO Yayınları, İstanbul.

BYMAN, Daniel (1998) “The Logic of Ethnic Terrorism”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 21, pp. 149-169.

CARR, Edward H. (2010), **Komintern ve İspanya İç Savaşı**, Çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, İstanbul.

CELİL, Celile ve Diğerleri (1998), **Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi**, Çev. M. Aras, Peri Yayınları, İstanbul.

CHIRGUH, Bletch (2009), **Kürt Sorunu: Kökeni ve Nedenleri**, Çev. Nihat Nuyan, Avesta Yayınları, İstanbul.

CİNOĞLU, Hüseyin ve ÖZEREN, Süleyman (2010), “Classical School of Sociology and Terrorism”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11 (2), Aralık, p. 43-60.

CİRHİNLİOĞLU, Zafer (2004), **Terör ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

COŞKUN, Mustafa (2007), **Regional State and Autonomy: The Case of the Kingdom of Sapain and the Basque Autonomous Community**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sos. Bil. Enst. İngilizce Uluslararası İlişkiler, İzmir.

CRENSHAW, Martha (1981), “The Causes of Terrorism”, **Comparative Politics**, Vol. 13, pp. 379–399.

CRENSHAW, Martha (2001), “Theories of Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches”, David Rapoport (ed.), **Inside Terrorist Organizations**, Frank Cass Publishers, Londra.

CUENCA, Ignacio Sanchez (2004), “Terrorism As War of Attrition: ETA And The IRA”, **Estudio/Working Paper**, June, p. 1-32.

- ÇAĞAPTAY, Soner (2009) **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, Çev: Özgür Bırcan İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer ve Diğerleri (2010), "Religion and Ethnicity in the Construction of Official Ideology in Republican Turkey", **The Muslim World**, Vol. 100, January, pp. 33-44.
- ÇALIŞLAR, Oral (1993), **Öcalan ve Burcak'la Kürt Sorunu**, Pencere Yayınları, İstanbul.
- ÇAY, Abdulhaluk M. (2010), **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- ÇELİK, Anna Grabolle (2009), "Construction of the Kurdish Self in Turkey Through Humorous Popular Culture", **Journal of Intercultural Studies**, Vol. 30, No: 1, February, pp. 89-105.
- ÇIRAY, Aytun (2010), **Kürt Sorunu Değil, İrkçi Terör**, Togan Yayıncılık, İstanbul.
- ÇİTLİOĞLU, Ercan (2005), **Gri Tehdit Terörizm**, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- ÇOLAK, İsmail (2009), **Kürt Meselesi'nin Açılımı**, Nesil Yayınları, İstanbul.
- ÇUHACI, Aysu (2007), "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı", **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 14. Sayı, s. 129-157.
- DAVIES, Barry (2006), **Terörizm**, Çev: Pınar Bulut, Truva Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, Emin (2002), **Terör**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- DEMİREL, Emin (2003), **Dünyada Terör**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- DOĞAN, İlyas (2002), **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil**

Toplum, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

DONOVAN, Shane (2006), “Kurdistan: The Elusive Quest for Sovereignty”,
Harvard International Review, Fall, pp. 8.

DURKHEIM, Emile (2004), **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev: Cenk Saraçoğlu,
Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul.

DÜNDAR, Safiye (2009), **Kürtler ve Azınlık Tartışmaları**, Doğan Kitap, İstanbul.

EAGER, Paige W. (2008), **From Freedom Fighters to Terrorists: Women and Political Violence**, Ashgate Publishing.

ECEVİT, Yüksel Alper (2007), **The Role of The Military in Transitions to Democracy: A Comparison of The Spanish And Turkish Cases**,
Submitted to the Graduate School of Arts and Social Sciences in Partial
Fulfillment of the requirements for the degree of Mater of Arts, Sabancı
Universty, İstanbul.

EKİNCİ, Tarık Ziya (2004), **Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar**,
Cem Yayınevi, İstanbul.

ELİGÜR, Banu (2009), “Turkey's March 2009 Local Elections”, **Turkish Studies**,
Vol. 10, No: 3, September, pp. 469-496.

EPPEL, Michael (2008), “The Demise of the Kurdish Emirates: The Impact of
Ottoman Reforms and International Relations on Kurdistan During First
Half of the Nineteenth Century”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No: 2,
pp. 237-258.

ERDOĞAN, Mustafa (2003), **Türkiye'de Anayasal ve Siyaset**, Liberte Yayınları,
İstanbul.

ERDOĞMUŞ, Abdülbaki (2008), **Mahzun Mezopotamya PKK ve Kürt Ulusalçılığının İnşası**, Söyleşi: Mehmet Bekaroğlu, Elis Kitap, Ankara.

- ERİŞ, Hamit (2000), “IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)”, Edit: Ümit Özdağ ve Osman Öztürk, **Terörizm İncelemeleri**, Asam Yayınları, Ankara.
- ERKAN, Rüstem ve BOZGÖZ, Faruk (2003), “Kabile-Aşiret Asabiyet ve Savaş”, **Doğu Batı**, Ekim, Sayı: 24, s. 173-210.
- ESKANDER, Saad (2000), “Britain's Policy in Southern Kurdistan: the Formation and the Termination of the First Kurdish Government 1918-1919”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 27, No: 2, pp. 139-163.
- EUBANK, William and WEINBERG, Leonard (1998), “Terrorism and Democracy: What Recent Events Disclose?”, **Terrorism and Political Violence**, Vol 10/1, pp. 108–118.
- EVREN, Dursun (2008), **Ulusal Demokratik Mücadelede Koçgiri Kürt Aşiretleri**, Peri Yayınları İstanbul.
- EYERMAN, Joe (1998), “Terrorism and Democratic States: Soft Targets or Accessible Systems”, **International Interactions**, Vol.24/2, pp. 151–170.
- FREEMAN, Charles (1986), **Terrorism**, Batsford Academic and Educational Limited, London.
- FINKEL, Steven E., MULLER, Edward N. ve OPP, Karl D. (1989), “Personel Influence, Collective Rationality and Mass Political Action”, **American Political Science Review** 83(3), 885–903.
- FIRAT, Gökçe (2008), **İstila: Kürt Sorununda Gizlenen Gerçekler ve Kürt İstilasası**, İleri Yayınları, İstanbul.
- FISAS, Vicenç (2011), **Dünyada Barış Süreçleri**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- FRASER, Ronald (1995), **İspanya'nın Kanı**, Çev. Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul.

- FRAZER, Nancy (2010), “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, **Kamusal Alan**, der. Meral Özberk, Hil Yayın, İstanbul.
- FUCCARO, Nelida (2005), “Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik”, **Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Der: Abbas Vali, Çev: Fahriye Adsay ve Diğerleri, Avesta Yayınları, İstanbul, s. 231-260.
- GIDDENS, Anthony (2000), **Sosyoloji**, Çev: H. Özel ve C. Güzel, Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- GORGAS, Jordi T. (2008), “Urban Mobilization in Iraqi Kurdistan during the British Mandate: Sulaimaniya 1918-30”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No: 4, July, pp. 537-552.
- GÖKALP, Ziya (2007), **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, Toker Yayınları, İstanbul.
- GÖKSU, Turgut ve BİLGİÇ, Veysel K. (2010). “Kentleşme ve Göçün Teröre Etkisi”, **Terörün Sosyal Psikolojisi**, Der. O. Sever, M. Cinoğlu, H. Başbüyük, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, s.175-193.
- GÖZE, Ayferi (2000), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul.
- GRESH, Geoffrey F. (2009), “Iranian Kurds in an Age of Globalisation”, **Iran and Caucasus**, Vol. 13, pp. 187-196.
- GUNTER, Michael M. (1984), “Ermeni Terörizminin Çağdaş Görünümü”, **Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Sempozyumu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:88, 17-18 Nisan, s.105-109.
- GUNTER, Michael M. (2007), “Turkey's Floundering EU Condidacy and It's

- Kurdish Problem”, **Middle East Policy**, Vol. 14, No: 1, Spring, pp. 117-123.
- GUPTA, Dipak K. (2005)“Exploring Roots of Terrorism”, Tore Bjorgo (ed.), **Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward**, Routledge Press, Londra.
- GURR, Ted Robert (2006) “Economic Factors”, Louise Richardson (ed.), **The Roots of Terrorism**, Routledge Press, Londra.
- GÜNDOĞAN, Cemil (2011), **Dönemeç Yazıları: Kürt Sorunu Üzerine Makaleler**, Vate Yayınevi, İstanbul.
- GÜZEL, Şehmus (2004), **İspanya ve Bask Gerçeği**, Peri Yayınları, İstanbul.
- GÜZELGÖZ, Osman (2008), **Kürt Meselesi ile Yüzleşmek**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2000) “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı”, **Çokkültürcülük**, der. A. Gutman, Çev: Yurdanur Salman Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, J. (2002) **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, çev. T. Bora ve M. Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HAKAN, Sinan (2011), **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri**, Doz Yayıncılık İstanbul.
- HARMON, Christopher C., (2002), **Terrorism Today**, Frank Cass Publishers, London.
- HASSANPOUR, Amir (2005), “Kürt Kimliğinin İnşası: Yirminci Yüzyıl Öncesi Tarihsel ve Edebi Kaynaklar”, iç., **Kürt Milliyetçiliği**, der: Abbas Vali, çev: Fahriye Adsay-Ümit Aydın-Sema Kılış, Avesta Yayınları, İstanbul, s. 135-198.

- HEGEL, F. W. Georg (2004), **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- HEPER, Metin (2008), **Devlet ve Kürtler**, Doğan Kitap, İstanbul.
- HIRSCHLER, Konrad (2001), "Defining the Nation: Kurdish Historiography in Turkey in the 1990's", **Middle Eastern Studies**, Vol. 37, No: 3, July, pp. 147-166.
- HOFFMAN, Bruce.(2006), **Inside Terrorism**, Columbia University Press, New York.
- IZADY, Mehrdad R., (2004), **Kürtler**, Çev. Cemal Atila, Doz-Basım Yayın, İstanbul.
- İBA, Şaban (2008), **Sevr'den Lozan'a Kürt Sorunu ve Kemalist Hareket**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.
- İPEK, Hakan (2006), **Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadelesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Uluslararası İlişkiler, Ankara.
- JEBB, Cindy R. (2003), "The Fight for Legitimacy: Liberal Democracy Versus Terrorism", **The Journal of Conflict Studies**, Spring, p. 126-154.
- JENKINS, Brian M (1975), "International Terrorism: A New Mode of Conflict", David Carlton and Carlo Schaerf (ed.), **International Terrorism and World Security**, Croom Helm, London. 1975.
- JWAIDEH, Wadie (2008), **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, Çev. İsmail Çeken ve Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Ahmet (2004), **Kürt İsyânları**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- KAHYA, Mustafa (2008), **Ulusal Sorun: Sömürgecilik ve Kürt Sorunu**, Erginbay Yayınları, İstanbul.

KAMALAK, İhsan; GÜL, Hüseyin ve Diğerleri (Yayın yılı yok), “Sosyal Demokrat İlkelerin Yerel Düzeyde Uygulanması Üzerine Bir Deneme: Türkiye Örneği”, **Toplumcu Belediyecilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları**, Der. İhsan Kamalak ve Hüseyin Gül, Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 27-64.

KARAKAŞ, Ercan (2009), **Kürt Sorunu: Sosyal Demokratik Yaklaşımlar**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

KARLSSON, Ingmar (2008), **Bir Diplomatın Gözüyle Kürt Sorunu**, çev: Turhan Kayaoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul.

KAYA, Ayhan (2009), **Türkiye’de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KAYNAK, Mahir (2009), **Kürt Meselesi**, Profil Yayıncılık, İstanbul.

KEANE, John (1994), **Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine**, Çev. Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

KEANE, John (2004), “Giriş”, **Sivil Toplum ve Devlet Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der. J. Keane, Çev. Levent Köker, Ahmet Çiğdem, Aksu Bora, v.d., Yedi Kıta Yayınları, Ankara.

KEGLEY, Charles (2003), “The Characteristics, Causes and Controls of the New Global Terrorism: An Introduction”, Charles Kegley (ed.), **The New Global Terrorism**, Pearson Press, New Jersey.

KELLY, Vera Eccarius (2002), “Political Movements and Leverage Points: Kurdish Activism in the European Diaspora”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol. 22, No: 1, pp. 91-118.

- KIZILÇELİK, Sezgin ve ERJEM, Yaşar (1996), **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, Saray Kitabevi, İzmir.
- KİRİŞÇİ, Kemal ve WINDROW, M. Gareth (2009), **Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi**, çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KLOSKO, George, MULLER, Edward N. ve OPP, Karl D. (1987), “Rebellious Collective Action Revisited”, **American Political Science Review** 81(2), 561–564.
- KOCACIK, Faruk (2003) **Toplum Bilim Ders Notları**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No:92, Sivas.
- KONDA (2011), **Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (2002a), **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, Emre (2002b), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, Emre (2005), **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZARSLAN, Serkan (2007), **Democratization in Spain and the Role of the EC/EU**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Avrupa Birliği Enst. Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul.
- KORSCH, Karl (2000), **Karl Marx: Marksist Kuram ve Sınıf Hareketi**, Çeviren. Mehmet Okyayuz, Doruk Yayınları, Ankara.
- KÖKER, Levent (2000) “Charles Taylor: Kimlik/Fark Sorununa Sahici Demoratik Çözüm Arayışı”, **Çokkültürcülük**, der. A. Gutman, Çev: Yurdanur Salman Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- KUÇURADİ, İoanna (2002), “İnsan Haklarından Devlet Kavramına”, **Silinen**

Yüzler Karşısında Terör, der. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara.

KURUBAŞ, Erol (2004a), **Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye I**, Nobel Yayınları, Ankara.

KURUBAŞ, Erol (2004b), **Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye II**, Nobel Yayınları, Ankara.

KUZU, Ali (2009), **Terör mü Kürt Sorunu mu?**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

KYDD, Andrew H. and WALTER, Barbara F. (2006), "The Strategies of Terrorism", **International Security**, Vol. 31/1, pp. 49–80.

KYMLICKA, Will (1998), **Çok Kültürlü Yurttaşlık**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, Ankara.

LAÇİNER, Ömer (1996), "Bir Modern Çağ Pratiği Olarak Terör", iç., **Cogito: Şiddet**, sayı 6-7, s. 257-260.

LAÇİNER, Sedat (2001), **İngiltere, Terör Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmaları, No: 6, Ocak 2001, Ankara.

LAQUEUR, Walter (1996), "Postmodern Terrorism", **Foreign Affairs**, Vol, 75/5, pp. 24-37.

LAQUEUR, Walter (1999), **The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction**, Oxford, Oxford University Press, Oxford.

LAQUEUR, Walter (2002a), **A History of Terrorism**, Londra, Transaction Publishers, London.

LAQUEUR, Walter (2002b), "Terörizmin Yorumlanması", Çev: İbrahim Yıldız, iç., Cemal Güzel (der.), **Silinen Yüzler Karşısında Terör**, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 95-141.

- LAZAREV, M. S. (1989), **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev. Mehmet Demir, Özge Yayıncılık, Ankara.
- LIA, Brynjar and SKJØLBERG, Karja (2008), “Causes of Terrorism: An Expanded and Updated Review of the Literature”, **FFI Rapport-2004/04307, 2004**, <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2004/04307.pdf>>, 14 Ekim 2008.
- LI, Quan (2005) “Does Democracy Promote or Reduce Transnational Terrorist Incidents?”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 49/2, pp.278–297.
- LUNDGREN, Asa (2008), **İstenmeyen Komşu: Türkiye'nin Kürt Politikası**, Çev. Necla Ülkü Kuglin, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- MADIH, Abbas-Ali (2007), “The Kurds of Khorasan”, **Iran and Caucasus**, Vol. 11, pp. 11-31.
- MALMİSANİJ (2010), **Diyarbakir'de Kürt Ulusçuluğu**, Vate Yayınevi, İstanbul.
- MANGO, Andrew (2005), **Türkiye'nin Terörle Savaşı**, Çev: Orhan Azizoglu, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- MARCUS, Aliza (2010), **Kan ve İnanç PKK ve Kürt Hareketleri**, çev: Ayten Atkan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- McDOWALL, David (2004), **Modern Kürt Tarihi**, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- MENEK, Abdülkadir (2011), **Kürt Meselesi ve Said Nursi**, Nesil Yayınevi, İstanbul.
- MINORSKY, Viladimir (2008), “Kürtler”, **Kürt Milliyetçiliği**, Çev. E. Karahan ve Diğerleri, Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 9-80.
- MULLER Edwar N. ve Karl D. OPP, (1986), “Rational Choice and Rebellious Collective Action”, **American Political Science Review** 80(2), 471–89.
- NATALI, Denise (2002), “Kurdaiyeti in the Late Ottoman and Qajar Empires”, **Critical Middle Eastern Studies**, Fall, Vol 11 (2), pp. 177-199.

- NATALI, Denise (2009), **Kürtler ve Devlet**, çev: İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul.
- NEWMAN, Edward (2006), “Exploring the Root Causes of Terrorism”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 29, pp. 749–772.
- NIKITIN, Bazil (1994), **Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Cilt 1-2, çev: Hüseyin Demirhan ve Cemal Süreyya, Deng Yayınları, İstanbul.
- OLSON, Robert (1992), **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı**, çev: Bülent Peker ve Nevzat Kıracı, Özge Yayınları, Ankara.
- OLSON, Robert (2000), “The Kurdish Rebellions of Sheih Said (1925), Mt. Ararat (1930) and Dersim (1937-8): Their Impact on the Development of the Turkish Air Force and on Kurdish and Turkish Nationalism”, **Die Welt des Islams**, Vol. 40, No: 1, pp. 67-94.
- ÖCALAN, Abdullah (1993), **Kürdistan Devriminin Yolu: Manifesto**, Weşanen Serxwebun, 5. Baskı.
- ÖZCAN, Hekimoğlu Süleyman (2009), **Kürt Tarihi: Aşiretler ve İsyandar**, Akis Kitap, İstanbul.
- ÖZÇER, Akın (2006), **Çoğul İspanya**, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÖZHAN, Taha ve ETE, Hatem (2008), “Kürt Meselesi Problemler ve Çözüm Önerileri”, **SETA Analiz**, Kasım, Sayı: 1, s. 3-20.
- ÖZOĞLU, Hakan (2009), **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ÖZSOY, Felat ve ERİŞ, Tahsin (2007), **Öncesi ve Sonrasıyla 1925 Kürt Direnişi**, Peri Yayınları, İstanbul.
- PELCZYNSKI, A. Zbigniew (2004), “Dayanışma ve Polonya’da Sivil Toplumun

Yeniden Doğuşu 1976-81”, Çev. Ahmet Çiğdem, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der. J. Keane, Yedi Kıta Yayınları, Ankara.

PORTELLI, Hugues (1982), **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Çev. Kenan Soner, Savaş Yayınları, Ankara.

POST, Jerrold M. (1998) “Terrorist Psycho-logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces”, Walter REICH (ed.), **Origins of Terrorism**, The Woodrow Wilson Center Press, Washington.

POST, Jerrold M. (2006), “The Psychological Dynamics of Terrorism”, RICHARDSON (ed.), **The Roots of Terrorism**, Londra, Routledge Press, Londra.

RAMİZ, Ahmed (2007), **Emir Bedirhan: 20.yy’ın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemlerine Bir Örnek**, Bgst Yayınları, İstanbul.

ROSS, Jeffrey Ian (1993), “Structural Causes of Oppositional Political Terrorism: Towards a Causal Model”, **Journal of Peace Research**, Vol. 30/3, pp. 317–329.

ROUSSEAU, J. Jean (1997), **Toplum Anlaşması**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

RUBIN, Avshalom H. (2007), “Abdal-Karim Qasim and the Kurds of Iraq: Centralization, Resistance and Revolt 1958-63”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 43, No: 3, May, pp. 353-382.

SAATÇI, Mustafa (2002), “Nation-states and Ethnic Boundaries: Modern Turkish Identity and Turkish-Kurdish Conflict”, **Nations and Nationalism**, Vol. 8, No: 4, pp. 549-564.

SASUNI, Garo (1992), **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy’dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, Çev. Bedros Zartaryan ve Memo Yetkin, Med Yayınevi,

İstanbul.

SAVRAN, A. Gülnur (2003), **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx**, Belge Yayınları, İstanbul.

SCHMID, Alex P. and JONGMAN, Albert J., (1988), **Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature**, New Brunswick, Transaction Books, New Jersey.

SCHMID, Alex, (2004), "Terrorism: the Definitional Problem", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol. 36/2-3, pp. 375-419.

SHARMA, S., (1996), **Applied Multivariate Techniques**. John Wiley& Sons, New York.

SMELSER, Neil J. and MITCHELL Faith (2002), **Terrorism: Perspectives from the Behavioral and Social Sciences**, The National Academies Press, Washington DC.

SMELSER, Neil J. (2007), **The Faces of Terrorism: Social and Psychological Dimensions**, Princeton University Press, New Jersey.

SMITH, Anthony D. (2007). **Milli Kimlik**. Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

SOMERSAN, Semra (2004) **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Ün. Yayınları, İstanbul.

ŞAN, M. Kemal (2006) "Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri", **Avrupa Günlüğü**, İstanbul, sayı: 8.

ŞENOCAK, Hasan Emre (2006), **Avrupa Terör Örgütleri ve Ülke Uygulamaları**, Platin Yayıncılık, Ankara.

ŞERAFEDDİN HAN (2006), **Şerefname I/I: Kürt Ulusunun Tarihi**, Çev: Celal

Kabadayı, Yaba Yayınları, İstanbul.

TAHMAZ, Hakan (2009), **Kürt Sorununda Çözüm Önerileri**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

TAN, Altan (2011), **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, Timaş Yayınları, İstanbul.

TAYLOR, Charles (2000), “Tanınma Politikası”, **Çokkültürcülük**, der. A. Gutman, Çev. Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

THORNTON, Thomas Perry (1964), “Terror as a Weapon of Political Agitation”, Herry Eckstein (ed.), **Internal War: Problems and Approaches**, The Free Press, New York.

TILLY, Charles (2004), “Theories of Terrorism: A Symposium” **Sociological Theory**, Vol. 22, No: 1, March, pp. 5-13.

TOCCI, Nathalie (2005), “Conflict Resolution in the Neighbourhood: Compering EU Involvement in Turkey's Kurdish Question and in the Israeli-Palestinian Conflict”, **Mediterranean Politics**, Vol. 10, No: 2, July, pp. 125-140.

TORİ (2000), **Tarihselden Güncel Kürt Gerçeği**, Sorun Yayınları, İstanbul.

TORİ (2001), **Kürtlerin Kökeni: Arı Boylarından Urartular**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

TORİ (2002), **Tarihte Kürt-Türk İlişkileri**, Peri Yayınları, İstanbul.

TOSUN, E. Gülgün (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil toplum ilişkisi**, Alfa Yayınlar, İstanbul.

TOURAINÉ, Alain (2002), **Demokrasi Nedir?**, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TUNÇAY, Mete (2002), **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Yeni Çağ**, Çev. Osman

Dostel, Mete Tunçay, Der. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Türkçe Sözlük (1998), Türk Dil Kurumu, Ankara.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er ve YAYMAN, Hüseyin (2009), **Kürt Meselesi Nasıl Çözülmez?**, Birey Yayıncılık İstanbul.

URBİNA, Adres Mourenza (2009), “İspanya”, **Kürt Sorunu: Yabancı Gazetecilerin Gözüyle**, Editör: M. Serdar Korucu, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

USTA, Aydın (2009), “Etnik Şiddet Olgusu Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt: 11(2), s. 87-106.

UŞAK, Hasan (2005), **Kürdistan'da Aşiretçilik ve Milliyetçilik**, Aram Yayıncılık, İstanbul.

VENTUYKEN, Maykel and YILDIZ, Ali A. (2006), “The Endorsement of Minority Rights: The Role of Groups Positiyon, National Context and Ideological Beliefs”, **Political Psychology**, Vol. 27, No: 4, pp. 527-548.

VERGİN, Nur (2008), **Siyasetin Sosyolojisi**, Doğan Kitap, İstanbul.

VILAR, Pierre (2007), **İspanya İç Savaşı**, Çev. Işık Ergüden, Dost Yayınları, Ankara.

VICTOROFF, Jeff (2005), “The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 49, Sayı 1, 3–42.

VOLKAN, Vamık D. (2005), **Körü Körüne İnanç**, Çev: Özgür Karaçam, Okyanus Yayınları, İstanbul.

WAHLBECK, Osten (2002), “The Concept of Diaspora as an Analytical Tool in the

Study of Refugee Communities”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 28, No: 2, April, pp. 221-238.

WALLACE, Ruth A. Ve WOLF, Alison (2004), **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çev: Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir.

WARDLAW, Grant (1989), **Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures**, Cambridge University Press, New York.

WATERS, Malcolm (2008), **Modern Sosyoloji Kuramları**, ed. Zafer Cihrihlioğlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul.

WEINBERG, Leonard (2006), “Democracy and Terrorism”, Louise Richardson (ed.), **The Roots of Terrorism**, Londra, Routledge, Londra.

WILKINSON, Paul (2002a), “Terör ve Terörizm”, Çev: Talip Kabadayı, iç., Cemal Güzel (der.), **Silinen Yüzler Karşısında Terör**, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 142-162.

WILKINSON, Paul (2002b), “Terörist İdeolojiler ve İnançlar”, Çev: Talip Kabadayı, iç., Cemal Güzel (der.), **Silinen Yüzler Karşısında Terör**, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 180-188.

WILKINSON, Paul (2006), **Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response**, Routledge Press, Londra.

YAHNİCİ, Şevket Bülend (2010), **Çekiç Güç'ten Kürt Açılımı'na**, Truva Yayınları, İstanbul.

YAKIN, Gaffar (2011), **Türk Milliyetçisinden Kürt Sorununa Çözüm Paketi**, Murat Kitabevi, Ankara.

YALÇIN, Cemal (2002), “Explaining Ethnicity”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, No: 2, Aralık, p. 319-328.

YALÇIN-HECKMAN, Lale (2002), **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, çev: Gülhan Erkaya, İletişim Yayınları, İstanbul.

YAYMAN, Hüseyin (2011), **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, SETA Yayınları, Ankara.

YEĞEN, Mesut (2009), **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, Kerim (2004), **Türkiye'de Kürt Çocukları ve İnsan Hakları**, çev. Berna Vardar, Belge Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, Hasan (2006), **20. Yüzyılın Başlarında Kürt Siyaseti ve Modernizm**, Doz Yayıncılık, İstanbul.

YILDIZ, Ahmet (2010), **Ulus Devletin Bunalımı: Federalizm ve Kürt Meselesi**, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

YÜRÜŞEN, Melih (1998) **Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çokkültürlülük ve Liberalizm**, LDT Yayınları, Ankara.

ZEKİ, M. Emin (1977), **Kürdistan Tarihi**, Komal Yayınları, İstanbul.

Yararlanılan Raporlar

ABANT Platformu (2008), **Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak: Toplantının Sonuç Bildirgesi**,
http://gyv.org.tr/content/userfiles/pdf/17_ABANT_sonu_bildirgesi.pdf

ABANT Platformu (2009), **Kürt Sorunu: Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak: Erbil Toplantısı Sonuç Bildirgesi**,
http://gyv.org.tr/content/userfiles/pdf/18_ABANT_sonu_bildirgesi.pdf

Adalet ve Kalkınma Partisi (2010), **Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi**. Tanıtım ve Medya Başkanlığı,

Ocak.

ARI Hareketi (2012), **Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu**, Haz. Ahmet Özcan ve Ural Aküzüm, İstanbul.

Avrupa Raporu (2011). **Türkiye: PKK'nın Silahlı Mücadelesine Son Vermek**, International Crisis Group, No: 213, 20 Eylül.

BÜSAM (2009), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo Ekonomik ve Sosyo-politik Yapı Araştırması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeler'nden En Fazla Göç Almış İllerin Sosyo-politik Yapısı Araştırması: Sorunlar Beklentiler ve Çözüm Önerileri**, Bahçeşehir Üniv. Stratejik Araştırmalar Merkezi, Aralık, İstanbul.

BİLGESAM (2009), **Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi**, BİLGESAM Yayınları, Temmuz, Ankara.

BİLGESAM (2011), **Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler**, Rapor No: 36, BİLGESAM Yayınları, Ekim, İstanbul.

BİLGESAM (2012), **Çatışma Çözümü ve Türkiye'de Kürt Meselesi**, BİLGESAM Raporu, Haz. Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya, No: 45, Mart, İstanbul.

CIA (1948), **The Kurdish Minority Problem**, 8 December, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000258376.pdf

CIA (1970), **The Kurdish Problem in Perspective**, August, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000626727.pdf

CIA (1988), **Iraq-Turkey-Iran: The Kurdish Insurgencies**, March, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000705726.pdf

- CIA (1992), **The Kurds: Rising Expectations Old Frustrations**, September, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000469140.pdf
- Cumhuriyet Halk Partisi CHP (1999) “**Doğu ve Güney Doğu Raporu**”, Ocak, http://www.chp.org.tr/Files/1999_raporu.pdf
- Cumhuriyet Halk Partisi CHP (2011) “**Demokrasi Eşit Yurttaş Özgür Toplum**”, Mayıs, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/demokrasiraporu.pdf>
- DİSA (2010), **Türkiye’de Eğitimde Anadilin Kullanılması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri**, Haz. Vahap Çoşkun, M. Şerif Derince ve Nesrin Uçarlar, DİSA Yayınları, Ekim, Diyarbakır.
- DTP (2007), “Demokratik Toplum Partisi Türkiye’nin Demokratikleşmesi ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Siyasi Tutum Belgesi”, iç. **Demokratik Özerklik**, Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları, Azadi Matbaası, Diyarbakır.
- GABB (2008), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyo-ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği Araştırması, Haz. Mustafa Sönmez.
- İHH (2008), **Kendi Dilinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yoksulluk ve Sosyal Durum Raporu**, GENAR Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul.
- İKV (1994), “Kürtler ve Türkiye”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, No: 121, Kasım-Aralık.
- MAZLUM-DER (1992), **Kürt Forumu**, <http://www.mazlumder.org/faaliyetler/detay/basin-aciklamalari/1/mazlumder-2-kurt-forumu-sonuc-bildirgesi/9494>
- Milliyetçi Hareket Partisi (2010), **Neden Hayır**.
- MÜSİAD (2008), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine Yönelik Sosyo-ekonomik Kalkınma Önerileri**, MÜSİAD Araştırma Raporları: 53, Kurtiş

Matbaacılık, İstanbul.

Politik Psikoloji Merkezi (1995) **Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm**, Politik Psikoloji Merkezi Yayınları, Haz: Abdulkadir Çevik ve Birsen Ceyhun, İstanbul

SABANCI, Sakıp (1995), **Doğu Anadolu Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Politikaları Raporu**, Lojistik Reklamcılık, İstanbul.

SDE (2011), **Kürt Sorunu: Çözüm İçin Öneriler**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Mart, Ankara.

SHP (1989), **Doğu ve Güneydoğu Sorununa Bakış ve Çözüm Önerileri Raporu**, http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/rapor_1989.pdf

SETA (2008), **Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri**, SETA Yayınları, Haz. Taha Özhan ve Hatem Ete, Ankara.

SETA-POLLMARK (2009), **Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı**, SETA Yayınları, Ankara.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (2011), **Kürt Sorunu: Çözüm İçin Öneriler**, Mart, Ankara.

TBMM (1998), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göçeden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespi Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25)**, 14.1.1998.

TBMM (2013), **Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu**, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 24. Dönem 3. Yasama Yılı, 2013.

TESEV (2006a), **Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası**, Haz: Dilek Kurban, Deniz Yüksek vd.,

TESEV Yayınları, İstanbul.

TESEV (2006b), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler**, Haz. Orhan Kurmuş, Ayşe Kudat vd., TESEV Yayınları, İstanbul.

TESEV Raporu (2008), **Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler**, Tesev Yayınları, Aralık, İstanbul.

TESEV (2010), **Kürt Sorunu'nun Çözümüne Doğru: Anayasal ve Yasal Öneriler**, Haz. Dilek Kurban ve Yılmaz Ensarioğlu, TESEV Yayınları, Haziran, İstanbul.

TESEV (2011), **Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır: Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması**, Haz. Cengiz Çandar, TESEV Yayınları, İstanbul.

TESEV (2012), **Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler**, TESEV Yayınları, Eylül, İstanbul.

TGTV (2007) **Kürt Meselesine İlişkin Tespit ve Öneriler**
<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=dGd0di5vcmd8dGd0di1vcmd8Z3g6NmIzNzUxODM2ZDU5MmVhYw>

TMMOB (1998) **Demokrasi Kurultayı**, <http://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kurt-sorunu>

TOBB (1995), **Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, İstanbul.

TÜİK (2012), **Seçilmiş Göstergelerle Diyarbakır 2012**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.

TÜRK-İŞ (1993) **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Raporu**, 14 Şubat Ankara.

Türkiye Barolar Birliği (1999) **Güneydoğu Raporu**, TBB Yayın N: 6.

TÜSİAD (1997), **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, Ocak, TÜSİAD yayınları, yayın no: T/97-207, İstanbul.

Türk Ocağı (2009), **Etno-Milliyetçi Bölücü Terör ve Çözüm İhtiyacı**, <http://www.turkocagi.org.tr/index.php/dosya/raporlar/1632>

Türk Tabipler Birliği (1996) **Güney Doğu Anadolu’nun Sorunları: Halk Sağlığı Gezici Seminer Raporu**, http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/ges/GES1996.pdf

TÜRKYILMAZ, Ahmet ve Diğerleri (1998), **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

USAK (2008), **PKK Terörü İle Etkin Mücadelede Analiz, Risk, Fırsat ve Önerileri**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, 26 Eylül.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

ConstutisionEspanola,http://www.la-moncloa.es/NR/rdonlyres/79FF2885-8DFA-4348-8450-04610A9267F0/0/constitucion_ES.pdf

<http://t24.com.tr/yazi/karayilan-geri-cekilme-sonbahara-sarkar-kalici-baris-aponun-ozgurlugunden-gecer/6390> (erişim tarihi: 25.03.2013)

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19041627.asp> (erişim tarihi: 25.9.2012)

<http://www.tarihvakfi.org.tr/stkrehberi/istatistik.htm> (erişim tarihi: 04.01.2012)

<http://bdp.org.tr/devam/16-bdp-tuzuk.aspx> (erişim tarihi: 14.04.2013)

<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (erişim tarihi 20.04.2014)

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html> (erişim tarihi: 04.05.2014)

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2820&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (erişim tarihi 20/04/2014).

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (erişim tarihi:
14/02/2014)

<http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20DeI%205.pdf>
(erişim tarihi 20/08/2014)